

ابراهیم محمداً

شیخی ئی ئەلبونەتەیکەر

سوارجاکێ مه‌یدانی بانگه‌وازده‌جاسازی

چاپی دووهم

الکتاب

نەگێزانی
هه‌ڵبەهه‌ر

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پراي دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

پۆدابهزاندهی چۆرهها کتیب: سهردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

www.lqra.ahlamontada.com

www.lqra.ahlamontada.com

للكتيب (كوردی , عربي , فارسي)

شەيخى ئىسلام

ئىبنو تەيمىيە

سوارچاكى مەيدانى بانگەواز و چاكسازىي

نووسىنى

إبراهيم محمد العلي

مامۇستا عەلى باپىر

پىيداچۆتەوۋە و پىشەكى بۇ نووسىوۋە

وەرگىرانى

حەسەن بابەكر

نووسینی
إبراهيم محمد العلي

وه رگيراني
حه سهن بابہ کر

بلاوکرده وهی
نوسينگه ی ته فسير بو بلاوکرده وه و راگه ياندن

نه خشه سازي ناوه وه و بهرگ

نهره شمه کولان

خه ت

نه وزاد کوئی

قه باره ی کتیب

۱۷×۲۴ - (۳۰۷) لاپه ره

نوره و سالی چاپ

دووه م ۱۴۳۷ ک - ۲۰۱۶ ز

تیراژ

۱۵۰۰ دانه

شه یخی ئیسلام

ئینو تهیمیه

سوارچاکی مهیدانی

بانگهواز و چاکسازی

له بهرپوه بهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتیه کان / ههریمی کوردستان

ژماره ی سپاردنی (۲۹۱۸) ی سالی ۲۰۱۲ ی پیدراوه

هموو مافیکي له بهرگرته وه و بلاوکرده وه ی پاریزراوه

Copyright © Tafseer Publishing

نوسینگه ی ته فسير

بو بلاوکرده وه و راگه ياندن

همولیر - شهقامی دادگا - ژیر هوتلی شیرین پلاس

f t i /TafseerOffice

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseerooffice@yahoo.com

پیشکش بن

۱- بهه موو نهوانه (دين)، ته نيا له قورئان و سوننه تدا ده بينن و راو بچوونه زانايان، به تيگه يشتن له (دين) ده زانن.

۲- بهوانه ده مارگيريان بڅهيچ زاناو مه زه بڼك نيهو، كه سه گان بهه هه هه ده ناسن، نهك هه ق بهه هه كه سه گانه هه.

۳- بهوانه بهه ههچ پاساويك خويان به بهش ناكه ن له زانيارمه فراوانه (شيخ الاسلام) و زانايانه ديكه به رجسته هه، تفهنگ به تاريخه يه هه نانين.

ئەم کتیبە

ئەم کتیبە کە لەلایەن (ابراھیم محمد العلی) بە زمانی عەرەبی و بەناویشانی (شیخ الاسلام احمد بن تیمیة، رجل الاصلاح والدعوة) نووسراوە، باس لە ژیان و بەسەرھات و ئاستی شارەزایی و پلەى بەرزى زانستى ناوبراو دەکات و، روونی دەکاتەوێ کە (ابن تیمیة) ی ھەرپرانی چ دەور و کاریگەرییەکی گەرمی ھەبوو لە کۆمەڵگادا و چۆن بە تێروانییەکی فراوانەو ھەرمانی بە چاکە و رێگری لە خراپە کردووە و لە مەیدانی جیھاد و بەرھەنگارییونەویدا لە دژی تەتار جەنگاوە و خاوەنی ئازایەتی و نەبەردی بوو.

و بە باس لەو دەکات کە (شیخ الاسلام) ھەرچەندە لە سەرھتای تەمەنیووە لە چوارچێوەی مەزھەبی ھەنبەلیدا بوو بەلام دواتر وەک مۆجتەھیدیکی رەھا دەرکەوتوو و بە داکوکیکار لە قورئان و سوننەت لەقەڵەمدراوە و دژی لاسایی کردنەوی کۆڕانە و دەمارگیری مەزھەبی بوو، وێرایی ئەو کەسیکی ھەقگۆ و پارێزکار بوو و ھەرشێک بەراستی زانیی گوتیەتی و لە لۆمەى لۆمەکاران نەترساوە و لەبەرانبەر پێر و تاقم و مەزھەبە لادەرەکانیش کە مایەى زیان بوون بۆ ئیسلام قسەى خۆى کردووە و لە ژێر روشنائی قورئان و سوننەتدا بەرھەنگاریان بۆتەو.

ئەم کتیبە روونی دەکاتەوێ کە ناوبراو لەزۆر بۆاری وەک: (تەفسیر، ھەدیس، فێھو ئوھوول و....) زۆر شارەزاو بوو و زانایانی سەردەمی خۆى ئەمەیان سەلماندووە سوودیانی لێ بینیوە و پێى سەرسام بوون. دواى خۆشى دەیان بەرھەمی بەپێزى

جېھىشتوۋە، كەمايەى بەھرەمەندبوۋنى مەسۇلمانانن بە درىژايى زەمان و بە پانتايى زەمىن.

ھەريۆيە بە مەبەستى ناسىنى زياتر و سود وەرگرتن لەبەرھەمەكانىي لە لايەن مامۇستايان و خوئندەوارانى دىكەى كوردزمانەو، ئەم كىتەبەم بە دەستكارىەكى كەمەو وەرگىراۋەتە سەر زمانى كوردى و بۆجارتكى دىكە بەدەستكارىەو چاڭى دەكەينەو.

حسن بابكر

هەولتەر

۲۰۱۵/۸/۱۰

پېشەكى

الحمد لله والصلاة والسلام والبركات على رسول الله محمد
وآله المهتدين بهداه.

قۇيۇنلارنى سەنگىن ۋە قۇشەۋىست:

ئىبن تەيمىيەنىڭ ھەرپىنى كەلەلەين زاناينى پۇرۇڭارى خۇيەۋە نازناۋى
(شيخ الإسلام) ى پىندراۋە، كەۋا پىندەچى ئەۋكات چەمەك ۋە واتاى (مَرَجَع) ى
گەياندىيى ۋ، لە واقەيشدا ئەۋ كەلەلە زاناىە لە پۇرۇڭاى خۇيدا ۋ ئىستاش لە گەل
دەيى، يەككىكە لەۋ كەمە زانا ۋ پىشەۋاينەى ئىسلام ۋ مەسۇلمانان، كە مەسۇلمانان
بۇ كەرنەۋەى زۇر گىرى كۆيەرى بۈر ۋ لايەنى دىندارى يان، بۇ لايان گەپراۋنەۋە
ۋ لە فتۋا ۋ بىر ۋ بۇچون ۋ پىنمايەكانيان بەھرە مەند بۈۈن.

پېشە ۋاينە ھۆكارى كۆن نەبۈۋەن ۋ نەتەر ۋ تازەيى ۋ زىندەيتىي مەنەۋەى
بەنەمە فەكرى يەكانى ئىبن تەيمىيە، سى ھۆكارى سەنەككىين:

يەكەن: پىشت بەستىنى بە بەلگەى قورپان ۋ سۈننەت.

دەۋەۋە: شارەزايى ورد بە واقىمى كۆمەلگا ۋ تەۋزەمە فەكرى يەكانى.

سەيىيە: يەكلايى بۈۈنەۋەى بۇ ناسىنى ھەق ۋ پاستىي ۋ دۈۋرىي لە دەمارگىرى
مەزەبىي (التعصب المذهبي).

دیاره ھەركام لەو سە ھۆكارەش نەگەر بمانەوێ ڕوونیاں بكەینەوہ لە دووتوێ بەرھەمەكانی ئەو زانا ڕەند و ناوازیەدا، دەتوانین چەندان نمونەیان وەك بەلگە لەسەر یێتینەوہ، بەلام لە سۆنگە ی ئەوہوہ كە پێم وانیه هیچكەس مشت و مەری لەوبارەوہ ھەبێ، بەپێوستی نازانم و ئەوئندە دەلێم كە:

ھەركەسێك بێھوێ بیر و بۆچوونەكانی بپرشت و ھێز و پێریان ھەبێ و، وەك تیغی مەعدەن خراپ ژەنگ نەھێنن و لەكار نەكەون، دەبێ ھەركام لەو سە مەرجانە ی تێدا ڕەچاو بكات.

۱- ھێچ قسە و بیر و ڕایەك وەك شتێكی ئایینی نەخاتە ڕوو كە پشت نەستور نەبێ بە ئایەتەكانی قورئان و دەقەكانی سوننەت.

۲- وەھەرشتێك دەلێ پاش سەرنجێدانی واقع و ناسینی و پێ ئاشنابوونی بێ، نەك بەبێ شارەزایی لە واقع و لێتێگەشتنی، قسە ی لەبارەوہ بكات و تەفەنگ بە تاریكایی یەوہ بنێ!

۳- وە ھەتا دەتوانێ خۆی لە قەناعەت ھێنانی پێش بێركردنەوہ و، بپاردانی پێش وەخت و، دەمارگیری و لایەنگیری بۆ ئەم و ئەو، بەدووریگری.

بەلێ كاتێك سەرنجی كتیب و فتواكانی ئیبنوتەیمییه دەدەین دەبین:

مەگەر چۆن دەنا ھەركاتێك قسە ی كردبێ، چەندان ئایەت و دەقی سوننەتی ڕیزكردوون و بەبەلگە ی ھێناونەوہ و، بەزمانێكی گشتی ئاسانی وا كە ھەموو كەس لێ ی تێبگات، چەمك و واتایەكانیان و چۆنیەتی دەلالەتیانی ڕوون كردۆتەوہ.

ھەرۆھا بەبێ شارەزایی قول و فراوان لە بارە ی واقعی ئەو بیروكە و بۆچوونانەوہ، كە ویستوویەتی قسەیان لەسەر بكات، قسە ی لەبارەوہ نەكردوون، وەك لە كتیبی: (مناہج السنە النبویة) و كتیبی: (الجواب الصحیح لمن بدل دین المسیح) و كتیبی: (الرد علی المنطقیین) دا وەك ڕۆژی ڕوون دیارە.

وہەتا ڕاددەبەكی زۆر خۆی لە دەمارگیری مەزھەبی دوورگرتوہ و، ھەرچەندە حەنبەلی مەزھەب بووہ- بەتایبەت لە سەرھتای تەمەنییەوہ- بەلام

ھەركات بەلگەى پېچەوانەى مەزھەبى ئەھمەد بوۋى، شۇن بەلگە كەوتە. ھەلبەتە ئىبنوتەيمىيە وپراى زاناىەتتى، پىاۋىكى زۆر خوا پەرست و پارىژكار و رەشت بەرزىش بوۋە، بە پېچەوانەى ھالى بوۋى كەسانىكى ناھالى لە نەھلى تەسەۋۋە، بەرھەمەكانى بەلگە و شاھىدى ئەۋەن كە لەبۋارى تەزكىيەى نەفس دا خاۋەنى پىك و بەشىكى گەرە بوۋە!

ئىنجا وپراى ئەۋەش ئەۋ كەلە زاناىە ھەتا بلىنى بوپ و ئازا و ھەق يىژ بوۋە، چى بە ھەق و راست زانىيى، لە گوتنى نەسلەمىۋەتە، لەسەر ئەۋەش باجى زۆرى داۋە، چۈنكە بەداخەۋە لە پۇژگارى وىدا، ئۆمەتتى ئىسلام نوقمى لاساىى كەرنەۋەى كۆرئەنى (التقليد الأعمى) و، دەمارگىرى (التعصب) جۇراۋجۇر و، بە پىرۋزگرتنى قسە و بىرۋپراى پىشۋان (تقدیس أقوال و آراء الأسلاف) و، دىمان دەردى دىكەى كوشندە بوۋ بو، بۆيە قسە و بىر و پاكانى ئەۋ پىشەۋايە كە پىيان زۆر پىش خەللى پۇژگارى خۆى كەوتبۇۋە، بە زۆرىەى زاناىانى قسەرۋىشتۋى نرىك ھوكمپرانانى ئەۋ پۇژگارە ھەزم نەدەكران و، نەدەگەشتە ئاستى بەرزى ئەۋ زانا پاىە بەرزە. ئىنجا ئەۋەشمان بىر نەچچە كە ئىبنوتەيمىيە لەبۋارى جەنگ و جىھاد و بەرەنگارىش دا، شۆرە سۋارىكى دىار بوۋە و جەنگاۋەرنىكى كارا و ئازا بوۋە، پۇللىكى گىرنگى گىپراۋە لە جەنگ دژى تەتەر و مەغۇلە دېندەكان دا، كە سەرەنجام تى شكاۋن و ھاندان و مۇژدە پىدانى ئەۋ زانا مۇجاھىدەش بە سەرکەۋتنى مۇسۇلمانان، پارسەنگىكى قورس و يەكلاكرەۋەى جەنگ و بەرەنگارىۋەنەۋە كە بوۋە.

ھەلبەتە مە نامەۋى لەۋ چەند دېرەدا كە ۋەك پىشەكى دىماننوسم، باسى ئىبنوتەيمىيە و ئاكار و ھەلۋىستەكانى بىكەم، كە ئەم كىتپەى بەردەستت كە براى زىدە بەرپىژ و دىسۆزم مامۇستا (ھەسەن بابەكر) لە غەربىيەۋە ۋەرى گىپراۋەتە سەر زمانى كوردى، بۇ ئەۋە تەرخانكراۋە، بەلكو تەنبا مەبەستە ئامازە كەردن بوۋ بەچەند لايەننىكى گىرنگى كەساىەتتى ئىبنوتەيمىيەى ھەپرانى خوا لى ى خۇش بى، كە زۆر كەس لافى خۇشەۋىستى و شۇنكەۋتنى لى دەدات و، ھەيە ھەر دەيەۋى لەسەر خۆى و ھاۋمەشەپەكانى يان ھاۋ ناۋۋىشانەكانى قۇرخى

بکات! به لām ییگومان عیبرهت به هه لۆست و کرداره، نهك لاف لیدان و شیعار!
 ئەم کتیبەش که له ئەسلدا بەزمانی عەرەبی نووسراوه و مامۆستا حەسەن
 بابەکر بە دەستکارییهکی که مەوه وهری گێژاوهته سەر زمانی کوردی و منیش
 له قەدەر حال و بو لوانی خۆم پێیدا چوومه تهوه، کتیبیکی به نرخه بو ناساندنی
 ئیبنوتهیمییه به خۆنهری کورد زمان و ناشنابوونی بهو که سایه تییه گه وهری
 ئیسلام، که زۆر له میژوونوسان په چه له کی ده به نه وه سەر گه له بی قه واره و
 ناوونیشانه کی خۆمان (کورد)، هیچ گومانیشی تیدا نیه که هه رچی چاکه و
 خێرێک که له ئیبنوتهیمییه و هه ر زانا و پێشه وایه کی دیکه ی ئیسلام دا هه یه،
 دلۆپیکه له ده ریای بی سنووری ئیمان و ئیسلام. وهك شاعیرێکی فارس
 گوتویهتی:

بلبل از فیض گل آموخت سخن ورنه نبود این همه قول و غزل تعبیه درمنقارش
 واته: بولبول له به خششی گو له وه فیژی قسه کردن بوو، نه گه رنا نه وه موو
 قسه و شیعه له ده نوو کیدا کۆنه بوو بو وه!
 ده ستخۆشی له مامۆستا (حەسەن بابەکر) ده کهم و خوای به خشنده به ره کهت و
 پێژی زیاتر بخاته عه قل و دل و قه له مییه وه.

شهو ی (۱۰) ی محرم (۱۴۳۴) ی کۆچی

(۲۴) ی تشرینی دووهم (۲۰۱۲) ی زانی هه ولیر

عه لی باپیر

پیشهکی نووسەر

ان الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له، وبعد:

زانباری وهك ئاو وایه بۆ ژبان، نهو كهسه سوودی لی دهبینی كه كاری پێدهكات و، نهو كهسهش بههیللك دهچیی كه كاری پێ ناكا. خوای گهوره له زۆر شوێنی قورئاندا مهدهحی نههلی عیلم و زانایانی كردوه، بۆ نموونه: دهفهرموئ:

﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ المجادلة (۱۱)

واته: خوا پلهو پایهیی ئیمانداران له ئێوه بهرز دهكاتهوه، بهلام نهوانهیی خاوهن عیلم و زانستن به چهند پلهیهك زیاتر.

وه بهرزیی پلهوپایهیی زانایانی باس كردوه، كاتێك ناوی نهوانی له گهڵ ناوی خۆی و فریشتهكانی هیناوه، كه دهفهرموئ:

﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْغَنِيُّ الْعَلِيمُ﴾ ال عمران (۱۸).

وه له خهلكی دیکه جیای کردوونهوه كه دهفهرموئ:

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْمَلُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْمَلُونَ﴾ الزمر (۹).

واته: بلی ئایا نهوانهیی دهزانن و نهوانهیی نازانن وهك یهكن؟ وه باسی نهوهی كردوه كه زۆریهیی نهوانهیی به شیوهیهکی راست له نیشانه و بهلگه كهونی و سروشتیهییهكان و نهو نایهتانهی نێردراونهته سهڕ پێغه مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)

ده گهن و ده فامن، زانایان، وهك ده فهرموی:

﴿وَمَا يَعْقُلُهَا إِلَّا أَلَكِلْمُونَ﴾ العنكبوت (۴۳).

سه بارهت به مه دحی زانایان، پیغه مبه ریش (صلی الله علیه وسلم) له زۆر شوئن له سوننه تی صه حیخی خۆی دا باسی کردوه، بۆ نمونه:

(عن ابي الدرداء (رضی الله عنه) قال رسول الله (صلی الله علیه وسلم): ((من سلك طريقاً يطلب فيه علماً، سلك الله به طريقاً إلى الجنة، وإن الملائكة لتضع أجنحتها رضاءً لطالب العلم، وإن العالم يستغفر له من في السموات ومن في الأرض حتى الحيتان في البحر وإن فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سائر الكواكب)). رواه الترمذی و صححه الالبانی.

- ((إنما العلماء هم ورثة الأنبياء، وإن الأنبياء لم يورثوا ديناراً ولا درهماً وإنما ورثوا العلم، فمن أخذه أخذ بحظ وافر)). أخرجه الترمذی ۲۶۸۲ وابن ماجه ۲۲۳ و صححه الالبانی..

واته: زانایان میراتگری پیغه مبه رانن، وه ینگومان پیغه مبه ران دینار و درهه میان نه کردۆته میراتی خۆیان، به لکو زانیاریان به میرات به جی هیشتوه، هه رکه سیك زانیاری به میرات بگری، بهش و پشکی زۆری گرتوه.

وه (أبو مسلم الخولاني) (رهحمه تی خوی لیبت) ده لێ: زانایان له زهوی دا وهکو نه سته ره کانی ناسمان وان، نه گهر ده رکه ون بۆ خه لکی به وان پرینمایي ده کرنن، وه نه گهر لییان ون بوون سه رگه ردان ده بن.

وه (سفيان بن عيينة) (رهحمه تی خوی لیبت) ده لێ: (أرفع الناس عند الله منزلة من كان بين الله وبين عباده، وهم الأنبياء والعلماء)^(۱). واته: به رزترین کهس له پله و پایه دا لای خوا ته وانن که له نیوان خوا و بنده کانی دان، که پیغه مبه ران (عليهم السلام) و زانایانن.

قەسەردىن لەسەر گەورەيى عىلم و زانست و ئەو پەلەو پايدى قوتابى و داواكارانى زانست لەلەي خوا ھەيانە، شتەيىكى زانراو ئاشكراو پۈونە، بەلام باسكردنى لىزەدا تەنيا بۇ بىرخستەنەويە.

زانايان (رەحمەتى خويان لىيىت) لەپىتاو ۋەدەستخستنى زانيارى دا شەوو رۇژيان بەيەكەو گرى داون، لە پىتاو لىكۆلىنەو لە وشەي ھەدىسەك چەندىن رپى دوورىان برپون و ماندوو بوونيان چەشتەو، بە پشت بەستن بەخوا رپى سەختيان برپو، ئەوان بەمەبەستى كار پىچ كردن و رەزامەندىي خوا، ھەولى بەدەستەيتانى زانياريان داو، ۋەك (الخطيب البغدادي) لە نامۇزگارپىيەكى دا بۇ قوتايانى زانستەكان دىگوت: (ئەي شەيداي زانست و زانيارى، نامۇزگارپىيت دەكەم كە نىتەت يەكلەو ساغ بكەيەو بۇ ۋەدەستەيتانى و ھەول بە كار بەزانستەكەت بكەي، زانيارى درەختەو كەدەش بەرۋوبوومىيەتى، ئەوئى كار بە زانيارىكەي نەكات، بە زانا ناژمىردى) (۱).

ۋە دەزانن كە زانيارى بە خۆزگەو پىچ ماندوو بوون بەدەست نايەت، بەلكو بە ھەول و تىكۆشان و بەدوادا گەرانى بەردەوام و خۆ خەرىك كردن دىتە دى، بەجۆرىك ھىچ شتەك ھەرچەندە گرىنگىش پىچ لە ھەولدان بۇ بەدەستخستنى زانيارى پىچ ئاگاي ناكە، چونكە دەزانن كە زانيارى ئەگەر ھەموو خۆتى نەدەيتى ئەو كەمىكىت ناداتى، ۋە دەزانن كە زانيارى ناكەتە نامرازى كارو كەسابەت لە دەرگاي ھوكمرانان، يان بۇ ئەوئى شتەيكىان دەستكەوئى، لەبەردەرگاي ئەوان زانست زەلىل ناكەن، و ئەو شتە بەنرخەي پىيانە پىچ نموودى ناكەن، ھەر بۆيە كاربەدەست و ھوكمرانان خۆشيانويستون و شەرميان لىچ كەدوون و بەرپۇز ھورمەتەو لىيان پروانىون و، قەسەي زانايان قورسايى تايبەتى ھەبوو لەدلى خەلكى داو تەختى دەسلەتدارانيان لەرزاندەو، ۋە زەريان لەبن پىياندا ھەزاندەو، لەگوتنى قەسەي ھەقدا گورىان نەداوتە لۆمەي ھىچ لۆمەكارىك و ھەرەشەي ھىچ دەسلەتدارىك، ھەربۆيە زانايان ئەو پەلەو مەقامە گەورەو بەرزەيان ھەبوو، ئەوان ئەستىرەي رپنمايى وچاكسازى گەلانيان بوون، ئەوان بە قەسو كەدەو

مایه‌ی به‌گه‌پ‌خستنی تواناو هیمه‌تییان بوون و میژوویان گۆریوه، به‌وانه‌وه ئومیده‌کان سه‌وز بوون، به‌جیهادو تیکۆشانیان سه‌روه‌ری و عیززه‌ت هاتۆته‌دی و، نائومیدی و به‌زینی له‌ده‌روونی تاکه‌کانی ئهم ئوممه‌ته‌لابرده‌وه و هیواو ئومید به‌داهاتوویان له‌جییدا داناوه. (شیخ الإسلام) (ابن تیمیة)ش له‌پیشه‌وه‌ی ئهو کاروانه‌پرخێرو به‌ره‌که‌ته‌ی سه‌ده‌کانی هه‌وت و هه‌شتی کۆچی یه، که‌سیکی گه‌وره‌بوو له‌بواری زانست و کرده‌وه‌و زوهدو پارێزکاری و جیهادو نازایه‌تی و هتد دا.

ئنجا له‌سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه‌که‌ (شیخ الإسلام) موخته‌هیدو زانیه‌کی لی‌هاتووی شاره‌زا به‌قورئان و سوننه‌ت و فیه‌قو زانسته‌کانی دیکه‌ی ئیسلامی بووه، خاوه‌نی سیفه‌تی به‌رزو جوان و هه‌لۆسته‌ی جوامیرانه‌و، خه‌مخۆری خه‌لک و دژی زوڵم و ستم بووه، فه‌رمانی به‌چاکه‌و رینگری له‌خراپه‌ده‌کردو گه‌رو تینیکی زانستی دروست کرد، که‌ئالا هه‌لگری چاکسازی و داهینان و نویبونه‌وه‌بووه، خه‌لکی له‌سه‌ر بیروباوه‌ری ساغ و راست و دروست په‌روه‌رده‌ده‌کردو به‌گه‌شتگیری ئیسلامی راده‌ناندو له‌بیرو بۆچونه‌هه‌له‌و خوارو خێچه‌کان ناگاداری ده‌کردنه‌وه، که‌سیک بوو له‌به‌رانبه‌ر گرفت و ناخۆشییه‌کانی ژیان دا پشت نه‌ستوو به‌خوای بالاده‌ست به‌سه‌برو ئارام بوو، له‌به‌ر ئه‌وه‌و چه‌ندان خه‌سله‌تی دیکه‌ی که‌سایه‌تی ناویراو شیاوی ئه‌ویه‌گرنگی زۆری پێ بدری و توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر بکری و له‌باریه‌وه‌بنووسری.

سەردەمى (ابن تيمية)

يىگومان ئەو ژىنگەيەى ئىنسانى بانگخواز تىيدا دەرى، لە گىرگىتىن ئەو ھۆكارانە دەرمۇددىر كە كارىگەرى ھەيە لەسەر دروست بوون و پىكھاتەى كەسايەتتەيەكەى، ديارە ھۆكارى نەسەب و خىزانىش كارىگەرىيەكى دىكەى لەوياروۋە ھەيە، بەو پىيە زۆرجار ژىنگە و دەورويەر، بېرىرى لەسەر ژيانى زۆر كەس داۋە و كارىگەرى بالاي ھەبوۋە لە ديارىكردىنى ھەلسوكەوتى زانايان و كەسانى دىكە و، شىۋازى مامەلە كىردىيان لەگەل ئەو ھەلومەرچەدا كە تىيدا ژيان.

ئەو چاخ و سەردەمەى (شىيخ الإسلام) تىيدا دەريا، پىرپو لە رووداۋى ترسناك و دلەراۋكى، نەمەش لە نەنجامى داگىركرانى ولاتانى ئىسلامىيە لەلايەن (تەتار) و رووخانى خىلافەتى ئىسلامىيە لە بەغدا لە سالى (۶۵۶)ى كۆچى دا و، كۆژرانى خەلىفەى ئىسلام بە خراپىتىن شىۋە. ئەوكات شەلەزان و سەرگەردانىي و لادان، ھەموو لايەنە جياۋازەكانى ژيانى گىرتىۋە، (شىيخ الإسلام) لە سەردەمەىكى ئەنگۈستە چاۋى نىۋە بەحرىكى شەپۇلاۋى لە لاۋازى و فەساد و دلەراۋكى و لادان لە بوارەكانى زانست و سىياسەت و كۆمەلەيەتتى دا ژياۋە.

ئەو سەردەمەى ئەو تىيدا دەريا پىۋىستى بە چاكەكارىكى بانگخواز ھەبوۋ، كە نىشانەمۇ قوچكەكانى دىن نۆى بىكاتەۋە، لە بوارە جياجياكانى ژياندا و، ئارامىي و ئۆخۇن بگىرپتەۋە بۇ دل و نەفسە تىكچوۋەكان، بەشىۋەك ھەولەكانى بەتەنيا چىر نەكاتەۋە لەسەر يەك لايەنى ژيان و لايەنەكانى دىكەش فەرامۇش بىكات.

(شىيخ الإسلام) ئەو كەسە بوو خۋاى كارىەجى ئامادەى كىرد بەو دەۋرە ھەلبىستى، لەو باروۋە نەسپى خۋى تاۋىدا، كە يىگومان نەۋە كار و دەۋرىكى گەۋرە و بە زەھمەت بوو، كە بىرتى بوو لە گىرپانەۋەى خەللىكى سەردەمەى خۋى بۇ رىبازى ھەق و دەستگىرتن بە كىتپى خوا و سوۋنەتى پىغەمبەرەكەيەۋە (صلى الله علە وسلم).

مەلىكە كۆيلەكانى مصر

سىز دە سال پېش لەدايك بوونى (ابن تيمية) مەماليك^(۱) حوكمرانى (مصر و شام) يان گرتە دەست، كەزۆرىيان تورك بوون و كۆتا مەلىكى بنەمالەى صلاح الدين الايوبى (ملك صالح نجم الدين أيوب) كە لەسالى (۶۴۷) ى كۆچى، وەفاتى كرده، وەك دانھىنان بە نازايەتتيان و وەفايەك بۆيان نىشتەجىي كرددن و ھىزىكى لى پىكھىنان و بەناوى (البحرية)^(۲) ناسىئرا، دواى مردنى (مەلىك صالح)، (توران شاھ) جىي گرتەو، ھەر ئەوسالە يەككىك لەو ھىزى مەماليك بەناوى (عزالدين أيوب) كە توركمان بوو (توران شاھ) ى كوشت و دەستى بەسەر دەسلەتداگرت و نازناوى (الملك المعز) ى درايە، بەو شىوئە مەماليك حوكميان گرتە دەست، ئەويش لە سالى (۶۵۵) دا كوژرا و كورەكەى بە ناوى (نورالدين على) جىي گرتەو. دواتر لەسالى (۶۵۷) (سيف الدين قطز) حوكمى گرتە دەست، كە بۆيەكەمجار (تەتار) لەسەر دەستى ئەو تووشى تىشكانى گەورە ھات، دواى سالىك لە حوكمرانىي، يەككىك بەناوى (ركن الدين بىبىرس) ناوبراوى كوشت و خۆى جىگاي گرتەو و نازناوى (مەلك ظاھرى) بۆخۆى ديارى كرد. ناوبراواو ھاوئى (۱۸) سال لەسەر حوكم مايەو و لەو پەرى دەسلەت و دەستپۇشتووى دابوو، چەند جار ئىكش بەسەر تەتار و صليبي يەكاندا سەركەوت.

(ابن تيمية) لەسەردەمى (مەلك ظاھر) دا كە حوكمى (شام و مصر) ى كرده لەدايك بوو و كاتىك مەلك ظاھر مردو و تەمەنى نابراو پازدە سال بوو.

(۱) مماليك: كۆى (مملوك) ە واتە: كۆيلە، كە لەسەرھادا كۆيلە بوون، دواتر راپەرپيون و شۆرپشان كرده و بوونە دەسلەتدار لە ولەتدا.

(۲) لە مصر شوتتيان لە لىواری (نيل) بوو، بۆيە بەو ناوئە ناوژدە كراون، خەلكى مصر وەك عادەتى خۆيان بە (نيل) دەلین (بحر).

(ظاهر بېرس) يەكەم مەلىكى بەھىزى مەسۇلمان بوو دواى (صلاح الدين الأيوبي) كە گرنگى بە جيهاد داۋە بەردەوام دۆرمەننى ئىسلامى تىكشەكەندۈن، وەك (ابن كئىر) باس دەكەت^(۱) دەسەلات و ھۆكۈمرانى ناۋىراۋ فراۋان بوو، كە لە رۆژھەلاتەۋە دەگەشتە (فورات) و لە خوارووش تا ئەۋبەرى (سودان) پەلى ھايشتىبوو.

مىصر چەقى دەسەلات و ھۆكۈمەت و قاھىرەش بارەگەي سەرەكى بوو، كە دواتر گۆرۈا بۆ ناۋەندىكى سىياسى، زانستى، ژىيارى بۆ ھەموو جىھانى ئىسلامى، ئەۋەش بەھۆى نىشتەجى بوونى (مەلك ظاهر) و يەكەك لە خەلىفەكانى عەبباسى لەۋى بەناۋى (المستنصر بالله) كە مەلىك ظاهر لە سالى ۶۵۹ى كۆچى بە خەلىفە دايناۋ بەيەتتى پى دا، بەلام خەلىفە ھەر بەناۋ بۆ موبارەكى بوو، ئەگەرنا مەلك ظاهر دەسەلاتدارى تەۋاۋ و ھەمەكارە بوو^(۲) مەلىك ظاهر ژمارىيەكى زۆر خويىندىگەي ئىسلامى دامەزراندن، ناۋىراۋ وئىراى ئەۋەى كەسىكى ئازا و بەھىز و دىلئۆز بوو، ھەماسەتتى جيهاد و بەرەنگارىۋونەۋەى ھەبوو، بەلام كەسىكى خۆپەسند و سەرسام بە راى خۆى بوو، ھەر بۆيە لەگەل ئىمام (نەۋى) تىكگىراۋە و ناچار ئىمام دىمەشقى جىھىشتۈۋە، ھۆكۈمرانى مەلىك ظاهر لە سالى ۶۵۸ تا ۶۷۶) بوۋە كە ۋەفاتى كرد تا سالى ۷۰۹) ۋاتە لەماۋەى ۳۳) سالىدا، نۆ مەلىكى دىكەيان لە مىصر و شام ھۆكۈمرانىان كەردۈۋە، لە سالى ۶۷۸ تا ۶۸۹) مەلك (منصور سيف الدولة قلاۋون) كە ئىنسانىكى مىجاد و بەھىز و لىزان بوو، ھۆكۈمرانى دەرۋەتتى ئىسلامى بوۋە مىصر و شام و ھىجاز و تەۋانى لە سالى ۶۷۸ - ھىرش بىكەتە سەر تەتار و شەكستى گەۋرىيان بەسەر بىتتى. بەھەمان شىۋە طرابلىسى شامى لەدەست صلىبى يەكان رىزگار كەرد كەماۋەى ۱۸۵) سالى لەئىز دەستياندا بوو،

(۱) البداية والنهاية ج ۱۳ ص ۲۷۶

(۲) دواى كۆزرائى (المستعصم بالله) خەلىفە عەبباسى لە بەغدا بە دەستى تەتار لە سالى ۶۵۶ى كۆچى، مەسۇلمانان سى سالان بىن خەلىفە مانەۋە، تا مەلىك ظاهر لە سالى ۶۵۹) (المستنصر بالله) ى لە عەبباسىيەكان ۋەك خەلىفە لە مىصر دانا و بەيەتتى پى دا.

دوای مردنی ئەو لە ساڵی (٦٨٩) مصر بوو بە یاریگای چەند مەلیکیك تا لە ساڵی (٧٠٩) کۆری مەلیك منصور کە ناوی (ناصر) بوو بۆ جاری سێیەم جلەوی حوکمی گرتەووە دەست و حوکمپانییەکی ماوەی (٣٢) ساڵی خایاند. مەلیك ناصر هاوچەرخی شیخ الاسلام بوو، تا ئەندازەیەکی زۆر جێنشینی مەلیك ظاهر بیبرس بوو، بەوێی زۆر سێفەت و ھەڵسوکەوتی ھەك ئەو بوون، ھەك بابیشی (ملك منصور) بەھێز و توانا و لێزان بوو، بەسەر تەتار دا سەرکەوت و شکستی پێ ھێنان و مایەیی بەرھەبێش چوون و گەشەکردنی دەوڵەت و دەرکەوتنی سومەعی پاکی بوو. ئەوکات (خراسان و عێراق و فارس) لە ژێر دەسەلاتی تەتار بوون و (مصر و شام و سودان و حجاز) یش لە ژێر دەسەلاتی مەمالیک دا بوون^(١).

(١) ئەم باسە لە کتێبی رجال الفكر والدعوة / ابوالحسن الندوی بەرگی یەكەم، لاپەرە: ٤٣٦ - ٤٣٩ وەرگیراوە، چاپی چوارەم (دار ابن کثیر للطباعة و النشر و التوزیع).

بارودۇخى گىشتى پىش لەدايك بوونى

۱ - بارودۇخى سىياسى:

بارودۇخى سىياسى لەسەردەمى (شىخ الإسلام) دا ناپىك و لىك ھەلۋەشاو بوو، ولاتى مۇسۇلمانان بۇ چەند ويلايەتلىك پارچە پارچە بووبوو، كە ھەرىكەيان بەچاوى دوژمنكارانە سەيرى ئەوى دىكەى دەكرد، كارىدەستان بە زولم و خۆسەپاندىن ھەلسوكەوتيان لەگەل خەلكەكەياندا دەكرد، بەسوكىي و يىرتىزى تەماشايان دەكردن، ئەو بوو بەھۆى لاوازى مۇسۇلمانان و متمانە بەخۆ نەمانيان، سەرەنجام دوژمنان تەماعيان تىكردن و، ئەوانىش لەو لاوازتر بوون كە بتوان بەرگرى لەخۆيان بكەن و مەترسىيەكان دوور بخەنەو، (ابن الاثير) (رەحمەتى خاى لىيىت) نامازەى بەو مەترسىيە كە ئەوكات ھەرەشەيان لە مۇسۇلمانان دەكرد و دەلى: (لقد بلي الإسلام والمسلمون في هذه المدة بمصائب لم يبتل بها احد من الأمم...) واتە لەوماوئەدا ئىسلام و مۇسۇلمانان تووشى چەندان گرفتارى و نارەھەتى بوون، كە تووشى ھىچ مىللەتلىك نەبووبوون، لەوانە:

* پەيدابوونى (تەتار) - خوا رىسوايان بكات - كە لە رۆژھەلاتەو ھاتن و بەشىۋمەيك رەفتارىان كە ھەركەسلىك بىيىستى بەكارەساتى ناودەبات.

* ھاتنى (فەرەنج) - خوا بيانگرى - لە رۆژناواو بەرمو شام، كە ئەگەر بەزەمى و يارمەتى خوا نەبووايە مەبەستيان داگىركردنى مىسر و شام و چەند شوتنىكى دىكە بوو.

* هه‌بوونی فیتنه و ئاشوویی نیوخۆ، که له به‌ران‌به‌ر یه‌کدی دا شیریان هه‌لک‌یشابوو^(۱).

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) (ره‌حه‌تی خ‌وای لی‌یت)، ناما‌ژه به‌ ده‌رکه‌وته‌نی (سه‌لی‌بییه‌کان) و نه‌و ه‌ویانه‌ی مایه‌ی به‌ر‌باب‌وونی نه‌و شه‌پانه‌ بوون که له ولاتی مس‌ولمانان هه‌لیان‌گیرساندن، کردوه و ده‌لی: (کاتیک له نیو مس‌ولماناندا ده‌غه‌لیی و بیدعه و خ‌راپه‌کاری پی‌چه‌وانه‌ی دینی خوا، په‌یدا‌بوون، دو‌ژمنان به‌سه‌ریاندا زāl بوون، پ‌ۆمه‌کان و نه‌صرانییه‌کان جار له‌د‌وای جار به‌ره‌و شام و جه‌زیره‌ ده‌هاتن و، ورده‌ ورده‌ سه‌نگه‌ره‌کانی شامیان ده‌گرتن تا گه‌یشتنه (بیت المقدس).. د‌وای نه‌وه به‌ماوه‌یه‌ک ده‌وری دی‌مه‌شقیان دا، که نه‌وکات خه‌لکی شام له‌خ‌راپ‌ترین حالدا بوون له‌ نیوان کاف‌ره‌کانی نه‌صرانی و مونا‌فیه‌ بی‌دینه‌کاندا)^(۲).

مه‌ترسیی (خ‌اچه‌رسته‌کان) له‌ گیانه‌لا و هه‌ناسه‌ی ک‌ۆتاییدا بوو که (ابن تیمیة) له‌دایک بوو، نه‌و له‌ ته‌مه‌نی گه‌نجیدا بوو که‌له‌سه‌ر ده‌ستی مه‌لیک (خه‌لیل ک‌وپ‌ی مه‌نسور) ک‌ۆتایی به‌ ده‌سه‌لاتی سه‌لی‌بییه‌کان هات. د‌وای گرتنی هه‌موو قه‌لاکانیان و (عه‌ککا) و سه‌نگه‌ر و شو‌نه‌ گرنگه‌کانیان له‌سالی (۶۹۰)ی ک‌ۆچییدا^(۳).

(شیخ الإسلام) و بنه‌ماله‌که‌ی و خه‌لکی (حه‌رپان)، دوو شتی یه‌ک له‌یه‌ک تال‌تریان له‌ (ته‌تار) بی‌نی، به‌وه‌ی له‌سه‌ر‌نکه‌وه‌ ناچار‌کران به‌ه‌وی ه‌یرشی ته‌تاره‌وه‌ ک‌ۆچ بکه‌ن و مه‌مله‌که‌تی خ‌ویان جی به‌ی‌لن، له‌لایه‌کی دی‌که‌شه‌وه‌ شار و ئاوه‌دانیه‌کانیان و‌یران و خ‌اپوور کران، (ته‌تار) که له‌ ر‌ۆژ هه‌لاته‌وه‌ هات‌بوون به‌ هه‌ر شار و ئاوه‌دانیه‌ک دا ره‌ت بوونایه‌ و‌یرانیان ده‌کرد و، ه‌یچ نیشه‌نه‌یه‌کی شارستانیه‌تیان تیدا نه‌ده‌ه‌یشت و شو‌نه‌‌واریان په‌شده‌کردوه‌.

(۱) الکامل فی التاریخ ۳۳/۹.

(۲) مجموعه‌ الرسائل الکبری ۱۳۳/۱ - ۱۳۴.

(۳) البدایة والنهاية ۳۳/۱۳.

(ابن الاثير) (رەحمەتى خاى لىيىت)، بەو شىۋە باسى ئەو بەلايەى كىردە كە ولاتى مسولمانانى گىرتبۇۋە دەلى:

(لقد بقيت عدة سنين معرضا عن ذكر هذه الحادثة استعظاما لها، كارها لذكرها، فأنا أقدم رجلا وأؤخر أخرى، فمن يسهل عليه ان يكتب نعي الإسلام والمسلمين؟ ومن الذى يهون عليه ذكر ذلك؟ فيا ليت أُمي لم تلدني، ويا ليتني مت قبل هذا وكنت نسيا منسيا....).

واتە: لەبەر گەورەى كارەساتەكە و پى ناخۆشبوونم بەوہى باسى بكەم، ماوہى چەند سالىك بوو باسكردنى ئەو بەسەرھاتەم پشتگوئى خستبوو، چونكە كارەساتىكى زۆر گەورە بوو، پىم خۆشەبوو باسى بكەم، لاقيكم دەبردە پىشى و يەككىم دەھىنايە دوايە، ئاخىر كى پى خۆشە بەلا و كارەساتى مسولمانان بنووسى؟ كى باسكردنى ھەوالى مردنى ئىسلام و مسولمانانى لەلائاساى و ئاسانە؟ خۆزگە داىكم منى نەبوومايە! خۆزگە پىش ئەو رووداوە مردبام و شتىكى لە بىركراويام و شتى وام نەبىنبايە، بەلام كە ھەندىك لە ھاوئەكانم داكۆكيان لى كردم كە شتىكى لەسەر بنووسم ھەلوەستەيەكم كرد، رامام، دواى بىنىم كە نەنووسىنى نەوشتە ھىچ سوودىك ناگەيەنى، بەلكو نەوە باسكردنى رووداوو كارەساتىكى گەورەيە، كە شەو و رۆژەكان شتى وايان تىدا روونەداوە، كە بەگشتى ھەموو شتىكى گىرتەو بەتايبەتى مسولمانان، نەگەر يەككى بلى:

لەو كاتەو كە خوا ئادەمى دروست كىردە تانىستا، مرقايەتتى تووشى بەلاى ئاوا گەورە و ناخۆش نەبوو، شتىكى راستى گوتە).

نەوانە بەسەر كەسدا بازبان نەدەدا. ژن و پياو و مندالىان دەكوشتن، زگى ئافرەتى دووگيانان دەدپى و كۆرپەكانيان دەكوشت، چ كارەساتىكى گەورەبوو، كە پرىشكەكەى ھەموو لايەكى گىرتبۇۋە!!

قەمىك لە دەورەرى (چىن) بەدەر كەوتن، بەمەبەستى ولاتى (توركستان) لەوئشەو بۆ ولاتى ئەودىو رووبار و گىرتيان، دواى بەشىكان پەرىنەو بۆ (خۇراسان) و دەستيان كرد بە كوشتن و پىنى خەلكى و وىزان و تالان كردن، ئىنجا لەوئو چوون بۆ (رەى و ھەمەزان) ھەتا گەيشتنە (عىراق) دواى

(ئازەربايجان)، وېرانيان كۆرۈنۈشى ۋە خەلەكەكەيان كۆشت، لەماۋەي كەمىر لە سالىك
 ژمارىيەكى كەم نەبى لىيان دەرەچە، ئەو كارەساتىك بوو كەس شتى واى
 نەدىبوو، دواى بەرەو ۋالاتى (قەفجان) رۆشتن كە زۆرىيان تورك بوون،
 ھەركەسىك لەبەرانبەريان ۋەستابايە دىيانكۆشت ۋە ئەوانى دىكەشيان ھەلدەھاتن
 بۆ چىپكان ۋە نىشتمانىيان بەجى دەھىشت، ئەو تەتارانە دەستيان بەسەر نەوشتا
 گرت، ئەويمان لەماۋىيەكى كەمدا ئەنجامدا، بەشىكى دىكەيان جيا لەوانە
 بەرەو (غەزەنە) ۋە ۋالاتانى دراوسى رۆيشتن لە (ھىند، سىجستان، كرمان)
 ئەوانى دىكە چىپكان كە كۆشتن ۋە بىرېن، ئەمانىش بەھەمان شىۋە بەكارى
 خراپ ھەستان، بەشىۋىيەك كەس شتى واى نەبىستە، ئەوانە لەماۋەي سالىكدا
 چەند شۆئىكى زۆر ۋە ئاۋەدان لەخەلك ۋە بىناسازىيان داگىر كە، كە باشترىن
 خەلك بوون لە پرووى رەھشت ۋە ئاكارە، ئەوان پىۋىستىيان بە ھاۋكارى نەبوو،
 ۋالاخى سۈرى ۋە مەر ۋە مالايتىكى زۆرىيان پى بوو، كە گۆشتيان دەخواردن،
 ئەو ۋالاخەشيان كەسۈرى دەبوون، بە سەكەنىيان ئەرزىيان دەدېرى ۋە رەگى
 پروۋەكىيان دەردىنا ۋە دىيانخوارد ۋە (جۆ) يان نەدەناسى، بۆيە لەھەر شۆئىك
 بىنەيان بىخستابايە پىۋىستىيان بەھىچ نەبوو!.

(سەبارەت بەدىن ۋە قەندەشيان، لەكاتى ھەلاتى دا سۈجدىيان بۆ خۆر دەرد، ھىچ
 شتىكىشيان لەلا ھەرام نەبوو، ھەتا سەگ ۋە بەرازىشيان دەخوارد، مارەكردنى
 ئافرەتەيان نەبوو، بەلكى چەند پىۋىك دەچۈنە لاي يەك ئافرەت ۋە ئەگەر
 مىندالىشى بىۋايە، كەس نەيدەزەنى ھى كىيە)^(۱).

ترسى (تەتار) وردە وردە زۆر ۋە كەلەكەبوو، تاگەيشتە ئەۋەي پايتەختى
 ھۆكمرانىي ئىسلامىي - بەغدا - كەۋتە ژېر دەستيان ۋە - لەسالى ۶۵۶ ى
 كۆچى - خىلافەتەيان روۋخاند ۋە شتى سەيرىيان لى ئەنجامدا، بۆماۋەي چل
 رۆژ كۆشتن ۋە بىرېن ۋە دىزى ۋە تالانىيان دىرژە پىدا ۋە خەلكىكى زۆرىيان كۆشت
 ئەو شارەيان خاپوور كە، كۆزراۋەكان لەرېنگا ۋە كۆلانەكاندا بۆگەنىو بوۋىون،
 كەلەنەنجامدا نەخۇشىي ۋە دەردىكى كۆشندە بۆلە ۋە، ئەو نەخۇشىيانە بەھۋى

ھەواۋە گواستىرانەۋە بۇ ۋىلاتانى دھورۋىيەرىش و خەلىكىكى زۆر بەۋە مردن، گرانىي و ناخۇشىي و نەخۇشىي و لەناۋچوون و طاعوون لەسەر خەلىكى كۆبۈنەۋە، ۋەك (ابن كئىر) باسى دەكات^(۱).

(شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىبىت)، بۇ پروپىرو بۈنەۋەى ئەۋ ۋاقە خراپە لەلەيەك بەزمان و، لەلەيەك بەھىز و كىرەۋە بەشدارىيەكى كاراى كىرە لەشەركىرەن دۇرى تەتار، لە (دىمەشق) ىش كۆرە زانستىيەكانى لە مزگەوت دا دەبەستەن و، تىياندا خەلىكى ھاندەدا لەسەر بەرگىرى كىرەن لە دىن و ۋىلات و جىھاد كىرەن و بەخشىنى مال لەرىنى خۇادا .

كاتىك (تەتار) دھورى شارى دىمەشقى دابو، سوپاى مۇسۇلمانان شىكابو، خەلىكى لە دلەۋەتلىك دابوون، (شەيخ الإسلام) لەگەل چەند زانا و ناۋدارنىكى شارەكە لە مانگى (رىيەق الشانى) سالى (۶۹۹) ى كۆچىي دا، چۈنەۋەلەي مەلىكەكەيان (قازان) ۋە لەۋى بەتۈندى قەسى لەگەلدا كىرە و بەرگىرى كىرە لە بەرۋەندىي مۇسۇلمانان، ۋە بۇ دىمەشق و خەلىكەكەى، بەلئىنى سەلامەتتىي لى ۋەرگىرەكە زىان بە خەلىكەكەى نەگەيەنى، (قازان) كە دلەۋەتلى و نىمانىكى بەھىزى لە (شەيخ الإسلام) دا بەدى كىرە، رىزى لىگىرە و گۈنى بۇگىرە و ئەۋەى داۋاى لىكىرە، بەقەسى كىرە، زانا و قازىيەكان كە لەگەل (ابن تىمىيە) دا بوون، ترسان كە سۇلتان لەسەر ئەۋ قسانە بىكۆزى، بەلام خۇا پاراستىي^(۲).

يەككىكى دىكە لەھەلۈستە بەرزەكانى (شەيخ الإسلام) ئەۋە بوۋە سالى (۷۰۲) ى كۆچى كە (تەتار) دھورى دىمەشقى دابو، خۇى چۈۋ بۇ مىصر و ھانى سۇلتان (ناصر) دا لەسەر ھاتەن بۇ بەرەنگارىۋەنەۋەى (تەتار) لە دىمەشق و، لەۋىيەمەۋە زۆر بەتۈندى قەسى لەگەلدا كىرە، دۋاى ھاتەنى سۇلتان بۇ جەنگ و بەرەنگارىۋەنەۋەى (تەتار)، ئەم جارەيان سەركەۋەتنى سوپاى مۇسۇلمانان بەسەر تەتاردا ھاتە دى^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۵۱۶/۱۳.

(۲) البداية والنهاية ۸/۱۴.

(۳) البداية والنهاية ۱۷/۱۴.

ھەلۋىستىكى دىكەي ئەۋەبۇو كە خۇي بەشۋەيەكى كىرەبى، بەشدارىي كىرە
لە رۇۋىيە رۇۋىيەۋەي (تەتار)دا، كاتىك كە بەشدارىي جەنگى (شەھىر)ى كىرە،
كەبۇو بە ماىيە لابرەنى مەترىيە تەتار لەسەر شام^(۱).

ۋەبەشدارىي لە جەنگدا كىرە لە دۇرى (أهل الجبل) لە (نۇسەيرىيەكان و
باطىنىيەكان و ئىسماعىلىيەكان)، كە ھاپەيمانى تەتار و خاچەرىستەكان بۇون و
داۋاي تۆبەي لىكەردن^(۲).

لەۋەۋە كە رابەرد، بۇمان دەردەكەۋى كە بارودۇخى سىياسى لەۋ سەردەمىدا
پىرۋە لە بەلاۋ نەرحەتتىي و گىرەت و كىشەي گەۋرە و، ھالەتتى مەسۇلمانانىش
بەگىشتى بىرىتى بۇو لە پەرتەۋازەي و پارچە پارچەي و دۇۋرى لە دەستگىرتن
بە كىتتىي خۇا و سۇننەتتى پىغەمبەرەكەيەۋە (صلى الله على وسلم).

۲- بارودۇخى كۆمەلەيەتتى:

ۋەك رەنگ دانەۋەيەك بۇ بارودۇخى سىياسى، بارودۇخى كۆمەلەيەتتىش نالەبار و
نا جىگىر بۇو، ھىرش و تەراتىتتى تەتار و خاچەرىستەكان و ئەۋ مەترىيەنەي
دەۋرى ۋىلاتانى مەسۇلمانانىيەن دابۇو، بۇۋىۋە ماىيە نەمانى ھىمىنى و ئاسايش و
تەكچۈۋىيەن ياسا و بىلەۋىۋەۋەي ترس و دىلە رەۋكى لە دەۋۋىيە خەللىكى دا،
بەجۇرەك ھىچ كەس لە نەفس و مالى خۇي دىلىيا نەبۇو، كە ئەۋە ۋەيەكە
بەروۋىۋەي و مالى و سامانىش كەم يىتەۋە، بەھۋى گىرەنگىي نەدانى خەللىكى
بەكار و كەسەبەت و كىشتوكالەۋە، كە ئەۋەش بۇو بەمايەي خىراپ بۇۋىيە بارى
ئابۇۋىيە و بىلەۋ بۇۋەۋەي گىرەنىيە و ھەزەرىيە و نىيەتكارى خۇاردەمەنى و،
دۋاتىر فۇۋىشتىنى بە نەرخىكى گىرەن. ھەروەھا ھاتتى كۈللە و لەنىۋچۇاندەنى ئەۋەي
مابۇۋە لە كىشتوكالە و بەروۋىۋەي، بەلەيەكى گەۋرەي دىكە بۇو.

(۱) البداية والنهاية ۲۴/۱۴ - ۲۸.

(۲) العقود الدرية ص ۱۷۹/ البداية والنهاية ۱۳/۱۴.

ئىنجا تىكەل بونى خەلكى شوئەكان، ھىندىكىيان لە گەل ھىندىكىيان، بوو بەمايە لىك ھەلەشانەمەي پەيمەندىيە خىزانىي و كۆمەلايەتتەكان و، بىلاويونەمەي خو و نەرىت و بىر و بۆچونى تازەي خراب لەنىو خەلكدە، كە لەو بارودۆخەدا خەلكى پەنايان دەبردە بەر غەش و فروفیل لە كرىن و فروشتن و كىشان و پىواندا، ئەو (شىخ الإسلام) ى ناچار كە كەتتەي (الحسبة في الإسلام) دابنە، كە تىيدا ھانى كارەدەستانى مەسولمانان و (محتسبين)^(۱) دەدا كە بەدواداچوون بۆ كاروبار و بەرژەوندىي تىكرای خەلكى بكەن و، سزای توند و كارىگەر بەسەر خراپەكاراندا بەسەپنن، وە ئەوەي پىويست بىخ نەرخى بۆديارى بكرى، بەمەبەستى پاراستنى زيان و رزق و بژئوى خەلكى.

بەشەيەكى گشتى ئەوكات زيانى كۆمەلايەتتەي مەسولمانان پەروبوو لە خراپەكارىي و پىويستىي بە چاكسازىيەكى گشتى ھەبوو، كە چاكەخوازىي نازاي دلسۆز بىخ ھەستى و ئەوەي خراب بوو، چاكى بكاتەو و خەلكى خوار راست بكاتەو و، شتەكان بگەپىننەتەو سەر رەورەوەي خۆيان.

(شىخ الإسلام) لەو پىناوئەدا ئەوپەرى ھەول و كۆشى خۆي خستە كار و، بارودۆخى ئەمنىي رىكخست و نەرخى لەسەر شتەكان دانا و، دەستى كرد بەلابردنى كار و كەردەوەي خراب و، بەدەرەشتى و نەھىشتنى شەراب و داخستنى شوئىي خراب و مەيخانەكان، كەبەھۆي ھاتنى (تەتار) ەو بارودۆخەكە خراب و لە گەپژەنە چووبو، تاواي لىھات لە دىمەشق (نائب السلطنة) و كارەدەستان و كەسانى ديارى ئەوئ، ئەو پەپرەو چاكسازىيەي ئەويان پىادەكرد، كە لە قورئان و سوننەت و رەھوى پىشەنەي چاك وەرى گرتبوو.

---

(۱) محتسبين، جمع محتسب: كە برىتە لەو كەسەي لەلەين دەوئەتەو ئەركى فەرمان بە چاكە و رىنگرى لە خراپەي بىخ دەسپەردى.

۳- بارودۇخى زانستى،

ئەو چاخ و سەردەمەي (شيخ الإسلام) ى تېدا دۇنيا، وېرئاي ئەو گەرت و بەلاو ناپەھەتتەيەنەش كە ئەوكات بەسەر خەلگى دا ھاتبۇن، بوۋزانەو و ھەستانەو ھەيەكى گەورەي زانستى ھەبوو، ئەوكات كەئىمان و كوفر، پارىژكارىي و يېدىنىي، ئاسايش و ئائارامىي، شەر و ئاشتىي ھەبوون، پېشەوايانى گەورە بېوونە سەرچاۋە بۇ دواي خۇيان بەو ھەي كىتېبى زۇريان نوسىبوو و لە تىكپراي زانستەكان دا بەرھەميان پېشكەش كەردبوو، بۇ نەمونە: (عزالدين بن عبدالسلام و ابن دقيق العيد و محي الدين النووي و ابو حجاج المزني) بەلام لەگەل ھەبوونى ئەو زانا بلىمەت و ھەلگەوتوانەشدا، لەلایەكى دىكەو ھەقەستوويى و لاسايىكەردنەو و تەقلید و دەمارگىرىي مەزھەبىي بەسەر بزووتنەو ھەي زانستىيدا زال بوو، كە ھەموو ھەول و تىكۇشانى زانا ئەو ھەبوو ئەو ھەي گوتراۋە تىيىگات و، بەيى لىكۇلەنەو و مناقشەكەردن بەدواي بگەو، زانايان وىستوويانە دەريارەي ھەموو زانستەكان زانبارى كۆبەكەنەو و ھەريەكەيانيان لەشۈئى خۇي رىكخستبوو، ھەيىندىك جار كىتېبى گەورە و ھىندىك جارىش كىتېبى بچووكيان لەوبارەو دانابوو، بەرنامەيەكى باشيان لەدانان و نووسىنى كىتېبەندا ھەبوو، بەلام شۈئەوارى داھىنان و نۆي گەراييان پىۋە ديار نەبوو.

ئىنجا لەگەل ئەو ھەشدا كە ھەقەستوويى و تەقلیدى رەھاو دەمارگىرىي مەزھەبىي زال بوو بەسەر زۇر لەزانايانى ئەو سەردەمەدا، بەلام ھەك باسما كەرد بىلاوونەو و فراوانبوونى زانست، بەردەوام و لە پېشكەوتندا بوو، نىشانەي خىرى پىۋە دياربوو، پادشا و كارىدەستان و كەسانى ديار كە دەولەمەند بوون، ئەوپەرى تواناي خۇيان بە خەرج دەدا بۇ بىيات نانى ئەو خۇئەندىگانىيەي كە گرنگىيان بە زانستە ئىسلامىيەكان دەدا، لە تەفسىر و ھەدىس و فىقھو...، ھە قوتابيانى زۇرىي شۈئەكانى دىنيا پېشپەركىيان دەكەرد كە يىن لەوئى بخوئىن، كىتېبەخانەي گەورە و شۈئى ھەوانەو ھەي قوتابيانيان مەيسەر كەردبوو، ھە لەكاتى خۇئەندىدا خەرجىيان دەكىشان.

ولّات له سەردەمى (ابن تيمية) دا (رەحمەتى خۋاى لى بى) پېرېو لە كىتەبخانە و قوتابخانە و سوودى زۆرى لى بىنن، جگە لەو مزگەوتانەى كە تانەوكات نۆهندى زانست و نامۆزگارى و چاكسازى بوون لەنۆ خەلكى دا.

بەلام ئەوەى (شيخ الإسلام) و كەسانى دىكەى چاكسازىيكارى لەھەموو شتەك زياتر دلتەنگ كرد بوو، زۆرى پېرە ئىسلامىيەكان و چالاكى شوئەكەوتوانيان بوو، دژى ئىسلام و ئەھلى ئىسلام.

كە باشتريان ئەوانە بوون كە بەيلايەنى و وەك تەماشاكار مابوونەو، وەك (سۆفییەكان)، بەلام ئەوەى دەستى يارمەتى بۆ تەتار و فەرەنجییەكان و صەلبییەكان درێژ دەكرد لە دژى مسوڵمانان چەند كۆمەلەك بوون، وەكو (الإسماعلية و الباطنية والرافضة النصيرية) كە ئەو تاقمانە بە ئاشكرا بە قسە و ھێژ جەنگیان بەرپاكردبوو دژى ئىسلام و مسوڵمانان و ھەندىكىشيان لەوكاتە ناھەموارەدا بىر و باوەرى خەلكيان تەك دەدا، بە پەرەپەندان و بلاوكردنەوەى فەكرى موعتەزىلە و فەیلەسووفەكان.

چەند زانییه کی سەردەمی شیخ الإسلام:

(شیخ الإسلام) (رحمەتی خوی لیبیت)، لەسەردەمی کۆمەڵە زانا و پیشەوایەکی گەورە لە فەرموودە ناسان و توێژەرەوانی قورئان و شەرەزنان و ئەدیب و زمانەوانان و میژوونووسان و.. هتد ژیاوه، کە ئەمانە هیندیکیان:

۱- ابو عبدالله القرطبي، خاوەنی تەفسیر، لەسالی (۶۷۱)ی کۆچی دا. کۆچی دوایی کردووە.

۲- محی الدین النووی، کە لە سالی (۶۷۶)ی، کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۳- ابن دقیق العید، کە لە سالی (۷۰۲)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۴- ابو حیان الغرناطی الاندلسی، کە لەسالی (۷۵۴)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۵- ابن رشد الفهري الاندلسي، کە لەسالی (۷۲۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۶- ابن سید الناس الیعمری، کە لەسالی (۷۳۲)، کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۷- شمس الدین الحنبلي، کە لەسالی (۷۰۹)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۸- ابو البرکات النسفي، کە لەسالی (۷۱۰)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۹- ابن کثیر الدمشقي، کە لەسالی (۷۷۴)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۰- ابن قیم الجوزية، کە لەسالی (۷۵۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۱- تقي الدين السبكي الشافعي، کە لەسالی (۷۵۶)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۲- جمال الدين ابن المنظور خاوەنی لسان العرب، کە لەسالی (۷۱۱)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە.

۱۳- ابن اجروم الصنهاجي خاۋەنى (الإجرومية) لە نەحودا، كە لەسالى (۷۲۳) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۴- (ابن هشام) ى ئەھۋازى، كە لەسالى (۷۶۱) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۵- علم الدين البرزالي ديمەشقى، كە لەسالى (۷۳۹) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۶- شمس الدين الذهبي، كە لەسالى (۷۴۸) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۷- الصفدى، كە لەسالى (۷۳۴) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۸- قطب الدين الشيرازي، كە لەسالى (۷۱۰) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۱۹- صدرالدين الوكيل المرحل، كە لەسالى (۷۱۶) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

۲۰- ابن الفرکاح الفزارى الدمشقى، كە لەسالى (۷۲۹) ى كۆچى دا ۋەفاتى كەردە.

بەپى ئەۋەى رابرد دەتوانىن بلىين: كە ئەۋ چاخە، جوۋلەيەكى زانستى تىدابوۋە لە زۆرىەى زانستە دىنييەكان، زمان، ميژوو ەتد، بەلام قولبۇونەۋە لە فكر و نوى بوونەۋە و، داهىنان لە پراۋ سەرنجەكان دا بۆ مەسەلە جوۋراۋجوۋرەكان، لەئاستى پىۋىستدا نەبوۋە، بەجۆرئەك لەگەل ئەۋ زانست و زانىارىيە زۆرەدا بىتەۋە.

ئا لەۋكات و قۇناغ و ەلومەرجەدا (شيخ الإسلام) ژياۋە ۋەيىداغى چاكسازى و نوڭبۇونەۋەى ەلگرتەۋە و كارىگەرىى لەسەر ژيانى زانستى ئەۋكات و دواترىش داناۋە، كە ئەۋەش لە كىتب و نووسراۋەكانى دا پەنگى داۋەتەۋە.

بەشى يەكەم

ناو و نەسەبى

پېشەۋاي شەرەزان (فقيه) و موجدەھىد و فەرمودەناس (محدث) و تۆتۈرۈھى قورئان (مفسر) و لەبەرېۋى قورئان و سوننەت (حافظ) و دىنيا بەكەمگەر (زاھد) و شارەزا لە (اصول الفقه) و زاناي ھەلکەوتوو (تقي الدين ابو العباس، احمد كورې عبدالحليم كورې عبدالسلام كورې عبدالله كورې أبى القاسم الخضر كورې محمد، ابن تيمية نەمىرى، ھەرپرانى، دىمەشقى، ھەنبەلىيە^(۱).

ھۆك ناۋرانى بە (ابن تيمية):

ھۆى ناۋرانى بەۋناۋە ۋە، چەند قىسەيەكى لەسمەرە:

يەكەم: كە باپىرە گەۋرەى (محمد كورې خضر) بۆ ھەج چوۋە و خىزانەكەى دووگيان بوۋە، لە (تيماء) كچۆلەيەكى بىنيۋە كە لە چادرىكى بچووك ھاتۆتە دەرى، پاش ماۋىيەك كە گەپراۋەتەۋە بۆ (ھەرپران) خىزانەكەى كچىكى بوۋە، كاتىك كچەكەى دەبەنە لاي، ۋەرى دەگرى و دەلى: (ئەى تەيمىيە! ئەى تەيمىيە!) واتە: ئەۋە ۋەك ئەۋ كچەيە كەلە (تيماء) بىنيۋەتى، بۆيە بەۋ ناۋۋە ناۋنراۋە.

دوۋەم: داىكى باپىرى (شىخ الإسلام) (محمد) ناۋى (تىمىيە) بوۋە، كە ئافرىقىكى زىرەك بوۋە و ئامۇزگارى خەلكى كىردو، پالدىراۋتە لاي ئەو و بەۋەۋە ناسراۋە^(۱).

لەلەيەكى دىكەۋە پال دراۋتە لاي تىرەى (نمىرى) كە بە ئەسل عەرەبە، بە پىچەۋانەى قسەى (شىخ محمد أبو زهره) ۋە كەدەلى: (شىخ الإسلام) عەرەب نەبوۋە و كورد بوۋە و، لەكوردستانى توركىيا لەدايك بوۋە^(۲).

كات و شۆينى لەدايك بوۋنى:

پىشەۋا (ابن تيمية) لە (حەرپان) لەدايك بوۋە، كە ئاۋەدانىيەكى كۆنە و يەكىك بوۋە لە گىرگىتىن ئىۋەندە ئايىنىيە كۆنەكان و دەكەۋىتە سەرۋى رۆژھەلاتى كۆمارى توركىيا، لە نىك (ئۆرفە) ى ئىستا . كە ئاۋەدانە، كاتى خۆى لەسەر دەستى (تەتار) كاول و وىران كراۋە، بەو ھۆيەۋە بىنەمالەى (تىمىيە) و ئەو خەلەكى دىكەش كە لەۋى بوۋە چۆلىان كىردو^(۳).

ھەموو ئەۋانەى باسىيان لە بەرۋارى لەدايك بوۋنى (ابن تيمية) كىردو، لەسەر سالى و مانگەكەى يەك دەنگىن، بەلام راجىيايان لە رۆژەكەيدا ھەيە.

ناۋىراۋ لە رۆژى (۱۰) ى (ربيع الاول) سالى (۶۶۱) ى كۆچىدا لەدايك بوۋە^(۴). گوتراۋىشە لە رۆژى دوۋشەممە (۱۰ يان ۱۲) ى (ربيع الاول) سالى (۶۶۱) ى كۆچى لەدايك بوۋە^(۵) بەلام راستىي ئەۋىيە كە لە (۱۰) ى (ربيع الاول) ى ھەمان سالى لەدايك بوۋىي.

(۱) الشهادة الزكية ص ۲۴ العقود الدرية ص ۲.

(۲) ابن تيمية لمحمد ابو زهرة ص ۱۸

(۳) الاعلام عليه ص ۱۶.

(۴) الاعلام عليه ص ۱۶ تاريخ ابن الوردي ۴/ ۴۰۷. البداية والنهاية ۱۳/ ۲۴۱.

(۵) العقود الدرية ص ۲.

دیمەن و خووپرەوشتەكانى (ابن تیمیة):

ئەوانەى لەگەلى ژباون و قسەيان لەبارەو کردو، وئەيەكى رۆشنيان لەسەر شپۆ و دیمەن و رەوشت و ئاكارى ناوبرا داوينى، كەبەم شپۆيە هاتو:

سەر و پيشى رەش و كەمىك موى سېى تى كەوتبوو، پيرى كەم پتو
ديار بوو، مووى سەرى تا نەرمایى گوتى هاتبوو، پياوئىكى دامەزراو، نىو
شانەكانى پان بوو، زمانى پاراو و دەنگى بەهيز بوو، رەنگى سېى، چاو
گەورە، دووچاوەكانى دەتگوت دوو زمان قسەدەكەن، خوئندەوئى خىرابوو،
چاو پۆشى و لىبورردنى بەدواى تورپووندا دىنا، جل و بەرگى وەك زانايانى
ديكە بوو، كراسى درىژ و عەبا و مېژەر، كە نرخەكى دەگەيشتە سى درەم،
جاروبار هەستاو لەبەر يەكك كە لەسەفەر گەراوئەو يان ماوئەك لىي دوور
بوو، جاروباريش كەچوو بۆ شوئىنك لەبەرى هەستاون، هەموو لای ئەو يەكسان
بوون، قەت لەبەر كەس نەچەماوئەو، بەلكو سەلام و تۆقەى دەكردو زەرەخەنەى
هاتوتى، زۆر زىرەك و تىگەيشتو بوو، زوو شتى لەبەر دەكرد و هەر شتىكى
خوئندبايەو لەبىرى نەدەچۆو، زۆر پوو لەخوا بوو، زۆر لە خوا دەپارايەو،
داواى يارمەتى هەر لەو دەكرد، لەو دەكەس وەك ئەو نەبىنراو^(۱).

ئەو چەند سيفەتتىكى جەستەي و نەفسى بوون، جيا لەو سيفەتە عەقلىيانەى
كە كەردوويان بەو زانا گەورە و كەسايەتییە ناودارە، خاوەن هەيبەتتىكى تايبەت و
هيزىكى كارىگەر بوو، دەچۆ نىو دلى هەركەسىك كە قسەى بۆ دەكرد، هەر
كەسىك گوتى بۆ بگرتبايە زۆرى نەدەبرد دل و مېشكى دەخستە بەر دەستانى،
(ابن تیمیة) بەو سيفەتە شەخسى و بەهرە و توانا و ئەو دەرس گوتنەو و
شارەزاییە زۆرەى هەيبوو، دەرکەوت و بەزمانىكى پاراوى عەرەبى دەرسەكانى لە
مزگەوتى گەورەى دیمەشق دەگوتنەو، خەلكى چاويان تى برى، دلە بيدار و

زىندوۋەكان بەلايدا كىشان و گۆيان بۆ كىردوۋە، زۆر لەوانەى گۆيان بۆ دەگرت، بوونە قوتابى دىلۆزى ناوبراو و سەرسام بوون بەزانيارى و ھەلسوكەوتەكانى^(۱).

نازناوى (شەيخ الإسلام):

ژمارىيەكى زۆر لە زاناىانى ئىسلام كە لەسەردەمى ئەودا ژياون، يان دواى ئەو ھاتوون، مەدھى (ئىبن تيمىيە) يان كىردوۋە و رىژيان لىخ ناوۋە و ئامارژيان بە زانيارى و جىھاد و پىشەوايەتتى ئەو زانا ھەلەكەوتوۋە كىردوۋە، ۋە نازناوى (شەيخ الإسلام) يان لىخ ھەلداۋە دەربارى ماناكەشى:

۱- زاناى بەناۋيانگ (ابن ناصر الدين الدمشقي الشافعي) لە ژىر ناوى ماناى (شەيخ الإسلام) دا دەلىق:

* ماناى ئەۋمىيە: لە ئىسلامدا پىر بوۋە و موۋى تىدا سېى كىردوۋە و گەشتۆتە ئەو بەلىنە موژدە بەخشەى، كە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرمۇى: (من شاب شيبۃ في الإسلام، فهي له نور يوم القيامة)^(۲).

ۋاتە: ھەركەسىك موۋى لە ئىسلام دا سېى كىردىق ئەۋە بۆى دەيتتە پۇشنايى لە پۇژى قىامەت دا.

* ماناى زانراۋ لای زاناىانى بەرجەستە ئەۋمىيە كە ئەو كەسانەى بە (شەيخ الإسلام) يان (پىشەۋا) ناۋدەبرىن، ئەۋانەن كە دواى كىتېبى خوا دەكەۋن و شوئىچى ى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ھەلەگىر، ئەۋانەى كە بەزانيانى زانستەكانى قورئان و سوننەت و شەرىعەت بەگشتى پىش كەۋتوون و، لەھەموو روۋىكەۋە شارەزاى تەۋاۋيان پىيان ھەيە و ملەكەچن بۆ خواى بالادەست و لە

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۲۹.

(۲) رواه احمد وابو داود والترمذي وصححه الالبانى..

هه‌له‌ی زمان ده‌ترسن و به پێه‌لا‌گوتران (مدح) د‌ل‌خ‌و‌ش نابن و لاف‌ی ب‌ی هه‌له‌ی ل‌ی نادن و چاك ده‌زانن نه‌ه‌نده زانیاریه‌ی پ‌ی‌ان دراوه زۆر كه‌مه. جا هه‌ركه‌س‌یك ناوای نه‌ه‌ پ‌ی‌شه‌وايه و هه‌قه پ‌ی‌ ب‌گوت‌ری: (شیخ الإسلام)^(۱)، دوا‌ی چه‌ند زانیه‌کی باس‌کردوون كه شایسته‌ی نه‌ه‌ن نه‌ه‌ له‌قه‌به‌یان ل‌ی بن‌ری و وایان پ‌ی ب‌گوت‌ری، هه‌ر له‌سه‌رده‌می تابعینه‌وه تا ده‌گاته (شیخ الإسلام ابن تیمیة) ره‌حه‌تی خ‌و‌ای ل‌ی ب‌ی.

۲- ده‌یاره‌ی مانای (شیخ الإسلام) زانای به‌ناویان‌گ و پ‌ی‌شه‌وا‌ی هه‌نه‌فیه‌كان له‌سه‌ر ده‌می خ‌و‌یدا (بدرالدین العینی) ده‌ل‌ی: "وا زانراوه كه وشه‌ی (شیخ) دوو مانای هه‌ن: زمانه‌وانی و زاراوه‌می (لغوي و اصطلاحی)".

* مانا زمانه‌وانیه‌كه‌ی واته: كه‌س‌یك كه به‌ته‌مه‌ندا چ‌و‌وب‌ی.

* مانای زاراوه‌می یه‌كه‌ش نه‌ه‌یه كه‌نه‌و زانیه‌یه ده‌ش‌ی قوتابی هه‌بن.

كه هه‌ردوو مانا‌كه له (ابن تیمیة) دا (ره‌حه‌تی خ‌و‌ای ل‌ی‌ب‌ت)، هات‌ونه‌دی.

نه‌و مام‌و‌ستا بووه بۆ كۆمه‌ل‌یك له زانایانی ئیسلام و، بۆ قوتابییه‌كانی له فه‌قیه‌و شاره‌زایان، جامادام به‌و ش‌ی‌وه‌یه بووب‌ی، چ‌و‌ن وشه‌ی (شیخ الإسلام) ی بۆ به‌كار ناه‌ین‌ری؟ هه‌ركه‌س‌یك مام‌و‌ستای‌ی بۆ مس‌و‌لمانان، مام‌و‌ستاشه له ئیسلامدا، كه قازی و زانا پایه به‌رزه‌كان به‌و ناوه ناویان برد‌وه^(۲).

۳- نیمام (ابن ناصرالدین) له كت‌ی‌بی (الرد الوافر) دا ناوی هه‌شتاو هه‌وت زانای گه‌وره و ناوداری سه‌رده‌می (ابن تیمیة) و دوا‌ی نه‌وی باس‌کرد‌وه، كه نازناوی (شیخ الإسلام) یان بۆ (ابن تیمیة) به‌كار ه‌یناوه و پ‌ی‌ان وه‌صف كرد‌وه، وه مام‌و‌ستا و زانا و نه‌دی‌ب و شه‌رع‌زان (عبدالفتاح ابو غده) له كت‌ی‌به به‌سووده‌كه‌ی (العلماء العزاب) دا ده‌ل‌ی:

(۱) الرد الوافر ص ۵۱ - ۵۲.

(۲) الشهادة الزكية ص ۷۷ - ۷۸ / الرد الوافر ۲۶۴.

وشەى (شەيخ الإسلام) نازناونىكە كەلەسەردەمى خىلافەتى عوسمانىيى دا بەوكەسانە گوتراوہ كە بەكارى ئىمامەت و پىشەوايەتتى لہ دىندا ھەستاوہ و، گەورەترىن زانائى خاوہن پلہ و پاىہ بووہ لای سولتانى مسولمانان، بەو مانايەبى ئو وشەيە نازناونكى وەزىفيە.

وہ زانايانى پىشىن ئو وشەيان بۇ يەكىك بەكار ھىناوہ كە پلەيەكى گەورەى بەرزى لہ زانيارى بە قورئان و سوننەت و چاكە و بەخشىن و پىشەنگىيدا بەدەست ھىتابى و، مسولمانان لہ زانيارى و كارويارى دىندا بۇ لای ئو گەرابنەوہ، لہ كىبىي فرمودوہ ناسان و ميژوو نووساندا بەو مانايە ھاتوہ^(۱).

۴- زانائى گەورہ (ابن حجر العسقلاني) (رەھمەتى خواى لىبىت) دەلى: گەورەى قازىيەكان (تاج الدين السبكي) (رەھمەتى خواى لىبىت)، شانازى بەوہوہ كودوہ كە لہ مەدھكردنى زانا و پىشەوايان دا بۇ بابى (الشەيخ تقي الدين السبكي)، (الحافظ المزى) بەخەتى خوى وشەى (شەيخ الإسلام) ى بۇ كەس بەكار نەھىناوہ جگە لەبابى و (تقي الدين - ابن تيمية) و (شمس الدين ابن ابى عمر)^(۲).

جا ئەگەر (ابن تيمية) لەبوارى زانست و كودوہدا لەو پەرى پلہ و پاىہ بەرزى دا نەبووايە، (ابن السبكي) بابى و ئەوى لەو خەسلەتەدا بەيەكەوہ باسندەكردن و، ئەگەر (ابن تيمية) وەك ناھەزانى دەلىن بىدعەچىي و زەندىق بوايە، رازى نەدەبوو بابى لەگەل ئەودا باسكرايە^(۳).

(۱) العلماء العزاب ص ۴۶.

(۲) طبقات الشافعية الكبرى ۶ / ۱۶۸.

(۳) الرد الوافر ۲۵۰.

بىنەمالەكەي و ئەوانەي لەنىویدا بەزانیاری ناویان دەرکردووە

شارەزایی ھەبوون لەسەر خێزانی ھەر زانیەك تیشكێك دەخاتە سەر كەسایەتی و ژيانى ئەو زانیە، ئەوەش چونكە خێزان و بىنەمالە كارىگەرى زۆرى ھەيە لە دروستکردنى كەسایەتی ھەر زانیەكدا، (ابن تیمیة) ئەلقەيەكى زنجیرەى خێزانێكى رەسەن و بىنەمالەيەكى ناودار بە شارەزایی و زانست و پەروشت بەرزى و چاكە خوازى بوو، كە زانست و گەورەيى و رەوشتى بەرزى، ئەو لەدواى ئەو پەشتا و پەشت بۆ ئەو كەنى جێ ھێشتووە. رۆلەكانى ئەو خێزانە ئالاً ھەلگەرى زانست و زانیاری بوون، كە جێ پەنجەيان لەوبارەيەوە ناشكرا و دیارە.

(ابن تیمیة) (رەحمەتى خۆى لىبێت)، لە گەورەيى و رەسەنایەتیی و زانست و زانیاری زۆردا چاوى ھەلێناو، بابى كە زانیەكى شارەزا و ھەلکەوتوو بوو لە سەردەمى خۆیدا، ناوى دەرکردووە و پایەيەكى تايبەتى ھەبوو لەنىو زانیاندا، (شیخ الإسلام) ئەو ئالایەى ھەلگەرت و درێژى بەو ئەركە گەورەيە داو و لەپرووى زانست و چاكەو گەورەيى و پێگەيەكى ناوازی بۆ بىنەمالەي (تیمیة) تۆمار كەردووە، سروشتى ئەو بىنەمالە رەسەنە لە بواری زانیاری دا كە لەژيان و كاتى ناخۆشی و ھىجرەتیشدا، جگە لەكتیپ ھىچ زەخیرە و پاشەكەوتێكى نەبوو، یارمەتى دەرئەووە لە دروست كردنى كەسایەتی ئىمام (ابن تیمیة)دا، وێرەى ھەبوونی چەند ھۆكارێكى دیکەى سروشتى كە لە خۆیدا ھەبوون و بوونە ھۆى پەیداكردنى شارەزاییەكى زۆر، سەرەنجام لەسەرەتای گەنجیتییەو لەنىو ھاوشیوكانى دا دەرکەوت و، شایستەيى دەرس گوتنەو و فتوادانى لەو تەمەنە دا بەدەست ھێنا.

بابى (ابن تيمية):

بە (شەھاب الدىن، ابو المحاسن، عبد الحليم كوپرى عبد السلام كوپرى عبدالله كوپرى ابوالقاسم كوپرى تيمىتى ھەپپرانى، ئىمام و زاناى پايە بلىند و موفتى) ناسراوھ.

سالى (۶۲۷) ى كۆچى لە (ھەپپران) لەدايك بووھ، زانستەكانى لە بابى و چەند زانايەكى ديكە وەرگرتوون، لەتەمەنى مندالىي دا چۆتە (ھەلەب) و لەسەر دەستى زانا و شارەزايانى ئەوى فېرى زانستەكان بووھ، تا واى لىھات بوو بە موفتى و زانا و خەتیبى (ھەپپران).

ئىمام (الذھبى) دەلتە: لەسەر دەستى بابى مەزھەبى ھەنبەلىي خوتىندوھ و لىنى شارەزا بووھ، دەرسى گوتۆتەوھ و فتواى داوھ و كىتبى داناون، لەدواى بابى بۆتە مامۇستا و خەتیب و ھاكىمى ئەو شوئىنە . پېشەوا و توئۇرەر بووھ، شارەزايى زۆرى لە عىلمەكان دا ھەبوو، دەستىكى بالاي ھەبووھ لە (الفرائض والحساب) دا، دىندارىكى خۆ بەكەمگەر و جوان رەفتار و سەخى بووھ، يەككە بووھ لەچاكەكارانى رۆژگارى خۆى، لەسالى (۶۶۷) ى كۆچى دا، خۆى ومال و مندال و خزمانى ھىجرەتيان كردوھ بۆ ديمەشق، ئەو لە (دار الحديث السكرية) لە (قصاعين) دادەنىشت لە زۆرىەى زانستەكاندا نووسراو و كىتب و قسەى ھەبووھ، شەوى يەكشەممەى كۆتايى مانگى (ذى الحجة) ى سالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردوھ و لە قەبرەستانى (الصوفية) دا لە ديمەشق نىژراوھ^(۱).

دايىكى (ابن تيمية):

دايىكى ئافرىقىي باش و خواناس بوو بەناوى (ست النعم كچى عبدالرحمن كورى على كورى عبدوسى جەرپرانى) يە، ئەوتەنيا كورى ھەبوون و كچى نەبوون، لەتەمەنى سەرۋى ھەفتا سالىدا كۆچى دوايى كىردە.

دايىكى لە دلى (شيخ الإسلام) دا پلە و پاىيەكى بەرزى ھەبوو، ئەو نامەيە (شيخ الإسلام) لە بەندىخانەى قاھىرە بۇ دايىكى ناردە، ئەو راستىيە دەسەلمىنى كە پىرپو لە رىز و سۆز و خۆشەويستى و دلدانەو بۆى. دايىكى لەزىندا بوو كە (شيخ الإسلام) لەسالى (۷۱۲)ى كۆچى لە مىسر گەپايەو. رۆزى چوارشەممە ۲۰ شوالى (۷۱۶)ى كۆچى ۋەفاتى كىردە و لە گۆرستانى (الصوفية) نىزراو و خەلىكى زۆر نامادەى جەنازەكەى و ناشتنى بوون^(۱).

بايىرى (ابن تيمية):

شەرعزان و شارمىزى قورئان و سوننەت و (شيخ الإسلام) و يەكىك لەزانا ئاۋدارەكانى سەردەمى خۆى (مجدالدين ابوالبركات عبدالسلام) كورى عبداللەى كورى ابوالقاسم الخضر كورى محمد كورى تيميةى جەرپرانى ھەنبەلىيە لەسالى (۵۹۰)ى كۆچى لە (جەرپران) لەدايك بوو، لەۋى قورئانى لەبەر كىردە و لەمامى كەناۋى (فخرالدين) و زانايانى دىكەى ئەۋى، زانستەكانى ۋەرگرتە، لە پىناۋى بەدەست ھىنانى زانىارى دا چۆتە (بەغدا) و شەش سالان لەۋى ماۋتەۋو بە خۆئىنى فېقھو زانىارىيەكانى دىكەۋە خەرك بوو، دواى ئەۋەى چۆتەۋە (جەرپران)، جارىكى دىكەش گەپاۋتەۋە بۇ بەغدا و زياتر لە (۱۰)

سالان لەوى ماوتەمە و لەو ماوتەمەدا شارەزایی و زانیاری زیادی کردووە و (الحافظ الذهبي) (رەحمەتى خواى لىبىت)، لەبارەى ئەو مەدەنى: مامۆستا و گەورەمان ابوالعباس پى راگەیاندم کە (جمال الدينى كورى مالك) دەلى: فىقەو زانیاری بۆ (مجدالدين) نەرم بووبوو، وەك چۆن ئاسن بۆ (داود) نەرم بووبوو، دیسان دەهەبى دەلى: شەيخ (مجدالدين) لەزەمانى خۆیدا و ئەنەى نەبوو لە فىقەو ئىسول و ھەدىس و ماناکەى دا، دەستىكى بالاى ھەبوو لە زانىنى قورئان و تەفسیر دا، چەندىن كىتەبى داناون و بەچاکە ناوی رۆیشتو، زۆر دیندار و زیرەك و خاوەن ریز و پەلە و پایە بوو .

(الحافظ الشریف عزالدين) دەلى: لە حىجاز و شام و عىراق و مەملەكەتى خۆى (ھەپران) پىگەبى و كىتەبى دەنوسىن و دەرسى دەگوتەو. ئەو یەكەك بوو لە ناوداران و گەورە زانایانى ولاتەكەى، كە بنەمالەكەى بە زانست و ھەدىس و دیندارى ناوی ھەركردبوو، زۆر لە زانایان لای ئەو شت فێر بوون، بەناویانگ ترینیان كورى خۆى بوو بەناوی (شهاب الدين عبدالھلیم) و الحافظ (عبدالؤمن الدمیاطى) و چەند كەسێكى دیکەش، یەكەك لە نوسراوەكانى (الأحكام الكبرى) وە كىتەبى (المنتقى) یە لە ھەدىسى ئەھكام دا كە بەبناغە و ئەسلى كىتەبى (نیل الاوطار) ی شەوكانى دادەنرێ، كە شەرحى كىتەبى (المنتقى) ی کردو، وە نوسراوێكىشى لە (اصول) دا ھەبە كە (شهاب الدين) كورى لى زیاد کردو و دواى ئەو ئەو كەى - ابن تیمیة - لى زیاد کردو، ناویراوە لەدواى نوێزى جومعەى رۆژى جەژنى رەمەزان لەسالى (۶۵۲) ی كۆچى لە (ھەپران) كۆچى دواى کردو و لەوى نێراوە^(۱).

(۱) شذرات الذهب ۵/۲۵۷/ سیر أعلام النبلاء ۲۳/۲۹۱ البدایة والنهاية ۱۳/۱۸۵.

مامى بايرى شەيخى ئىسلام:

شەرعزان و خەتىب و واعظ (فخرالدين ابو عبدالله محمد كورپى ابى القاسم الخضر كورپى محمد كورپى خضر كورپى على كورپى عبدالله ناسراو بە (ابن تيمىتى ھەرپانى ھەنبەلىي). زانا يەككى ناودار بوو، لە شوئنى خۆى ناوى دەرکردبوو، چۆتە (بەغدا) و لەوئى لەسەر دەستى (ابوالفتح ابن المنى) شارەزايى زياترى لە ھەدىس دا پەيدا كرده، لە مەزھەبى ئىمام (احمد) دا بە كورتى كىتەبىكى نووسىو و گەرنەگى زۆرى پەيداو، كە گەرايەو بو (ھەرپان) رۆژانە لەوئى دەرسى تەفسىرى قورئانى دەگوتەو، لە مزگەوتى گەورەى (ھەرپان) پىنچ جار تەفسىرى ھەموو قورئانى كرده، جارى يەكەم لە سالى (٥٥٨) ى كۆچى و جارى كۆتايىش لە سالى (٦١٠) ى كۆچى.

كەسەكى دىندار و پارێزگار بوو، بە ئىمام و خەتىب لە مزگەوتى گەورەى (ھەرپان) ديارى كرابوو، ناوبراو لە كۆتايى مانگى شەعبانى سالى (٥٤٢) ى كۆچى لە (ھەرپان) لە داىك بوو و ھەر لەوى لە (١١) ى صفرى سالى (٦٢١) ى كۆچى دا وەفاتى كرده^(١).

براكانى شەيخى ئىسلام:

١- زانا و شەرعزان و موفتى و دنيا بە كەمگەر (شرف الدين عبدالله كورپى عبدالحليم كورپى عبدالسلام كورپى ابى القاسم...) كەبراى (شەيخ تقي الدين احمد بن تيمىتى) يە، لە (١١) محرم ى سالى (٦٦٦) ى كۆچى لە (ھەرپان) لە داىك بوو، منداڵ بوو كە لە گەل بنەمالەكەى دا ھاتۆتە ديمەشق، دەرسى

لەلای زانايانى فىقھو تەفسىر و ھەدىس خوتىندە و، شارەزايى زۆرى پەيدا كىردە و فتاوى لە مەزھەبى ئىمام احمد دا داوہ.

كەسكى دلسۆز و سەر پاست و مەرد و ئازا بوو و قەناعەتى بە ژيانى سادە و كەم كىردە، عىبادەتى زۆرى ھەبوو و دنيا بە كەمگىر بوو، زۆر ھەستى بە چاودىرى خوا كىردە و خاوەنى خىر و خىرات بوو و چەند جارێك ھەجى كىردە، چەند جارێك لەلایەن نەیارانى داواى مناقەشەى لىكراو و بەزاندوونى، لە گەل (شىخ الإسلام) ى براى دا لە (ميسر) گىراو. لە رۆژى چوار شەممەى (١٤) ى (جمادى الاولى) ى سالى (٧٢٧) ى كۆچى وەفاتى كىردە، دواى بردوانە بو (قەلعة) و ھەردوو براكەى (تقى الدين) و (عبدالرحمن) لە سجن دا نوژيان لەسەر كىردە، دەرنگيان بەرز دەكردەو و دەگەشتە خەلكەكە، دواى چەند جارێك نوژنى لەسەر كرا و ئنجا جەنازەكەيان لەسەر شان و سەرى خەلكى بردە قەبرەستانى (الصوفية) لە دیمەشق و لەوى ناشتيان^(١).

٢- زانای پاىە بەرز (زين الدين ابو الفرج عبدالرحمن كورى عبدالحميم كورى عبدالسلام بن تيممى ھەرپرانى، براى شىخ تقى الدين شىخ الإسلام) لەسالى (٦٦٣) ى كۆچى لە (ھەرپران) لەدايك بوو.

لەبەر خاترى (شىخ الإسلام) ى براى لە (اسكندريه و دمشق) لە سجندا لە گەللى ماوئەتو وەك دەرپرینى خۆشەويستى و بەمەبەستى خزمەتكردى، تا شىخ الإسلام مردو و دواى ئەو لە بەنديخانە ھاتۆتە دەرى، بە دیندارى زۆر و وەفا و ئەمانەت و خو و رھوشتى جوان بەناويانگ بوو، ئەو زۆر رزى لە (شىخ الإسلام) دەگرت و لە مەجلىسى ئەودا بەبى دەنگ و جوولە دادەنشت، وەك ئەوھى بالئەدە لەسەر شانى نىشتى، كە لەوبارەو لىيان پرسیو گوتیەتى: من ھەندىك شت لەودا دەبینم كە جگە لەمن كەس نایبینى، بۆیە پێوستە لەسەرەم وەكو دەمبینى، ئاوابم لە گەل ئەودا، لە (٣) ذى الحجەى سالى (٧٤٧) ى كۆچى وەفاتى كىردە^(٢).

(١) الرد الوافر ص ٩٦ / مجموعة الشيوخ للذهبي ٣٢٣/١.

(٢) الدرر الكامنة ٢ / ٤٣٧ / البداية والنهاية ٢٢٠/١٤.

(شەيخ الإسلام) خزم و كەسى دىكەشى ھەبوون كەزانا و دىندار و شارەزا بوون، ئەو لەو كەش و ھەوا عىلمى و زانستى و بنەمالە رەسەن و رىژدارەدا، لە ھەلگرانى ئالای دىن و عىلم و فىقھدا ژياوھ و پىنگەيشتوھ و فىر بووھ و خەلكىشى فىر كوردوھ، تا سەرەنجام وەك زانايەكى ناوازە و ھەلكەوتوو ناوى دەرکردو زانا و شارەزايان و خەلكى بەگشتى رىژيان لى ناوھ و گرنگيان پى داوھ و سووديان لىبىنيوھ، و لەدواى خۆى سەدان كىتب و نووسراوى جى ھىشتوھ، كە لەزۆرىھى ولاتاندا ناسراون و، ھەركاتىك نوئ كەرھوانى دىن يان بانگخووازن و زانايانى پاىھ بلىند، باس بكرىن، ئەوھ (شەيخ الإسلام) لە رىزى پىشەوھىھ، كە بىگومان ئەمەش بەخشىنىكى خوايە و دەيدات بە ھەركەسىك بىھوى.

بەشى دووم

يىگەيشتىن و گەپان بەدوای زانىيارى دا

(شىخ الإسلام ابن تيمية) لە خىزانىكى دىنداردا كە بە زانىيارى و زانست ناوى دەرکردو، پىچ گەيشتو، كە باب و باپىران بۆ نەو و رۆلەكانيان جىيان هىشتو، زۆر لە ئەندامانى ئەو خىزانە بەشىكى گەورەيان لەو زانستە پىچ بپراو، كەواتە شتىكى ناسايىيە كە ئەو بنەمالەيە گرنكى زياد بە رۆلەكانيان بدەن ولە نيويان دا (شىخ الإسلام) پەرورەدە بكەن و، لەسەر خوڤهوشت و زانست و ئەدەبى بەرز و جوان پىي بگەيەنن و دوورى بگرن لە ناكارى پەست و ناشىرين.

(شىخ الإسلام) خوڤهوشتى دەورويەركەى وەرگرت و بەدوای رى و شوئى باب و باپىرانى كەوت، كە باشتىن جىگروە بوو بۆ ئەو پىشىنە رەسەن و گەورە پياوانە، بنەمالەى ناوېراو كاريگەرى زۆرى هەبوو لەسەر دروستكردنى كەسايەتتى (شىخ الإسلام) و هاندانى بۆ وەدەست هينانى زانست و زانىيارى لە سەرچاوە يىگەردەكان، هەر لە سەرەتاي تەمەنيەو، تا ئەوكاتەى گەيشتە قۇناغى دەرەسگوتنەو، و، فتوادان و بوو بەنتۆەندىكى پىرشنگدارى زانستى، ئەمەش سى قۇناغ بوو.

یەكەم:-- قوناغی هیجرت و جیگیربوون:

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) لەسەردەمیکی پر لە ناخۆشیی و کارەسات و ناارامییدا لە دایک بوو، کە ژیاڤی مسوڵمانان پریو لە بەلا و گرفتاری و رووداوی گەورە، لە داگیرکردنی تەتار بۆ ولاتی مسوڵمانان و، تەراتین کردنیان لە شار و ناوهدانییهکان دا و وێرانکردنی نیشانهکانی ناوهدانکردنەوه و شارستانی و، بیهزمی و دل رهقیان لە کوشتنی مسوڵمانان و بەدیل گرتنی ئافرهتان و بەتالان بردنی مال سامانیان.

(شیخ الإسلام) سەرتهای ژیاڤی بووه کە بینویهتی (تەتار) بەردەوام بووه لە فەساد و وێرانکاری و کوشتاری بەناهەقی مسوڵمانان، و هەر لەمنداڵیهوه دیمەنی فەساد و شەپانگیزی (تەتار)ی لە میشکدا چەسپیبوو، بۆیه کە گەورەبوو، بوو بە پیشەوا و کەسایهتییهکی دیاری ئیسلام و، بەردەوام بانگەشەوی جیهادی لە دژی تەتار دەکرد و خۆشی بە کردەمی بەشداری دەکرد.

(ابن تیمیة) لە تەمەنی شەش سالاندا بوو کە تەتار بەسەر (حەرپان)ی داداوه و هێزی تیدا بەکار هێناوه و وێران و خاپووری کردوه، بابی (شهاب الدین عبدالحمیم) خۆی و خێزانی دەریدەرپوون و لە (حەرپان)وه بەرهو (دیمەشق) کەوتنە پڕی لە گەل زۆر خێزانی دیکە ی ئەو مەملەکەتە، کە لەبەر هەمان هۆ دەریدەر بوو بوون، ئەو خێزانانە هەموو سەرمایەیان بریتی بوو لە کتیبی زانستی کە دیمانویست لە گەل خۆیان دەرپازیان بکەن، (شیخ شهاب الدین) زۆر لەسەر دلی قورس بوو ئەو هەموو سەرۆت و سامانە ی لە کتیب و کەلهپووری ئیسلامی، بەجی بهێلێ و تەتار بیسووتینێ و پەرپووتی بکات، بۆیه هەر ئەوێندە ی پیکرا زۆر لەو کتیبانە ی هەیبوون لە گەل خۆی بیانبات، ئەوانەش کە وەك ئەو دەریدەر بوو بوون و لە گەلیدا بوون لەوبارەوه یارمەتیان دەدا، ئەو زانا و خەتیب و پیشەوا ی ئاینی شارەکشیان بوو، لە پێگا خەریک بوو (تەتار)

بیانگاتی، چونکه ریځای دوور و ترسی ته تار و ماندوویوون و بی و لاغیی، زور شه کت و بی هیزی کردبوون، هه ریویه نه وان و نهو خه لکه ی دیکه ش که بهیه کمه بوون کهوتنه دوعا و پارانهوه که خوی دهر و کهروه رزگاریان بکا و لهو به لایه چه پالنه یان بدات، تاسه رهنجام خوی به به زمی رزگاری کردن و به سه لامه تی دهر چوون و رویشتن تا گه یشتنه دیمه شق و لهوی جیگیر بوون^(۱).

- جیگیر بوون له دیمه شق:

هه که گه یشتنه دیمه شق و لهوی جیگیر بوون، یه کسه ر (شیخ شهاب الدین) ی بابی (ابن تیمیه) (رهحمه تی خوی لیبت) له مزگه وتی نه مه وی و (مدرسة الحديث السکریه) دهستی کرد به دهرس گوتنه وه و ناموژگاریی کردنی خه لکی، که دهستیکی بالای هه بوو له فیه وه هه دیس و زانسته کانی دیکه دا، پیش خوی ناو و شوهرتی ناویراو له (هه پران) وه گه یشتبووه دیمه شق و، زور شوینی دیکه ش له ولاتانی ئیسلامیی، بویه بوویوو به جیی نومید و ویستی قوتاییانی زانست و نه وانیه شهیدای خویندن بوون.

ئیمام دهه به بی دهلت: هاتنی (شیخ شهاب الدین) له گه ل بنه ماله که ی و دوست و خزمانی بو دیمه شق، له سالی (۶۶۷) ی کوچی بووه، که یه کیلک بووه له نه ستیره گه شه کانی رنمایی کردنی خه لک

هه ره که له (البرزالی و ابن کثیر) یش (رهحمه تی خویان لیبت)، ناماژه به وه ده که ن که ناویراو یه کیلک بووه له زانا ناوداره کانی هه نه لیبی و که سیکی چاکه کار و به که لک بووه، له مزگه وتی دیمه شق کورسییه کی هه بووه، که روژانی جومعه له سه ری دانیشته و قسه ی بو خه لک کردوه و رنمایی کردوون و سه ره رشتی (دار الحديث السکریه) ی کردوه، که دوا ی نهو (شیخ تقي الدين، ابن تیمیه) ی کوپی دهرسی تیدا گوتوته وه^(۲).

(۱) البداية والنهاية ۱۳ / ۳۲۵ تاريخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۸.

(۲) البداية والنهاية ۱۳ / ۳۲۰.

دووهم: قۇناغى گەران بەدواک زانست و وەرگرتتى دا

میژوونوسان لەسەر ئەو یەك دەنگن کە (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بە ژیانئیکی پاک و پارێزکاری و چاکە خوازی و خاوەن پێگەیشتووە، خۆی لەسەر کەم خۆری و گۆی نەدان بە جوانیی و چاکیی جلپەرگ پراھیناوە و زۆر چاکەکاربووە بەرانبەر دایک و بابی، پارێزکار و دیندارئیکی باش بووە، شەو نوێژی هەبووە و زۆر بەپۆژوو بووە، لە هەق و سنوورەکانی خوا وەستاوە، فەرمان بەچاکە و رێگری لە خراپەیی ئەنجام داوە، زۆر حەزی لە زانست کردووە خۆی ماندوو کردووە لە پێناو وەدەستەینانیدا، بیزار و کول نەبووە لە خوێندنەو و گەران و لیکۆلینەو لە مەسەلەکان دا^(۱).

لە هەردەرگایەکی زانست چوویتە ژووری، خاوی زانا، بۆی خستۆتە سەرپشت و تێیدا سەرکەوتوو بووە، ئامادەیی کۆر و کۆبوونەو زانستییهکان دەبوو، هەر لە منداڵییەو و تووێژ و راگۆڕینەو و مشت و مەری لە گەڵ گەوران دەکرد و بێ دەنگی دەکردن، بەو زانایانی پلە بەرزى سەرسام دەکرد، زمان پاراو و بیرتێژ بوو، بەخێرای شتی دەخوێندەو، کەم و نەبوو لە زوو لەبەرکردنی دەق و نوسراوەکان دا، تەمەنی خۆی بۆ وەدەست هێنان و بڵاوکردنەو زانیاری و بانگەواز بۆ قورئان و سوننەتی پیغمبەر (صلی الله علیه وسلم) و جیهاد لە پێناو بەرزى وشەى (خوا) دا تەرخانکردبوو.

لەوبارەو (الحافظ الذهبي) دەڵێ: نشأ - اي الشيخ تقي الدين (ابن تیمیة) رحمه الله - في تصوف تام وعفاف وتأله وتعبد، واقتصاد في الملبس والمأكّل، وكان يحضر المدارس والمحافل في صفره، وينظر ويفهم الكبار ويأتى بما يتحير منه أعيان البلد في العلم، فأفتى وله تسع عشرة سنة، بل اقل، وشرع في الجمع

(۱) الذیل علی طبقات الحنابلۃ ۲/۳۹۰.

والتأليف من ذلك الوقت وأكب على الإشتغال، ومات والده - وكان من كبار الحنابلة وأئمتهم - فقام بعده بوظائفه وله احدى و عشرون سنة، واشتهر امره، وبعد صيته في العالم^(۱).

واته (شيخ تقي الدين ابن تيمية) له تصهوف و پاکی و دینداری و خواپەرستی دا گەورە بوو و ژیاو، له خواردن و بەرگ و پۆشاکدا گرتویهتووه و دنیا نەویستانه رهفتاری کردو، هەر له منداڵییەوه نامادەى کۆر و کۆبوونەوهکان دەبو، دەرسى تیدا دەگوتنەوه، رووبەرپروى گەوران دەبوو و له وتوو وێژەکاندا بێدەنگى دەکرد، بەشیۆمەك گەورە زانایانى ولاتی سەرسام دەکرد، لەتەمەنى (۱۹) نۆزده سالییدا بەلکو کەمتریش بوو، کە فەتواى دەدا، لەوکاتەوه تیکەلى نووسین و زانست کۆکردنەوه بوو، خۆى سەرقالکرد بە گەران بەدواى زانست و زانیاری دا. وەکە بابى مرد- کە یەکیك بوو له زانا و پیشەوا گەورەکانى مەزەهەبى حەنبەلى- لەدواى ئەو بەئەركى بابى هەستا، کە ئەوکات تەمەنى (۲۱) بیست و یەك سال بوو، بەوپییه ناوى دەرکرد و ناویانگی بەهەموو دنیادا بلأو بوو.

لەبەرکردن و فیڕبوونی زانیاریەکان:

یەك: ناوبانگ دە(کردن بە) لەبەر(کردنى) نووسین و دەقەكان:

(ابن تيمية) يەكێك بوو له گەورە لەبەرکارانى سەردەمى خۆى، کە خوا توانایەكى زۆرى لەبەرکردن و بێرێكى تیزى روشنى دابو، بەشیۆمەك لەوبارەوه وێنەى پێ دەهێنرایەوه:

۱- (شيخ محمد صادق عرجون) لەوبارەوه دەلى: (....) مێژوو له پیشەوهى زانایانى دادەنى، ئەوانەى له لیها تووی و زیرەکید وێنەیان پێ دەهێنرایەوه، ئەو له لەبەرکردندا کەسێكى ناوازه بوو، خاوەن بێر و هۆشێكى روشن بوو، هاوچەرەخەکانى دەربارەى ئەو گوتووویانە: هیچ شتێكى لەبەر نەکردووه دواى لەبیری چوینتەوه، کەم تا زۆر تەماشای هیچ نووسراوێكى نەکردووه، مەگەر

(۱) العقود الدرية ص ۵ / تاریخ ابن الوردي ۲ / ۴۰۶.

لەبەرى كىردە، ھېچ شەيىكى لە زانست و زانىارىيەكان فېر نەبوو و دوايى لەبىرى چوويىتەو، ئەگەر دەربارى ئىمام مالك كە پېشەواي ئەھلى مەدىنە بوو، خوئندىيىتمەنەو كە لەيەك مەجلىسدا سى تا چل ھەدىسى لە پېشەواي ھەرمودەناسان (ابن شھاب الزھري) بىستو و يەكسەر لەبەرى كىردە و كە خوئندوبەتەو ھەرفىكى لەبىر نەچۆتەو، ئەوانەي ھەدىسيان رىوايەت كىردە گېرپاويانەتەو كە جارنىكان ئەو ئەندازىيەي گونى گرتو كە ھەدىسى (سەقىفە) شى تىدا بوو، بەو درېزى و زۆرى قسە و باسەشەو، لە دووبارە كىردنەو دا يەك وشەش زىاد و كەم نەكردە، وە ئەگەر دەربارى (ابوعبدالله الشافعي) بخوئىنەو دەبين كە لە مەجلىسدا گونبىستى زياتر لە دە ھەدىس بوو لە ماموستاي خۆي -مالك بن انس- ھەر لەو ماويەدا لەبەرى كىردە و بەسەنەدەو گېرپاويەتەو و، يەك وشە و پىتەش لە گەل ئەو ھەدى بىستبووي جىاوازي نەبوو. بەو شەويە زۆرن ئەوانەي خواي گەورە تواناي لەبەركردنى بەھىزى پى بەخشيون لە ئىسلامدا و بىروھوشىكى زۆر و روشنى پى داون، ئەو ھەر لە كاتى مندا لىيەو لە (ابن تيمية) دەگېر ئەو لە كاتىدا كە زۆر كەشيش بۆي لە كەمىندا بوو و ويستوويەتى بەناھەق عەبيانى لى بىيىتەو و لەكەدارى بكات، مايەي ئەويە بەيى دوو دلىي لەو بارەشەو لە گەل ئەو زانا و ناودارانەي ئىسلام دا لە ترۆپك دابىرى^(۱).

۲- (الحافظ الذهبي) (رەھمەتى خواي لىيىت)، كە (ابن الوردى) لى ي گېرپاوەتەو باس لە بەھىزى لەبەركردنى و زىرەكى زۆر و خىرا تىگەيشتى دەكات^(۲).

۳- (الحافظ عمر بن علي البزار) (رەھمەتى خواي لىيىت)، دەلى: (خواي گەورە تايبەتمەندىي زوو لەبەركردن و درەنگ لەبىر چوونەو پىدا بوو، كەم واھەبوو شەيىكى خوئندىيەتەو يان گونى لى بوويى و لە بىرى چوويىتەو، بەلكو

(۱) مجلة الوعي الإسلامي، السنة الثامنة عدد ۸۸ سنة ۱۹۹۲ ص ۶۹.

(۲) تاريخ ابن الوردى ۲ / ۲۸۶.

یان به مانا یان به وشه له بیرى ماوه، دهگوت زانست و زانیاری له گهڵ گوشت و خوێن و هه موو لاشه ی دا تێکهڵ بووه^(۱).

۴- (الحافظ ابن حجر) (رهحمه تی خواى لیبت)، دهلی: (جمال الدين السرمري) گوتیه تی: (ومن عجائب ما وقع في الحفظ من أهل زماننا، أن (ابن تیمیه) كان يمر بالكتاب مطالعة مرة، فينتقش في ذهنه، وينقله في مصنفاته بلفظه ومعناه)^(۲).

واته: نهوه ی له باره ی له بهرکردن له سهرده می ئیحه دا جی ی سه رسوپمانه، نهوه یه که (ابن تیمیه) یه کجار کتیبکی خوتندیته وه له میشکیدا ده چه سپی، به وشه و مانا ده یگراسته وه بو نووسراوه کانی .

۵- (الحافظ صلاح الصفدی) ده باره ی ابن تیمیه دهلی: (فما رأيت - ولا أرى - مثله في اطلاعه وحافظته، ولقد صدق ماسمعنا به عن الحفاظ الاول، وكانت همته عالية الى الغاية.....)^(۳).

واته: وهك ئه وم نه یینیوه و نایبینم له شاره زانی و له بهرکردندا، نهوه ی له زانیانی پیشوو ده باره ی نهو بیستومانه به راستیی گپرا، هیممه ت و وه ی بی نه ندازه بهرز و گه وه بوو.

۶- (ایمامی ذههبی) له کتیبی (تذکره الحفاظ) له باره ی (ابن تیمیه) وه دهلی: (كان من بحور العلم ومن الأذکیاء المعدودين)^(۴).

واته (ابن تیمیه) له که سه شاره زاکانی زانیارییه و، یه کیکه له زانا زۆر زیره که کان که که من و ده ژمیژدرین.

(۱) الاعلام العلیه ۱۶، ۱۸.

(۲) الدرر الكامنه ۱/۱۶۳.

(۳) الوافي بالوفيات ۱۹/۷.

(۴) تذکره الحفاظ ۱۴۹۶/۴.

۷- (ابوالحسن الندوى دەلى بنەمالەى (ابن تيمية) م بە بهیژى بیروھوش و زۆر و زوو لەبەرکردنى زانستەکان ناسیوه، باب و باپیری زیرەك و بیر تیژ بوون، بەلام (تقی الدین، ابن تيمية) لەو نیعمەتەدا پیش بنەمالەکەى کەوتۆتەوه، بیر تیژی و خێرایى لەبەرکردنى ناوبراو مامۆستا و زانایانى سەرسام کردبوو، کە بەو ناوی لە دیمەشق دەرکردبوو^(۱).

یەكێك لەو نمونانەى لەسەر خێرایى لەبەرکردنى باس کراون:

ئەو لەتەمەنى ھەوت سالاندا ھەموو قورئانى لەبەر کردو، کەخوای گەورە ریزی لیناوه و ئەو نیعمەتەى بۆ ھیشتۆتەوه تا مردو، ھیچ شتیکی لەو لەلا ئاسانتر نەبوو کە لەکاتى باسکردنى بەلگەکانى و فتوا و نووسینی کتیبەکانى دا، نایەتەکانى قورئان لە شوێنى خوێان وەك دەلیل و بەلگە، بەئاسانیی بەیشتەوه بەپێى ھالى و ھەقام^(۲).

۸- (أبو مظفر جمال الدين السمری) (رەحمەتى خوای لیبت) دەلى: لەو شتە سەرسۆرھینەرەنەى دەربارەى ئەو لە ھیتدیك لە ھاوھالانى بیستوو: کاتیک لەسەرەتای منداڵیدا بوو، بابی ویستووئەتى منداڵەکانى بەمەبەستى سەیران بەریتە دەرتى ئاوەدانى، بابی پێى گوتو: (أحمد) تۆش لەگەڵ براکانت وەرە، وەدەر دەکەوین بەمەبەستى گەشت و سەیران، (أحمد)یش چوونە دەرتى پێ ناخۆش بوو، بۆیە داواى لەبابى کرد نەچیت، پێى گوت: بابە گیان! پێم خۆشە لە نەھاتنم بمبوورى، بابیشى رازى بوو، ئەمان چوونە دەشت و دەر و ئەویش لەمالى مایەوه، لای نیواری کە باب و براکانى گەرانەوه، بابى گوتى: نەمڕۆ براکانت پێیان خۆشبوو تۆش لەگەڵ باى، بۆچی نەھاتى؟ ئەویش گوتى: بابى بەرپۆم! من ئەمڕۆ ئەم کتیبەم لەبەرکردو، بابى بەسەرسامیەوه گوتى چۆن ئەم کتیبەت لەبەر کردو؟ وتى بەلى ھەز دەکەى لیم پەرسەوه، کەلى پەرسەوه بۆی دەرکەوت کە ھەمووی لەبەر کردو، بۆیە نیوچاوانى ماچ کرد و گوتى: کوپى

(۱) ابن تيمية للندوى ص ۳۷.

(۲) الأعلام العلية ص ۱۷ / تاريخ ابن الوردي ۲/۲۸۶.

خۆم ئەۋەي كىرۈتە بەكەسى مەلئى، نەك بەكەۋىيە بەرچاۋى پەيس^(۱).
(صلاح الصفدى) (رەھمەتى خۋاى لىيىت) ئەۋ چىرۋەكى گىرۋەتەۋە و
ناۋى كىتەبەكەشى نوۋىسۈە كەلەبەرى كىرۈە بەناۋى (جَنَّةُ الْمُنَظَّرِ وَ جَنَّةُ الْمُنَظَّرِ)
كە كىتەبىكى بېچۈكە بەلام بەناۋىانگە.

دەۋە: ئەۋ زانىيانەنى فەزىيان بۈۋە:

شارەزاترىن كەس بەھەر زانىيەك قوتابى و ھاسەردەمىيەكانىنى، بەراستىيى
ھېچ زانىيەك ئەۋەندەي (شىخ الإسلام) باسى زانىيى و گەۋرەيى نەكرۋە، لەسەر
ئەۋ زانىست و ئاستە بەرزەي ھەيىۋە.

ئەۋەتا يەكەك لە گەۋرەترىن قوتابىيەكانى زانىي گەۋرە (ابن عبدالهادي)
سەرھەتاي كارى (ابن تيمية) و زانىيى ئەۋ باس دەكات و دەلئى: سەرھەتاي كار و
ژيانى لاي زانىيان پىگەيشتۈۋە و لە پەرداخى زانىست نۆشۈيۈەتى و لەخوانى
فېقھو تىگەيشتىن و كىتەبەكانى كۆكەرۋەي زانىيارىيەكان خۋاردۈۋىيەتى، خۋى بە
غەيرى خۋىندەنەۋە و خەرىك كىرەن بەكارى گىرەنگ، سەرقال نەكرۋە، بەتايىيەتى
زانستەكانى قورئان و ھەدىس و ئەۋانەي پىۋىستىن بۇ تىگەيشتىن لەۋان، بەردەۋام
ئەۋە رەفتارى بوۋ، ئىنسانىيەكى پارىژكار و ھەردەم روۋ لەخۋا بوۋ. لەسەر رىئى
پىشىنى چاك دەپۋىشت، زۆر چاكەكارىۋو لەگەل دايكى، پاك و بەندەيەكى
راست و ساغ بوۋ، زۆر بەپۇژۋو دەۋو، شەۋنۈژى زۆرىۋو، لەھەموو كات و
بۇ ھەموو كارەكانى يادى خۋاى دەكرە، بۇ ھەموو شەيخ و لەھەموو كارەكاندا
دەگەرپايەۋە بۇ لاي خۋا، بە ھۈكەمەكانى خۋا پابەند و لەسەر بىرپارەكانى خۋا
دەۋەستا و فەرمانەكانى جى بەجى دەكرەن و قەدەغەكانى نەدەشكانەن، بە
شۋازى جوان زۆر فەرمانى بەچاكە و رىگىرى لەخراپە دەكرە، لە زانىست و
زانىيارى تىرەنەدەۋو، لە خۋىندەنەۋە تىنۋايەتى نەدەشكا، لەگەرپان بەدۋاى زانىستدا
بىزار و لە تۈرۈنەۋە كۈل نەدەۋو، كەم وا ھەبوۋ لە بەشەكەك لە بەشەكانى ھەر

زانستیک چوویته ژووری، خوای گهوره چهند دهرگاهیه کی لی نه کردیته وه و چهند شتی فیژ نه کردی، به هوئی کهسانی زاناوه.

گویم لیبوو دهریارهی بنه مای کاره کانی دهیگوت: بۆهر مهسه لهیه که به خه یالمدا دی و بییری لی ده که مه وه و ناگه مه نه جام و لی ی توشی نیشکالیک دهیم، هه زارجار یان که متر (استغفر الله) ده کهم هه تا سینهم گوشاد دهی و نهو شتهم بۆ حمل دهی، وه ده لی: وه له و کاتانه دا که له بازار یان له مزگوت یان له رینگا یان له قوتابخانه ب، نهو شتانه رنگر نین لیم که یادی خوا یان (استغفر الله) بکه، بۆ نهو ی بگه مه مه بهستی خۆم و حه لکردنی مه سه له کان^(۱).

(شیخ الإسلام) له زانسته ئیسلامیه کان و زمانی عهره بی دا کارامه و شاره زابوو، به شیویه که میژووی زانستی له ئیسلامدا که سیک دی که ی وه که نهو ی نه ناساندوه، شاره زابوو له هه موو نهو زانیاریانه ی لهو سه رده مه دا هه بوون، له کاتی که دا گه یشتبوونه چله پۆپه له کامل بوون و پینگه یشتندا، نهو ده یخوژندنه وه و تییان ده گه یشت، نهو هه له و که موکوپریانه ی تیشیاندا بوو ده ستیشانی ده کردن و ره خنه ی لی ده گرتن و، شته راست و به سووده کانی شی سوود لی ده بینین، زۆر له شاره زا و هه له که وتوانی سه رده می خۆی، شاهیدی فەزل و گه وره ییان بۆ (شیخ الإسلام) داوه، که شه هادتی ئه وان شانازییه له ژبانی نهو بانگخواز و مواهید و پیشه وا گه وره یه دا، که نه مانه هیندیکن لهو شاهیدانه.

۱- زانا و پیشه وای سه رده می خۆی له زانسته کانی فەرمووده ناسی دا (ابن دقیق العید) (رحمه تی خوای لیبی)، که له نزیکه وه ناسیویه تی، پرسیری لهو باره یه وه لی کراوه، ده لی: (رأيت رجلا جمع العلوم كلها بين عينيه، يأخذ منها ما يريد، ويدع ما يريد)^(۲).

واته: نهو پیاوهم بینیه، هه موو زانیاریه کانی له بهرچاوانه و کۆی کردۆته وه، نهو ی بیهو ی لی وهرده گری و، نهو ی بیهو ی وازی لیدی تی.

(۱) العقود الدرية ۵ - ۶.

(۲) الرد الوافر ص ۱۰۷ / تاریخ ابن الوردی ۴۸/۲.

- ۲- زانا و پیشهوا له هه دیسدا (جمال الدین المزی) (رهحمهتی خوی لیبیت)، دهلی: (مارأیت أحدا اعلم بكتاب الله وسنة رسوله ولا أتبع لهما، منه)^(۱).
- واته: کهسم نه دیوه لهوی زاناتریج له قورشان و سوننه تدا و، لهوی زیاتر پابه ند بویی پیتیانهوه.
- ۳- زانا و شارهزا و میژوونووس (ابن سید الناس) (رهحمهتی خوی لیبیت)، دهلی: (تزیکه هه موو سوننهت و شوئنهواره کان له بهر بکا، نه گهر قسهی له ته فسیر بکردایه، نهوه ئالا هه لگهی بوو، نه گهر له شرع و فیهدها فتوی دابایه، مه بهستی دهپیکا، نه گهر قسهی له هه دیس بکردایه زانا و شارهزای تهواوی نهو بوارهش بوو، دهبریهی میللهتان و تاقم و پیر و بهرنامه و شهرعهته کانیش، بههه مان شیوه شارهزا بوو، لههه موو زانسته کاندای له ناو هاوشیوه کانی دا شارهزاتریوو)^(۲).
- ۴- زانا و شارهزای پایه بهرز (کمال الدین بن الزملکانی) دهلی: خوی توانا زانسته کانی بو نهرم کردبوو وهك چۆن ئاسنی بو (داود) نهرم کردبوو، نه گهر دهبریهی شتیك پرسیاری لی کرابایه، هه که سیک بیستبای یان بینیبای له کاتی وهلام دانهوه دا، دهیگوت: جگه لهو شته هیچی دیکه نازانی، قهناعهتی وادهبوو که کهس وهك نهو نهو شته نازانی، شارهزا و شرعزانان نه گهر له مه جلیسی نهو دا ئاماده بان، له مه زه به کانی خویان سوودیان له (شیخ الإسلام) دهبینی، سه بارت به شتیك که پیشتر نه یانزانیه، نه زانراوه و تووژی له گهل یه کی کدا کردیی و نه یگه یان دیته قهناعهت، قسهی له هیج زانیاریه که له زانیاریه کان نه کردوه - عه قلی و نه قلی -، مه گهر به سه ر پسه پانی نهو زانیاریانه دا بالا دهست و سه ر که و توو بووه. دهستیکی بالای هه بووه له دانانی کتیب و نووسین و رنک خستنی باب ته کان و ده برینی جوان و روون کردنه وهی مه سه له کان دا)^(۳).

(۱) شذرات الذهب ۸۴/۶.

(۲) العقود الدریة ص ۱۰ / الرد الوافر ۵۸ - ۵۹.

(۳) الرد الوافر ص ۱۰۵. العقود الدریة ۷ - ۸.

خوتەنەر بەيىنى ئەو دەقانى ئى دىكەش بۆى دەرەكەوى (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خاى لىيىت)، ھەموو ئەو زانىارىيانەى زانىون كە لەسەرەدەمى خۇيدا ھەبوون، ھىچ لايەننىكى لە زانستەكانى وەلا نەناو، مەگەر لىنى شارەزا بوو، ھەر بۆيە زانا و شارەزايانى سەرەدەمى خۆى، شاھىدىيان لەسەر گەرەمى و بەرزى پلە و پاىەى زانستىي ئەو داو.

۵- زانای گەرە (ابن رجب) (رەحمەتى خاى لىيىت) لەو بارەو دەلى: (گرنىگى زۆرى بە ھەدىس داو و چەندجار گوتى گرتو بۆ (مسندى نىمام ئەحمەدوشەش كىتەبەكەى دىكەى ھەدىس (البخارى، مسلم، النسائي، الترمذى، ابوداود، ابن ماجه) و (معجم الطبراني الكبير) و چەندىن كىتەبى دىكەش، خۇيشى دەپخوتەندەو، ھەر لە مەندالىيەو دەستى بە خوتەندەو زانستەكان كەردەو، فىقھو نوسوللى فىقھى لای بابى و (شەيخ شمس الدىن بن ابى عمر) و (شەيخ زىن الدىن بن المنجا) فەز بوو و لەو بارەو پىگەيشتەو، وەماوئەك بىچىنەكانى زمانى ەرەبى لای (سلىمان بن عبدالقوى) خوتەندەو، دواى كىتەبى (سىبويه)ى خوتەندەو و تەى گەيشتەو، ئىنجا خەرىكى تەفسىرى قورئان بوو و لەویشدا ناوى دەر كەردەو، لە بوارەكانى (اصول و فرائض و حساب و جبر) و.. زۆر ناگادار بوو، لە (علم الكلام) و فەلسەفەشدا زىرەك بوو و بەرپەچى زانا و شارەزايانى داوئەو. پىش تەمەنى بىست سالى دەرەسى گوتتەو و فتواى داو، خاى گەرە يارمەتى داو بە نوسىنى كىتەبى زۆر و زوو شت لەبەر كەردن و ھىزى بىر و ھۆش و تىگەيشتن و كەم لەبىر چوونەو. ھەتا زۆر كەس گوتتويانە قەد شتەكى لەبەر نەكەردەو و لەبىرى چووتەو^(۱).

۶- زانا و شارەزا (ابن عبدالحادي) (رەحمەتى خاى لىيىت)، گوتتويەتى: (وشيوخه الذين سمع منهم اكثر من مئتي شيخ) واتە: ئەو زانا و مامۇستايانەى زانىارى لى وەرگرتوون و گوتى بۆ گرتوون، لە دووسەد زانا زياترن. دواتر دەلى چەند جارنەك گوتى گرتو بۆ (موسنەدى نىمام ئەحمەد) و شەش كىتەبە گەرەكە و

(۱) الذيل على طبقات الحنابلة ۳۸۷/۲.

(معجم الطبرانی الكبير) و گرنگی زۆری به (حدیث) داوه، و ئپرای فیهو (اصول) و زمانی عهرهیی، دواپی به خهستی گرنگی به ته فسیر داوه و تییدا بووه به پیشهنگ، که نهوکات ته مهنی له خوار بیست سالییدا بووه^(۱).

۷- زانای گهوره (الذهبي) یش زۆر باسی گهورهیی و شارهزایی (شیخ الإسلام) له هه موو زانسته کان دهکا و به موجههیدی رههائی دهزانی و له بارهیهوه دهلیت: (وهو اعظم من ان یصفه کلمي، أو ینبه علی شأنه قلمي، فان سیرته وعلومه و معارفه، و محنه و تنقلاته یحتمل ان توضع فی مجلدین)^(۲).

واته: نهو لهوه گهورهتره من وهصفی بکه، یان قه له مه کهم له باسی نهو بنووسی، چونکه ژیان و زانیاری و زانیی و هاتوچۆ و گرفت و ناخۆشییه کان که تووشی بوون، دهشی دوو کتیب (مجلد) دابگرن.

سێ: شارهزایی له زمانهکانی دیکه دا

شیخ الإسلام (ابن تیمیة) جگه له زمانی عهرهیی چهند زمانیکی دیکهشی زانیوه وهک زمانی (عیبری) کهوای لی کردوه به چاکی پهیمانی کۆن و نو^(۳). دواپی نهوهی دهستکاری کران بخوینیتتهوه و بهر په رچی نهو شتانهش بداتهوه که گوپردران و تییدا زیاد کران.

خۆی دهلی: (چهند وشهیهکی تهوراتم به عیبری بیست له یهکیکی (اهل الکتاب)، ته ماشام کرد ههردوو زمانه که زۆر له یهک نزیکن، هه ر بهوهی عه رهیم دهزانی له زۆر وشه ی (عبری) اش ده گه یشت^(۴).

(۱) العقود الدرية ص ۳ تاریخ ابن الوردی ۴۰۶/۲.

(۲) العقود الدرية ص ۲۳- ۲۴.

(۳) پهیمانی کۆن (العهد القديم) واته: تهورات و کتیبهکانی که له گه لنی و (العهد الجديد) واته: چوار ئینجیلهکان و کتیبهکانی دیکه که له گه لیان.

(۴) مجموع الفتاوی ۱۱۰/۴.

ئەو زمانەكانى (توركى و لاتىنى) شى زانىون، وەك دەقەك لە (مجموع الرسائل الكبرى) دا ھاتو^(۱).

لەو ھە كەراپەرد دەردەكەوئ كە زاناكانى سەردەمى خۆى گەواھى گەورەمى و شارەزائى و لىھاتووى (شيخ الإسلام) يان داوہ و بەو پىئە لە (تەفسىر و ھەدىس و فىقھو نەھو و صەرف و بەلاغە و ئوۋول و فەلسەفە و جەبر و ھىساب و عەقىدە و.. ھتە) دا شارەزا بووہ و لە دىنەكانى (يەھودىي و نەصرانىي و كۆمەلە گومرا و رى لى تىكچوۋەكانى كۆن و تازە) ئاگادار بووہ و لە شارەزائى دا وىتەى پى ھىتراۋەتەوہ وە يەكەمىنى ئەو سى كەسە بووہ كە شاعىر شىعرى بەناۋايانەوہ گوتوہ و دەلى:

ثلاثة ليس لهم رابع   في العلم والتحقيق والنسك
وهم اذ شئت ابن تيمية   وابن دقيق العيد والسبكي

ئىمام (سيوطى) (رەھمەتى خۋاى لىبىت) لەبارەى زىرەكىي و توانائى زانستىي (شيخ الإسلام) باس دەكا و گەورەمى ئەو لەو بارەوہ دەردەخا^(۲).

(الحافظ الذهبي) دەلى: (لو حلفت بين الركن والمقام لحلفت أنى ما رأيت بعينى مثله وأنه ما رأى مثل نفسه في العلم)^(۳).

واتە: ئەگەر لە نىۋان روكنى بەردە رەشە و مەقامى ابراھىم سوتىند بديرىم، ئەوہ سوتىند دەخۆم كە مەن بەھەردووك چاۋى خۆم كەسى وەك (ابن تيمية) م نەبىنىوہ، و سوتىند بەخۋا خۆشىي كەسى وەك خۆى نەبىنىوہ لە زانىارى دا.

(۱) مجموع الرسائل الكبرى ۱ / ۱۲۴.

(۲) ابن تيمية لابی زھرة ص ۱۱۶.

(۳) الذيل على طبقات الحنابلة ۲ / ۳۸۹ - ۳۹۰ / شذرات الذهب ۶ / ۸۷ - ۸۲.

سۈننەت، قۇئۇغى سەرەتاي بەخشىنى زانىيارى و فتوادان

وهك باسماں كرد (ابن تيمية) هەموو ئەو زانىيارىيەنى چاك دەزانين كه له سەرەمى خۆى دا هەبوون و پەواجيان پەن درابوو، لەسەرەتاي تەمەنيەو خەلك شتى لى فێر دەبوو، خوا يارمەتى دا كه لەو بوارەدا دەورى خۆى ببينى و خۆندكارانى زانسته شەرعىيەكان سوودىكى زۆرى لى ببينن،

(شيخ الإسلام) لەخۆندنەو و گەپان بەدوای زیادکردنى زانىيارى دا ماندوو و كول نەدەبوو، كاتى خۆى بەفەرۆ نەدەدا، بەهۆى ئەو بىر تىژى و زىرەكەى خۆى بەخشندە پى بەخشیبوو زانىيارىيەكەى ئەوئەندەى دیکە بەرەكەتدار و فراوانتر بوو بوو، كه ئەو وایکرد پێش ئەوئەى تەمەنى بگاتە بیست سالى شایستەى دەرس گوتنەو و فتوا دان بى:

۱- نىمام (الذهبي) (رەحمەتى خۆى لىيىت) لەو بارەو دەلى: (تأهل للتدريس والفتوى وهو ابن سبع عشرة سنة).^(۱)

واتە: (شيخ الإسلام) لەتەمەنى حەفدە سالى دا شایستەى دەرسگوتنەو و فتوادان بوو .

و دەلى: .. فأفتى و له تسع عشرة سنة، بل أقل، وشرع فى الجمع والتأليف من ذلك الوقت، وأكب على الإشتغال^(۲).

واتە: لە تەمەنى نۆزدە سالى دا بەلكو كەمترىش فتواى داو و لەو كاتەو چۆتە ناو كىتب نووسين و هەولێ بەردەوامى داو و دەست هێنانى زانىيارى.

(۱) العقود الدرية ص ۲۴.

(۲) العقود الدرية ص ۴.

۲- زانای گهوره (ابن کثیر) له (البداية والنهاية) دا باسی ئهوه دهکات که (احمد بن نعمة المقدسي) (رحمتهی خوی لیبت) یه کیک بووه لهو زانایانهی مؤلّتیان داوهته (شیخ الإسلام ابن تیمیة) بۆ فتوادان و، شانازی بهوهوه دهکرد که ئهوه مؤلّتی داوهته (شیخ الإسلام) و دهیگوت؛ (أنا أذنت لابن تیمیة بالافتاء)^(۱).

واته: من مؤلّتم داوه به (ابن تیمیة) فتوا بدات.

مردنی بابی و دهرس گوتنهوهی له شولنی ئهوه :

پاش ماوهیهکی کهم له مؤلّت درانی به فتوادان، بابی (شیخ شهاب الدین) که زانییهکی ناودار بوو وهفاتی کرد، (شیخ الإسلام) ی کورپی که تهمنی بیست و یهک سال بوو، بۆ دهرس گوتنهوه جی ی گرتوه .

۱- **ئیمام ذهههبی دهلت:** (مات والده وکان من كبار الحنابلة وأئمتهم فدرس بعده بوظائفه، و له احدى و عشرون سنة، فاشتهر امره و بعد صيته في العالم)^(۲).

واته: بابی که یه کیک بووه له گهوره زانایان و پێشهوايانی مهزههبی حنبهلیی وهفاتی کردوه، له دواى ئهوه (شیخ الإسلام) که تهمنی بیست و یهک سال بوو، به ئهرکی دهرس گوتنهوه ههلسا و ناویانگی دهرکرد و ناوی به دنیا دا بلّاو بۆوه.

۲- (ابن کثیر) (رحمتهی خوی لیبت) له میژووه کهیدا له پرووداوهکانی سالی (۶۸۳) ی کۆچی دا دهلی: رۆژی دووشهممهی دووی موحه پرهمی ئهوه سألّه، زانا و پێشهوا (شیخ تقي الدين احمد بن تیمیة) ی حهرپانی له (دار الحديث السکرية) دا دهرسی گوتوتهوه^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۳/۴۱۱.

(۲) العقود الدرية ص ۵.

(۳) البداية والنهاية ۳/۳۰۳.

۳- زانائى ناودار (ابن رجب) (رەھمەتى خۋاى لىيىت) دەلى: كە بابى - شەيخ شەھاب الدىن - ۋەفاتى كەرد، تەمەنى (ابن تەيمىيە) بىست و يەك سالى بوو بەكارەكانى بابى ھەستا و لە (دارالحدیث السکرىيە) دا لەسەرەتاي سالى (۶۸۳) دەرسى گوتۆتەۋە^(۱).

ئەو زانائانى لەيەكەم دەرسى (شەيخ الإسلام) ئامادە بوون:

لە كۆتايى سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، كە بابى (شەيخ الإسلام) - شەيخ شەھاب الدىن - ۋەفاتى كەرد تەمەنى (شەيخ الإسلام) پى ناپوۋە بىست و دوو سالى، خەلكى بە چۆل بوونى شوتنى (شەيخ شەھاب الدىن) دىلگران بوون، بەلام ناپەرەتتى و دىلگرانىيەكەيان زۆرى نەخاياند و (شەيخ الإسلام تقي الدىن ابن تەيمىيە) ى كۆرى جى ى گرتەۋە و ئەو كەلىنەى پىر كەردەۋە، يەكەم دەرسى لە رۆزى دووشەممەى دوو موھەررەمى سالى (۶۸۳) ى كۆچى بوو، كە لەودەرسەدا زانائانى گەۋرەى دىمەشق ئامادەى بوون ۋەك: (قاضي القضاة بهاء الدين بن الزكي الشافعي، شيخ تاج الدين الفزاري گەۋرەى مەزھەبى شافىئىي، شيخ زين الدين ابن المرحل، زين الدين بن المنجاي ھەنبەلى) و ھىندىك لە زانائانى ھەنەفى و زۆرى دىكەش لە زانائان^(۲).

گىرنگىي ئەو دەرسە:

ئەو دەرسە كارىگەرى ھەبوو لەسەر دىل و دەروونى ئامادەبووان، ۋاى كە زۆر زانائى و زمان پاراۋىي و خىرايى گەياندىنى مەبەست و نازايى ئەو زانا گەنجەيان بۆ دەرەكەۋى و ھەمويان مەدھى بىكەن و دان بە لىھاتوۋى ئەودا بىنن، لەۋبارەۋە (ابن كئىر) دەلى: لەبەر گىرنگىي و ۋەسوۋدى دەرسەكە (شەيخ تاج الدين الفزاري) دەرسەكەى نوۋسىيەۋە، كە ئامادەبووان بە دەرسىكى چاك و

(۱) الذيل على طبقات الحنابلة ۳۸۷/۲.

(۲) البداية والنهاية ۳۰۳/۱۳.

بەسووديان لەقەلەم دا و زۆر سوپاسيان کرد که بەو تەمەنە کەمەو ئەو خزمەتە گەورە دەکات، کە تەمەنى بیست و دوو سال بوو.^(۱)

(ابن رجب) (رەحمەتى خواى لیبیت) دەلى: دەرسىكى گەنگى لەسەر (بسم الله الرحمن الرحيم) پیشکەش کرد، کە لەنێو خەلکى دا دەنگى دایەو و نامادەبووان زۆر بەگەنگیان زانى.

(شیخ الإسلام) لەمەزگەوتى ئەمەوى لە دیمەشق، دواى نوێژى جومعه لەسەر کورسییهك کە بۆی نامادەکراو، دادەنیش و تەفسیری قورئانى دەکرد، خەلکیکی زۆر بۆی کۆدەبۆو و سوودیان لێ دەبینی، بەهۆی ئەو هەموو زانیارییه جۆراوجۆرهی پیشکەشی دەکردن، لە شوێنى دووریشەو بۆ دەرسەکانى دەهاتن.

شیوازی دەرس گوتنەوهى (شیخ الإسلام) :

الحافظ (ابو حفص البزار) دەربارهى شیوازی دەرس گوتنەوهى دەلى: من تا لە دیمەشق بوومایە بەشدارییم لە دەرسەکانیدا دەکرد و نەمەدەفەوتاندن، ئەو پیش دەرس گوتنەوه هیچ نامادەکارییهكى نەدەکرد، دادەنیش و حەمد و سوپاسى خواى دەکرد و بەجوانترین وتام و چێژترین شیوه سەلهواتى لەسەر پێغه مبهرا (صلی الله علیه وسلم) دەدا، کە ئەو شیوهیەم جگە لەو لە کەسى دیکە نەبیستبوو، ئنجای دەچوو نێو دەرسەکەو، خوا دەرگای زانیاری بۆ دەکردەو، شتی ورد و شاراوێ ئاشکرا دەکرد و، بەلگەکانى بە ئایەت و حەدیس و قسەى زانیان دەهێنایەو، باسى راستییەکانى دەکردن، یان ئەگەر پەخندى لەشتیک گرتبایە، بە بەلگەو پوونى دەکردەو، هێندیک جاریش شاھیدی بەشیعری عەرەبى دەهێنایەو و ناوی خاوەنەکەشى دەهێنا، ئەو وەکو رووبار نەدەوستا و وەك بەحر سەر رێژى دەکرد لە زانیاری زۆر و شتەکانى دادەپۆشى، هەر لەسەرەتاو تا کۆتایی دەرسەکە وەك کەسى لەلا نەبێ چاوەکانى لێك دەنان و دەکەوتە نێو

باسەكان، بىن گرى و ۋاۋەستان، ھەركەسىك دەيىنى و، گوى بۇ دەرسەكانى دەگرت، بەقسە و ھەلس و كەوت و دىمەن و رەنگ و رووى سەرسام دەبوو.

ھىچ كاتىك ناۋى پىغەمبەرى (صلی اللہ علیہ وسلم) نەدەھىنا مەگەر سەلات و سەلامى بۇ دەنارد، سۆيىد بەخا كەسم نەدىۋە ئەۋەندەى ئەو پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم)ى بە گەۋرە گرتىبى و، داكۆكىي كرتىبى لە شوئىن پىئەلگرتن و پىشتگىرىي كرتن لەۋەى پىي ھاتۋە. ئەگەر ھەدىسىك بۇ مەسەلەيەك ھەبوۋىي كارى پىكردۋە و ئاۋرى لە قسەى يەككىي دىكە لە دروستكراۋەكان نەداۋەتەۋە، ھەركەسىك بوۋىي، ۋە دەيگوت: ھەموو كەسىك دەلىل دەھىترتەۋە بۇ راستىي قسەكەى، نەك دەلىل بە قسەكەى بەھىترتەۋە، جگە لەخا و پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم).

كە لە دەرسەكە دەۋۋە و چاۋەكانى دەكردەنەۋە، بەروۋىكىي جوان و خۆشەۋە رووى دەكردە خەلكەكە و ۋەك ئەۋەى ئەۋكات پىيان گەيشتىبى، جارجار عوزرىشى بۇ ھىندىكىيان دەھىنايەۋە لە ھەر كەموكۆپىيەك، ۋە ئەۋەى باسەم كرت ھەموو ئەو خەلكە زۆرەى لە دەرسەكانى ئامادە دەبوون، ھاۋران لە گەل مىندا، كە سوپاس بۇ خا خەلكىكى زۆر بوون لە زانايان و سەۋك و ناۋدار و فەرمۇدە ناس و ئەدىب و شەرعزان و قورئان خوئىن و كەسانى دىكەى گىشتى^(۱).

(الصفدى) (رەھمەتى خاى لىيىت) دەلى: (... واجتمعت به مرات، وكنت احضر دروسه في الحنبلية، ويقع لي أثناء كلامه فوائد لم أسمعها من غيره، ولا وقفت عليها في كتاب)^(۲).

ۋاتە: زۆر جار لە خوئىدگای (ھەنبەلىيە) لە دەرسەكانى دا ئامادە دەبووم و لە گەللى كۆدەبوومەۋە، لەكاتى قسەكردىنى دا سوودم زۆر لى دەيىنى، كە ئەو شتانەم لە غەيرى ئەو نەبىستبوون، لە ھىچ كىتەبىكىش دا نەمدىبوون.

(۱) الأعلام العلية ۲۷ - ۲۹.

(۲) الوافي بالوفيات ۱۹/۷.

دەرسەكانى چۇن بوون؟

ھەرچەندە بوار و لايەنەكانى دەرسەكانى زۆر بوون، بەلام يەك شت كۆى دەكردەنە، كە ئەوئش ئەوئبوو دەيوست ئەوئى ھاوئەلان لەسەدەى يەكەم دا لەسەرى بوون و ئىسلامى ساغيان وەرگرتە، دوور لە بىر و بۆچوونى نامۆ، زىنئو بكا تەو و ئەوئى پەپرەو دەكرد كە ئىسلام وەك سەردەمى ھاوئەلان رانوتئى، لە بوارەكانى عەقىدە وشتە بنچىنەبىيەكان و فەرعىيەكان، وە ئەگەر گەيشتبایە قەناعەت كە ئەوئى دەلئى ئەوئى كە ھاوئەلان لەسەرى بوون، ئەو بە دەلیل و بەلگەى عەقلى و ئەقلى و قسە و زاراوئى رىك و راست و تەواو و بەوئى لەئىو خەلك دا ھەيە، ئەوئى بۆ سەرخستنى پئى كرابا دەيكرد و بەرگرى لى دەكرد.

(ابن دقيق العيد) فەرمودەناس دەلئى: (.. ابن تيمية لەتەمەنى سى سالىدا بوو كە زانايان و قوتابيان پئى سەرسام بوون و دەيانويست بگەنە لای و گوئى بۆ بگرن، سووديان لى دەيىنى و، بەفكر و دل و ساغى و دلسۆزى و رىكوتكى قسە و شىوازى گەياندەكەى، خەلكى ھىدايەت دەدا^(۱)).

(ابن حجر) يش (رەحمەتى خواى لىبىت) لەوبارەو دەلئى: (.. كەلەسەر مەنبەر قسەى دەكرد ئەوئى ئەو لەماوئەكەى كەمدا وەك دەلیل لە قورئان و سوننەت دەيئەتەن، ھىچ كەس نەيدەتوانى لەچەند مەجلىس و بەماوئەكەى زۆر بىھىئى و بىلئى^(۲)).

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۳۰.

(۲) الدرر الكامنة ۱/ ۱۵۳.

دىيارىتىن سىفەتى دەرسەكانى (شىخ الإسلام):

- ۱- زمان پاراۋى، دَل گەورەى و بەھىزى، بى گرىى لە قسەکردندا، دەرىپىنى وشەكان بە رىكوپىكى، ھەبوونى دەنگىكى بەرز و زولال، كە ئەوانەى نامادەى دەرسەكە دەبون، يان گوڭيان بۇ دەگرت گوڭيان لى ى دەبوو.
- ۲- قسە و وشەكانى رىك و پەوان بوون، قسەى مەجلىسەكان و كىتەبەكانى پەربوون لە زانست و زانىارى بە شىۋەيكە كە (الأقشەرى) (رەحمەتى خاى لىيىت) دەلى: قەلەم و زمانى لەيەكدى نرىك بوون.
- ۳- زۆر بەگەورە دانان و زانىنى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و ھەبوونى خۆشەويستىيەكى زۆر بۆى و پىشخستىنى سوننەتى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) لەسەر ھەموو پايەكى دىكە جگە لە قورئان .
- ۴- پشت گرتن و بەرگرى كردن لە قورئان وسوننەت و، ئەوۋى ھاۋەلان لە چاخى يەكەم لەسەرى بوون، لەگەل روونكردنەۋى ئەۋەى كە دەيگوت بە باشتىن و بەھىزىتىن بەلگە و دەلىل.
- ۵- زۆر زانا و شارەزابوونى لە زانىارىيەكان، كەوايكرىبوو بەلگە و پاساۋەكانى بۇ ئەۋەى دەلىل زۆرىن و توانىنى دابەشكردى زانىارىيەكان لەو شوننەى پىۋىستە، كە ئەمە وايكرىبوو قسە و دەلىلەكانى بەھىزىتىن و تواناى لەسەر قسە و وتوۋىژ فراۋانتىرى، كەزۆر لە زانىانى سەردەمى خۆى لەو روۋوۋە لى ى دەرسان، بەلكو خۆيان پەنا دەدا لەۋەى لەمەيدانى وتوۋىژ و دىمەدەدا لەگەلدا روۋبەرۋو بىنەۋە.
- ۶- بىرىكى تىژى زىندوو، زىرەكىيەكى بى وىنە، كەمايەى ھەبوونى توانايەكى زۆر بوو، بۇ نامادەكردى ئەو ئايەتانەى بۇ ھەر مەسەلەيكە پىۋىستى پىى ھەبوون و نامادەكردى دەقى ھەدىسەكان و بەكارھىنانيان لە شوننى خۆياندا، ۋەك لەپىش چاۋانى بن وابوون.

۷- ھەبۈنى سام و ھەبىبەتتىكى زۆر لاي خەلكى و كارىگەرى ئەو سام و ھەبىبەتە لەسەر گۈرگەرەكانى، كەبوو ھۆى سەرسام بوونى خەلكى پى، كە ھىچيان بەدەست نەماو ە جگە لەو ەى بە چەند وشەيك تەعبىر لەو سەرسامىيە بەدەنەو، وەك چۆن (ابن دقيق العيد) كەدوويەتى.

۸- زىندوويەتى كۆر و دەرس و مەجلىسەكانى و كارىگەرى زۆريان لەسەر خەلكى، چونكە دەرسەكانى زۆرپەيوەندىيان بە روودا و پىشھات و گىروگرفتەكانى ژيانى رۆزانەى خەلكىيەو ەبەو، ئەو سىفەتەنە و ھاوشىو ەيان و ايان كە (شيخ الإسلام ابن تيمية) بىتتە كەسايەتتەكى خۆشەويست و نرىك لە ئاوات و خەم و ئازارەكانى خەلكى و، ئەو كارىگەرىيە بو بەھۆى درووستكردنى جموجۇللىكى ئاناسايى و گۆرپانكارىيە لە نۆر كەش و ھەواى چەقبەستوو و تەقلىد و چاۋلىكەرى و نەرمىيە نواندن و موداراتى خراپ لە گەل كارىەدەستانى سەردەم دا.

دەرس گۆتەنەو ە لە مەدەرسەى ھەنبەلىيە :

وېرەى دەرس گۆتەنەو ە (شيخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىيىت) لە خۆتەنگاى (دار الحديث السكرية) دا و تەفسىر كەردنى قورئانى پىرۆز لە (مەزگەوتى نەمەوى لە دىمەشق) بۆ ماو ەكى زۆر دەرسى لە خۆتەنگاى (ھەنبەلىيە) ش گۆتۆتەو ە لە جى ى زانائى پاىە بەرز (زين الدين بن المنجا الحنبلي) دواى وازى لە دەرس گۆتەنەو ە ەنناو، لەبەر نەبوونى كات و زۆر ھاتو چۆ كەردنى لە نۆوان (مەصر و شام) و خەرىك بوونى بە بەرەنگار بوونەو ە و كار كەردنى لە دژى (تەتار) و خەلك ئامادە كەردن بۆ رووبەرپوويونەو ەى، لەو بارەو ە زانائى گەورە (ابن كئىر) لە مېژووەكەى دا كەباسى سالى (۶۹۵) ى كۆچى كەروە دەلى: (لە رۆژى چوارشەممەى (۱۷) شەعبان (شيخ الإسلام ابن تيمية) ى ھەرپرانى لە خۆتەنگاى ھەنبەلىيە لە جى زانا (زين الدين ابن المنجا) كە وەفاتى كەدبوو دەرسى گۆتۆتەو ە^(۱).

زاناي گەورەى شەرعزان (زىن الدىن ابن المنجا) ى دىمەشقى ھەنبەلىي، يەككىك لە مامۇستاكاني (شەيخ الإسلام ابن تيمية) بوو، كە سەرپەرشتى كردنى مەزھەبى ھەنبەلىي لەودا كۆتايى پىچ ھات، دەرسى لە خوئندنگاي ھەنبەلىيە دەگوتەو، لە (۴) شەعبانى سالى (۶۹۵) ۋە فاتى كرده (شەيخ الإسلام ابن تيمية) لە (۱۷) شەعبانى ھەمان سالدا جى ى گرتۆتەو لە دەرس گوتنەو، واتە (۱۲) رۆژ دواى مردنى (شەيخ زىن الدىن).

ناوبانگى (شەيخ الإسلام) ۋە كۆدەنگى زانايانى سەردەمى خۆى لەسەر مەجھ و رىزايانى :

ھەر كەسك خواى گەورە ئەو زانبارى و زانستەى پىچ بىبەخشى و ئەو توانا زۆرەى پىچ بدا، بۆ بەكارھىنانى لە پىتاو خزمەت بە قورئان و سوننەت دا، شاينى ئەوئە كەخەلكى لە ھەموو شىئىك بەچاكە باسى بگەن و ناوبانگى دەرگەوى، خوئندكارانى شەيداي زانبارىيەكان، تاك تاك و بەكۆمەل بچنە لاي و لى ى بەھەرەمەند بن كە ئەوكات (شەيخ الإسلام) لەسەرھتاي بەخشىنى زانست و ھىمەت بەرزى دا بوو، كە لە درئايى تەمەنى دا لەوبارھە لاواز نەبوو، تا ۋە فاتى كرده. . شەرەزايانى سەردەمى خۆى يەك دەنگ بوون لەسەر زانبارى فراوان و بىر و ھۆشى بەھىز و دوور بىنىي و قوول بىر كردهى (شەيخ الإسلام)، كە دۆست و دۆژمن ئەوئە دەسەلماندا، ھەر ئەو زىرەكى و توانا زۆرەش بوو واىكردبوو دۆستەكانى پىشتى بگرن و ناھەزانى لى ى بخوئتن، خۆ ئەگەر لە زات و بىر كردهى خۆيدا كەسكى سادە بووايە، ئەوا ناھەزانى دژايەتبيان نەدەكرد، كەواتە ئەوئە ھەردوولا تىيدا ناكۆك بوون، مەسەلەى پەسەند كردنى ئەو راوبۆچونانەى بوون كە بانگەشەى بۆ دەكردن، نەك لە سەر زانايى و شەرەزايى ناوبرا، ئەگەر خەلكىك ۋەك زانايەكى پاىبەرز رىزان لى نەگرتىچ و زانبىشيان چ كەسكى، ئەو قەناعەتبان بەو ھەلوئستەى خۆيان نەبوو، بەلكو ئەمەيان لە ھەواو نەفسەو بوو، كە زال بوو بەسەر عەقل و فەكراندا، كە ئەمە

كارى زانايانى ئىسلام نىيە، قسەى نە فام و نە زانە كانىش حىسايىكى ئەوتۆى بۆ
ناكرى، ئە گەر پشتگىرى بىكەن يان دژايەتتى بىكەن.

كەواتە دەتوانىن بلىين ھەموو زاناكانى سەردەمى خۆى بەرزى پلە و پاىيە
ئەندازەى زانست و شارەزايى ئەويان زانيو، ھەتا ئەوانەى دژايەتتەيشيان كىردو و
نازارەيشيان داو^(۱).

---

(۱) ابن تيمية لابی زهرة ص ۹۳-۹۴.

بەشى سىيەم

مامۇستايەكانى و قوتابىيەكانى

سەرچاۋەى بەدەستەيتانى زانىارى لەسەردەمى ئۇدا:

بەدەستەيتانى زانىارى لەسەردەمى (شىيخ الإسلام) دا كە دەكەوتتە نىو چاخى نووسىنەو و تۆمارکردنى زانستى، بەدوو شىۋە بوو:

يەكەم: بەھۆى زانايانەو كە خەلکيان فېرى زانىارىيەكان دەكرد و، پېنمايىكار بوون بۆيان و لەسەردەستى ئەوان زانايان پې دەگەشتن .

دووەم: بەھۆى كىتەبەو كە دەخوئىران و دەخوئىرانەو و خەلکى زانستيان لى فېر دەبوون.

وہ لەكۆى ئەوہى لە زانايان وەريان دەگرت و لەنيۋەرۆكى كىتەبەكان بەدەستيان دەيتا، ئەمۇ ئەندازە كەرمستە زانستى يە دروست دەبوو، كە شتى لەسەر ھەلدەچنرا و ھەلدەھيتنچرا و لى ي زياد دەكرا.

مامۆستاکانی شیخ الإسلام:

لەمیانەی قسە کردن لە خاڵی یەکەم کە باس لە زانایان دەکات، لە فێرکردن و رێنمایی کردن و پێگەیشتنی زانایان لەسەر دەستی ئەوان، زانای پایە بەرز (شیخ محمد أبو زهرة) (رهحمەتی خۆی لیبت) دەڵێ:

(... لەسەرەتای تەمەنیەوه قوتابخانەیەکی زانستی بە باشترین شیوە بۆ شیخ الإسلام (ابن تیمیة) فەراھەم ھاتبوو، یەکەم رێنمایکاری بابی بوو، کە زانایەکی بەتوانا بوو، لە مزگەوتی گەورەی دیمەشق کورسیەکی ھەبوو، دەرسی لەسەر دەگوتەوه، شیخ الإسلام لە جەرگەی زانستدا گەشەیی کردووە و ئەو رێنماییکارەیی ھەردەم لە گەڵیدا بوو بە لوتف و بەزەییترین کەس بوو بۆی، ئەو بەیەکەوه بوونەیی لە گەڵ بابی دا بەردەوام بوو تا (ابن تیمیة) بوو بە (٢١) بیست و یەک ساڵ و ئەوکات رێنماییکارە دڵسۆز و خوشەویستەکەیی کە بابی بوو وەفاتی کرد، لەوکاتدا کە لە گەڵ بابی دا بەیەکەوه بوون پەییوەندی بە زانایانی دیکەشەوه دەکرد، وە لە ھەر زانایەکی لە زاناکانی دیمەشق بە پێی پەڕێیان، سوودی لێ دەبینین و شتیان لێ فێردەبوو^(١).)

زانای پایە بەرز (ابن عبدالحادی) (رهحمەتی خۆی لیبت) دەڵێ: (ئەو زاناو مامۆستایانەیی (ابن تیمیة) دەرسی لە لاخوئندوون و زانیاری لێ وەرگرتوون لە دووسەد مامۆستا زیاتر)^(٢).)

(الحافظ ابو حفص عمر بن علی البزار) (رهحمەتی خۆی لیبت) دەڵێ:

(.. زیاد لە کتییەک لە لای زیاتر لە مامۆستایەکی بیستووە، کە خاوەنی گێڕانەوێی ھەدیسی راستبوون، بەلام ئەو کتیبە گەورانەیی نووسراونەوه وەک

(١) ابن تیمیة لأبی زهرة (١١١).

(٢) العقود الدرية ص٣.

(مسند الإمام أحمد و صحيح البخاري و صحيح مسلم و جامع الترمذي و سنن أبي داود و النسائي و ابن ماجه والدارقطني) ھەر ھەموویانی چەند جارن بیستون لە کۆری دەرسی زانیان دا، ۋە یەكەم کتیب، کە لە ھەدیس دا لەبەری کردو (الجمع بین الصحیحین للإمام الحمیدی) بوو^(۱).

ئەوانەى بەدواداچوون دەکن بۆ ژيانى (شیخ الإسلام) (رەحمەتى خۆى لىیت)، بۆیان دەردەکەوى کە ئەو زانیاریانەى بە گۆنگرتن و دەرس خوێندن نەبێ وەرنەدەگیران، لەنزیکەو دەیخوێندن و وەری دەگرتن، ۋەك (ھەدیس) بۆ ئەوى بیگێرپێتەو بۆ ئەو کەسەى بۆى خوێندۆتەو. پێشتریش زانستەکانى لەو زانیانە ۋەرگرتبوون کە تێیاندا پسۆرپوون، رێزمانى عەرەبى و مەنطق لە شارەزایانى خۆیان فێر بوو، تەفسیری لە شارەزایانى خۆى و فیهى ھەنبەلیش لە شارەزایانى خۆى، بە ھەمان شێو.

لە گەل ئەو ھەش دا کە باسمان کرد بەشدارى کۆر و کۆبوونەو گشتییەکانیشى دەکرد، گۆنێ لە قسە و باس و لیکۆلینەو و موناقلەشەکانى زانیان دەگرت، ئەوانەى خاۋنى زانایى و بیر و فکرێكى تێر بوون، کە لە مزگوتە گەرەکان و خوێندنگاکان دا پێى ھەلەستان، ئەو لە شوێنە گشتى یەکان، بەلام لە کۆبوونەو تاییبەتیەکاندا بەھۆى پلەوپایەى زانستى بابى و شارەزایى و زانستى زۆرى لە نێو زانا و شەرەزانا دا و، گەرەبى و پینگەى بەرپرسیاریەتى بۆ مەدرەسەى ھەدیس، مائەکەى ببوو شوێنێكى تاییبەتى کۆکردنەوى زانیان و مەسەلە زانستییەکان، کە باس لە زۆر مەسەلەى زانستى ورد دەکرا و، لیکۆلینەویان بۆ دەکرا دەبارەى لاۋازى و بەھیزیان بە عەقلىكى زیرەکانەو دلىكى فراوان و بەئاگا مامەلەیان دەکرد، کە ئەو ھەیان ھەیان بیست دەیان پالۆت، بەو شێو ھە سوودى لە ھەموو زانیانەکان دەبینى، کە لە دیمەشق بوون، یان دەھاتن بۆ ئەوى، یان پێیدا تێدەپەرین، بەلام ئەو ھەیان عەقل قبوولى نەکردبا و لە گەل دەقێك نەھاتبایەو، وەری نەدەگرت^(۲).

(۱) الاعلام العلية ص ۱۸.

(۲) ابن تيمية لابی زهرة ص ۱۱۲.

ئالەمى چەند مامۇستايەكى شەيخ ئىسلام :

ئەوانەى باسيان دەكەين بەشەكن لەو زانا و پىشەوايانەى كە (شەيخ الإسلام) لىيان بەهرەمەند بوو و لە كۆپى دەريان دانىشتو و، گونى بۆ گرتوون و زانىاريان لى فيربوو، كە ئەوكات شىوازي دەرس گوتنەو بە شىوئەك بوو كە زانا و مامۇستا لەسەر كورسيەك دانىشتو و دەرسى گوتتۆتەو و باسى لە مەسلەكان كرده و قوتابى و، كەسانى دىكەش لە دەورى دانىشتوون و گونيان بۆ گرتو و زانىارى لى فير بوون:

۱- پىشەواى فەرمودەناس و شەرەزان مسندالشام - سەنەدزانى شام - (ابو العباس زين الدين احمد عبدالدائم بن نعمه بن احمد المقدسي) لەدايك بووى سالى (۵۷۵)ى كۆچى لە زانىيانى حەنبەلىي بوو، زۆر شارەزا بوو لە حەدىس دا، پەنجا سالى زياتر حەدىسى رىوايەت كرده و، كەسيكى بە تەقوا و خۆ بەكەمگرو زۆر پاك بوو، لە رۆژى دووشەممەى ۸ ى رەجەبى سالى (۶۶۸)ى كۆچى وەفاتى كرده، ابن تيمية سوودى لى بينيوە لە بوارى حەدىس و لەسالى (۶۶۷)ى كۆچى گونى بۆ دەرسى ئەو گرتو، وەك لە (مجموع الفتاوى الكبرى)دا باسى كرده^(۱).

وہ (ابن عبدالدائم) لەكۆتايى تەمەنى دا كۆر بوو.^(۲)

۲- زانای پایە بەرز پىشەواى دنيا بەكەمگرو، (قاضي القضاة شمس الدين ابو محمد عبدالرحمن بن محمد بن احمد بن قدامة المقدسي الجماعيلي الحنبلي) لە موخەررەمى (۵۹۷)ى كۆچى لەدايك بوو، خاوەنى زۆر سيفەتى بەرز بوو، لەنووسراوەكانى كتيبي (شرح المقنع) و كتيبي (تسهيل المطالب في تحصيل المذاهب) كە هەردووکیان لە فيقهى حەنبەلىي دا نووسراون، لەحەدىس دا مامۇستای (ابن تيمية) بوو، لە شەعبانى سالى (۶۶۷)ى كۆچى لە

(۱) مجموع فتاوى الكبرى ۷/۱۸.

(۲) البداية والنهاية ۲۴۴/۱۳.

(قاسون) لە كۆپى نامادە بوو و زانىارى لى بىستو و (فقە و أصول) ى لى فېرېو، لەسالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردو^(۱).

۳- پېشەواى شەرعزان (قاضي شرف الدين ابو العباس احمد بن احمد بن نعمة المقدسي الشافعي) سالى (۶۲۲) ى كۆچى لەدايك بوو، زۆر شارەزابوو لە فيقھو نوصول و زمانى عەرەبى و چەند كىتەبىكى داناون، زۆرجار لە جى ى قاضي قەزاوئەتى كردو لە دىمەشق، مۆلەتى فتوادانى داوئە كۆمەلىك لەزانايان، لە نۆياندا: (شيخ الإسلام ابن تيمية) كە شانازى بەووە دەکرد و دەيگوت: من مۆلەتم داوئە (ابن تيمية)، لە بواری (اصول الفقه) دا كىتەبى داناو، لە سالى (۶۹۴) ى كۆچى وەفاتى كردو^(۲).

۴- بابى كە زانا و شەرعزان و فەرموودەناس بوو، (أبوالمحسن عبدالحليم بن عبدالسلام بن تيمية الحراني) سالى (۶۸۲) ى كۆچى وەفاتى كردو، كەسالى (۶۶۶) لە حەرپان (ابن تيمية) گۆيى بۆ دەرسى راگرتو و لى ى فېر بوو، وەك پېشتريش باسما كردو.

۵- پېشەواى شەرعزان و فەرموودەناس: (زين الدين ابوالبركات المنجي بن عثمان بن اسعد بن المنجي بن بركات التنوخي الدمشقي الحنبلي)، لە سالى (۶۳۲) ى كۆچى لە دايك بوو و لەسەردەمى خۆيدا لەشام ئەو سەرمەشقى مەزھەبى حەنبەلىي بوو، لە كىتەبەكانى (شر المقنع) و (تفسير القرآن العزيز) و چەند كىتەبى دىكەشن، (ابن تيمية) فيقھى لى وەرگرتو و ئەو بە (ابن تيمية) راگەياندو كەدواى خۆى لەجى ى ئەو دەرس لە قوتابخانەى حەنبەلىي بليتەو، دواى شەخ الإسلام لە جياتى ئەو دەرسى گوتۆتەو، ئەو زانايە يەككە بوو لەوانەى لە يەكەم دەرسى (ابن تيمية) لە (دار الحديث السكرية) نامادە بوو، ناوبراو لەسالى (۶۹۵) ى كۆچى وەفاتى كردو^(۳).

(۱) البداية والنهاية ۳۲/۱۳.

(۲) البداية والنهاية ۳۴۱/۱۳.

(۳) البداية والنهاية ۳۶۵/۱۳.

۶- پېشەۋاى شەرەزان و نەحوزان (شمس الدين ابو عبدالله محمد بن عبدالقوى بن بدران المقدسي المرادوى) كە زانا بۈۋە لە فېقھو ھەدىس و نەحو و شەردا (ابن تيمية) نەحوى ەھرىبى لاي نەو خوئندو، چەند كىتېبى نووسيوە لەوانە (كتاب الفروق) و لەسالى (۶۹۹) ى كۆچى ۋە فاتى كىردو^(۱).

۷- پېشەۋا و شەرەزان قاضى (شمس الدين احمد بن ابراهيم بن عبدالغنى السروجى الحنفى) كە شەرحى كىتېبى (الهداية) ى كىردو، لەزۆر زانىارى دا زۆر شارەزابوۋە، چەند تېبىنى لەسەر (شيخ الإسلام) ھەبوۋە لە (عيلمى كەلامدا) و (شيخ الإسلام) ىش لەچەند نووسراۋىكىدا ۋەلام و، بەرپەرچى دەلىلەكانى داۋنەو، ناۋىراۋ لەسالى (۷۱۰) ى كۆچى ۋە فاتى كىردو^(۲).

۸- پېشەۋاى فەرمودەناس (فخرالدين ابوالحسن على بن احمد بن عبدالواحد بن احمد السعدى المقدسي الصالحى الحنبلى) ناسراۋ بە (ابن البخارى)، لەسالى (۵۹۵) كۆچى لەدايك بوۋە، ناۋىراۋ زانا و شەرەزان و دىنيا بەكەمگىر و دىندار و شارەزا لە ھەدىس و خاۋەن فەزلى و چاكە بوۋە بۇ قوتابىيانى و تەمەنىكى دىرئى ھەبوۋە، لە زۆر ۋلاتان قوتابى پۇرۇشتون بۇ لاي بۇ فېرېبون، لە سالى (۶۸۱) ى كۆچى (شيخ الإسلام) زانىارى لى ۋەرگرتو، ناۋىراۋ لەسالى (۶۹۰) ى كۆچى ۋە فاتى كىردو^(۳).

۹- پېشەۋاى شەرەزان و زاناي بەناۋىانگ (جمال الدين ابوالفرج عبدالرحمن بن سليمان بن سعيد بن سليمان البغدادى) لەسالى (۵۸۵) ى كۆچى لە (ھەرپان) لەدايك بوۋە، دۋابى چۈۋە بۇ دىمەشق، (شيخ الإسلام) لەسالى (۶۶۸) زانىارى لى ۋەرگرتو و لى ى بېستو، ناۋىراۋ لەسالى (۶۷۰) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردو^(۴).

(۱) الوافى بالوفيات ۲۷۸/۳.

(۲) البدايتوالنهاية ۵۲/۱۴ الدرر الكامنة ۹۶/۱ - ۹۷.

(۳) شذرات الذهب ۴۱۲/۵، البداية والنهاية ۳۴۳/۱۳.

(۴) شذرات الذهب ۳۳۲/۵، النجوم الزاهرة ۲۳۷/۷.

۱۰- پىشەۋى فەرمودەناس، سەنەدزانى شام، نووسەرى ھەلەكەوتو (تقى الدين ابو محمد اسماعيل بن ابراهيم بن ابى اليسر التنوخى)، لەسالى (۵۸۹) لەدايك بوو و (ابن تيمية) لەسالى (۶۶۹) گوتى بۇ دەرسەكانى راگرتو و زانىارى لى وەرگرتو، ناۋراۋ ئىنسانىكى دادپەرۋەر و چاگە خواز بوو، لەمانگى (صفرى) سالى (۶۷۲) ى كۆچى دا ۋەفاتى كردو^(۱).

۱۱- پىشەۋى شەرەزان. (سيف الدين أبو زكريا يحيى بن عبدالرحمن بن نجم بن عبدالوهاب الحنبلي الانصاري) لەسالى (۵۹۲) ى كۆچى دا لەدايك بوو، رۆژى جومعه (۱۰ شەۋال) ى (۶۶۹) كۆچى (ابن تيمية) لە كۆرى ئەو نامادە بوو و زانىارى لى بىستو و، لە شەۋالى (۶۷۲) ى كۆچى دا، ۋەفاتى كردو^(۲).

۱۲- پىشەۋا و قاضى (شمس الدين ابو محمد عبدالله بن محمد بن عطاء بن حسن الأذري الحنفي) لەدايك بوو سالى (۵۹۵) كۆچى يە، (ابن تيمية) (رەحمەتى خاۋى لىيىت)، لە سالى (۶۶۷) ى كۆچى زانىارى لى وەرگرتو، لەسالى (۶۷۳) ى كۆچى دا ۋەفاتى كردو^(۳).

۱۳- زانای سەنەدزان (زين الدين ابو العباس المؤمل بن محمد بن على بن محمد البالى) لەسالى (۶۰۲) ى كۆچى لەدايك بوو، (ابن تيمية) لەسالى (۶۶۹) ى كۆچى زانستى لى فېرېو، و لەسالى (۶۷۷) ى كۆچى دا، ۋەفاتى كردو^(۴).

۱۴- زانای شارەزا (رشيدالدين ابو عبدالله محمد بن ابى بكر محمد بن محمد بن سليمان العامري) (ابن تيمية) كە (رەحمەتى خاۋى لىيىت) لەسالانى

(۱) البداية والنهاية ۲۵۴/۱۳.

(۲) شذرات الذهب ۳۴۰/۵ / العبر ۳۲۹/۳.

(۳) البداية والنهاية ۲۸۹/۱۳.

(۴) العبر ۳۳۷/۳.

(۶۶۸-۶۶۹) ى كۆچى لە كۆرى ناویراۋ نامادە بوۋە و زانىارى لى بىستۈە و، لەمانگى (ذى الحجة) ى سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىردۈە^(۱).

۱۵- پىشەۋاى فەرمۇدەناس (شرف الدين ابو عبدالله محمد بن عبدالمنعم بن عمر بن عبدالله بن غدیر بن القواس الطائى)، لە دايك بوۋى (۶۰۲) ى كۆچى، زانايەكى ناۋازى زۆر دىندار بوۋە (ابن تيمية) لەسالى (۶۷۵) ى كۆچى زانستى لى فېربوۋە و، لە سالى (۶۸۲) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىردۈە^(۲).

۱۶- پىشەۋاى زاناي دىنا بەكەمگەر (كمال الدين ابو زكريا يحيى بن ابى منصور بن ابى الفتح بن رافع بن على الحرانى ابن الصيرفى)، كە پىشەۋاۋ زانايەكى خاۋەن عىبادەتتىكى زۆر و شەۋنۈژ و سيفەتى بەرز و جوان بوۋە، لە (شۋال) ى سالى (۶۶۸) ى كۆچى (ابن تيمية) لە كۆرى ناویراۋ نامادە بوۋە، زانىارى لى بىستۈە و لە چۈارى (صفر) ى سالى (۶۷۸) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىردۈە^(۳).

۱۷- زاناي سەنەدزان (ابو بكر بن محمد بن ابى بكر بن عبدالواسع الهروى الدمشقى عمادالدين)، لەسالى (۵۹۴) ى كۆچى لەدايك بوۋە، (ابن تيمية) (رەھمەتى خۋاى لىيىت) لە (۴) (ربيع الاول) ى (۶۶۸) زانىارى لەلا فېربوۋە لە (رجب) ى سالى (۶۷۳) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىردۈە^(۴).

۱۸- پىشەۋاى سەنەدزان (زين الدين ابو العباس احمد بن ابى الخير سلامة بن ابراهيم بن سلامة بن الحداد الدمشقى) بابى ناویراۋ پىشەۋا و مامۇستاي كۆرى ھەنبەلىيەكان بوۋە، خۋى منال بوۋە كە بابى مردوۋ، لەسالى (۶۰۹) ى كۆچى لەدايك بوۋە و لە (ربيع الاول) ى سالى (۶۷۵) ى كۆچى دا (ابن تيمية) لە

(۱) العبر ۳/۳۵۱.

(۲) شذرات الذهب ۵/ ۳۸۰.

(۳) مجمع المؤلفين ۱۳/۲۲۳، العبر ۳/۳۳۹.

(۴) مجموع الفتاوى ۸۲/۱۸.

كۆرى ناویراۋ دا ئامادە بوۋە و زانىارى لى بىستۈە و، لە رۆزى عاشورای سالى (۶۷۸) ى كۆچى دا، ۋە فاتى كىردۈە.^(۱)

۱۹- زانای سەنەدزان (أمن الدين أبو محمد القاسم بن أبي بكر بن قاسم بن غنيمه الأربلي)، لە سالى (۵۹۵) ى كۆچى لەدايك بوۋە، تەمەنى لەخوار بىست سالان بوۋە كە لە گەل بابى و لەپىناۋ دەستخستنى زانست دا كۆچيان كىردۈە، (ابن تيمية) لە سالى (۶۷۷) ى كۆچى دا لە كۆرى ناویراۋ دا ئامادە بوۋە و زانىارى لى بىستۈە، لە (جماد الأولى) ى سالى (۶۸۰) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈە.^(۲)

۲۰- پىشەۋاى زانا (شمس الدين أبو الغنائم المسلم بن محمد بن المسلم بن علان القيسى الدمشقي) ى فەرموودەناس، لە سالى (۵۹۴) ى كۆچى لەدايك بوۋە و (ابن تيمية) (رحمته تى خۋاى لىيىت) لە سالى (۶۶۷) و سالى (۶۸۰) ى كۆچى گۈنى لە دەرسەكانى گىرتوۋە، لە (۶) ى (ذى الحجة) ى سالى (۶۸۰) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈە.^(۳)

۲۱- پىشەۋا و فەرموودەناس (بدرالدين أبو العباس احمد بن شيبان بن تغلب بن حيدرة الشيباني) لە سالى (۵۹۹) ى كۆچى لەدايك بوۋە، (مسند الإمام احمد بن حنبل) ى رىۋايەت كىردۈە، (ابن تيمية) لە سالى (۶۸۴) و شەعبانى (۶۷۵) دەرسى لەلاخوتىدۈە، و لە سالى (۶۸۵) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈە.^(۴)

۲۲- پىشەۋاى فەرموودەناس (ناصر الدين أبو حفص عمر بن عبد المنعم ابن القواس الدمشقي)، لە دايك بوۋى سالى (۶۰۵) كۆچى و لە سالى (۶۹۸) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈە و سەنەد زانى سەردەمى خۋى بوۋە.^(۵)

(۱) العبر ۳/۳۳۸، مجموع الفتاوى ۹۱/۱۸ - ۱۱۲.

(۲) العبر ۳/۳۴۴، شذرات الذهب ۵/۳۶۷.

(۳) البداية والنهاية ۱۳/۳۱۶.

(۴) شذرات الذهب ۵/۳۹۰، العبر ۳/۳۵۸.

(۵) شذرات الذهب ۵/۴۴۲.

۲۳- زانای سەنەدزان (کمال الدین ابو نصر عبدالعزیز بن عبدالمنعم بن الخضر بن شبل بن عبدالحرثی) لەدایک بووی (۵۸۹)ی کۆچییهو (ابن تیمیة) لەروژی جومعهی شەشی شەعبانی (۶۶۹)ی کۆچی لەمزگەوتی گەورە دیمشق لە کۆری ناوبراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو، لە شەعبانی سالی (۶۸۲)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە^(۱).

۲۴- زانای چاکە خوازی سەنەدزان (ابو عبدالله محمد بن بدر بن محمد بن یعیش الجزری)، کە (ابن تیمیة) لە شەعبانی سالی (۶۷۵)ی کۆچی لە (قاسیون) لە کۆری ناوبراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو و لە شەعبانی (۶۷۵)ی کۆچی دا وەفاتی کردووە^(۲).

۲۵- زانای سەنەدزان (ابو یحیی اسماعیل بن أبی عبدالله بن حماد بن عبدالکریم العسقلانی) کە لە سالی (۵۹۹) لە دایک بوو و (ابن تیمیة) (رەحمەتی خوا ی لیبیت) لە شەعبانی سالی (۶۷۵) و لەسالی (۶۸۱) گرتی بۆ دەرسی ناوبرا و گرتو و لە رەمەزانی سالی (۶۸۲)ی کۆچی دا، وەفاتی کردووە^(۳).

۲۶- پێشەوای زانا و شەرەزان (زین الدین ابو اسحاق ابراهیم بن احمد بن أبی الفرج بن أبی طاهر بن محمد بن نصر) کە بە (أبن السدید الأنصاري الحنفي) ناسراو، (ابن تیمیة) (رەحمەتی خوا ی لیبیت)، لە رەجەبی سالی (۶۷۵)ی کۆچی لە کۆری ناوبراوا نامادە بوو و زانیاری لێ بیستوو، لە (جمادی الأولى) سالی (۶۷۷)ی کۆچی لە تەمەنی (۷۳) سالی دا، وەفاتی کردووە^(۴).

۲۷- پێشەوا و زانا و فێرکاری قورئان خوێندن (کمال الدین ابو اسحاق ابراهیم بن احمد بن اسماعیل بن فارس التیمی السعدی) لەسالی (۵۹۶)ی کۆچی

(۱) شذرات الذهب ۳۳۸/۵.

(۲) مجموع الفتاوی ۸۸/۱۸ - ۸۹.

(۳) العبر ۳/۳۴۹ مجموع الفتاوی ۱۰۵/۱۸.

(۴) مجموع الفتاوی ۸۹/۱۸ - ۹۰.

له‌دايك بووه، (ابن تیمیه) (رحمته‌تی خوی لیبت) له ره‌مه‌زانی (۶۷۴)ی کۆچی گۆئی له ده‌رسی ناویراو گرتوه و له (صف‌رای سالی (۶۷۶)ی کۆچی دا وه‌فاتی کردوه^(۱).

۲۸- (احمد بن أبی بکر بن سلیمان الواعظ ان الحموی ابو العباس الدمشقی)، له‌دايك بووی ده‌ور و به‌ری سالی (۶۰۰) کۆچی، (ابن تیمیه) له‌مانگی (رجب) ی سالی (۶۸۰) و سالی (۶۸۱)ی کۆچی له کۆری ناویراو ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه و له (ذی الحجة)ی سالی (۶۸۷) له‌ته‌مه‌نی (۸۷) سالی دا، کۆچی دوی کردوه^(۲).

۲۹- سه‌نه‌دزان و زانا (مجد الدین ابو عبدالله محمد بن اسماعیل بن عثمان بن المظفر بن هبة‌الله بن عساكر الدمشقی الشافعی) له‌سالی (۵۸۷)ی کۆچی له‌دايك بووه (ابن تیمیه) له (شعبان) ی سالی (۶۶۷)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، له‌مانگی (ژی القعدة) ی سالی (۶۶۹)ی کۆچی دا، وه‌فاتی کردوه^(۳).

۳۰- پێشه‌وای گه‌وره (عماد الدین ابو محمد عبدالرحمن بن أبی الصغر بن السید بن الصانع الأنصاری)، (ابن تیمیه) له‌سالی (۶۷۶)ی کۆچی له کۆری ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لی بیستوه، له ره‌مه‌زانی (۶۷۹)ی کۆچی دا. وه‌فاتی کردوه^(۴).

۳۱- زانیی سه‌نه‌دزان (نجم الدین أبو العز یوسف بن یعقوب بن محمد بن علی المجاور الشیبانی الدمشقی) که به‌ته‌نیا میژووی به‌غدادی له (کندی) گێڕاوه‌ته‌وه و (ابن تیمیه) (رحمته‌تی خوی لیبت) له‌سالی (۶۷۶ و ۶۸۰)ی

(۱) شنرات الذهب ۳۵۱/۵ .

(۲) النجوم الزاهرة ۳۸۷/۷ مجموع الفتاوی ۱۸ / ۱۱۱-۱۱۲.

(۳) الوافی بالوفیات ۲/۲۱۹. شنرات الذهب ۳۳۱/۵

(۴) الأربعون لابن تیمیه ص ۶۶.

كۆچى لە كۆرى ناويراودا ئامادە بوو و زانىارى لى بىستو، وە ناويرا و لە سالى (۶۰۱)ى كۆچى دا لەدايك بوو و لە (ذى القعدة) ى سالى (۶۹۰) ى كۆچى وە فاتى كردو^(۱).

۳۲- پيشهوا و زانا (ابو اسحاق ابراهيم بن اسماعيل بن ابراهيم بن يحيى بن علوى بن الحسين الدرعى القرشى الحنفى) ئىمامى مەدرەسەى (كەشك) (المعجم الكبير للطبراني) رىوايت كردو، (ابن تيمية) لەسالى (۶۸۰)ى كۆچى لە كۆرى ناويراودا ئامادە بوو و زانىارى لى بىستو، خۆى لەسالى (۵۹۹)ى كۆچى لەدايك بوو و لە (صفر)ى سالى (۶۸۱) ى كۆچى دا، وە فاتى كردو^(۲).

۳۳- پيشهوا (نجيب الدين المقداد بن ابى القاسم هبة الله بن المقداد ابو المرفف القيسي البغدادي الشافعي)، كە ئىنسانىكى دادپەرور و خىرۆمەند و بازىرگان بوو، لەسالى (۶۰۰)ى كۆچى لە دايك بوو و لە (۸) ى (شعبان)ى سالى (۶۸۱)ى كۆچى دا لە ديمەشق كۆچى دواىى كرو^(۳).

۳۴- پيشهوا (محمد بن عامر بن ابى بكر الفسولي ابو عبدالله) ى فېركارى قورئان كە ئىنسانىكى چاكەخواز و خۆ بە كەمگەر و خىرۆمەند و ئامۆزگارىكارى قسەزان بوو، لە دوكانىدا قسە و رستەى جوان و پاراوى بە كارھىنان، (ابن تيمية) (رەحمەتى خواى لىبىت) لەسالى (۶۸۲)ى كۆچى لە كۆرى ناويراودا ئامادە بوو و زانىارى لى بىستو، لە (جماد الاخرة)ى سالى (۶۸۴)ى كۆچى وە فاتى كردو، نرىكى ھەشتا سال زياو^(۴).

(۱) معجم المؤلفين ۳/۴۴۵ / العبر ۳/۳۷۵ / النجوم الزاهرة ۸/۳۳.

(۲) العبر ۳/۴۴۷ / النجوم الزاهرة ۷/۳۵۶.

(۳) العبر ۳/۴۴۹.

(۴) العبر ۳/۳۵۷، البداية والنهاية ۱۳/۳۲۳.

۳۵- زانائى پايە بەرزى چاكەكار (كمال الدين ابو محمد عبدالرحيم بن عبدالمك بن يوسف بن قدامه المقدسي) لەدايك بووى (۵۹۸) ى كۆچى يەو، لە (جماد الأولى) ى سالى (۶۸۰) ى كۆچى وەفاتى كردو، (ابن تيمية) لە (صفر) ى هەمان سالدا واتە: پيش وەفاتى نزيكهى بە دوو مانگ لە كۆرى ناويراودا نامادە بوو و زانيارى لى بىستو^(۱).

۳۶- زانائى پيشەوا (على بن محمود بن شهاب)، لەدايك بووى سالى (۵۹۵) ى كۆچى، لەرەمەزانى (۶۸۰) ى كۆچى دا، وەفاتى كردو^(۲).

۳۷- زانائى پايە بەرز (زين الدين ابوبكر محمد بن أبي طاهر اسماعيل بن عبدالله بن عبدالمحسن الانماطى الانصارى المصرى) كەلە سالى (۶۰۹) كۆچى لەدايك بوو، (ابن تيمية) لە (رجب) ى سالى (۶۶۸) ى كۆچى لە كۆرى ناويراودا نامادە بوو و زانيارى لى بىستو، و لە (ذي الحجة) ى سالى (۶۸۴) ى كۆچى دا لە قاھرە كۆچى دوايى كردو^(۳).

۳۸- زانائى پيشەوا (شمس الدين ابو الفرج عبدالرحمن بن احمد بن عبدالمك بن عثمان بن عبدالله بن سعد المقدسي) يەكئىك بوو لە زانا ناودارەكان، لەسالى (۶۰۶) ى كۆچى لەدايك بوو و لەسالى (۶۸۹) ى كۆچى دا وەفاتى كردو، (ابن تيمية) لەسالى (۶۸۱) ى كۆچى لە كۆرى ناويراودا نامادە بوو و زانيارى لى بىستو^(۴).

۳۹- زانا و پيشەوا (جمال الدين ابو حامد محمد بن على بن محمود بن احمد بن على بن الصابونى) مامۆستای (دار الحديث النورية) لە ديمەشق، لەسالى (۶۰۴) ى كۆچى لەدايك بوو، لەسالى (۶۸۰) ى كۆچى دا وەفاتى كردو،

(۱) العبر ۳/ ۳۴۳.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۸/ ۱۰۵ - ۱۰۶.

(۳) مجموع الفتاوى ۱۸/ ۱۰۷ - ۱۰۸ / شذرات الذهب ۵/ ۳۳۸.

(۴) مجموع الفتاوى ۱۸/ ۱۰۸ - ۱۰۹.

(شیخ الإسلام) له سالی (۶۶۸) ى كۆچى له كۆرى ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لى بیستوه^(۱).

۴۰- زانای نه مینداری راست (شمس الدین ابو غالب المظفر بن عبدالصمد بن خلیل الأنصاري) له سالی (۶۰۶) ى كۆچى له دایك بووه و له سالی (۶۸۸) ى كۆچى دا، وه فاتى كردوه، (ابن تیمیة) له سالی (۶۸۴) ى كۆچى له كۆرى ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لى بیستوه^(۲).

۴۱- زانای پێشهوا (عبدالرحمن بن احمد بن عباس ابو محمد الفاقوسی) كه له سالی (۶۸۲) ى كۆچى وه فاتى كردوه و تهمهنی (۷۵) سالى بووه^(۳).

۴۲- زانا و پێشهوا (محيى الدين ابو حفص عمر بن محمد بن عبدالله بن محمد بن أبى عصرون التميمي) كه له سالی (۵۹۹) ى كۆچى دا له دایك بووه و له (۳ ى ذى الحجة) سالی (۶۸۲) ى كۆچى وه فاتى كردوه، (شیخ الإسلام) له هه مان سالى له كۆرى ناویراوا ناماده بووه و زانیاری لى بیستوه^(۴).

۴۳- زانا و قازى گهوره (نفيس الدين ابو القاسم هبة الله بن محمد بن علي بن جرير الحارثي الشافعي) كه له (صفر) سالی (۶۸۰) ى كۆچى دا وه فاتى كردوه و له سالی (۶۷۹) ى كۆچى دا (ابن تیمیة) له كۆرى ناویراودا ناماده بووه و زانیاری لى بیستوه^(۵).

۴۴- زانا و پێشهواى دنیا به كه مگر (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن الكمال عبدالرحيم بن عبدالواحد بن احمد بن عبدالرحمن المقدسي السعدي الحنبلي)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۱۰/۱۸ - ۱۱۱.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۱۲/۱۸ - ۱۱۳.

(۳) مجموع الفتاوى ۱۱۲/۱۸ - ۱۱۳.

(۴) مجموع الفتاوى ۱۱۳/۱۸ - ۱۱۵.

(۵) مجموع الفتاوى ۱۱۵/۱۸ - ۱۱۶.

گىرەنگىيى زۆرى بە ھەدىس داوھ و كۆي كىرەتەوھ و تەخرىجى كىرەوھ و كەسكى دىندار و پارىژكار بوو، سەرپەرشتى (المشيخة الضيائية) و (مشيخة الأشرفية) ى كىرەوھ لەسالى (۶۰۷) ى كۆچى لەدايك بووھ و لە (جمادى الأولى) ى سالى (۶۸۸) ى كۆچى دا، وەفاتى كىرەوھ (ابن تيمية) لەسالى (۶۸۱) كۆچى دەرسى لەلا خوئندوھ^(۱).

۴۵- زانای پایە بەرز (شمس الدين عبدالرحمن بن الزين احمد بن عبدالملك المقدسي)^(۲).

۴۶- (احمد بن محمد الظاهري) فەرمودەناسى ھەلبىي، كە لە سالى (۶۲۶) ى كۆچى دا لەدايك بووھ و لەسالى (۶۹۶) ى كۆچى دا، وەفاتى كىرەوھ^(۳).

۴۷- (احمد بن عبدالرحمن بن العنيفة الحراني)^(۴).

۴۸- ئافرەتى چاكەكار (أم الخير ست العرب بنت يحيى بن قايماز بن عبدالله الدمشقي) كە لەسالى (۵۹۹) كۆچى دا لەدايك بووھ و لەسالى (۶۸۴) ى كۆچى دا وەفاتى كىرەوھ، (شيخ الإسلام) لەرەمەزانى (۶۸۱) ى كۆچى دا دەرسى لەلا خوئندوھ^(۵).

۴۹- ئافرەتى زانا و بەرپەرژ و ھاوین كەسايەتیی گەورە (أم العرب فاطمة بنت ابي القاسم علي بن ابي محمد القاسم بن ابي القاسم علي بن الحسن بن هبةالله) كە كچى مېژوو نووسى شام (ابوالقاسم بن عساكر) لەسالى (۵۹۸) ى كۆچى دا لەدايك بووھ، لەسالى (۶۸۳) ى كۆچى وەفاتى كىرەوھ، لە رەمەزانى سالى (۶۸۱) ى

(۱) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۷ / شذرات الذهب ۴۰۵/۵.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۷.

(۳) الرد الوافر ص ۹۶.

(۴) الرد الوافر ص ۹۶.

(۵) مجموع الفتاوى ۱۱۶/۱۸ - ۱۱۸.

كۆچى دا (ابن تيمية) له كۆرى ئاويراودا ئاماده بووه و زانيارى لى بيستوه^(۱).

۵۰- ئافرهتى چاكهكارى زۆر زانا و خوا په‌رستى موجته‌هيد (زينب بنت مكى بن علي بن كامل) ى هه‌پراني، كه قوتاييه‌كى زۆرى هه‌بوون و ده‌رسى پى گوتوون، له‌سالى (۵۹۸) ى كۆچى دا له‌دايك بووه و له‌ شه‌ووالى (۶۸۸) ى كۆچى دا، وه‌فاتى كردوه له‌سالى (۶۷۵) ى كۆچى دا (ابن تيمية) ده‌رسى له‌لا خوئندوه^(۲).

۵۱- ئافرهتى زاناي چاكه‌كار دايكى محمد (زينب بنت احمد بن عمر بن كامل المقدسية)، (ابن تيمية) له‌سالى (۶۸۴) ى كۆچى دا له‌ كۆرى ئاويراودا ئاماده بووه و زانيارى لى بيستوه، ئاويراو قوتاييه‌كى زۆرى هه‌بوون، كه ده‌رسى پى گوتوون، (الذهبي) له‌ (العبر) دا باسى كردوه كه له‌سالى (۷۲۲) ى كۆچى له‌ ته‌مه‌نى (۹۴) سالى دا وه‌فاتى كردوه، هه‌روه‌ها (ابن حجر) ده‌لى له‌ (ذي الحجة) ى سالى (۷۲۲) ى كۆچى دا، وه‌فاتى كردوه^(۳).

ئه‌واندى باسما‌ن كردن له‌ به‌ناويانگه‌رين ئه‌و زانا پايه‌ به‌رزانه‌ن كه (شيخ الإسلام) زانياريان لى فيرووه و زۆر له‌ زانسته‌كانى له‌لا خوئندوون و به‌ده‌سته‌پانا‌ون، كه دواتر له‌ زۆريه‌ى زانسته‌كاندا له‌ مامۆستا‌كانى خۆى شاره‌زاتر ده‌ركه‌وت.

(۱) مجموع الفتاوى ۱۸/۱۱۸ - ۱۱۹.

(۲) شذرات ۴/۵۰۴.

(۳) العبر ۴/۶۵ / شذرات ۶/۵۶.

خۇلتىدەمۇ ھەۋادالى خۇلى:

دەۋى ئەۋەى (ئىبن تىمىيە) پاشخاننىكى زۆرى زانستىي بۇ دروست بو، زانىيارىكى زۆرى كۆكردەۋە، ئەنجا خۇى كىتئى دەخوئندەۋە و تىياندا قول دەۋۋە و توئزىنەۋەى بۇ دەكردن، ھەبۈنى توانا و ئارەزو و ھىممەتى بەدواگەرەن و پەيداكردى زانستى زياتر، يارىدەدەرىبۈون بۇ ئەۋ مەبەستە، ئەۋ لە موتالا و نووسىن تىر نەدەۋە، ھىچ شىئە لەۋانەى بى ئاگا نەدەكرد، ئەۋ ۋەك (الصفدى) (رەحمەتى خۋاى لىيىت) دەلى:

(كان من صغره حريصاً على الطلب، مُجداً على التحصيل والدأب، لا يُؤثر على الإشتغال - أى تحصيل العلم - لذة.....^(۱)).

ۋاتە: ھەر لە مندالىيەۋە داکۆكىكارىۋو لەسەر گەرەن بەدۋاى زانستدا، بەردەۋام گرنگىي بە بەدەستەيئەننى زانىيارى دەدا، ھىچ خۇشىيەكى بەسەر ۋەدەسخستنى زانىيارى دا باۋ نەدەدا، ھەۋلى دەدا كاتىكى كەمىشى لى نەفەۋتەبايە و، بە فېرۇ نەۋرا كەسىكى كارامە و ھەلەكەۋتوۋ بو، لەبەر لەزەت و خۇشى ۋەرگرتن لە زانست و زانىيارى ئاگاي لە خۋاردن نەدەما و، گونى پى نەدەدا ئەۋەى ھەببا دەيخوارد و داۋاى شتى دىكەى نەدەكرد.

بەراستىي ئەۋەى لى گىرپدراۋتەۋە لە موتالاكردى ھەمۇو جۆرە زانستەكان و خوئندەۋەيان، شىئىكى سەرسۈرپەنەر بوۋە، كەم كىتئى چىنگ كەۋتوۋە و نەيخوئندەيىتەۋە و موتالاي نەكردى، بۇ ۋىنە: (الحافظ البزار) كە باس لە زۆر خوئندەۋەى (شىخ الإسلام) دەكا، دەلى:

(قل كتاب من فنون العلم الا وقف عليه وكان الله قد خصه بسرعة الحفظ وابطاء النسيان، لم يكن يقف على شيء أو يستمع لشيء غالباً، الايبقى على خاطرة اما بلفظه أو معناه)^(۲).

(۱) الوافى بالوفيات ۱۹/۷ - ۲۲.

(۲) الأعلام العلية ص ۱۸.

واته: كهه كتيب هه بووه له به شه كانی زانست دا مه گهر دیتوو به تی و خوئندوو به ته وه، خوا تايبه تمه ندی پچ دابوو له زوو له به ركردن و درهنگ له بیرچوونه وه، شتيكي نه خوئندوو ته وه یان گوئی ی لی رانه گرتوه مه گهر ههر له بیرى ماوه به وشه یان به مانایه كه ی.

وه (الذهبي) (رهحمه تی خواى لییت) دهلی: (..) لاتكاد نفسه تشبع من العلم، ولا تروى من المطالعة ولا تمل من الإشتغال، ولا تكل من البحث وقل ان يدخل فى علم من العلوم في باب من ابوابه الا ويفتح له من ذلك الباب ابواب.....)^(۱).

واته: قهت له زانست تیر نه ده بوو، وه له مواتا لا كردن تینوایه تی نه ده شكا و بیتا قهت و ماندوو نه ده بوو له گه ران و به ده سته یانی زانست و تورژینه وه ی دا، كهه وا هه بوو ده ست به زانستیک له زانسته كان یان باسیك له باسه كان بكا، مه گهر ده رگای زیادى لی كراوه ته وه و، لهو زانسته دا له شاره زایان و پسپورانی خۆی زیاتر ناگاداربوو و شتی زانیوه.

(شيخ الإسلام ابن تیمیة) (رهحمه تی خواى لییت) دهلی: (ربما طالعت على الآية الواحدة نحو مائة تفسير، ثم أسأل الله الفهم، وأقول: يا معلم ادم و ابراهيم علمني، وكنت أذهب الى المساجد المهجورة ونحوها وأمرغ وجهي في التراب، وأسأل الله تعالى، وأقول: يا معلم ابراهيم فهمني)^(۲).

واته: (جارى وا هه بووه بو تینگه یشتنی ته واو له ئایه تیک سه د ته فسیرم مواتا لا کردوه، دواى له خوا ده پارامه وه لهو باره وه تیبگه یه نی، وه ده مگوت: نه ی فیزکاری (نادهم و ابراهيم) فیرم بکه، زۆر جار ان ده چوومه مزگه وته دوور و لاجه په كان و دم و چاوی خۆم له خۆل وهرده دا و له خوا ده پارامه وه، ده مگوت: نه ی فیزکاری ئیبراهیم فیرم بکه و تیبگه یه نه).

(۱) الوافي بالوفيات ۱۶/۷.

(۲) العقود الدرية ص ۲۶.

وہ لہ ھەموو زانستەکان دا شتى زۆرى لەبەر بوو، (الشیخ البرزالی) لەویارمە دەلی: ((شیخ الإسلام ابن تیمیة) ی ھەرپانی زانا و پێشەوايەك بوو كە زانایان لەسەر دینداریی و گەورەیی و شارەزاییەكەى كۆك بوون، فیهو رێزمانی عەرەبی و ئوصلی خوێندووە و زۆر لیان شارەزا بوو، لە تەفسیر و ھەدیس دا دەستیكى بالای ھەبوو، بەراستیى لە ھەموو بوارێكدا پێشەوا بوو و مەرجەکانی موحتەھیدی تیدا ھاتونەدی و گەیشتۆتە پلەى ئیجتھاد....))^(۱).

یڭگومان ئەو پلە و پایە بەرز و کەسایەتییە بەھێز و شارەزاییە زۆرەى ناوبراو پێی گەیشتو، چاکە و بەخششێكى خواى گەورە و بەرھەمی ھەول و ماندوو بوون و کرد و کۆش و شەونخوونیی و گەپانی زۆرى خۆی بەدواى زانستەکان دا بوو، کە لە پێناو پەزامەندى خوا و تێگەشتنێكى راست و ساغ لە قورئان و سوننەت و، دواتر فەرمان کردن بە چاکە و رێگى لە خراپەدا، ئەزىت و ئازارى زۆرى بىنیو و ئەوى زانیویەتى لە زانستەکان و یستویەتى لە مەیدانى کردەیی دا جی بە جی ی بکات و بى سەمینەو و ترسان لە لۆمەى لۆمەکاران، راپیگەینى.

قوتابیەکانى (شیخ الإسلام):

(شیخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لیبت)، نەویەكى زانای موحاهییدی ئەوتۆی پەرورە کرد و پێگەیاندا، کە لە گەل ئەودا بەشداربوون لە رووداوەکانی ئەو سەردەمەدا، ئەوى تووشى (شیخ الإسلام) ھات لە خووشی و ناخوشی بەسەرھات و رووداوەکانی جەنگ لە گەل (تەتار) و ھەستان بە کارى فەرمان بەچاکە و رێگى لە خراپە، ھىندىك جار بە ھىز و ھىندىك جار بە ناموزگارى جوان، قوتابیەکانیش تووشى بوون، ھەرەك چۆن بەشدارى (شیخ الإسلام) یان کرد لە بانگەواز و وریاکردنەوى خەلك و دەرس گوتنەو و سوودگەیانندن و

فتوادان و نووسین و دانانی کتیب، بههه مان شیوه تووشی بهندیخانه و نازارش هاتن.

قوتابییه کانی (شیخ الإسلام) (رهحهه تی خوی لییت)، له قوتابیانی زانایانی دیکه ی سهرده می خوی زۆرتر بوون.

زانای گه وه (محمد ابو زهره) له وباره وه دهلی: (له وانه یه نه وه یه له سهرده می (ابن تیمیه) دا ژیاوه، زانایه کی دیکه یان نه دبیبی و نه ناسیبی که قوتابییه کانی نه وه نه ده قوتابییه کانی (شیخ الإسلام) زۆر بووین، که بیگومان هاتن و چوونی له نیوان (میسر و شام) و له (میسر) یش له نیوان (قاهیره) و (ئه سکهنده رییه) و بهردوام بوونی له سهر دهرس گووتنه وه و وتار و توژینه وه ی مه سه له کان و مشت و مری له گه ل که سانی دیکه دا، هۆکاربوون که قوتابییه کانی نه وه نه ده زۆر بن، قوتابی له (میسر و شام) هه بوون، که قوتابییه کانی میسر زۆربه یان له (قاهیره و ئه سکهنده رییه) بوون.^(۱)

جۆری دهرس و قوتابییه کانی :

(له بهر نه وه ی دهرسه کانی (شیخ الإسلام) دوو جۆر بوون، قوتابییه کانی شی دوو جۆر بوون:

جۆری یه که م: دهرسه گشتییه کان: بریتی بوون له وه دهرسانه ی که بۆ خه لکی به گشتی له مزگه وتی گه وه دا پێشکه شی ده کردن و نامۆژگاریی خه لکی ده کرد و چۆنیه تی شوێنکه وتنی دین و خۆ پاراستن له بیده تی بۆ روون ده کردنه وه، که له (میسر و شام) و ههر شوێنیکه دیکه ش دهرسی گشتی گوته یه وه دا کوکیی له وه مه سه لانه ده کرده وه، وه له (غه زه) ش که پێیدا تپه پری به ره و (میسر)، به هه مان شیوه بوو، (شیخ الإسلام) زۆر قوتابی هه بوون که بۆ نه وه دهرسه گشتییه نه ناماده هه بوون، هه رچه نه ده وا گونجاوه به زۆربه یان بگوتری: (مورید) چونکه توانایان نه بوو له هه موو مه به ست و قسه کانی (شیخ الإسلام)

(۱) ابن تیمیه لابی الزهرة ص ۵۲۵

بىگەن، تا پېيان بىگوتى قوتابى، بەو مانا تايىبەتتەيەى كە زانىارى لى بە مىرات بىگرن.

جۇرى دووھەم: دەرسە تايىبەتتەيەكان: ئەو دەرسەنى بەو جۇرە قوتابىيەنى دەگوتن، كە تايىبەتتەند بوون بە چاك تىگەشتن و گونجاو بوون بەو مىراتگىرى ئەو بن، لە زانىارى لەدواى خۇى و دەست گرتو بوون بە بىر و بۇچونەكانى و، شىاوى ئەو بوون جىنگىرى ئەو بن لەو بارەيەو.

ئەو جۇرە كەسە تايىبەتتەيەكان ئەوانە بوون كە (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، ھەموو بىر و ھزر و بەرنامەى خۇى پى رادەگەياندن، لە قوتابخانەكانى شام و، لە ھىندىك لە كۆبوونەو تايىبەتتەيەكانى لە (مىسر و شام) دا.

و ئەو بەشە لە قوتابىيەكانى ئەوانە بوون كە لەدواى خۇى پارىزگارىيان لە پاشماوہى فكىرى و زانستى و كەلەپوورى ئەو دەكرد، كەزۇرەيان ھەنبەلىي مەزھەب بوون، وە زۇرىشيان شافىيىي مەزھەب بوون، ژمارەيان زۇر بوو و نەزۇمىردان، چونكە ماوہىكى دوور و درىزى نىو بەندىخانە و، لەدەرەوہش نزىكەى (۴۶) سال لەسەرىك دەرسى گوتۇتەو و توژىنەوہى كەردو، بەبى كۆل بوون و ماندوويوون، ھەر لەو كاتەو كە بابى وەفاتى كەردو، كەتەمەنى خۇى (۲۱) يىست و يەك سال بوو تا وەفاتى كەردو لە تەمەنى (۶۷) سالىي دا، ئەو قوتابىيە تايىبەتتەيەكانى وەك چۆن لە دەرسەكان لە گەلىدابوون، لە ناخۇشەيەكانىشدا شەرىكى (شىخ الإسلام) بوون و كە ئەو دەگىرا ئەمانىش تووشى ناخۇشىي و گىر و گرفت دەھاتن^(۱).

زۇر لەو كىتەبانەى ئەمرو لە جىھانى ئىسلامىي دا دەيىرن و، لەزۇرەى زانستە ئىسلامىيەكان دا قوتابىيان پىشتيان پى دەبەستن، دانراوى (شىخ الإسلام ابن تىمىيە)، يان دانراوى قوتابى يان قوتابى قوتابىيەكانى، كە دىنيان پى كەردو لە زانست و ھىچ قوتابىيەكى زانست پى نىاز نىە لىيان.

(۱) ابن تيمية لأبي زهرة ص ۵۲۵ - ۵۲۶.

(الحافظ ابن حجر) (رهحمتهی خوی لیبیت)، له باسکردنی چاکه و خهسلتهکانی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) دا باسی نیمام (ابن القيم) ی قوتابی دهکات، وهکو نمونهیهکی جوان له قوتابییهکان که دهبنه مایه ی چاکه بۆ مامۆستاکانیان و دهلی: (. ولو لم یکن للشیخ تقي الدين من المناقب إلا تلميذه الشهير الشيخ (شمس الدين ابن قيم الجوزية) صاحب التصانيف النافعة السائرة، التي انتفع بها الموافق والمخالف، لكان غايه في الدلالة على عظمة منزله^(۱) . واته: نه گهر (شیخ تقي الدين ابن تیمیة) هیچ خهسلتهی بهرز و شوتهوارنکی باشی نهیی، جگه له قوتابییه ناودارهکی (شیخ شمس الدين ابن القيم) که خاوهنی چهندین کتیی به سووده و، دۆستهکانی و نهیارهکانی سوودیان لی بینین، نهوه نهو په پری مانای گهرهیی و بهرزی پلهو پایه ی (شیخ الإسلام) ده گهیهنی.....

ههکارا زهروونی قوتابییهکانی :

۱- خاوهنی کهسایهتییهکی گهره بههیز بوو، که کهسانی زیرهک و خاوهن توانا زۆرهکان دهچونه لای، وپرای نهو توانایه ی ههیبوو له کارتیکردنی دهروویهرکه ی و کارکردنی بهردهوامی بۆ ئیسلام، له ههموو بواری لایه نه جیاوازهکاندا.

۲- زانیاری زۆر و تیگه یشتنی فراوان و شاره زابوونی له ههموو زانستهکانی سهردهمی خۆی، که نه مه وای کرد بیته جیی مه بهستی قوتابیانی تامه زرۆی عیلم و زانیاری، که له وکانی و سه رچاوه زۆرانه ی، زانسته جۆراوجۆرهکان بخۆنهوه، وه توانایه کی زۆری پی به خهراوو له سه رنج راکیشانی قوتابیانی وپرای رهوانبیزی و زمانپارایی.

۳- زۆر ھاتوچۇ کردنى لە نيوان (ميسر و شام) دا كە ئەمە گەورەترين كاريگەرەى ھەبوو ھە بۇ ئەو ھى خەلگىكى زۆر سوود لە زانستەكانى بيبين، لە سەفەردا بووبى يان نىشتەجى بووبى، خەلگى بەردەوام سووديان لى بيبينو، بگرە ئەوكاتەى كە لە بەنديخاشدا بوو، سوودى ھەر لى بيبناو.

(٤) السادة ١٩١/١٤ / تذكرة الحفاظ ١/ ٣٩٩.

۵- پىشەۋى قورئان و سوننەت لەبەر، شەرەزان و مېژوو نووس و توژمەرەۋى قورئان، (أبو الفداء عمادالدين اسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي الشافعي)، خاۋەنى (تفسير القرآن العظيم) وە كىتەبى (البداية والنهاية) لە مېژوودا، كە لە سالى (۷۷۴)ى كۆچى دا ۋەفاتى كىردە^(۱).

۶- شەرەزان، شارەزا لە "أصول"، فەموودە ناس، جىگىرى قاضى القضاة، (محمد بن مفلح بن محمد المقدسي الراميني الدمشقي شمس الدين ابو عبدالله الحنبلي) كە لە سالى ۷۶۳ى كۆچى دا، ۋەفاتى كىردە^(۲).

۷- پىشەۋا و قورئان و سوننەت لەبەر، و مېژوو نووسى ناۋدار (قاسم بن محمد بن يوسف بن محمد بن يوسف البرزالي) كە بە ئەسلى ئىشەبىلىيە، دىمەشقىيە، شافىيەيە، خاۋەنى مېژوو، ۋە چەندىن كىتەبى دىكەى جۇراۋجۇر كە لە سالى (۷۳۹)ى كۆچى دا، ۋەفاتى كىردە^(۳).

۸- پىشەۋاى قورئان و سوننەت لەبەرە شەرەزانى زاناي ئەدىبى ھەلەكەۋتو (فتح الدين ابو الفتح محمد بن ابي عمر محمد بن ابي بكر بن سيد الناس اليعمرى ئەندەلۇسىيە، ئەشەبىلى، ئىنجا مىسىرى شافىيەيە) كە لە سالى (۷۳۴)ى كۆچى دا ۋەفاتى كىردە^(۴).

۹- قازىي و شەرەزان، زاناۋ پىشەۋا (شرف الدين ابو العباس احمد بن الحسن بن عبدالله بن ابو عمر محمد بن احمد بن قدامة)ى ھەنبەلىيە، زاناي ھەنبەلىيەكان كە بە ئەسلى مەقدىسىيە، ئىنجا دىمەشقىيە ناسراۋ بە (ابن قاضي الجبل) لە سالى (۷۷۱)ى كۆچى ۋەفاتى كىردە^(۵).

(۱) شىزات الذهب ۶ / ۲۳۱ / الدرر الكامية ۳۹۹/۱.

(۲) البداية ۲۵۲/۱۴. شىزات ۱۹۹/۶.

(۳) البداية ۱۹۶/۱۴.

(۴) الرد الوافر ۵۸ - ۶۰.

(۵) الرد الوافر ۱۳۲ / شىزات ۲۱۹/۶.

۱۰- مامۇستا و زانای گەورە و فەرموودە ناسى ھەلکەوتوو (شمس الدین ابو عبدالله محمد بن محمد بن أبى بکر بن أبى العباس احمد بن عبدالدائم) که له سالى (۷۷۵) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۱).

۱۱- مامۇستاو زانای فەرموودەناس، به کەلک و ئەمینداری دین (محمد بن ابى اسحاق ابراهيم بن محمد بن احمد بن احمد الوانى) که له سالى (۷۳۵) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۲).

۱۲- زانای چاکەخوазى فەرموودەناس (شمس الدین محمد بن ابراهيم بن محمد بن ابى بکر بن ابراهيم بن يعقوب بن الياس الأنصاري الخزرجي) له سالى (۷۶۲) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه^(۳).

۱۳- مامۇستاو زاناو شەرعزانى زۆر خواپەرست (شرف الدین ابو عبدالله محمد بن الشيخ سعدالدین ابى محمد سعدالله بن عبدالأحد بن سعدالله بن عبدالقهار بن عبدالواحدى حەرپانىی بن نجیح) که له سالى (۷۲۳) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه، (شيخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت) مۆلەتى پى داوه به فتوادان، يە کىک بووه له وانهى زۆر به يە کەوه بوون^(۴).

۱۴- مامۇستاو زانای گەورە و فەرموودەناس (ناصرالدین ابوالمعالى محمد بن طغريل بن عبدالله الخوارزمى الصيرفى المتصوف) که له سالى (۷۳۳) ى کۆچى دا، وه فاتى کردوه، گونگرى (شيخ الإسلام) بووه له روژى جومعهى دوازدهيه مى رەمەزانى (۷۱۷) ى کۆچى دا، له مزگەوتى دیمەشق^(۵).

(۱) الرد الوافر ۶۱ - ۶۲.

(۲) الرد الوافر ۷۴ - ۷۶.

(۳) الرد الوافر ۸۰ - ۸۱.

(۴) الرد الوافر ص ۹۰.

(۵) الرد الوافر ص ۹۱ - ۹۲.

۱۵- پېشەۋاۋ مامۇستاي دىنيا بەكەمگەر و زاناى پايە بەرز و فەرموودەناس (حافظ)ى گەرە، مامۇستاي فەرموودەناسان (شمس الدين ابوبكر محمد بن عبدالله بن احمد بن عبدالله السعدى المقدسى الحنبلى)، كە بەيى دەنگ ناۋى دەر كروە، لە سالى (۷۸۸)ى كۆچى دا، ۋە فاتى كروە و يەككىك لە مامۇستا ناۋدارەكانى برىتى بوۋە لە (ابن تيمية)^(۱).

ئەو زانايانەى باسما كىرەن ھىندىك بوون لەو قوتاييانەى كە لەسەر دەستى (شيخ الإسلام ابن تيمية) بەھرەمەند بوون و دەرسىيان لەلاى ناۋىراۋ خوتندوھو زانست و شارەزاىيان پەيدا كروە و، بوونە زاناى ناۋدارى سەر دەمى خۇيان، كە ھەموورىيان بە قوتايى تايبەت و ناۋازەى (شيخ الإسلام) دادەرنىن و ھەرىەكەيان زاناىەكى بەكەلك و خەزنىەكى بەسوود بوون بۇ خەلكى و چەندان كىتەب و نووسراۋى بە سوودىيان لەدۋاى خۇيان بەجى ھىشتوھ و سوودىيان لى بىنراۋە، كە ئەۋە گەرەمى و زاناى و لىھاتوۋى (شيخ الإسلام) دەگەيەننى كە خاۋەنى ئەو جۆرە قوتاييانە بوۋە.

بهشی چوارم

هه‌لس و کهوت و ره‌وشت و

خووی (شیخ الإسلام)

ئەو خوورەوشت و سیفەتانی (شیخ الإسلام) یان پازاندۆتەو، زۆرن و بەشیوێهکی گشتی دەلالەت لەسەر گەورەیی ناویراو دەکەن، کە بەرەهەمی ئیمانی چەسپاون، چونکە هەرکاتێک ئیمان پتەویو، چۆ نێو دلان و جیگیر بوو و دلەکانی روشنکردو، ئەو خوورەوشتی خاوەنەکە ی جوان و فراوانتر دەبێ و هەموو لایەنەکانی ژیاانی دادەپۆشی . چونکە عیبادهت و ره‌وشت و خوی بەرزو جوان بەرەهەمی عەقیدە ی خاوێن و ئیمانی پتەو.

(شیخ الإسلام) لە زۆر ڕووه‌و پێشەنگی ئەو ره‌وشت و ئاکارە بەرزانه‌ بووه و گەیشتۆتە ئەو پەڕی، بۆیە زانایانی سەردەمی خۆی سەرسامیی خۆیان بەرانبەر ئەو ئاستە بەرزە ی کە لەو لایەنەو پێگەیشتو، دەربرێوه.

(الحافظ ابن الزمלקاني) (ره‌حه‌تی خوای لیبت)، لەو باره‌یه‌و گوتوویه‌تی:

ماذا يقول الواصفون له	وصفاته جلّت عن الحصر
هو حجة لله قاهرة	هو بيننا اعجوبة الدهر
هو آية للخلق ظاهرة	أنوارها أربّت على الفجر ^(١)

(ئىمام زەھەبىي) لىم بارىم دەلى: (لەسەردەمى خۇيدا پىشەوايەتى لىمدا كۆتايى پىھاتو، لىم زانىيارى و كار پىم كىرن و پارىزكارى و، گوى نەدان بە خۇشى و مالى دونيا و، هىمنى و لەسەرخۇى و، خۇ بەكەم گىرن و نەرم و نىيانى و، رىز و حورمەت و فەرمان بە چاكە و پىگىرى لىم خراپە و راستى لىم ھەلىس و كەوت و ئەمانەت و پاكيى و پارىزراوى و نىازو مەبەست خاوتى و دىلئوزى و رووكرنە خواو گەرانەو بۆلاى و زۆر لىتەرسانى و، بەردھامى لىم ھەست پىكردىنى چاودىرى خواو پارانەو لىم و دەستگىرن بە دەق و شۆنەوار، لىم قورئان و ھەدىس و... وە خووروشتى بەرزو جوان و، سوود گەياننن بە خەلك و چاكە كىرن لىم گەلىاند...) ^(۱)

چەند ئاكار و رەھبەتلىكى (شەيخ الإسلام) :

۱ - ئىمان بە ھىزىم:

چەسپىنى ئىمان و بىروباوېر لىم دىل و دەروونى (شەيخ الإسلام) دا بەشۆمەك بو، كە كەم كەس دەتوانى لىم باسكىرنى دا، ھەقى خۇى بداتى، بىگومان ھەلۆستە ئازاو جوامىزەكانىشى بەرھەمى ئەم ئىمانە بەھىزە بوون كە دىلى ئاودەنكردۆتەو و ئازايەتتى و بوئىرى پىم بەخشىو.

پىشەوا (شمس الدين ابن قيم الجوزية) (رەھمەتى خاى لىبىت) دەلى: گورم لىم (شەيخ الإسلام ابن تىمىيە) بوو دەيگوت: فى الدنيا جنة - يعنى جنة الإيمان بالله وبما جاء به سيدنا رسول الله - من لم يدخلها - أي يتصف بها فى الدنيا - لايدخل جنة الآخرة).

واتە: لىم دونيادا بەھەشتىك ھەيە - مەبەستى بەھەشتى ئىمان بەخواو بەھوى پىغەمبەرمان (صلى الله عليه وسلم) ھىناويەتى - ھەركەسىك نەچىتە نىوى -

واتە لە دونيادا پىنى نەرازايىتەوه- ناچىتە بەهەشتى رۆژى دوايى.

وه جارنكيان پىنى گوتم: (ما يصنع أعدائي بي؟ أنا جنتى وستانى فى صدرى - يعنى بذلك إيمانه وعلمه- أين رحى فهى معى لا تفارقنى، إن حبسى خلوة، وقتلى شهادة، وإخراجى سياحة) .

واتە: دوزمنانم چىم لى دەكەن؟ من بەهەشت و باخ و بيستانم لە سينەم داىە - مەبەست پىنى نيمان و زانيارىيەكەى بوو- بۆ هەر جيەك برۆم ئەو بەهەشتە لەگەڵم داىە و لىم جيا نايىتەوه، حەبس كردنم خەلۆتە، كوژرانم شەهادەتە، دەركرانم، گەشتوگوزارو سياحەتە.

وه جارنكيان لە ژوورى بەنديخانەى (قلعة) دا دىگوت: ئەگەر بە پرى ئەو قەلایە زىرم بەخشيایە نەدەبوو بەرتهقاي سوپاس كردنم بۆ ئەوچاكەيەى لەگەڵمدا كراو - واتە لىرە بوونم سوودىكى زۆرى هەبوو بۆ دنياو قىامەتم- يان دىگوت: ئەگەر پرى ئەو قەلایە زىر بىبەخشم، پاداشتى ئەو چاكەيەم پى نادىتەوه كە بەهۆى بەندكرانم تووشى بووم لەلایەن كەسانىكەوه.

وه لەكاتى زىندانىدا لە سەجدەكانىدا دىگوت: (اللهم أعنى على ذكرى وشكرى وحسن عبادتك) واتە: ئەى خوايە يارمەتىم بدە، لەسەر يادو سوپاسكردنى خۆت و چاك عىبادەت كردنم بۆت.

وه جارنكيان پىنى گوتم: (المحبوس من حبس قلبه عن ربه تعالى، والمأسور من أسره هواه)

واتە: بەندكراو ئەو كەسەيە دلى بەند كرابى لە پەرورەدگارى خۆى - واتە ناگای لى نەبى و يادى نەكا- وه دىلكراو، ئەو كەسەيە هەواو نەفەسى دىلى كردبى.

وه كاتىك بردىانە سجنى (قلعة) و چوو ژوورى، تەماشای شوورەكەى كردو گوتى: ﴿فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ سُورْلَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهَرُهُ مِنْ قَبْلِهِ الْعَذَابُ﴾ الحديد ۱۳.

واتە: شوورەيەك دەكىشرى لە نىوانىندا -نيمانداران و موناڤىقان- كە دەرگايەكى هەيە دىوى ژوورى رەحمەتە و لای دەرئىشى عەزابە.

وہ خوا ئاگادارہ قەت کەسم نەبىنىوہ ژيانى وەك ئەو خۆش بوويى، ھەرچەندە بەرۋالەت لە ژيانى ناپەرھەتتى و تەنگ دەستى دابوو، بەشيك لە ژيانى ئازارو دەريەدەرى و سجن و ھەرەشە و گورەشە بوو، بەلام وەك ئىنسانىك لە خۆشتىن ژيان و دلخۆشتىن و دل بەھىزتىن كەسدا دەردەكەوت و، ھەردەم رووى گەش و درەوشاوە بوو .

لە درىژەى قەسەكانى دا (ابن القيم) دەلى: ئىمە ئەگەر ناخۆشەىەك يان ترس رووى تى دەكردىن و تىنى بۆ دىتايىن، يان گومانمان بۆ دروست دەبوو، زەويمان لى وەتەنگ دەھات، دەچوونە لای (شىخ الإسلام) ھەركە دەمانبىنى و گورمان لە قەسەكانى دەبوو، ھەموو دلئەنگى و ناپەرھەتتىمان لەلا دەروىشت و، دەبوو بە شادى و دلئايى و ھىز و ئارامى و ئۆخژن.

وہ گورم لىبوو دەيگوت: (الذكر للقلب مثل الماء للسمك، فكيف يكون حال السمك اذا فارق الماء) . واتە: يادى خوا بۆ دل وەك ئاو وایە بۆ ماسى، ھالى ماسى چۆن دەبى ئەگەر لە ئاو دابېرى. ؟^(۱)

۲- دلسۆزى لە گەران بەجواى راستى و، دەربازبوون لە چلكى ھەواو ئارەزووھەكان:

ساغى و راستى سەرچاوە و ماىەى قبوول بوونى بەندايەتتى و نزىكى بەندەى لە پەرورەگار، وە سەرچاوەى ھەرە گەرەىە كە وشك نايى و، بنچىنەىە بۆ ھەموو كەردووە چاكەكان، بەلكو بناغەى پتەوى ھەموو قسەو كەردووەكانە . لەوبارەو (شىخ الإسلام) دەلى:

(.. شتىكى ئاشكرایە كە ھەموو ئىمان برىتە لە پارىژ(تقوى) لە خوا، لىرەدا ناتوانىن بنچىنەو لق و ماناكانى تەقوا باس بكەين، ئەوئەندە ھەىە بەكورتى پارىژ لە خوا - تقوى الله- ھەموو دىنە .

به لام سەرچاوهی خێرو په گ و ریشه که ی بریتیه له دلسۆزی و به کلابوونه و هی بهنده بۆ په رومرد گاری، له پرووی به ندایه تی کردن -خواپهرستن- و داوای یارمه تی لیکردنه وه، وهك خوا ده فهرموئ:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

هر تو ده پهرستین و داوای یارمه تی هر له تو ده که ی، وه فهرمووه تی:

﴿فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ﴾ هود: ۱۲۳

واته: بیهه رسته و پشت هر به و بیهه سه . وه ده فهرموئ:

﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ هود: ۸۸

واته: پشتم هر به و به سه وه و هر بۆ لای ویش ده گه ریمه وه، وه ده فهرموئ:

﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ﴾ العنكبوت: ۱۷

واته: هر له خوا رزق و رۆزی داوا به کن و هر نه و بیهه رستن و سهرپاسگوزاری بن^(۱).

بێگومان نه وهی له گه لی ژیا بی له خوشه و یستانی ههستی به دلسۆزی (شیخ الإسلام) کردوه و تیی گه یشته، ناحه زانیشی له و باره وه نه یان توانیه به چاکه وه سفی نه که ن و نه و راستیه یان سه له مانده، چونکه سروشتی زانای ئیسلامیی خواناس، هه موو کاتیک به وێژدان بووه له شه هاده تان و هه له سه نگاندنی کهسانی دیکه دا، هه رچه نده له زۆرشتیشدا جیاوازی هه بووی له به یندا بۆ نمونه: زانای پایه بهرز (السبکی) (تقی الدین علی بن عبدالکافی) (رهحه تی خوا ی لیبت) له و نامه یی دا که بۆ (ئیمام دهه بی) نووسیوه، وه سفی (شیخ الإسلام ابن تیمیه) دهکا و دان به گه وره یی و فه زل و چاکه ی دا دینی^(۲).

(۱) الوصیه الصفری (۴۴).

(۲) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۲/۲ / العلماء الغراب ص ۱۷۵. الرد الوافر ۱۰۰

وہ ساغىيى ناويراو تايىبەت نەبوو بە ماوئەيەك لە ژيانى دا، بەلكو ھەموو ماوئەي ژيانى دا پۆشيو، پيشەوا (محمد أبو زھرە) رەحمەتى خواى لىيى، لەو بارئو دەلى: ساغىيى و دلسۆزى (شيخ الإسلام) لە چوارشتدا رنگى داوئەو و دەرکەوتو، بگرە ھەموو تەمەنى گرتۆتەو و ھىچ لایەن و قۆناغىكى ژيانى لىي بى بەش نەبوو، کە ئەو واما لى دەکات باوئەرمان وابى، ئەو زانا پایە بەرزە، لە ھەموو ژيانى دا بە ساغىيى بۆ خواو دینەکەى ژیاو.

یەكەم: ئەو رووبەرپرووى زانایان بۆتەو بەوئەى زانیوئەتى و قەناعەتى پىي ھەبوو و لە نىو خەلكدا بىلوى کردۆتەو، ئەوئەش دواى تىپرامان و توئزینەو، بەتايىبەت لەو مەسەلانەدا کە راي ئەو پىچەوانەى ئەو بوو کە لەنىو خەلكدا باو بوو، جا کە زانیوئەتى قسەکەى ھەقە بانگەشەى بۆ کردو و لای گرنگ نەبوو کى رازى دەيى و کى پىي ناخۆشە، چونکە تەنیا خواى مەبەست بوو، لە وتوئزو موناقلەشەکانیشى دا قسەى برىقەدارو لووسى بۆکەس نەکردو، جگە لە خوا مەبەستى رازى کردنى کەس نەبوو.

دووەم: ئەوئەى ساغىيى و دلسۆزى ناويراوى دەرەخست و توانەوئەى لەھەقدا نیشانئەدا، جیھادکردنى بوو لەرپىي خوادا ئەگەر بە ھىزو شمشیریش بووایە، وەك لەگەل تەتار و (نصیریة)کان پىي ھەستا، وە تەحەممول کردنى ناخۆشى و لى وئەنگ ھاتنەوئەى ئازادییەکانى بوو، لە پىناو رانواندنى راپوسەرنجى خۆى کە لەگەل ھەبوونى زەخت و زۆرى سولتان لەسەرى بۆ رانەگەیانندى سەرنجەکانى بەلام ئەو، راقەناعەتەکانى خۆى رادەگەیانندن، تا سەرنەنجام سولتان بەمەبەستى سنووردارکردنى دەنگى (شيخ الإسلام) بریارى بەندکردنى دا لە بەندیخانەى (قلعة)ى دیمەشق، تا لەسەر دلسۆزى و بۆچوونەکانى بە بندکراوى لە بەندیخانەدا وەفاتى کرد، ئەو ھەمووى لەسەر ئەوئەبوو کە دلسۆزى بۆ ئىسلام وای لیکردبوو ئەوئەى پىي راست و ھەقە بىللى و ناشکرای بکات، بى گوى دانە ھەواو ئارەزووى خۆى ئەوئەش بەمەبەستى دلسۆزى نواندن بۆ دینى خوا.

سینهم: ئەوێ یەکلایونەوێ ساغیی و بەری بوونی (شیخ الإسلام) ی لە بەدواکەوتنی هەواو نەفس و ھەسوودی و رق لی بوونەوێ خەلکی زیاتر لی دەرخت، ئەو بوو ئەو کەسانێ عەفوو کردن و سینگ فراوان بوو لەگەڵیان کە خراپەیان لەگەڵیدا کردبوو، وە دیمانویست بکوژری یان سجن بکری. بەھەمان شیو (شیخ الإسلام) سنگ فراوانیی بەرانبەر ھەموو ئەوانەش نیشاندا کە کتیبەکانیان لی ستاندبوون، کاتیک بەندکراوو لە قەلەعی دیمەشق، وەک دیگوت: (أحلت كل مسلم من أیذائه لی) واتە: گەردنی ھەموو مسوڵمانیکم نازاد کردوێ کە نازاری داوم.

چوارەم: ھێچ کات داوای پلە و پایە نەکردوێ، جگە لەو ھەموو ئەو پلەوپایانەش کە بۆ رانویتران رەتی کردوونەو، بۆ نمونە: داوای لیکراوێ پلەو پایە (مشيخه الشيوخ و قاضي القضاة) وەرگیر، بەلام وەک (ابن رجب) لە (الذیل علی طبقات الحنابلة) دا باسی کردوێ، ھەموویانی رەت کردونەو^(۱). زۆرجاران ئەو ساغیی و یەکلایونەوێی لە فرۆفیلێ ناحەزانی رزگاری کردوێ، کە پیلانیان بە نھیتی بۆ دەرشتوێ.

لەو بارەوێ ئیمام زھەبی دەلی: (وکم من نوبۃ قد رموه فی قوس واحدة، فینجیہ اللہ تعالی فابنہ دائم الإبتھال، کثیر الإستعانۃ، قوي التوکل، ثابت الجأش، لە أورداد واذکار یدیما)^(۲)

واتە: زۆر جارێ لە کەوانیکەوێ کردوویانەتە نیشانە، بەلام خوا پاراستوویەتی، ئەو بەردەوام لە پارانەوێ لالانەوێدا بوو بۆ خوا، زۆر داوای یارمەتی لە خوا کردوێ و پشت بەستنی بەخوا بەھێز بوو، خۆراگرو نەترس بوو، چەند زکرو تەسبیحاتیکێ ھەبوو بەبەردەوامیی نەنجامی دەدان.

(۱) ابن تیمیۃ لأبی زھرة ص ۱۰۰ - ۱۰۲ / الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۰/۲.

(۲) الذیل علی طبقات الحنابلة ۳۹۴/۲.

۳- دۈركەۋتەۋە لە گوناھو، دۇنيا بەكمەگرتن :

ئەگەر زانا لە ژيانىدا دۇنيا بەكمەگىرى و، ھەلپە نەكا بۇ پلەۋپايە، دەيتتە جىيى متمانەى خەلكى و گىرنگىي پىدەدەن، چونكە خەلك ھەست دەكەن ئەو كەسە دوورە لە داکۆكى كردن و دواكەۋتنى ھەۋاونەفس، بەلكو داکۆكى كارە لەسەر پىرستىيەكانى خەلك و راىي كردنى داۋاكانيان و سووديان پى دەگەيەنئى، ھەر بۆيە خۆشەۋىستىيان بۆي زىاد دەيى، (شيخ الإسلام) (رحمەتى خۋاى لىبىت)، لەو كەسە دۇنيا بەكمەگىرەنە بوو كە وئەنى پى ھىئراۋەتەۋە، بەلكو زۆر زاھىد بوو و شتىكى كەم نەيى لە مالى دۇنيا نەيىبوو، وە ئەگەر كەسنىك وىستىبى شتىكى بداتى، قبولى نەكردو.

(الحافظ الذهبي) (رحمەتى خۋاى لىبىت)، دەربارەى زوھد و چەند سىفەتتىكى بەرزى دىكەى (شيخ الإسلام) دەلى: (كان من بحور العلم ومن الأذكياء المعدودين، والزهاد الأفراد، والشجعان الكبار، والكرماء الأجواد، أثنى عليه الموافق والمخالف)^(۱).

واتە: (شيخ الإسلام) يەككىكە لە زانا گەۋرەكان، وە لەو كەسە زىرەكانەى كە دەرۋىزەدەن، وە يەككىكە لەو زاھد و دۇنيا بەكمەگىرەنەى كە دەگەنن، وە لەوانەى زۆر ئازان، ۋەلەۋانەى چاۋتېرو سەخىين، كە دۇستان و، ئاھەزەنىشى مەدھيان كىردو.

سەبارەت بە ۋەرە و لە خواتىرسانى (شيخ الإسلام) زاناي گەۋرە (صفى الدين البخاري) دەلى: لە خوا ترسىي و خۇپاراستنى لە گوناھان بە ئەندازمەك بوو كە كەمكەس بەو شىۋىيە بىنراۋە، لە ژيانىدا بەشدارى لە كرىن و فروشتن دا بە مەبەستى بازىرگانى نەكردو، قەت داۋاى شتىكى دۇنيائى بۇ خۆى لە ھىچ ئەمىرو كارىدەست و دەۋلەمەندىك نەكردو، ھەرچەندە چاۋەرۋان بوون ئاۋىراۋ داۋاى شتىكىان لى بىكات، ھىچ مال و پارەيەكى پاشەكەۋتىشى نەبوو^(۲).

(۱) تذكرة الحفاظ ص ۱۴۶۹.

(۲) الكواكب الدرية ص ۱۵۶.

(الحافظ أبو حفص البزار) (رهحمەتى خواى لیبیت)، دەفەرموی: ھەموو ئەوانەى (شیخ الإسلام) یان بینىوہ بەتایبەتى ئەوانەى زۆر لە گەلى تیکەل بوون، یە کدەنگن لەسەر ئەوہى کەسیکی وەک ئەویان لە زوھد و دنیا بە کەمگرتندا نەبینوہ، بە شیوہیک ئەو مەسەلە یە دەنگى داوہتەوہ و لە نێو دلى کەسانى نزیک و دووردا چەسپوہ، ئەوانەى سىفەتەکانى شیخ الإسلامیان بیستوہ، لە ھەر شوئیک لییان پەرسایە کە کى لەھەموو کەس لەم سەردەمەدا زاھد و دنیا بە کەمگرتە و مەبەستى رەزامەندى خواو رۆژى دواى یە؟ ئەوہ دەلى: کەسم وەکو (ابن تیمیة) نەبینوہ^(۱).

چەند نمونە یەکی دیکە لەسەر زوھد و لە فواترسانى و دنیا بە کەمگرتنى:

أ- وەلامدانەوہى بۇ سولتان کە بۇ دەستخستنى دەستەلات کار ناکا:

سولتان ناصر محمد بن قلاوون (رهحمەتى خواى لیبیت) پى گوت: خەبەرم دراوہتى کە تۆ خەلک بەقسەت دەکات، وە دەتەوى دەستەلات و گەورەى بە دەست یىتى، (شیخ الإسلام) بە دلىكى نارام و چەسپاوو دەنگىکی بەرز کە زۆریەى نامادەبووان گوئیان لیبوو گوتى: (أنا أفعل ذلك..؟!! والله ان ملکک وملك المغل لايساري عندي فلسين)^(۲).

واتە: من ئەوہ دەکەم؟! سوئند بەخوا ھەموو دەستەلاتى تۆ (مغول) لای من دوو فلس ناھىتى.

(۱) الأعلام العلية ص ۴۴-۴۵.

(۲) الأعلام العلية ص ۷۴.

ب- شىۋازى پەرۋەردەكردنى قوتايىيەكانى بە خۇ گرتنەۋە لە ھىندىك موباحدا:

دەربارەى زىادەپۇى لە موباح دا، يا جار جار خۇ نە گرتنەۋە لە موباح، (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، پىنمايى و شىۋازى پەرۋەردەكردنى خۇى ھەبۋە بۇ قوتايىيەكانى، لەو بارەۋە (ابن القيم) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، دەلى: (قال لي يوما شيخ الإسلام ابن تيمية - قدس الله روحه - في شيء من المباح: هذا ينافي المراتب العالية وان لم يكن تركه شرطاً في النجاة)^(۱).

واتە: رۇژىكىان شىخ الإسلام ابن تيمية - خۇا پۇخى بە پاكىي بىلىتەۋە- دەربارەى شىكى موباح پىي گوتى: ئەۋە ناكۇكە لە گەل گەشتن بە پلە بەرزەكان دا، ھەرچەندە ۋاز لىيىتەنى مەرج نىيە بۇ رزگار بوون.

ج- دوورىى لە خۇشىي ژيان و جلو بەرگى جوان و خواردنى خۇش:

رۇژىكىان دايكى چىشتىكى لىنابو، سەرەتا تامى نەكرد بزاني چۇنە، دوايى كە تامى كىر بۇى دەرەكەۋت كە تالە، (شىخ الإسلام) برسى بوو چۈۋە لاي دايكى و پىي گوت: برسىمە ھىچمان ھەيە بىخۇم؟ دايكى گوتى نەخىر، ھەر ئەۋ چىشتەمان ھەيە، ئەۋىش تال دەرچۈۋە، شىخ الإسلام گوتى لە كۈيە؟ ئەۋىش شۈتەكەى نىشاندا، ھەرچەندە تال بوو، بەلام (شىخ الإسلام) رەخنى نەگرت، تا تىر بوو لىي خوارد^(۲).

بەكورتى (شىخ الإسلام) ھەژارى ھەلېژاردبوو، دىيى بەكەم دەگرت، نەگەر شىكى پىندرايە دەيدايە خەلكى و لەسەر زوھد و عىبادەت خۇى راھىنابو، خۇى خەرىك دەكرد بە ۋەدەستەيتەنى پەزامەندىي خۇاۋ خۇ دوور دەگرتن لە ھۆكارەكانى بەرەۋە دونيا چۈۋ^(۳).

(۱) مدارج السالكين ۲/۲۶.

(۲) الوافي بالوفيات للصفدي ص ۲۷.

(۳) الرد الوافر ص ۹۵ / العقود الدرية ص ۱۳.

۴- خوا پەرستیی و پارانهوی زۆر

نیمام ذهه‌بی (ره‌حه‌تی خ‌وای لیبیت)، ده‌لی: (لم أر مثله في ابتهالاته، واستعانت به بالله وكثرة توجهه)^(۱) واته: كه‌سم وه‌ك نه‌و - ابن تیمیه - نه‌دیوه له پارانه‌وه‌و لالانه‌وه‌ی بۆ خوا، دا‌وای یارمه‌تی له خوا كردنی و زۆر روو تێكردنی.

وه ده‌لی: ((... كان في ليلة منفردا عن الناس كلهم خاليا بربه عزوجل، ضارعا اليه، مواظبا علي تلاوة القرآن، مكررا لأنواع التعب الليلية والنهارية، وكان اذا دخل في الصلاة ترتعد فرائضه وأعضاؤه حتى يميل يمنا ويسرة)^(۲) واته: شه‌وی له خه‌لکی جیا ده‌بۆوه به‌ته‌نیا له گه‌ل خ‌وای خ‌وی ده‌یبرده سه‌ر، به‌ مل كه‌چی بۆ خوا، به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر قورئان خوێندن، هه‌موو جو‌ره‌ خواپه‌رستیه‌کانی شه‌وو روژی دووباره‌ ده‌کردنه‌وه، نه‌گه‌ر ده‌چۆ نیو نوێژی شه‌وه، كه‌له‌كه‌ و نه‌ندامه‌کانی هه‌له‌ده‌له‌رزین و به‌لای راست و چه‌پدا به‌لادا ده‌هات.

چه‌ند نموونه‌یه‌ك له‌و باره‌وه‌:

أ- (ابن قیم الجوزية) (ره‌حه‌تی خ‌وای لیبیت)، له‌و باره‌وه‌ ده‌لی: (وحضرت (شيخ الإسلام ابن تیمیه) رحمه الله، مرة صلى الفجر ثم جلس يذكر الله تعالى الى قريب من انتصاف النهار، ثم التفت الى وقال هذه غدوتي، ولو لم اتغد الغداء سقطت قوتي...).

واته: جارێکیان له‌ لای (شيخ الإسلام ابن تیمیه) بووم (ره‌حه‌تی خ‌وای لیبیت)، نوێژی به‌یانی کرد، كه‌ لیبۆوه تا نزیکي نیوهرۆ دانیشته‌ هه‌ر زی‌کرو یادی خ‌وای ده‌کرد، ئنجا پرووی تێكردم و گو‌تی: نه‌وه‌ خ‌واردنی - رو‌حی - به‌یانیا‌نی منه‌، نه‌گه‌ر نه‌و خ‌واردنه‌م نه‌بایه‌ هه‌ترم نه‌ده‌ما. دیسان ناویراو له‌وباره‌وه‌ ده‌لی:

(۱) الوافي بالوفيات ۱۷/۷ - الكواكب الدرية ص ۱۴۵.

(۲) الكواكب الدرية ص ۱۵۶.

(لا أترك الذكر إلا بنية اجمام نفسي وراحته لأستعد بتلك الراحة لذكر آخر)^(۱) واتە: لە زىكرو يادى خوا ناكەوم، مەگەر بە نىيەتى ھەسانەوم، كە بەو ھەسانەويە خۆم ئامادە بكەمەو بۆ زىكرىكى دىكە.

ب- (شىخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىيىت)، زۆر يادو زىكرو عىبادەتى خواکردنى بە ماىەى چاك بوونەو لە نەخۆشىي خۆى داناو، (ابن القيم) (رەحمەتى خواى لىيىت)، دەلى: گوتم لە مامۇستاي گەورەمان (ابو العباس ابن تيمية) بوو، كاتىك نەخۆش بوو گوتوويەتى: دكتور پىي گوتو: ئەوئى كە زۆر زەرەرى ھەيە بۆ نەخۆشىيەكەى تۆ قسەکردنە لە عىلم و بىرکردنەو و خۆماندووکردنە بەزىكرو يادى خواو، ئەويش گوتوويەتى: ئايا ئىو وانا زانن كە ھەركاتىك نەفسى ئىنسان بەھىزو دلخۆش بى، ئەو بەھىزى و شادىيە، توانايەكى بۆ پەيدا دەكات كە يارمەتى دەدا بۆ لاچوونى نەخۆشىەكەى، چونكە ئەو نەخۆشىيە دوژمنىيەتى ھەركاتى نەفس بەھىزتر بى بەسەرى دا زالى دەبى؟ دكتورەكە گوتى: با.

(شىخ الإسلام) گوتى: ئەگەر خۆم خەرىك بكەم بە عىبادەت و زىكرو يادى خواو و دەستەيىنانى زانست و زانىارى و گەيشتن بە ئەنجامى بىرکردنەو و توئىزىنەو، ئەو نەفسم دلخۆش دەبى و بەھىز دەبى كە سەرئىجام بەو ھۆيەو نەخۆشىيەكەم نامىنى^(۲).

ج- الحافظ البزار (رحمه الله) باس لە چۆنىەتى نوئىرى (شىخ الإسلام) دەكاو دەلى: (.. ئەو ھەركاتىك نوئىرى دادەبەست، لە ھەيىبەت و كارىگەرى ئەو "اللہ اكبر"ەى دەيكرد، دلەكان رادەچلەكىن و دادەخوڤان، ئەگەر قورئانى تىدا دەخوئند، وەك لە پىغەمبەر - صلى الله عليه وسلم- گىڤ دراوئەو ئاواى دەخوئند، ركوع و سەجدە مانەوئى تىياندا بەتەواوترىن شىواز ئەنجامى دەدان،

(۱) الذيل على طبقات الحنابلة ۲/ ۴۰۲-۴۰۳، العلماء العزاب ص ۱۷۶-۱۷۸، وە لە (الوابل الصيب) ۶۹ - ۷۰.

(۲) مفتاح دار السعادة ۱۷۰/۲-۱۷۱.

كە لە نوڧىزى فەرزدا باسى لىۋە دەكرى، لە تەحياتى يەكەمدا كەم دەمايەو، بەدەنگى بەرزىش سەلامى يەكەمى دەدايەو، تا ئەوانەى لەوى بوو گوڧيان لىى بى^(۱).

(ابن القيم) (رەحمەتى خاى لىبىت)، لە بارەى خوا پەرستىى و خوا بەگەورە گرتنى (شىخ الإسلام)و، (رەحمەتى خاى لىبىت)، دەلى: (لقد شاهدت من شيخ الإسلام ابن تيمية - قدس الله روحه - من ذلك امرا لم اشاهده من غيره، وكان يقول كثيرا: (مالي شيء، ولا مني شيء، ولا في شيء). وكان كثيرا ما يتمثل بهذا البيت:

انا المكدي وابن المكدي وهكذا كان أبي وجدّي

واتە: ئەوئى لە (شىخ الإسلام) خاى رووئى بە پاكىى يىلىتەو، بىنىومە لەكەسم نەبىنەو، كە زۆرجاران دەىگوت: "من خاۋنى هىچ نىم، هىچ شتىك لەمنەو نىە، من هىچم لە باراندا نىە".

و زۆر جارەن ئەم دىرە شەرەى دەخۆندەو كە دەلى: من سۋالکەرى كورى سۋالکەرم وە باب و باپىرىشم ھەر بەو جۆرە بوون.

و ئەگەر يەكىك بەرەو روو مەدئى بکردبايە دەىگوت: سۆتند بەخوا من تا نىستاش رۆژانە مسولمانەتییەكەم نوئ دەكەمەو، تا نىستاش نەبوومە مسولمانىكى باش.

(ابن القيم) لە درىزەى قسەكانى دا دەلى: لە كۆتايى تەمەنى دا (شىخ الإسلام) (رەحمەتى خاى لىبىت) بەخەتى خۆى (قاعدة في التفسير)ى بۆ ناردبووم كە لەسەر بەرگەكەى چەند دىرە شەرئىكى خۆى نووسىبوون كە ئەمانە بوون:

أنا الفقير الى رب البريات	انا المسكين في مجموع حالاتي
انا الظلوم لنفسي وهي ظالمتي	والخير إن يأتنا من عنده يأتي
لا أستطيع لنفسي جلب منفعة	ولا عن النفس لي دفع المضرات

ولا شفیع اذا حاطت خطیاتی	ولیس لی دونه مولی یدبّرنی
الی الشفیع كما قد جاء فی الآیات	الا یأذن من الرحمن خالقنا
ولا شریک أنا فی بعض ذرات	ولست أملك شیئاً دونه ابداً
كما یكون لأرباب الولایات	ولا ظهیر له کی یتعین به
كما الغنی ابداً وصف له ذاتی	والفقیر لی وصف ذات لازم ابداً
وكلهم عنده عبد له آتی	وهذه الحال حال الخلق أجمعهم
فهو الجهول الظلوم المشرک العاتی	فمن بغی مطلباً من غیر خالقه
ماكان منه وما من بعد یأتی	والحمد لله ملء الكون اجمعه
خیر البریة من ماض ومن آتی ^(۱)	ثم الصلاة علی المختار من مضر

ماناكهئ:

من فەقیرم وموحتاجی پەرورەدگاری مەخلوقاتم - لەهەموو کات و حالێکدا
هەزارو بی دەستەلاتم

من زولم له نه فسم کردوه، ئەویش زالمی منه - وەهەر چاکەیهک، که بۆمان بێت
لای خواوه بۆمان دێ

من ناتوانم هیچ قازانجێک بە خۆم بگهیهنم - وه ناتوانم هیچ زەررو زیانیك لهخۆم
دوور بخهمهوه

من جگه له خوا هیچ سه‌ربه‌رشتیارنکم نیه کارسازم بێ - وه هیچ تکا کارنکم
نیه که گوناوه‌کانم ده‌وریاندام

ته‌نیا به ئیزنی دروستکه‌ری به به‌زه‌ییمان - که ئیزنی تکا‌کار بدات وه‌ک له
نایه‌تی قورئاندا هاتوه.

جگه له‌و قه‌ت هیچ شتی‌ک شک نابهم - هیچ شه‌ریکی نین، من له چهند
زه‌ره‌یه‌ک پێکهاتووم.

(۱) مدارج السالکین ۵۷۸/۱، ۵۷۹. دێری کۆتایی زیادییه له (العقود الدریة) ص ۳۷۵.

ھېچ پەنايەك نىيە ئەو پىشتى پى بېستى - ۋەك چۆن گەرەھى شوتەكان ھەيانە.

ھەژارى بۆ من ۋەسفىكى زاتىيە و پىمەۋە لكاۋە و ھەر دەمىنى - ۋەك چۆن دەۋلەمەندىي و بىچ نىيازى ۋەسفى زاتىي بەردەۋامى پەرۋەردگارە.

ئەو جۆرە ھال و ۋەزە ھى ھەموو خەلكە - ھەموو خەلك بۆ خوا عەبدە و دەگەرپىتەۋە لاي لە قىامت.

ھەر كەسەك داۋايەك بىكات جگە لە پەرۋەردگارى - ئەۋە زۆر نەزان و زالم و موشرىكە.

بە پرى ھەموو بوۋنەۋەر ھەموو سوپاس ھەر بۆ خوا- ئەۋەى بوۋە لەۋەۋىيە، ئەۋەى دىش لەمەۋدوا.

ئىنجا سەلاۋات لەسەر ھەلپژاردەى ھۆزى موزەر كە (محمدا) - باشتىن كەسە لە پابردو و داھاتودا.

۵- خۇ بەكەمگىرىي و ھىلمىنىي و لىپوردەپىي بىرانبەر خەلكى:

يىگومان خۇبەكەمگىرىي و پرقى خۇ خواردنەۋە، يەككە لە تايبەتمەندىيەكانى پىاۋانى تايبەتى خواۋ پلەۋپايەيەكى گەرەھى لە ئايىنى ئىسلامدا و لە زۆر شتى دىكەى باش باشتەر، ۋە ئىنسان كاتىك بەۋ پلەيە دەگات كە خۇ ۋىستىيى بىرئىت و، دلى خۇى لەھەموو گوناھو تاۋانىكى نەفسىي پاك بىكاتەۋە، (شىخ الإسلام) خۇى بەۋ سىفەتە رازاندېۋە، جگە لە سىفەتە بەرزەكانى دىكەى ۋەك: پلەى بەرزى زانستىي و دىنىي، ۋە ئەۋەى دەريارەى ئەو گوتراۋە، ئەۋە دەسەلمىنىي كە ناۋىراۋ زۆر خواپەرست و خۇ بەكەمگىر بوۋە و سەركۈنەى نەفسى كەردوۋە و رقى خۇى قوتداۋەتەۋە^(۱).

(الحافظ البزار) (رهحمتهی خوای لیبیت)، دهربارهی خو به که مگرسی (شیخ الإسلام) (رهحمتهی خوای لیبیت)، دهلی: (و أما تواضعه فما رأيت ولا سمعت بأحد من اهل عصره مثله في ذلك، كان يتواضع للكبير والصغير والجليل والحقير، والغني الصالح والفقير، وكان يدني الفقير الصالح ويكرمه ويؤنسه وبساطه بحديثه المستحلي زيادة على مثله من الأغنياء.....)

واته: سه بارهت به خو به که مگرسی (شیخ الإسلام) نه مدیوه نه مبیستوه هیچ کهس له خه لکی سه رده می خووی وهک نهو بووی، نهو خووی به که مده گرت له گه ل گه ورهو بچوک و کهسی خاوهن ریزو پله و پایه و کهسی کهم و نرم، و کهسانی دهوله مهندي چاک و خه لکی هه ژار، وه فه قیری چاکي له خووی نزیک ده کرده و هۆگری ده بوو، ریزی ده گرت و به قسهی شیرین و خوش دهیدواند، زیاتر له خه لکی دهوله مهندي، ههتا جاری واهه بوو خزمه تیشی کردوون، شتی بو هه لگرتوون، که له وهدا مه بهستی له خوا نزیک بوونه وه بوو، بیزار نه ده بوو له وهی به کینک شتیکی لیبرسیبایه، یان داوای فتوای لیکردبایه، به لکو به روویه کی گه شه وه پیشوازی لیده کرد و له گه لی راده و هستا، ههتا پرسیاره کهی ته واده کرد و له قسان ده بوو، ننج نهو (شیخ الإسلام) ی به جی ده هیشت، گه وه بایه یان بچوک، پیاو بایه یان ژن، نازاد بووایه یان کۆیله، زانا بووایه یان نا، نیشته جی بووایه یان کۆچه ری، به قسه یه ک پرویه پروی نه ده بوو بی تاقه تی کردبایه، یان به شتویه ک ناخوش بووایه و لئی بیزار بووایه، به لکو به هیمنی و کراوه می، وه لامی ده دایه وه و تی ده گه یاند و هه له و راستی بو لیك جیاده کردنه وه، وه له گه ل خه لکی بووایه یان نا، هه موو کاتیک له هه ستان و دانیشتن و رویشتن و مه جلیسی خووی و خه لکی دا خووی به کهم ده گرت^(۱).

له جل و بهرگدا مام نیومندی بوو، جل و بهرگی زۆر جوان و به نرخی له بدر نه ده کرد، به شتویه ک له خه لکی جیا بکاته وه، به لکو جل و بهرگه کهی وهک زۆریه ی خه لکی بوو، وه پابه ند نه بوو به یه ک جۆر جل و بهرگه وه که هیچ

جۆرى دىكە لەبەر نەكا، بەلكو بەپىي ھەبوون، ئەوھى ھەيبووھ لەبەرى دەکرد،
وہ لەخواردن دا بە زەھمەت نەبوو، ئەوھى ھازر بووايە دەيخوارد، بە ھىزىي
ئىمان و بىروياوېر لە پرووى دا دياربوو، لە جل و بەرگ و مېزەر لەسەرنان و ھەستان و
دانىشتن و پۇيشتن دا خۇي رانەدەنواند، ئەگەر چووبايە لاى يەكك پىشتەر
خۇي بۇ نامادە نەدەکرد و نەدەپرازاندەوھ، وە بۇ يەككىش كە لەدوورەوھ ھاتبايە
بەھەمان شىوھ^(۱).

دەريارەى ئەوھى كە (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، خۇي
بەكەمگرتەو بەسەر كەسدا خۇي ھەلنەكيشاوە و گلەيى و منەتى بەسەر
كەسدا نەكردوھ (ابن قيم الجوزية) (رەھمەتى خواى لىبىت)، دەلى: (سمعت شيخ
الإسلام ابن تيمية "قدس الله روحه" يقول: العارف لا يرى له على احد حقاً،
ولا يشهد على غيره فضلاً، ولذلك لا يعاتب ولا يطالب ولا يضارب)^(۲)

واتە: گويم لە (شيخ الإسلام ابن تيمية) بوو خوا رووحى بە پاك رابگرى،
دەيگوت: خواناسى راست خۇي بە خاوەن ماف نازانى لەسەر كەس، خۇشى بە
خاوەن چاكە نازانى لەسەر خەلكى و منەتيان بەسەردا ناك، ھەر بۆيە گلەيى و
سەركۆنەى كەس و داوا لەكەس ناك و شەپ و ھەرا لەگەل كەس ناك.

لەبەر دەيى (شىخ الإسلام) لەگەل نەيارانى دا:

(ابن القيم) (رەھمەتى خواى لىبىت)، لەبارەى ھەلوستى (شىخ الإسلام)
(رەھمەتى خواى لىبىت)، بەرانبەر نەيارەكانى، دەلى: (وما رأيته يدعو على
أحد منهم قط، وكان يدعو لهم) واتە: قەت (شىخ الإسلام) م نەيىنيوھ دوعا لە
ھىچ يەككىيان بكات، بەلكو دووعاى بۇ دەکردن، ھەر لەو بارەوھ (ابن القيم)
دەلى: رۆژيكيان چووم مزگىنىي مردنى يەكك لە سەرسەختەرين دۆژمنەكانىم
پیدا، كە زۆرتەرين دۆژمنايەتى دەکرد و نازارى دەدا، ئەويش سەرزەنشتى كردم و

(۱) الاعلام العلية ۵۳.

(۲) مدارج السالكين ۴۹۶/۱.

پىي ناخۇش بو، گوتى: (انا لله و انا اليه راجعون) دوايى يەكسەر ھەستا و چوو بۆ مالى مردووهكه و سەرەخۇشى لىي كردن و دلى دانەو، وە پىي گوتن: من بۆ ئىوھ لە جىي ئەوم، ھەر ئىشكىتان ھەي و پىوستىتان بە چى يىت من - بە پىي توانا - ئامادەم يارمەتيتان بدم.^(۱)

ئەوھتا (ابن تيمية) كاتىك زاناي گەورە (صدرالدين ابو عبدالله محمد بن عمر بن مكى الشافعي العثماني) ناسراو بە (ابن المرحل) يا (ابن الوكيل) مردووه، كە يەكك بووه لە سەرەختىر نەيارانى (شيخ الإسلام)، بەلكو لەسەرەختىر كى بەركىكانى بو، پەرۇشى بووه و (ابن العماد الحنبلي) لە باسى وەفاتى (ابن المرحل) دا دەلى: (... ولما بلغت وفاته ابن تيمية قال: أحسن الله عزاء المسلمين فيك يا صدرالدين)^(۲).

واتە: دواي ئەوھى ھەوالى وەفاتى (ابن المرحل) بە (شيخ الإسلام ابن تيمية) گەيشت گوتى: خواي گەورە دلتەنگىي و دلدانەوھى مۇسلمانان بۆتۆ ئەى (صدرالدين) بەخىر بگىرئ.

يەككى دىكە لە لىبوردەي و چاوپۇشى (شيخ الإسلام ابن تيمية) (رەحمەتى خواي لىيىت) بەرانبەر نەيارەكانى لەكاتى تواناو دەستەلاتدا ئەوھى كە (ابن القلانسي) باس دەكات كە (ابن تيمية) بۆي گىپراوھتەو كە: سولتان داواي فتواي لىكردوھ بۆ كوشتنى ھىندىك لە قازىيەكان، چونكە بە خراپە باسى سولتانيان كردوھ و فتواي ھىندىكيانى دەرھىناوھ بە لادانى سولتان لە دەستەلات و بەيەت دان بە (جاشنكىر)، وە سولتان گوتوھتەي: ديارە دزايەتەي تۆشيان كردوھ و زۆر ئازاريان داوى، كە بەوھش ھەلیدەنا بۆ ئەوھى فتوا لەسەر كوشتنى ھىندىكيان بدات. (ابن تيمية) دەلى: منيش لەمەبەستەكەي گەيشتەم، بۆيە دەستم كرد بە بەگەورە ناوېردن و رىژ لىتانی ئەو زانا و قازىيانە و ئىنكارىم كرد لەوھى كە ھىچ كام لەوانە شتىكى خراپيان لەگەل بگرئ، وە بە سولتانى

(۱) مدارج السالكين ۳۴۵/۲.

(۲) شذرات الذهب ۴۲/۴.

گوتۇه: ئەگەر ئەوانە بكوژى، دوايى كەسى وەكو ئەوانت دەست ناكەوتتەوه، ئەوئش گوتۇهتە: ئاخىر چەند جارەن تۇشيان ئازار داوه و ويستوويانە بتكوزن. مەئش پەم گوتۇه: (مەن آذاني فەر في حل، مەن آذى اللە ورسولە فاللە يەنتقم مەنە، وانا لاأنتصر لنفسي، وما زلت به حتى حلم عنهم السلطان وصفح).

واتە: ھەر كەسك ئازارى مەنى دايج گەردنى ئازاد بى، ھەر كەسك ئازارى خواو پەقەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) دايج، ئەوا خوا تۆلەي لىدەستەئى، وە مەن لەسەر خۆم ھەلئادەمە، بەردەوام ئەو ھەلئۆستەم بوو، تا سولتەن نەرمىي لەگەلدا نواندن و لىيان خۆش بوو.

زانای پایە بەرز (ابن كئير) یش (رەھمەتى خواى لىبەت)، دەلى: (كان قاضي المالكية "ابن مخلوف" يقول: ما رأينا مثل ابن تيمية، حرصنا عليه، فلم نقدر عليه، وقدر علينا فصفح عنا و حاجج عنا)^(۱).

واتە: (ابن مخلوف) قازى مالىكىيەكان - كە زۆر ناھەزى (شەيخ الإسلام) بوو - دەيگوت: كەسكى وەكو (ابن تيمية) مان نەديو، خەلگەمان لە دژى ئەو ھان دەدا و دژايەتەيمان دەکرد، كە تەواناشمان بەسەريدا نەبوو، بەلام ئەو، كە تەواناي بەسەرماندا ھەبوو - لەبرى تۆلە سەندەنەو - چاوپۇشەي لىدەكردىن و بەرگريشەي لى دەكردىن.

۶- جەرنەت و ئازايەتەي لە گوتەنى قەسەى ھەق و سازش نەكرەن:

(ابن تيمية) (رەھمەتى خواى لىبەت)، خاوەنى كەسايەتەيەكى بەھىز و نەفسكى نەترس بوو، كە لە ناخۆشەكان بى باك بوو، بەرانبەر سولتەن و ستەمكاران دەوستانەو و نامۆزگارى دەکردن و دەيتەرساندن، خۆراگرانە ئاگادارى دەكردنەو، بەشەيەك ھەر كەسك لە مەجلىسى ئەو ئامادە بووايە، سامى لى دەکرد، لەبەر خوا لە لۆمەى لۆمەكاران نەدەترسا.

(۱) البديّة والنهاية ۱۴ / ۵۴ / العقود الدرية ۲۸۲.

ئەمۇ ئازاۋ نەترس و دُل دامەزراۋ بوو، چەسپاۋ بوو لە كاتى قسە كردندا، كە پىاۋە بە ھىزەكانى دەلمەرزاند، دُل قايم و سىنە گوشاد بوو، ئەمەش چەند نمونەيەك لەوباروۋە.
 أ- (ابراهيم ابن احمد الغياني) (رەحمەتى خۋاى لىيىت) كە لە خزمەتى (ابن تيمية) دا بوو دەلى: (.. دواى چەند رۆژىك (شمس الدين ابن سعدالدين) ى ھەرپرانى ھاتە لای (ابن تيمية) و پى گوت: كە دەيانەۋى بىبەن بۆ (أسكندرية) ھىندىك زانائى (تەدموور) ىش ھاتنە لای و ئەو خەبەرەيان داىە و پىيان گوت: ئەو ھەلۋىستانەشيان لەگەل تۆ بۆ ئەۋىيە ھاۋرا بى لەگەلەيان، دەيانەۋى بىتكوژن، يان نە فىيىت بىكەن، يان زىندانىت بىكەن.

ئەۋىش گوتى: (ئەگەر بىكوژىم شەھىدىيىم بە نىسب دەيى، ئەگەر نە فىشم بىكەن بۆمەن كۆچ كەردنە و، ئەگەر نە فىشم بىكەن بۆ (قوبروس) ئەۋە خەلەكەكى بانگ دەكەم بۆ لای خواۋ ئەۋانىش بە پىر بانگەكەمەۋە دىن، ئەگەر زىندانىشم بىكەن، ئەۋە بۆم دەيىتە پەرستگا، مەن ۋەكو مەپ وام چۆنم ۋەرگىزىن بەسەر خورىدا دەكەوم. ئەۋانىش لىيى بى ئومىد بوون و بە جىيان ھىشت.

دواى باس دەكا و دەلى: دواى كە لەگەل نانىبى سولتان بەرەۋ (أسكندرية) دەپۋىشتن، يەكىك پى گوت: (ئەى گەۋرەم ئەم ھالەتە شوئنى سەبر گرتنە). ئەۋىش پى گوت: نەخىر بەلكو شوئن و كاتى ھەمد و سوپاسكەردنى خوايە، سوتىند بەخوا خوشىي و شادىيەك ھاتۆتە دلمەۋە، ئەگەر دابەش بىكرى بەسەر خەلەكى (شام و مىسر) دا لىيان زىاد دەيى، ۋە ئەگەر زىرەكى زۆرم پى بايە و بەخشىيام بارىتەقاي دەيەكى ئەۋ نىعمەتەم نەدەدا كە مەن تىيىدام^(۱).

ب- (نظام ذھەبىي) لەسەر ئازايەتتىي و گوتنى ھەقى (ابن تيمية) دەلى: (... وكان قوالا بالحق، نهاء عن المنكر، لاتأخذه في الله لومة لائم، ذا سطوة وإقدام، و عدم مداراة .....)^(۲).

ۋاتە: زۆر ھەقگۆ بوو، زۆر نەھى لە خراپە دەكرد، لە پىئاۋخوادا گوتى نەدەدايە

(۱) ناحية من حياة (شيخ الإسلام) لابراهيم بن احمد الغياني ص ۳۰-۳۲.

(۲) ثلاث تراجم نفيسة من كتاب ذيل تاريخ الإسلام ص ۲۳.

لۆمەى ھىچ لۆمە كارىك..... .

ج- ئەو كە سۇلتان (ناصر محمد بن قلاوون) بە (ئىبن تىمىيە) گوتە كە خەلك بەقسەى دەكا و دىيەوى دەستەلات بىگىرتە دەست، ئەوئىش بىي ترس و بەتوندىي بەرپەرچى داۋەتەو و پىي دەلى: سوتىد بە خوا ھەموو مولك و دەستەلاتى تۆو مەغۇل لای من دوو فىلس ناھىتى، دوايى سۇلتان بە زەرەدەخەنەو بەوپەرپى شەرم و رىز بەرانبەر بە (ئىبن تىمىيە) دەلى: سوتىد بە خوا تۆ پاستىگۆى و ئەوئى دژى تۆ ھانم دەدا درۆزنە.^(۱)

ئەو بەسەرھاتە ئەو پەرپى نازايەتتى و جورنەتتى (شەيخ الإسلام) دەگەيەن، كە بىي باكانە ئەوئى بە پاستىي زانىيى بە سۇلتان و ھەركەسىكى دىكەى گوتە و، لەبەر خاترى خوا پاستىيەكانى نەشاردونەو شەرمى لەكەس نەكردەو.

د- ھەر لەبارى نازايەتتى و ھەفگۆى (شەيخ الإسلام) بەسەرھاتى (قطلوبك) مەنسورىي كە يەككە لە گەورە مەمالىكەكانى سۇلتان (ناصر) كەسىكى زۆردار بوو و ھەر شتىكى كرىيى زۆر بەزەھمەت نەبى پارەكەى نەداۋەتە خاۋەنەكەى، بەو بۆنەيەو يەككە لە بازىرگانەكان ھاتۆتە لای (شەيخ الإسلام) و شكايەتتى لە (قطلوبك) كەردە كە ھەقى خواردەو، بۆيە (شەيخ الإسلام) بازىرگانەكەى لە گەل خۆى بىردە بۆ لای (قطلوبك) بۆ ئەوئى ھەقەكەى بۆ لى بىستىنەتەو، كە چوۋە بۆ لای قطلوبك بە (شەيخ الإسلام) گوتە: ئەگەر دەستەلاتدارىكتان بىنى لە دەرگای فەقىرىك، ئەو بەشتىن دەستەلاتدارو باشتىن فەقىرە، وە ئەگەر فەقىرىكتان بىنى لە دەرگای دەستەلاتدارىك ئەو خراپتىن دەستەلاتدارو خراپتىن فەقىرە، بۆيە من دەمەوى يىمە لای تۆ چونكە تۆ زاھىد و پارىزكارى. (ئىبن تىمىيە) پىي دەلى: شتەكان تىكەل مەكە، فىرەدون لە تۆ خراپترو مووساش لە من چاكتر بوو، بەلام ھەموو رۆژى چەند جاران مووسا دەرچوۋە لای فىرەدون و داۋاي لىدەكرد ئىمان بىنى، منىش داۋات لىدەكەم ھەقى ئەو كابرايە بدىيەو، ئەوئى ھىچى بىي نەما جگە لە بەقسە كەردنى و دانەمەوى ھەقى تەواو بە كابرايەكە.^(۲)

(۱) الاعلام العلية ۷۴.

(۲) الدار الكامنة ۳/ ۳۳۷- ۳۳۸.

۷- واقع يىلى ۋە ئىنصاف:

دادگەرى و وىژدان لە پۈيىستىيەكانى ئيمان و دەرھايشتەكانىيەتى، وە خواى دادگەر نەرز و ئاسمانى بە دادگەرى دروستکردوون، كە دادگەرى ياسا و دەستوورە بۇ ھەموو شتەك و بنچىنەى كۆمەلگاكانى مەروفايەتییە، دادگەرى شتەكە كە خەلكى سەرزەوى ھەمووى لەسەرى كۆكن كە شتەكى چاكە و جىي مەدح كەردنە.

دادگەران چاكەن و ھارپىيەتى كەردنەيان شتەكى چاكە و داكۆكى لەسەر دەكەى، وە خوا فەرمانمان پى دەكات كە بە دادگەرى مامەلە بەكەين لەگەل دوور و نەزىك و دۆست و دۆزەندا .

دادگەرى يەكەكە لە ڕەوشتە بەرزەكانى (شەيخ الإسلام) كە پى رازابۆو و پشكىكى زۆرو بەشكى گەورەى تەدا ھەبوو، وە ئەو ھى ماناى گەورەى ئەو ڕەوشتە لە دلى (شەيخ الإسلام) دا دەگەيەنى ئەم شتانەن كە لى گەيردراونەو.

أ- سەلماندى ھەق ۋە راستى:

(شەيخ الإسلام ابن تيمية) (رەھمەتى خواى لىيەت)، دەلى: (خوا فەرمانى پى كەردوون تەنيا ھەق بلىين، وە ھىچ قەسەك دەربارەى ھىچ شتەك نەلىين مەگەر بە زانىارىيەو يەت، وە فەرمانمان بە راستى و دادگەرى لە قەسو كەردوودا پى دەكات، دروست نە ئەگەر جەولەكەيەك يان نەصرانىيەك شتەكى گوت و ھەق بوو، وەرى نەگەين، بەلكو تا ھەقەكەى لى وەرنەگەين، ناراستەكەشى وەلا نەيىن.

وە لە شەرتەكى دىكەدا دەلى: خوا فەرمانى بە پەغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) نەكەردوو ھىچ عاقلەك رازى نە، كە بەنەسەلماندىن و ئىنكارى كەردن بەرەو روى بەلگەى بە ھىز بىيەنەو، بەلكو قەسە راست و پابەند بوون بە عەقل لای ھەموو عاقلەندان شتەكى چاك و پۈيىستە، وە مۇسلمانان لە خەلكى بەو شەيخەترەن، چەنكە سوپاس بۇ خوا لە خەلكى عاقلەترو تەگەيشتووترەن و، دىنيان راستەر و، كەتەبەكەيان بەرزەر و بەبەھاتەر و پەغەمبەرەكەيان تەواترەن و چاكترەن و، شەرىعەتەكەيان باش و رەك و پەكتەرنە.

ب- مامەلەكەتنى لەگەل زانىيان بە دادگەرانه :

(شيخ الإسلام) لەو بارەو دەلى: يىگومان ئىمە كە قسە دەكەين دەربارەى كەسانى دواى ھاوہلان رەزاي خويان لىيى، وەك مەلىكەكان كە ناكۆكيان ھەبوو لەسەر مولك و دەستەلات، يان زاناو پىشەواكان كە لە زانىارى و مەسەلە دىنيەكان راجىايى و كىشەيان ھەبوو، پىويستە قسەكردنمان لە بارەيانەو لەسەر بنچىنەى زانىارى و بە دادگەرانه بى، نەك بە نەزائىي و ستم، وە دادگەرى لەسەر ھەموو كەس پىويستە، بەرانبەر ھەموو كەس و لەھەموو كاتىكدا، زولمىش بە پەھايى ھەرامەو ھەرگىز بە ھىچ شىوہەك ھەلال نايى، خوا دەفەرموى:

﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ....﴾ المائدة (۸).

واتە: با ڕق ھەستانتان لە خەلك واتان لى نەكا دادگەر نەبن، بەلكو دادگەر بن، چونكە ئەو نزیكترە لە پارێزگارى یەوہ...).

ئەم ئایەتە بەھۆى ڕق ھەستانیان لە كافران ھاتۆتە خواری، كە ئەو ڕق ھەستانە فەرمانى بى كراو، جا نەگەر ڕق ھەستانتىك خوا فەرمانى بى كردى و ڕیڤگريش بكا لە ڕق ھەستاوہكە كە ستم بكات و داواى دادگەرى لى بكات، ئەدى دەبى مامەلەى بەرانبەر كەسێك كە موسلمانە و بە تەئویل و شوبھەيان بە پالەرى نەفسى ڕقى لىبەتى چۆن بى؟ يىگومان ئەمەیان شایستە ترە كە زولم و ستمى لى نەكرى، بەلكو بە دادگەرانه پەفتارى لەگەلدا بكرى.^(۱)

وہ لە باسى شىوازی مامەلەو ھەلس و كەوتى لەگەل نەیاران و ناحەزانی دا دەلى: (هذا وانا في سعة صدر لمن يخالفني، فإنه وان تعدى حدود الله في بتكفير أو تفسيق أو افتراء أو عصبية جاهلية، فأنا لا أتعدى حدود الله فيه، بل أضبط ما أقوله وأفعله وأزنه بميزان العدل وأجعله مؤتما بالكتاب الذي أنزله الله و جعله هدى للناس حاكما فيما اختلفوا فيه)

واته: (له گەل نەیارەکاندا بە سنگ فراوانی مامەلە دەکەم، هەرچەندە ئەو سەبارەت بە کافر کردنی من یا فاسق کردنم، یان بوختان هەلبەستن بۆم، یان دەمارگیری نەقامی سنوورەکانی خوا بشکێنم، ئەوێ من وەک ئەو ناکەم و سنوورەکانی خوا لە بارەى ئەوێ ناکشێم، بەلکو لەوێ دەبێم و دەیکەم بە تەرازووی دادپەرۆرى هەڵدەکێشم و بە پێى ئەو قورئانەى کە خوا ناردوویەتە خواری و کردوویەتی بە پێنمایى بۆ خەلکى، وە حوکم دەکا و فەرمان رەوايە لەسەر ئەوێ خەلکى تێیدا راجیان رەفتار دەکەم، خوا دەفەرموێ:

﴿كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا أَلْأَمَّا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِأُذُنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ البقرة (۲۱۳).

واته: (خەلکى يەك کۆمەل بوون.... وە خوا بەهەق بە پێغەمبەرەکاندا کتابى ناردووە بۆ ئەوێ حوکم بکات لە نێوان خەلکى دا لەو شتانەى راجیایان تێدا هەبە.....). وە دەفەرموێ:

﴿فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ النساء (۵۹).

واته: ئەگەر لە شتێک دا کەوتنە ناکۆکیی، حوکمەکەى بگێڕنەوێ بۆلاى خواو پێغەمبەر (واتە قورئان و سوننەت). وە دەفەرموێ:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ الحديد (۲۵).

واته: بێگومان ئێمە پێغەمبەرەکانمان بە بەلگەوێ ناردوون و کتیب و تەرازوومان لە گەل ناردوونە خوا، بۆ ئەوێ خەلکى بە دادگەری بەپێوێ بچن.

وە دەفەرموێ:

﴿إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ﴾ النحل (۱۲۸).

واته: ینگومان خوا له گه‌ل نه‌وانه‌دایه که پارێزکار و چاکه‌کارن. وه ده‌فه‌رموی:

﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ (ال عمران ۱۲۰)^(۱).

واته: نه‌گه‌ر نارامگرین و پارێزکارین فێل و پیلانی نه‌وان هیچ زیانتان لی نادا و، ینگومان خوا دومره‌ دهری نه‌ویه که دمیکن.

هـ - هه‌لویستی (شیخ الإسلام) ده‌باره‌ی سه‌فیه‌کان:

(شیخ الإسلام ابن تیمیة) (رحمه‌تی خوی لیبت)، ده‌لی:

(فَطَائِفُهُ دَمَّتْ "الصُّوفِيَّةَ وَالتَّصَوُّفَ". وَقَالُوا: إِنَّهُمْ مُبْتَدِعُونَ خَارِجُونَ عَنِ السُّنَّةِ وَنَقَلَ عَنْ طَائِفَةٍ مِنَ الْأُمَّةِ فِي ذَلِكَ مِنَ الْكَلَامِ مَا هُوَ مَعْرُوفٌ وَتَبِعَهُمْ عَلَى ذَلِكَ طَوَائِفٌ مِنْ أَهْلِ الْفِقْهِ وَالْكَلَامِ. وَطَائِفَةٌ غَلَتْ فِيهِمْ وَادَّعَوْا أَنَّهُمْ أَفْضَلُ الْخَلْقِ وَأَكْمَلُهُمْ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ وَكَلَّا طَرَفِي هَذِهِ الْأُمُورِ دَمِيمٌ. وَ "الصَّوَابُ" أَنَّهُمْ مُجْتَهِدُونَ فِي طَاعَةِ اللَّهِ كَمَا اجْتَهَدَ غَيْرُهُمْ مِنْ أَهْلِ طَاعَةِ اللَّهِ فَفِيهِمْ السَّابِقُ الْمُقَرَّبُ بِحَسَبِ اجْتِهَادِهِ، وَفِيهِمْ الْمُقْتَصِدُ الَّذِي هُوَ مِنْ أَهْلِ الْيَمِينِ وَفِي كُلِّ مِنَ الصَّنَفَيْنِ مَنْ قَدْ يَجْتَهِدُ فَيُخْطِئُ وَفِيهِمْ مَنْ يُذْنِبُ فَيَتُوبُ أَوْ لَا يَتُوبُ. وَمِنْ الْمُتَنَسِّبِينَ إِلَيْهِمْ مَنْ هُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ عَاصٍ لِرَبِّهِ. وَقَدْ انْتَسَبَ إِلَيْهِمْ طَوَائِفٌ مِنْ أَهْلِ الْبِدْعِ وَالزُّنْدَقَةِ؛ وَلَكِنْ عِنْدَ الْمُحَقِّقِينَ مِنْ أَهْلِ التَّصَوُّفِ لَيْسُوا مِنْهُمْ: كَالْحَلَّاجِ مَثَلًا؛ فَإِنَّ أَكْثَرَ مَشَايِخِ الطَّرِيقِ أَنْكَرُوهُ وَأَخْرَجُوهُ عَنِ الطَّرِيقِ. مَثَلُ: الْجُنَيْدِ بْنِ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ الطَّائِفَةِ وَغَيْرِهِ. كَمَا ذَكَرَ ذَلِكَ الشَّيْخُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ؛ فِي "طَبَقَاتِ الصُّوفِيَّةِ" وَذَكَرَهُ الْحَافِظُ أَبُو بَكْرٍ الْخَطِيبُ فِي تَارِيخِ بَغْدَادِ).^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۲۴۵/۳.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۷/۱۱.

واتە: كۆمەلىك زەمەم و لۆمەى سۆفيايەتتى و سۆفیان دەكەن و دەلىن: بىدعە چىن و لە پى راست چوونە دەرى، كە ئەمە بە ئاشكرا لە كۆمەلىك لە پىشەوايان گىر دراوتەو و كۆمەلىكىش لە شارەزاو زانای دىكە لەویدا بە دوايان كەوتوون، لەلایەكى دىكەشەو كۆمەلىك تىيان پەراندە و ئىددىعەى ئەو دەكەن كە سۆفىيەكان باشتىن كەسى سەر زەوین و، تەواوترىن كەسەن دواى پىغەمبەران (عليهم السلام)، كە ھەردووك تىروانىنەكە ھەلەو ئاشىرىنن و زەم كراون .

ئەوەى راستە ئەوئە كە: ئەوان - اجتیهاد - كۆششىان كەردە لە شىوئەى فەرمانبەرى كەردن بۆ خوا، وەك چۆن خەلكى دىكە لەو بارەو كۆششىان كەردە، جا تىيان دا ھەيە بەپى ھەلەكەى پىشكەوتووە و نەزىكە لە خوا، وە تىياندا ھەيە مام نۆئەندە و لە پىرى دەستە راستە، وە لە ھەردووك كۆمەلەكەشدا كەسانىك ھەن لە كۆششەكەيان دا بەھەلەدادەچن، وە ھەيانە گوناھەكەت و پەشیمان دەيتەو و تۆبە دەكات، يان تۆبە ناكە، وە لە نۆ ھەردووك كۆمەلەكەدا كەسانىك ھەن سەمىيان لە خۆيان كەردە و گوناھەكەن و سەرىنچى فەرمانى خوا دەكەن.

وہ زۆر كۆمەل پال دەدرىنە لای سۆفىيەكان، كە بىدعەچى و بى دىنن بەلام بەراى شارەزا و لىكۆلەرەوانى ئەھلى تەصەوف ئەوانە لە ئەھلى تصوف نىن، بۆ نمونە: (ھەللاج) كە زۆرىەى زانايان بە خراپيان زانىو و لەو رىنگا و مەسلەكە دەريان كەردە، يەكەك لەو زانايانە (جنىد بن محمد) كە سەرقاقلەى سۆفىيەكانە و چەند كەسىكى دىكەش. ھەروەھا (ابو عبدالرحمن السلمى) ش لە (طبقات الصوفية) دا باسى كەردە، وە (الحافظ ابوبكر الخطيب) يىش لە (تارىخ بغداد) دا باسى كەردە.

د- تىروانىنى (شىخ الإسلام) بۆ زانايان و پىر و تاقمەكان :

نمونەيەكى دىكەى (ابن تيمية) كە بە وىژدانەو باسى زانايانى كەردە و وىراى ئەو شتە خراپانەى لىيانى دەبينى، چاكەكانىيانىشى باس كەردوون بۆ نمونە:

* لەمىانەى باسكەردنى ھەنبەلىيەكان دا، (ابن تيمية) دەلى: بەو ئەندازەيەى

خوای به توانا بۆمان دهره خستیێ له روانگهی زانیاری و به دادپەرهرانه، قسه له سهر نهوه ده کهین^(۱).

* قسهی (ابن تیمیة) له سهر کۆمهڵ و پێڕهوی مه زهده به کان هه رچهنده خوشی نه دهوێستن، به لام شتیکی نه ده گوت که پێچهوانه ی قورئان و سوننهت بوایه، چاکه کانیا ن و راو بو چوونه په سهنده کانیا نی باس ده کردن و دهیگوت: به ههمان شیوه نهوانه ی قسهیا ن له سهر چه سپاندنی سیفه تهکانی خوا کرده، وهك (الکلابیة، الکرامیة، الأشعریة) زۆریه ی خه لکی قبو لیا ن کردن و دوا یا ن کهوتن به وهی که نیسپاتی پایه و بنچینهکانی ئیمانیا ن کرده، له نیسپاتکردنی دروستکه ر و سیفه تهکانی و نیسپاتکردنی پێغه مبه رایه تی و به ریه چ دانه وهی کافر و هاویه شه یدا که ران و نه هلی کیتاب، به ههمان شیوه خه لکی مه دحی ده کردن به وهی به ریه رچی (جهمی و موعته زیله و رافیزه و قه ده ریه) یا ن ده دایه وه له جۆره ها قسه ی نا ره وایا ن و هه لۆ ئستیا ن، که پێچهوانه ی نه هلی سوننهت و جه ماعهت بوون.

چاکه کانیا ن دوو جۆرن: یا ن وهك نه هلی سوننهت و هه دیسن یا ن به ریه رچی نه وانه ده ده نه وه که پێچهوانه ی سوننهت و هه دیس بوون، به هه لۆه شانده وهی به لگه و ده لیه کانیا ن^(۲).

* یه کیکی دیکه له و نمونانه ی که (ابن تیمیة) به وێژ دانه وه باسی له گه وره ی و چاکه ی زانا یا ن کرده: مه دح کردنی بووه بۆ (صلاح الدین الأیوبی) (ره حمه تی خوای لی بیّت)، و به وهی که یه کیکه له مه لی کهکانی نه هلی سوننهت، هه رچهنده له مه سه له ی عه قیده دا نه شه ره یی بووه و رای جیاواز بووه له (شیخ الإسلام) (ره حمه تی خوای لی بیّت)، که له ویا ره وه ده لێ: کاتێک (ابو عمرو عثمان بن مرزوق) ها ته (میسر) پادشاکانی نه وێ ئه وکات پشته ی شیعا یه تییا ن ده گرت، که خۆیا ن کافر بوون، هه ر به و هۆیه وه بی ده عهت له میسر په ره ی سه ند و زۆر بوو،

(۱) نقض المنطق (ص ۱۳۶).

(۲) نقض المنطق (۱۰ - ۱۱).

ھەربىيە ھەرمانى بە ھاۋەلەكانى كەركە نوژىز لە پشت ھىچ كەسكەۋە نەكەن كە نەيناسن، دواى مردنى ئەو چەند مەلىكىكى سوننى مىسرىان فەتەح كەرد، ۋەك (صلاح الدين الأيوبي) ۋە وشە و دەنگى سوننى پىچەۋانەى شىعەى رافىزە دەرگەۋەت و سەرگەۋەت، ئىنجا زانست و سوننەت تىيدا گەشەى كەرد^(۱).

* دەربارەى (أبو حامد الغزالي) يش بەھەمان شىۋە (ابن تيمية) بە ئىنسافەۋە باسى دەكا و لە گەل ھەبوونى تىيىنى خۆى لەسەرى، بەزانا و زاھىد و زىرەك و شارەزا و ... ۋەسفى دەكات^(۲).

* بەكىكى دىكە لە ھەلۋستە راست و دادگەرانەكانى (شيخ الإسلام)، سىنگ فراۋانىي و چاكەكارى بوو بەرانبەر (ابن مخلوف) و چەند زانايەكى دىكە كە نەيارى بوون و ويستيان زىانى پىچ بەگەيەنن، ۋەك پىشتەر باسما كەرد^(۳).

ھ- ھەلۋىستى بەرانبەر بىدعەتچىەكان :

ۋە لە ھۆكەمدان لەسەر بىدعەتچىى يەكان بە جىاۋازى پىيازىان، بەو پىيەى شەرىعەت دىخۋازى و ئەۋەى واقع پالېشتى دەكات، دوور لە ھەۋاۋ نەفس، ھەقى ھەر خاۋەن ھەقىكى دەدا، بۆيە ۋىزاي گوناھو تاۋانى رافىزە ۋەلە و پەلەى زۆر و دژايەتيان بۆ ھاۋەلان، شىخ الاسلام دان دىنى بە فەزىل و چاكەكانىيان دا كە دەلى: (رافىزەش تىياندا ھەيە كە خواپەرست و پارىزكار و دىنيا بەكەمگرن، بەلام لە ھەموو شىك دا ۋەك غەيرى خۆيان نىن لە ئەھلى ھەۋا و بىدعەت)، ۋە دەلى: (موعتەزىلە لەۋان تىگەيشتووتر و زاناتر و دىندارتەر، درۆ و خراپە لەماندا كەمترە لەۋەى لە رافىزەكان دا ھەيە، زەيدىيەكانىش لەنىۋ شىعەدا لە جۆرەكانى دىكەى شىعە چاكترن و نىكتەر لە راستىي و دادپەرۋەرىي و زانىارىيەۋە، بەلام لە ئەھلى بىدعەت كەس لە خەۋارىج راستەر و دىندارتەر نىن،

(۱) مجموع الفتاوى ۲۸۱/۱۳.

(۲) نقض المنطق (ص ۶۰).

(۳) البداية والنهاية ۵۴/۱۴.

ئەھلى سۈننەت لەگەنلەن دادگەرە و زولمیان لى ناکا، چونكە زولم بەشۈمەكى رەھا حەرەمە، بەلكو ئەھلى سۈننەت بۇ ھەرىكە لەو كۆمەلەنە، باشتە ئە بەشۈمەكى بۇ بەشەكەى دىكەن، بەلكو بۇ رافىزەش باشتە و دادگەرتەن لە ھىندىكىان بۇ ھىندىكىان^(۱).

چونكە ئەھلى سۈننەت لە روانگەى (شىخ الاسلام) مە ئەمە ھەلۈستىانە كە (ھەمۇ ئىمانداران بە دۈست و پشتىوان دەزان، بە زانىارى قسە دەكەن، دادگەرن، لە پىپرى نەفامان نىن و ۋە دۋاى ھەۋاۋ نەفس ناكەن، خۇيان بەرى دەكەن لە رىبازى شىعەى رافىزە و ناصىبى يەكان، خۇشەۋىستىيان ھەيە بۇ مەسۇلمانانى پىشنىيە يەكەمەكان و رىز و پلە و پاىيە و خەسلەتە پەسندەكانى ھاۋەلان دەزان و مافەكانى (اھل البىت) كە خوا بۇى دىارى كەدۈن لەبەرچاۋ دەگەن^(۲).

(ابن تيمية) زۆر ھەلۈستى بە وىژدانانەى دەرھەق بە نەيارانى ھەبۈۋە و مامەلەى لەگەنلەن لەسەر بىنچىنەى زانىارى بەدادپەرۋەرەنە بوۋە، جىۋازى رابوچۈن لەگەنلەن ۋاى لى نەدەكەرد، سوۋد لەشتە راست و ھەقەكانىان ۋەرنەگىر و لە كىتەبەكانى دا بەبەلگە نەيانھىيەتەۋە و، ۋەك پالېشتىك بۇ شتە ھەقەكانى خۇى باسىان نەكات.

۸- نازايەتىي و ئارامگرتن :

(ابن تيمية) (رەھمەتى خۋاى لىيىت)، زۆر ئازا و دلىر و بەسەبر و ئارامگەر بوۋ لەبەرەنەردەن و ئەۋ بەلا و موسىبەتانەدا كە تۈۋشى دەۋون، بە شۈمەكى لەلاى زانايانى سەردەمى خۇى و پادشا و سەركردە و سەرباز و ئەفسەرەكانى سۈپاش جىي سەرسۈرمان بوۋ، نازايەتىي و چاۋنەترسىي و دلقايمى ناۋىراۋ لەبەرەنەردە كاولكارىي و مەترسىيەكانى (تەتار) دا كەبەسەر مەسۇلماناندا ھىناى و، سەركردە و خەللى دىكەى ئاسايان ھەراسان كەرد و ناۋى خۇيانى لەبىر بىردنەۋە، ئەۋ لە

(۱) نقض المنطق ۶۰.

(۲) منهاج السنة ۱/۱۶۵.

مەیداندا بە ئازایەتیی دەركەوت و بوو بە سەرمەشق و، خەلكەكە دەچوونە لای
بۆ ئەوەی ئازایەتیی و خۆراگریان لە دڵدا زیندوو بکاتەوه و، ئارامییان فێربكات و
هانیان بدات لەسەر رووبەر و بوونەوهی مەترسییەکانیان، لە کاتی کدا کە ترس و
بیم زāl بوو بوو بەسەر دڵ و دەروونی زۆر کەس لە زانیان و سیاسەتمەدارانی
سەردەمی خۆی دا، (ابن تیمیة) بە سەفەتی بەرز و سەرسۆرەینەر لە ئازایەتیی و
مەردایەتیی باس دەکرا لەو بارەوه ئیمام (ذهبي) دەڵێ:

(... هذا مع ما كان عليه من الكرم الذي لم أشاهده مثله قط، والشجاعة
المفرطة التي يضرب بها المثل)^(۱).

واتە: ئەو لە گەڵ ئەو سەخاوەتە و هەیبوو، کە کەسم وەك ئەو نەبینیوه، وە
ئەو ئازایەتییە کە نموونەیی پێ دەهێنرایەوه. وە دەڵێ: (.. وأما شجاعته فيها
تضرب الأمثال، و ببعضها يتشبه الأكابر)

واتە: کە ئازایەتییە کە وێنەیی پێ دەهێنرایەوه و پیاوێ گەورەکان بە شیکیان لە
خۆیان دا دێنایەدی.

و (شیخ الإسلام ابن تیمیة) کاریگەری زۆری هەبوو لە باش خۆنامادەکردن
بۆ جەنگی (مرج الصفر) (شەحب) دژی (تەتار) بەوەی بەشداری کرد لە
نامادەکردنی خۆبەخشەکان و هاندانی سولتان (ناصر) لەسەر جەنگ کردن و،
هەر بەوێندەشەوه نەوێستایە بەلکو بە نەفس و مāl و شیریی خۆی لەو جەنگەدا
بەشداری کرد، ئەو بوو خۆی و سولتان بەیەکەوه هاتن و لەسەرەتای رەمەزانی
سالی (۷۰۲)ی کۆچی گەیشتنە (شەحب) و لە گەڵ دوژمن رووبەر و بوونەوه،
(شیخ الإسلام) سولتانی لەسەر جەنگ هان دەدا، و مزگینیی سەركەوتنی پێ
دەدا وە سوتندی دەخوارد بەو خواوەی کە جگە لەو هیچ پەرستراوی دیکە نین،
کە ئەم جارە سەردەکەوین بەسەریاندا، ئەمیرەکان پێیان دەگوت بلی: (ان شاء الله)
ئەویش دیکگوت: (انشاء الله تحقيقا لاتعليقا) واتە: ئەگەر خوا بیهوێ و حەز
بكات، بەمسۆگەری ئەك بە ئەگەر و نەگەر و هەلواسراوی.

(۱) ثلاث تراجم نفيسة من ذيل تاريخ الإسلام (ص ۲۳).

وہ لہو جہنگدا (شیخ الإسلام ابن تیمیة) فتویٰ دا کہ مسولمانان بہرپوڑو نہن و خوشی بہرپوڑو نہبوو، وہ خوئی بہسہر سہرباز و بہرپرسہکاندا دہگہرا و شتیکی بہدہستہوہ بوو دہخوارد، بۆ نہوہی تییان بگہیہنچ کہ بہرپوڑو نہبوونیان بۆنہوہی بہہیزن لہ جہنگدا خیری زیاترہ، خہلکہکەش بہقسہیان کردو بہرپوڑو نہدہبون، وہ نہو فہرمودہیہی پیغہمبہر (صلی اللہ علیہ وسلم) ی بۆ شامیہکان دینایہوہ کہ (أبو سعید الخدری) گپراویہتہوہ و پیغہمبہر (صلی اللہ علیہ وسلم) لہ فہتہی مہککہ دا فہرمانی بہ یارانہی کرد بہرپوڑو نہبن^(۱).

سہبارہت بہ نازایہتی ناویراو لہ مہیدانی جہنگدا، لہو ہوارہشدا لہنیو ہہموو زانا و نازایانی دیکہدا دہرکەوتوہ و نہم ورنہیہ دینینہوہ: یہکیک لہ سہرکردہکانی شام دہلی: لہ روژی جہنگی (مرج الصفر) کہ نیمہ و دوژمن بہرہو پروی یہکدی بووین (شیخ الإسلام) پنی گوتہ: فلان کەس چ شورتیک خہتہرہ و لہ مردنچ نزیکہ لہوی دامنچ، دہلی: منیش بردم بۆ شورتیک لہ بہرانبہر دوژمن دامن، نہوان پۆل پۆل دہاتن و خویان پپر چہک کردبوو تہپ و تۆز بہری ناسمانی گرتبوو، دواہی پیم گوت: گہورہم نیستا نیرہ شورتی مردنہ - واتہ زۆر خہتہرہ - وہ نہوہش دوژمنہ بہرہو رومان دین و لہبہر تہپ و تۆز دیارنہنہ و دہستہو یہخہمان دہبن، فہرموو نہوہی دہتہوی بیکہ، دہلی: رووی لہناسمان کرد و بۆماوہیہک چاوی لیک نہنان و لیوہکانی لہ جوولہ نہکەوتن و لہ خوا دہپارایہوہ، دواہی دہستی کرد بہ جہنگ، بہلام من بہ خہیالمداہات کہ نہو دووعای لی کردوون و دووعاکەشی ہەر نہوکاتی قبول بوو، شہر دہستی پیکردو ہہردوولا تیک چرژان، نہمدیتہوہ تا سہرہنجام خوا یارمہتی نارد و سہرکەوتنی پچ بہخشین و (تہتار) شکان و روویان کردہ شاخیکی گچکہ، بہ ویرہ گیرسانہوہ و کاتہکەمی نیوارہ بوو، خویان لہ ہیرشی مسولمانان دہپاراست، دہلی: لہوکاتہدا (شیخ الإسلام) و براکەیم بینہی بہ ہہمو ہیزی خویان بانگیان

-----

(۱) البداية والنهاية ۱۴/ ۲۵ - ۲۶ حەدیسەکہ بہم شیوہیہیہ (... ثم نزلنا منزلاً آخر فقال: صلى الله عليه وسلم) (إنکم مصبحو عدوکم والفطر أقوى لکم فأفطروا) وکانت عزمۃ فأفطروا . رواہ مسلم برقم (۲۶۲۴)

دەکرد و مەسۇلمانان لىسەر جەنگ و چۆل نەکردنى مەيدان ھان دەدا، پىتى گوت: گەورەم مزگىنىت لىچ بىخ خوا سەرى خستىن و يارمەتى دابىن، ئەوانەش (تەتاران) لىسەر ئەو شاخە خۇيان پەنا داو، انشاء اللہ سەبەنى ھەموويان دەگرىن نايانەتلىن، دەلى: شەيخ الإسلام (رەھمەتى خۇاى لىبىت) بەوشىوھىيە كە بۆى شايستە سەپاسى خۇاى كەرد، ھەر لەوئى دوعاشى بۆمن كەرد كە ئەوكاتىش و دواترىش پىت و بەرەكەت و بەرھەمى ئەو دووعايەم دەبىنى^(۱).

ھەركاتى گىروگرفت و ناپەھەتتى ھاتىبە پىش، نازايەتتى و لىبراوى (شەيخ الإسلام) بەناشكرا دەرکەوتە، بۆنمۇنە لەسالى (۷۰۷)ى كۆچى دا، كە پروپەرووى قازىيەكان بۆو كە سولتان بىريارى دا (شەيخ الإسلام) بگىرى، چونكە لە دژى سۆفییەكان قەسى كەردە، بۆ ئەو مەبەستە داواى لە شەرەزان و قازىيەكان كەرد كە فتوا بەدەن بە گرتىنى، بەلام زاناكان لە شەرەدا ھىچيان دەست نەكەوت كە فتوا بەدەن بەدەن و ئەو پىاوەى پىچ بگىرن، نەياندەزانى چى بگەن، داواى كە (ابن تيمية) بىنى زاناكان سەرگەردان و بىخ دەسلالت ماونەتەو و ناتوان بىخ باكانە لەرووى سولتان بووستانەو، خۇى بۆ ھەبس پۇشستە پىشەو و گوتى: (أنا أمضى الى الحبس وأتبع ماتقتضيه المصلحة)^(۲).

واتە: مەن خۇم دەچم بۆ سەجن و بەرژوھەندى گشتى لەچىدا بى ئەو دەكەم و بەداوى دەكەم.

بىگومان ئەو ھەلۋستەى (ابن تيمية) ئەوپەرى نازايەتتى بوو، وپراى ئەدەب و رىز لە مامەلەى لەگەل زانا و قازىيەكاندا، ئەو كاتىك ئەوئى گوتە و خۇى چۆتە ھەبەسەو، كە بىنىويەتى زاناكان سەرگەردان و بىخ دەسلالتن و كەوتونەتە ئىحراجىيەو، بۆئەوئى ئەو ھالەتەيان لەسەر لاپەرى نازايەتتى نواندەو و خۇى چۆتە ھەبەسەو و بەرژوھەندى گشتى باو داو بەسەر بەرژوھەندى شەخسى دا. وپراى نازايەتتى (شەيخ الإسلام) لە مەيدانى جەنگ لە دژى (تەتار) و

(۱) العقود الدرية (ص ۱۷۸).

(۲) البداية والنهاية ۲۴/۱۴.

جىھاد كۆرۈش شەيخىنى خەلىق شام ۋە بەشدارىيە لە بەرەكانى جەنگ ۋە ھاندانى مەسۇلمانان بە ۋەستان لە دۆرى زۆلم ۋە زۆر ۋە چەوسانەۋە ۋە نەترسان ۋە ھەقگۆيى لە بەرانبەر سولتان (قازان)، پىتۈستە لە پروپەككى دىكەشەۋە باس لە ئازايەتتىي ۋە نەترسىي (ابن تيمية) (رەھمەتى خۇاى لىبىت) بىكەين، ئەۋىش بىرىتە لە ئازايەتتىي لە بۈۋارى سەرىيەخۇيى فەكرىي ۋە فتۈۋادان ۋە پانۋاندنى پراۋ بۆچۈنەكانى لە مەسەلە شەرىئەيەكان دا ۋە بەرپەرچ دانەۋەي بىدعەت ۋە خۇرافات ۋە دۆزايەتتىي كۆردنى بىردۆزەي (ۋەدە الوجود)، ۋە (الحلول والاتحاد) ۋە ھىندىك قەسە ۋە بۆچۈننى دىكەي (سۇفى ۋە رافىزە) ۋە بىرۈپراي بەناۋ ئىسلامەۋە، كە لە گەل قورئان ۋە سۈننەت دۆر بۈۋەن، ھەلگىرتنى ئالاي بەرەنگار بۈۋەنەۋەي مەنطق ۋە فەلسەفەي يۇنانىي، كە لە ۋتار ۋە دەرس ۋە شەرىقە قەسەكانى دا رۈۋىي دەكۆردەۋە، ھەرچەندە چاۋەپروانى ئازاردان ۋە دۆزايەتتىي كرانىشى دەكۆرد، بەلام ھەر ئازا ۋە بۆر بۈۋە، ھەۋلى داۋە ئەۋەي بەشەرىيىي ۋە پاستىي زانىۋە ۋە لە رۈۋىي زانستىيەۋە پىي گەشتەۋە، بىگەيەنەي، ھەرچەندە كەسانىك لە زانا ۋە خەلىق دىكەش پىيان ناخۇش بۈۋە، كەۋاتە ئازايەتتىي (شەيخ الإسلام) لە زۆر پروۋە ئاشكرا ۋە رۆشن بۈۋە، لە زۆرىيەي پرا ۋە مەسەلەكانىشدا ھىندىك لە زانايانى سەردەمى خۇي كە كەسايەتتىي زانستىيان بەھىز بۈۋە، ۋە پىشەۋا ۋە شارەزا بۈۋە ھارپراي شەيخ الإسلام بۈۋە، بەلام كەمىكىيان نەيى ۋەك پىتۈست پىشتيان نەگرتە ۋە ۋەكو ئەۋ ئازاۋ لەخۇبوردوۋ نەبۈۋەن ۋە بۆ ناخۇشەيەكان لە گەلى دا نەبۈۋەن، ۋەستۈۋانە سەلامەت بن ۋە ۋەك ۋى كارىگەريان نەبۈۋە لە گۆرپانكارى كۆمەلگە ۋە دەۋرىيەي دا.

۹- ھەيئەتى (ابن تيمية):

سام ۋە ھەيئەت بەخشىشكى خۇاى گەۋرىيە دەيەخشى بە ھىندىك لە درۈستكراۋەكانى، ھەيئەت ھىزى رۈۋ ۋە كەسايەتتىي ئەۋ ئىنسانەيە كە تىيدا بەرجەستە دەيى ۋە، تۈۋانايەكى بۆ درۈست دەيى كە خۇي ۋە قەسەكانى كارىگەرىي بىي لەسەر نەفس ۋە عەقلى ئەۋانەي لىي دەيىستەن ۋە دەيىنەن ۋە تىپۋانەنەكانى

كارىگەردەبن و ئىنسان لە بەرانبەرى دا سەربەخۆى لە دەست دەدا، بىع ئەوەى دەسلەتتىكى مل پىي كەچكار، يا ھىزىكى ماددىي پابەند كار ھەيى، بەلكو ئەوەى پابەندى دەكا ھەيىبەتتىكە لە نەفسەو سەرچاوە دەگرى، خواى گەورە ئەو ھىزە پرووحى يەى بە (ابن تيمية) دابوو، لەوانەى ئەو سىفەتەنى باسماى كردن و ئەو تواناىەى خۆى ھەيىبوو، ھۆيك بووين لە دروست بوونى ئەو ھەيىبەتەدا، بەلام ئەو ھەمووى نىيە، بەلكو لەسەرۋى ئەو بە خشىتىكى خواى زالە كە ئەو ھىزى تىدا خولقاندو و ھەموو ئەو سەركرەدە فكريانەى رىئمايى فكري خەلك دەكەن و خەلكى بەقسەيان دەكەن و، بەپىي رىئمايان ھەلوئىست دەنوئىن، لەوانەن كە خواى كاربەجى ئەو ھەيىبەتەى پىي بەخشىون، نەيارەكانى (شيخ الإسلام) لەزانايان ھەستيان بەو سام و ھەيىبەتەى ناویراو كردبوو، ھەسوودىيان پىي ى دەبرد و بە ھەبوونى كەسايەتى بەھىزى ناویراو ناپەھەت بوون، بۆيە بەشەو و بەرۋژ و بە گىرنگىي پىدانەو پىلانىيان لە دژى ئەو دەگىرا، نەدەچوونە لای و نەدەوئزان بەشەرە قسەو وتوئژ پرووبەرووى بىنەو، بەلكو لە پاشەملە بە ناپەوا قسەيان بۆ ھەلەبەست و شكايەتيان لى دەكرد، خۆ ئەگەر سولتان يان ھەر كاربەدەستىكى دىكە زۆرى لىكردبان كە لەگەل (شيخ الإسلام) دا يەكدى بىينن و بەيەكەو قسەى خۆيان رووبەروو بكەن، ئەو لەبەر بەلگەى بەھىز و ھەيىبەتى زۆرى (شيخ الإسلام) ئەوان تىك دەشكان و ھىچيان بۆ نەدەمايەو^(۱).

لەگەل قازان بەنموونە:

يەكك لەو دىمەنەنى سام و ھەيىبەتى (شيخ الإسلام) يان تىدا دەرکەوتو ھەيىبە: كاتىك سولتانی تەتار (قازان) زالبوو بەسەر دىمەشق دا، مەلىكى (كرج) ھاتەلای و مالىكى زۆرىشى پىدا بۆئەو ى كوشتن و خوئىرشتنى مسولمانانى دىمەشقى پىي بسپىرى، ئەو ھەوالە بە (شيخ الإسلام) گەيشت، يەكسەر ھەستا خەلكى ھاندا بۆ ئازايەتى و وری و موژدەى شەھىدى و بەلئىنى زال بوون و سەرکەوتن و نەمانى ترس و دلەراوكىي پىي دان.

(۱) ابن تيمية محمد ابو زهرة (ص ۱۰۹ - ۱۱۰).

خەلگەكە چەند كەسكى ديار و عاقلەندىان وەك نۆتەرى خۇيان ديارى
كردن و لەگەل (شەيخ الإسلام) دا چوون بۇ لای (قازان)، كاتىك سولتان چاوى
پىيان كەوت گوتى ئەمانە كىن؟ گوتىان: ئەمانە سەرۆك و قسە بەدەستى
(دیمەشق)، پى پىدان و چوونە لای، (شەيخ الإسلام) لە پىشيانەو دەپۆشت،
هەرکە (قازان) چاوى پى كەوت، خوا سام و ھەبەتتىكى زۆرى شىخى خستە
دلیەو، فەرموى کرد و لەخۆى نرىك خستەو و داینیشاند.

(شەيخ الإسلام) سەرەتا دەستى بەقسان کرد بە پىچەوانەى راي ئەو كە
مەلىكى (كرج) زال بكات بەسەر مسولمانانى دیمەشقد، وە پى راگەياند
كە پړاندنى خوئنى مسولمانان ھەرامە و لەویارەو نامۆزگارى زۆرى کرد،
ئەویش بە قسەى کرد، بەو شىوئە بەھۆى (شەيخ الإسلام) مەو خوئنى مسولمانان
نەپزاو مال و مندال و ناموسيان پارێزراو بوو^(۱).

۱۰ - سەخاوەت و بەخشندەیی:

ئىثار^(۲) بەرزترین پلەى سەخاوەت و بەخشندەییەو، پىچەوانەى رزددى و
چرووكیى یە، ئەو كەسەى ئىثار دەكات كەسكە ئەگەر پىوستیشى بە شتىك
بیت وەلای دەنئ بۆ یەككى دىكە، كەسى رزددو چرووكیش ئەو كەسەى سوورە و
ھەلپە دەكات بۆ ئەو شتەى نىەتى، وە ئەگەر شتىكى ھەبوو، سوورە لەسەرى و
چرووكى دەنۆئنى لەوێ بیدات بەكەسى دىكە، پىغەمبەرمان (صلی اللہ علیہ
وسلم) دەفەرموى:

(۱) الاعلام العلية ۶۴ - ۶۹.

(۲) إیثار: واتە شتى باشت بۆ خەلكى بوئ و لەخۆشیی و چاكەدا براكەت بەسەر خۆت
دا ھەلپزى.

(ایاکم و الشَّخَّ، فان الشَّخَّ أهلك مَنْ كان قبلکم، أمرهم بالبخل فبخلوا، وأمرهم بالقطیعة فقطعوا)^(۱).

واته: خۆتان له پڕژدی بیاریژن، پڕژدی نهواندی پێش ئێوهی فهوتاند، فهرمانی پێ کردن به چرووکیی چرووکییان کرد و فهرمانی پێکردن به پچراندنی پهیومندی خزمایهتی پچراندیان.

أ- (الحافظ ابن فضل الله العمری) (رحمتهی خوی لیبت) دهرباری سهخاوت و بهخشندهی (شیخ الإسلام) (رحمتهی خوی لیبت)، دهلی: (كانت تأتیه القناطیر المقنطرة من الذهب والفضة، والخیل المسومة والانعام والحراث، فیهب ذلك بأجمعه، ورضعه عند أهل الحاجة فی موضعه، لایأخذ منه شیئا الا لیهبه...) ^(۲).

واته: زێر و زیو و نهسپ و ولاخی نیشانه کراو و مهر و مالات و زوی و زاری زۆری دهدرایه، بهلام ههمووی دهبهخشیه شوێنی خۆی و، دیدایه کهسانی شایسته و خاوهن پێوستیی، هیهچی لێ ههڵنهدهگرت، مهگهر بۆ بهخشین و، نهوهی لای خۆی دههیشتهوه لهکاتی خۆی دا دیدایه خهڵکی.

ب- (الحافظ الذهبي) ش باسی نازایهتی و سهخاوتی ناوبراوی کردوه، که سهخاوتهکهی به (حاته می طهیی) و نازایهتییهکهی به هی (خالد) ناودهبات ^(۳).

ج- هه لهبارهی سهخاوتی ناوبراوه، زانای پایه بهرز (ابو محمد عبدالله ابن احمد بن سعید) دهلی: رۆژنکیان لای (شیخ الإسلام) دانیشتبوم، یه کێك هاته لای و سهلامی کرد، (شیخ الإسلام) که چاوی پێکهوت، بینی پێوستی به میژهریکه لهسهری بهستهی، بۆیه بێ نهوهی کابرا داوای لێ بکات میژهرهکهی

(۱) اخرجه ابو داود برقم ۱۶۹۸.

(۲) الکواکب الدریة (۱۵۸) ..

(۳) تذکرة الحفاظ (ص ۱۴۹۶) / ثلاث تراجم نفیسة (ص ۲۳، ۲۵) ..

خۆی دانا و کردیه دوو پارچه و پارچهیهکی دایه کابرا و نهوی دیکه‌ی له‌سه‌ری خۆی نایه‌وه^(۱).

د- نیمام (ابن القيم) کاتیک پله‌کانی سه‌خاوت باس ده‌کات له (مدارج السالکین) دا ده‌لێ: چواره‌م: سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی به زانست، نه‌مه به‌رزترین پله‌ی به‌خشنده‌یی و سه‌خاوته، که له سه‌خاوته‌ی مال گه‌وره‌تره، چونکه زانست له‌مال و سامان به‌رز و به‌پزتره.

وه سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی به زانست نه‌وه‌یه: نه‌گه‌ر یه‌کیک پرسیارنکی لێ کردی زۆر به‌پوونی و ته‌واوی وه‌لامی بده‌یه‌وه، وه‌لامه‌که‌ت هه‌ر به‌و نه‌ندازه‌یه نه‌یج که پێویسته، وه‌ک چۆن هیندیک که‌س له وه‌لامدا به‌کورتی ده‌نوسێ (به‌لێ، یان نه‌خێر) من له (شیخ الإسلام ابن تیمیة) (قدس الله روحه)م بیستوه، کاتیک پرسیاری هوکمیکی شه‌رعیی لێ کرابایه، له وه‌لامدا نه‌گه‌ر بیتوانیبایه رای هه‌ر چوار مه‌زه‌به‌که‌ی بۆ باس ده‌کرد، وێرای شوێنی جیاوازی پایه‌کانیان، باسی نه‌و پایه‌شی ده‌کرد که خۆی پێی به‌هێزتره، وه‌بایی نه‌و شتانه‌شی بۆ ده‌کرد که په‌یوه‌ندی به‌و شته‌وه هه‌بوو، که له‌وانه‌یه زۆرجار نه‌مه گرنگتر و به‌سوودتر بووبێ له‌نه‌سلێ پرسیاره‌که و پرسیارکاره‌که‌ش دلی زیاتر خۆش ده‌بوو، وه‌لام و فتواکانی (شیخ الإسلام) سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی یان تیدا بووه، هه‌ر که‌سێک پرسیاری لێ کردبێ ئاوا‌ی بینیه‌وه^(۲).

یڤگومان لیبوورده‌یی و سینه فراوانیش به‌رانبه‌ر نه‌وانه‌ی خراپه‌یان له‌گه‌لیدا‌کرده‌وه جو‌رنکه له سه‌خاوت و به‌خشنده‌یی.

(۱) الاعلام العلیة (ص ۶۳) ..

(۲) ته‌هذیب مدارج السالکین ۶۴۴/۲.

۱۱ - ھىزى پىشېنىيى (فراستە):

ھەموو ئەوانەى چاكسازى كۆمەلگا دەگرە ئەستۆى خۇيان، پىۋىستە ھىزى پىشېنىيى و فىراستە و دلرۇشنىيان ھەبى، بە شىۋەيكە لە چاۋەكانرا دلەكان و، لە روۋەكاندا جوۋلەى نەفسەكان بخوئىننەۋە، بۇ ئەۋەى بتوانن ناخى مروۋفەكان بدوئىنن و، بەۋەى دىمانەۋى بگەنە ھەست و نەستىان.

خۋاى گەۋرە پىشېكىكى گەۋرەى لە تىگەىشتىنى روۋحىيى و ھەستكردى نەفسىيى دابوۋە (شىخ الإسلام)، ھەر بۆيە قسەى لە گەل ھىچ كۆمەلەكدا نەكردوۋە، مەگەر سەرنجىيانى راكىشاۋە و كارى لە ھەست و ھۇشيان كرددوۋە. مەگەر يەككە كە عىناد و كەللە پەق بوۋىيى و، ھەموو پىنگاكانى تىگەىشتىن و ۋەرگرتنى داخستىيى، كە ئەۋكات ئەگەر قسەى ھەقى پى نەگەىشت، خەتەى خۇيەتى، نەك خەتەى ئەۋەى دەيدوئىنى و قسەى بۇ دەكا، خەلكى ھاۋسەردەمى خۇى و قوتابى و خۇشەۋىستانى شاھىدى زۆر رووداۋبوۋن، كە ياسادېر - خارق العادە- و كەرامەت بوۋن لە ژيانى (شىخ الإسلام) دا و زانايانى پاشىنىش دانىان پىدا ھىتان، ۋە گوتوۋىانە ناكرى ئەۋە نەسەلمىترى، چۈنكە لە زۆر رىگاۋە باسكراۋە و گىپر دراۋەتەۋە، بۇ وئىنە:

أ- زانای پایە بەرز (بدرالدين العيني) خاۋەنى (عمده القاريء) شەرحى (صحيح البخاري) لە پەسەندكردەكەى بۇ كىتەبى (الرد الوافر) دا دەللى: (وهذا الإمام مع جلاله قدره في العلوم، نقلت عنه على لسان جم غفير من الناس كرامات ظهرت منه بلا التباس) واتە: ئەۋ پىشەۋايە (ابن تيمية) لە گەل پلە و پاىەى بەرزى لە روۋى زانستەۋە، لەسەر زارى خەلكىكى زۆر لى گىپر دراۋەتەۋە، كە چەندەن جار كەپامەتى لى دەرەكەۋتوۋە بى شك و گومان.

ب- زانای پایە بەرز (على بن سلطان محمد القارى الهروي) كە لە سالى (۱۰۱۴) كۆچى دا لە مەككە ۋەفاتى كرددوۋە، لە كىتەبەكەى دا (المراقبة شرح

المشكاة) دا دەلى: (من طالع شرح منازل السائرین^(۱) تبين له أنهما "يعنى شيخ الإسلام ابن تيمية وتلميذه ابن القيم" كانا من أكابر أهل السنة والجماعة ومن أولياء هذه الأمة"^(۲).

واته: ھەرکەسنىڭ مۇتالاى (شرح منازل السائرین) بىكات بۆى دەردەكەوى كە (شيخ الإسلام) و قوتابىيەكەى (ابن القيم) له گەورە زاناىانى ئەھلى سۈننەت و جەماعتەن و له ئەوليا و پياو چاكانى ئۈممەتى ئىسلامن.

ج- يەككى دىكە له فېراسەت و پېشېنىيەكانى (شيخ الإسلام) ئەۋىيە كە (ابن القيم) باسى دەكا و دەلى: (يىگۈمان چەند شىئىكى سەيرم له فېراسەت و پېشېنىيەكانى (شيخ الإسلام) بىنىۋە، رووداۋەكان لەو بارەۋە زۆرن و كىتېئىكى گەورە دەبن، جارىئىيان لەسالى (۶۹۹)ى كۆچى ھاۋەلەكانى خۆى ناگادار كەردنەۋە كە (تەتار) دەگاتە شام و سوپاى مەسۇلمانان دەشكى، بەلام دىمەشق كۈشتارى گىشتى و ئەسەر كەردنى گىشتى تېدا روو نادات، شەر و خراپەكەى له رووى مال و سامانەۋە دەپت، (ابن تيمية) ئەو قەسەيدى پېش ئەۋە كەردە كە (تەتار) بىيەۋى بە جۈۋلە بىكەۋى بۇ ئەۋى.

دۋاى له سالى (۷۰۲)ى كۆچى كە سوپاى (تەتار) بەرەو شام بەرپى دەكەۋى، (شيخ الإسلام) خەلك و سەر كەردەكان ناگادار دەكاتەۋە كە (تەتار) دەدۇرپى و دەشكى و بىردنەۋە و سەر كەرتىش بۇ مەسۇلمانان دەپى، خەفتا جار لەسەر ئەو قەسەيدى سۈتندى خواردە كە دېتە دى، پېيان دەگوت بلى: انشاءالله دىگوت: (انشاءالله تحقيقاً لاتعليقاً) واتە (انشاءالله) كە بە مەسۇگەرى خوا دىيەۋى، نەك بە ھەلۋاسراۋى و ئەگەر و نەگەر. ۋە دەلى: كە خەلكى بەزۇرى دەھاتە لام لەو بارەۋە، پېم دەگوتن: پېۋىست ناكات ئەۋەندە بېن و پېرسن، خواى گەورە له (الوح المحفوظ) دا نوۋسىۋىيەتى كە نەم جارە (تەتار) دەشكى و سەر كەرتىش

(۱) كىتېئى: (منازل السائرین) كىتېئىكە له تەزكىيە و تەۋەۋۇف دا و (ابن القيم) بە كىتېئى: (مدارج السالكين) شەرحى كەردە..

(۲) المرقاة شرح المشكاة ۴/۴۲۷، لى كىتېئى (ابن تيمية للندوي) ش دا ھاتۋە ۱۶۸ - ۱۶۹.

بۇ سوپاي ئىسلام دەپ، دەلى: پېش دەرچوونيان بۇ رووبەپوو بوونەوۋى دوژمن شىرنایەتى سەرکەوتىم دابوو بە سەرکرده و سەربازەکان. لەو دوو رووداۋەدا کە باسماڭن کردن، فیراسەتى (شیخ الإسلام) وەك بەرەبەیان ھاتە دى.

د- کاتیک لە (مصر) داواکرا و ویسترا بیکوژن - دواى ئەوۋى بەدرۆ شتیان بۆ ھەلبەستبوو و پیلانیان لە دزی گێرپابوو ھاوئەکانى بۆ خوا حافیزی لى ی کۆبوونەوو پێیان گوت: ھەوئەکان ئەو دەگەینەن، کە دەیانەوئى بیکوژن، ئەویش گوتى: سوئند بەخوا قەت ناگەنە ئەو مەرامەیان، گوتیان ئەى ھەیس دەکرئى؟ گوتى: بەلئى ھەبەسەکەم درئژە دەکیشى، دواى دیمە دەرى و لەئو خەلکى بە سوننەت قسە و بانگەوازی خۆم دەکەم.

ھ- دواى ئەوۋى (جاشنگیر) - ناحەزى (شیخ الإسلام) - دەسەلاتى وەرگرت، ئەو ھەوئەیان گەیانە شىخ و گوتیان ئەمجارە (جاشنگیر) دەربارەى تۆ گەیشتە ئاوات و دەسەلاتى پەیداکرد، (شیخ الإسلام) سەجدەیکى درئژى بۆ خوا برد. پێیان گوت: ئەو سەجدەیت بۆچى برد؟ گوتى ئەو سەرەتای زەلیلى و نەمانى عیززەتیەتى و، دەسەلات لە بەین چوونى نزیک بۆتەو و نایمىنى، زۆرى نەبرد ئەوۋى (شیخ الإسلام) گوتى ئاوا ھاتە دى.

و- جارنکیان (شیخ الإسلام) دەیگوت: ھاوئەکانم و خەلکى دیکەش کە دینە لام، ھێندیک شت لە چار و روویان دەبینم بەلام نایدركینم.

ز- وە زیاد لە جارنک ھەوئە پێداوم بە چەند شتیک کە تاییبەت بەناخى خۆمەو بوو، لەوۋى عەزمم لەسەر بوو و بە زمان نەمدرکاندو^(۱).

ی- (الحافظ ابو حفص البزار) (رەحمەتى خواى لیبت)، لە کتیبى (الأعلام العلیه) دا کۆمەلێک لەو رووداوانە باس دەکات، کە ئەمە یەکیانە:

(زانای چاکەکار (احمد ابن الحریمى) سەفەرنکى خۆى بۆ باسکردم کە بۆ دیمەشق کردبوو و دەلى: کە چوومە ئەوئى ھیچ شتیکم لە بژێو پى نەبوو،

کەشیشم لەوێ نەدەناسی، بەبێ تاقەتی و نەشارەزایی بە کۆلانیکیدا دەپویشتم، پیاویکم بینی بە خێزایی بەرھەر پووم ھات و سەلامی لێ کردم و بەپروویەکی گەشەووە توورەکە یەکی خستە دەستمەوە، کە چەند درھەمیکی تێدابوو، پێی گوتم: ئیستا ئەوانە سەرف بکە و ئەو خەیاڵە مەشغولی کردووی لە مێشکی خۆتی دەربکە، خۆی بەخەشەر تۆ بەزایە نادات، دواڵی بە رێی خۆیدا گەپراپەو، وەك تەنھا لەبەر من ھاتبی وابوو، بەو زۆر دڵ خۆش بووم و دووعام بۆکرد، دواڵی لە ھێندێک لەو خەلکە ی بینیم پرسیم: ئەو پیاوھ کێ بوو؟ یەکی گوتی: دەلێ ی نایناسی! ئەو (ئەبن تیمیە) بوو، کە ماوێدەکی زۆرە نەمدیوھ بێژدا پڕوا، وە مەبەستی سەرەکییم لە سەفەرەکەمدا بۆ دیمەشق ئەو بوو کە بە دیداری ئەو بگم، بۆم دەرکەوت کە خۆی بەرز ئەوی ئاگادار کردۆتەو لەسەر ھال و وەزعی من، دواڵی ئەو لەماوێ مانەووم لە دیمەشق پێوستیم بەکەس نەبوو، بەلکە خۆی بێ وێنە بێ ئەوێ بیری لێ بکەمەو دەرووی خێری لێ کردمەو، لەمەولا بەلگەم بەو دەھینایەو، ھەرکاتێ وێستبام سەردانی بکەم، دەچوو مەلای و ئەویش رێزی لێ دەگرتم و لە ھال و وەزعی دەپرسیم.^(۱)

۱۲- بەگمەرە گرتنی سوننەت و پشتگیری لێ کردن:

ئەوێ یەکەم لە ھاوێلانی بەرێژ (رەزای خایان لێ بێ) رێی دەستگرتن بە کتیی خا و سوننەتی پێغەمبەریان (صلی اللہ علیہ وسلم) دەگرتەبەر، بە ھەمان شێوێ تابیعین و پێشەوایانی رێنماییکاریش بەدواڵی ئەواندا ھەنگاویان ھەڵبێن، لە ھیچ مەسەلەیکدا ھیچ قسە و رای کەس و بۆچوونی عەقل و دەمارگیری مەزھەبییان پێش قورئان و سوننەت نەدەخست، کە لەسەر ئەو ماوێدە بەردھوام بوون.

دواڵی ئەو گێروگرفت و رووداو و بەلا و بەسەرھاتی سیاسی پەیدا بوون، خەلکیان پارچە پارچە کرد بە چەند دەستە و تاقم و مەزھەبی، تاواڵی

لېهات نهو پېر و تاqm و مهزه بهانه كهوتنه دمبه دمه و دژايه تېي كردنى به كدى، سهره نجام قورئان و سوننه تيان وه لا نان، به لام له گهل نهو هه موو حالته نااسايى و خه ماويانه ش دا، هېچ چاخ و سهرده ميك له پېشه وای سهر راست خالى نه بووه، كه خه لكى بانگ ده كهن بو گه پانه وه بو سهر چاوهى روون و راست و ده ستگرتن به قورئان و سوننه ت و، داکو كېي كردن له سهر نهو كه تاكه چاره سهر بو گيرو گرفته كانى نه م ئوممه ته و رزگار بوون له م پارچه پارچه بوونه، پابه ندبوونه بهو دوو سهر چاوه وه، ده ستگرتنه به رنمايى خوا و دوور كهوتنه ويه له بير و بوچوونى خوار و خېچ و نهو مهزه بهانه ي پروخېنه رى دين و، هېچ په يوه ندييه كيان به دينه وه نيه، له سه ده ي حه وته مى كوچى دا تاريخى نهنگو سه چاو په رى سهندبوو، دژايه تېي و له يه كدى خوئندن و ده مار گيرى مهزه بهيى گه يشت بووه نه ويه پرى، له و كاته ناخوش و دلته نكيه ي كه جيهانى ئىسلامى پيدا كوزهرى ده كرد (شيخ الإسلام ابن تيمية) مهردانه وهك كيو له بهرانبه ر نهو كاره نادرو ستانه وهستا و، بانگه وازى ده ست پېن كرد و خه لكى ناگادار كرده وه، كارى بو نه وه ده كرد خه لكى بگه پړنه وه بو دوو سهر چاوهى راست و پېن گهردى ئىسلام - قورئان و سوننه ت - و وازه يتان له ده مار گيرى مهزه بهيىو له سهر كارى بانگه وازى خو ي بهر دهوام بوو، كه لهو پېنا وه دا چهندين گيرو گرفت و نا په حه تېي هاتونه پرى، به لام نهو پشتى به خوا به ست و سه برى گرت و بهر دهوام بوو، سهره نجام نهو پشت به خوا به ستن و سه بر گرتنه ي بهر هه مى باشى ليكه وته وه، له ميانى نهو را په رېنه زانسته ييدا جوو له يه كى له واقع ه كه دا دروست كرد، (شيخ الإسلام) لهو باره وه دهو و كار بگه ريه كى زورى هه بوو، كه تا نه مپوش هه ر درېژى هه يه و بهر دهوامه، نهوانه ي له سهر ده مى نهودا ژياون باسيان له وه كرده كه (شيخ الإسلام) زور گرنگى به سوننه ت داوه و به گه و ره ي گرتوه و هه ولى سهر خستنى داوه و، لهو پېنا وه دا چهندين نازار و مهينه تى بينيه و، سه برى له سهر گرتوه. كه زور له زانايان شايه دى نهو مه سه له يه ن بو نمونه:

أ- زاناي گه و ره (المزى يوسف بن عبدالرحمن) ده لى: (ما رأيت احدا أعلم

بىكتاب الله وسنة رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ولا أتبع لهما منه^(۱) واته: كەسم نەدىوھ لە (شىخ الإسلام) زاناترىي بە قورئان و سوننەت و لەو پىيانەوھ پابەندتر بىي.

ب- نىمام (الذهبي) دەلىي: (ولقد نصر السنة المحضة، والطريقه السلفية، واحتج لها ببراهين ومقدمات وامور لم يسبق اليها)، واته: پىشتى سوننەتى ساغ و رىي پىشىنى گىرتوھ، نەمەش بە بەلگە و پىشەكى بۆ ھىتانەوھ.... دىسان دەلىي: لەسەر خوا و دەستگرتن بە سوننەتەوھ، زۆر ئازا دراوھ و ئىھانەى پىي كراوھ و بەسووك تەماشى كراوھ، تا خوا بەرزى كىردەوھ و دلى خەلكى تەقوادارى لەسەر خۆشەويستىي و دووعا بۆ كىردنى كۆكردەوھ و دوژمنانى نابوت كىردن، خەلكىكى زۆر لە ئاين و نەتەوھەكان لەسەر دەستى ئەو ھىدايەت دران، وە دلى مەلىك و فەرماندەكانى بەلاى ئەودا پاكىشا كە بۆ زۆر شت گوىي پايەلى بن و، كە شام بەلكو ئىسلامى پىي زىندوو كىردەوھ، دواى ئەوھى خەرىك بوو كەلىنى تىي بىكەوى، بەتايىبەتى بەھوى پەفتارەكانى (تەتار)ەوھ^(۲).

چەند نموونەيەك لە بە گەورەگىرتنى (شىخ الإسلام) بۆ سوننەت:

أ- فۆشەويستىي و گەورەيى بۆ پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم):

لەو بارەوھ قوتابى خۆي (ابو حفص البزار) ئاماژەي پىدەكا و دەلىي: قەت (شىخ الإسلام) ناوى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم)ى نەھىتاوھ مەگەر سەلەواتى لەسەر لىداوھ، سوئند بەخوا كەسم نەدىوھ لەو زىاتر پىغەمبەرى (صلى الله عليه وسلم) خۆشويستىي و سوورتر بوويى لەسەر پابەندىي بەرىي و شوئەكەي و پىشتى گىرتىي... وە دەيگوت: (كل قائل انما يحتج له لا به الا الله ورسوله)^(۳).

(۱) الرد الوافر ۲۲۹.

(۲) مجمع شيوخ الذهبي ۸۱/۶.

(۳) الاعلام العلية (۲۸، ۲۹).

واتە: ھەموو كەس بەلگە بۇ قەسكەى دەھىترتەو - راستە يا نا؟ - نەك بەلگە بە قەسكەى بەھىترتەو، تەنھا خوا و پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) نەبى، كە فەرمودەكانى ئەوان بەلگەيان پى دەھىترتەو و بەلگەيان لەسەر ناھىترتەو.

ب- گەنگى دانى بە لەبەركەردنى ھەدىس و نووسىنەو:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، زۆر گەنگى بە ھەدىسى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) داو، شەش كىتەبەكەى ھەدىس و موسنەدى ئىمام ئەھمەدى چەند جارەن بىستەو و موتالای كردون، وئراى (المعجم الكبير للطبراني) و چەندىن كىتەبى دىكەى زۆرى جۇراوچۆر و لەگەل نووسىنەو چەند جوزئىك، سەردانى چەندىن زانای كردو و ھەدىسى ساغ كردوونەو و لە ناسىن و ھەلسەنگەندى كەسەكان دا شارەزایى ھەبوو، ھەدىسى تاتوئى كردو و تى گەشتەو، بەشۆمەك ئەوئى ئەو پى گەشتەو كەسانى دىكە نەيانتوانىو پى بگەن، ئەو يەكەك بوو لەو پىشەوايانەى رەخنەيان گرتو لە زۆر تىگەشتەن و بىر و بۆچوون. كەم كەس ئەوئەندەى ئەو ھەدىسى لەبەر بوو كە بەزنجىرە بىگەرپىتەو بۇ سەر ئەصلەكەى، وە يەكەك بوو كە زۆر زوو لەسەر ھەرشىك مەبەستى بووايە ھەدىسى وەك بەلگە دەھىنايەو، وە لە فىقھەر راجىايى مەزھەبەكان و فتواى ھاوئەلان و تابەين لەسەر وى خەلكى دىكەو بوو و شارەزاتر بوو، بە شۆمەك كە فتواى دەدا بە مەزھەبكەو پابەند نەدەبوو، بەلكو پابەند بوو بەو پرايەى دەلىلى بەھىترى لەسەر ھەبوو.

ج- سەرەفۇيى لە وەگەردنى (ھەق) لە قورئان و سوننەتدا:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى لىبىت)، قورئان و سوننەت و شۆنەوارى پىشىنى چاكى بە شۆمەكەى گشتگىر و بەقوولى توتىوئەو و لىيان ورد بۆتەو، دوايى ئەوئى ھەلئەردو كە بەپى زانىارى خۆى قورئان و سوننەت پالەشتىيان كردو و، بەو شۆمەش پراي خۆى راگەياندو، پى ئەوئى گوئ

بداتە ئەو پېشەوايانەى پېشوو كە بە پېچەوانەى راي ئەو قەسيان كەردە، ناويراو دەليل و بەلگەى بەهيز لەكوئ بووايه دوای دەكەوت.

(ابن الوردی) (رهحمەتى خواى ليبيت) دەلى: (له باع طويل في معرفة مذاهب الصحابة والتابعين، قل ان يتكلم في مسألة الا ويذكر فيها المذاهب الأربعة، وقد خالف الأربعة في مسائل معروفة، وصنف فيها واحتج لها بالكتاب) ههروهه دهلى: (وبقى سنين لا يفتي بمذهب معين، بل بما قام الدليل عليه عنده....)^(۱).

واتە: (شيخ الإسلام) دەستىكى بالا و توانايەكى زۆرى هەبوو لە زانینی مەزەهەبى ھاوولان و تابەين دا، كەم وا هەبوو باسى مەسەلەيەكى كەردى، مەگەر راي هەرچوار مەزەهەبەكى تیدا گوتو، وە لە چەند مەسەلەيەكى زانراویشدا لەگەل هەرچواریان دا راي جیاوازی هەبوو، كە راي خۆى لە بارەیانەو نووسیو و بەلگەشى بە قورئان هیناوتەو) ههروهه دهلى: (ماوهى چەند سالىك بە مەزەهەبىكى ديارىكراو فتواى نەداو، بەلكو فتواى بەوهداوه كە لەلای ئەو بەلگەى بەهيزى لەسەر بوو).

د- بانگەشەى گەپوانەو بو قورئان و سوننەت:

رېباز و رېپەوى (شيخ الإسلام) (رهحمەتى خواى ليبيت)، رېپەوىكى زانستى يەو، ئىسلامى بە عەقىدە و بنچينەكان و بنەماو لقەكانى يەو، بو چاخى يەكەم گىزراوتەو، هەركاتىك قەناعەتى دەهات و مسوگەر دەبو لەوێ ئەوێ دەلي و دەيكا ئەوێ كە ھاوولان لەسەرى بوون، بە بەلگە و دەليل بەرگرى لى دەكرد و ئەوێ لەتواناى داپووى لەو رىيەو بەكارى هیناوه، لەسەردەمى خۆى دا زانایانى سەرسام و ئەهلى بیدەعتى تووڕە كەردو، بە هیواى پاداشت كە لەسەر ئازاردانى لەو پیناوەدا، دەستى دەكەوى.

(شيخ الإسلام) دەلى: بابزانى كە هیچ پېشەوايەكى راست و پەسەندكراو بە شێوێەكى گشتى لەلای ئوممەت، بە ئەنقەست لە هیچ شتێكدا پېچەوانەى

(۱) تاريخ ابن الوردی ۴۰۶/۲، ۴۱۳.

سوننەتى پېئەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ناجولتتەو، بېچووك بى يان گەورە، يىگومان ھەموويان يەك دەنگن لەسەر پىنويست بوونى شوئىچى ھەلگرتنى پېئەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ۋەلەسەر ئەو كۆكن كە ھەموو تاكىك لە ئىنسانەكان قسەى لى وەرەگىرى و بەسەرىدا دەدرتتەو جگە لە پېئەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) ^(۱).

وہ دہلی: (ولیس لاحد أن يعارض الحديث الصحيح عن النبي صلى الله عليه وسلم) بقول احد من الناس، كما قال ابن عباس (رضى الله عنها) لرجل سألہ عن مسألة فأجابه فيها بحديث، فقال له: قال أبو بكر و عمر، فقال ابن عباس: يوشك ان تنزل عليكم حجارة من السماء، أقول: قال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وتقولون قال أبو بكر و عمر ^(۲).

واتە: بۆ كەس نى پىچەوانەى ھەدىسى صحىحى پېئەمبەر (صلى الله عليه وسلم)، رەفتارىكا لەبەر قسەى يەككى دىكە لە خەلكى، ۋەك چۆن دواى ئەو پىاوتىك پىسارى مەسەلەىكى لە (ابن عباس) كوردبوو، ئەویش بە ھەدىس ۋەلامى داپۆو ۋە كابراش گوتبوو: ئاخىر ئەبىبەكر ۋە عومەر ئاوا دەلێن، (ابن عباس) ئىش پى گوتە: ئەوانەى لە ئاسمانەو بەردتان بەسەر دا ببارى، مەن دەلێم پېئەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ئاوا دەفەرموى، ئىوھش دەلێن ئەبىبەكر ۋە عومەر ئاوا دەلێن.

هـ- دژايتى كردنى بۆ بىر ۋ باوەر ۋ مەزھەبە لادەرەگەن (افيزە بە نموونە:

لەسەردەمى خۆى دا (شيخ الإسلام) زۆر شارەزا بوو بە ناشىركاردنى ئەو مەزھەبانەى لايانداو، ھەموو مەبەستىشى لەو ھەدا ئەو بوو پاكىي ۋ پرىك ۋ پىكىي بۆ ئىسلام بگەرپتەو، باتل ۋەلانى ۋ خراپەكەى دەرکەوى، ئەمەش

(۱) رفع الملام عن الأئمة الأعلام (ص ۱۰).

(۲) رفع الملام عن الأئمة الأعلام (ص ۵۴).

لە ميانەى ئاشكرا بوونى خراپە و لادانى كۆمەل و پىرە پوچ و بەتالەكان دا،
كە دەيانوستان عەقىدەى پاكى ئىسلام و شەرىعەتە خاوتنەكەى بشوئىنن، بۆيە
هېرشى دەكرده سەر ھەموو پىر و تاقم و مەزھەبە لا دەرەكان كە لە قورئان و
سوننەت لاياندا بوو.

لەوباروھە (الحافظ البزار) (رەحمەتى خواى لىيىت) دەلى: (يەككە لەو
تابىيەتمەندىيانەى خواى بەرز پىي بەخشىبوو، دژايەتتىي كردنى ئەھلى
بىدعەت، لە كردنى بىدعەت دا و، ئەھلى ھەوا لە كارى نابەجىيان دا و،
بەرپەرچ دانەو و پووچاندنەوئى قسە و درۆيەكانى خۆيان و ھاوشوئەكانيان و
ھەلۆشاندنەوئى بىرۆكەكانيان و ھەللام دانەوئى بۆ گومانە شەيتانىيەكانيان
بوو، و ھەللامدانەوئى بوو بۆ ئەو دژايەتتىيەيان كە بۆ شەرىعەتى ئىسلام پىي
ھەللدەستان، ئەوھش بەو ھېز و تواناي زانستى و سەبىر و ئارامگرتن و حىكمەت و
لېزانىنەى بوو كە خواى بەخشەر پىي بەخشىبوو، تا سەرەنجام رووى گەشى
ھەق، زياتر دەرکەوت و..^(۱).

وېرپراى سىنگ فراوانى و لىبووردەيى (شىيخ الاسلام) لە گەل زانايان و بە
دادگەرانە مامەلە كردنى لە گەل پىر و تاقمەكان دا كە چاكەكانى بىنيوون، بەلام
لە لايەكى دىكەوھ زۆر بە جەددى و بى سازش كردن و بەراشكاوانە بەرپەرچى
ھەلوئىستە ئاشەرى و خراپەكانيانى داوئەتمەو، كەواتە لە لايەكەوھ ھەك چۆن
بەرپەرچى عەقىدەى باطللى نەصرانىيەكانى داوئەتمەو و راستىيەكانى دەرپارەى
(مىسح، عىسا) و زۆر شتى دىكە بۆ خۆيان و مسولمانان روونكر دۆتەو، بەھەمان
شۆھ سەبارەت بە قسە و تېروانىنى ھەلەى پىر و تاقمە بىدعەتچى و لادەرەكانى
ھەك شىعەش قسە و راى خۆى ھەبووھ ھەك لەم چەند دېرەدا باسى دەكەين:

دواى ئەوئى زاناي شىعە مەزھەب (ابن المطهر الحلي) كىتەبىكى گەورەى لە
دژى (أهل السنة والجماعة) دانا بەناوى (منهاج الكرامة في معرفة الامامة)
كە ئەوھش بۆ مەرايى و دلخۆشكردى مەلىك (اوليجاخدا بىندەخان) تەتارى

بوو كە بە ھەولئى ((ابن المطهر) ببو بە شیعە، (ابن المطهر) لە كەتیبە كەیدا زۆر بى ویزدانانە و داخ لە دلانە لە دژى ھاوہلانى پىچەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بە گشتى و سى جىنشینه سەرپراستەكان نووسىويەتى و باسى بى گوناھى و مەعصومىەتى ئەھلى بەيتى كەردووە و لە كەردانەوى ئەو و بۆ دەرکەوتنى راستیەكان، مەسولمانانى (أهل السنة) داوايان لە (شیخ الاسلام) كەرد كە ھاوہنى زانیاریەكى فراوان بوو، بەرپەرچى (ابن المطهر الحلبي) بەداتەو، ھەربۆیە ئەویش وەكو وەلامىك كەتیبىكى نووسى بەناوى (منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية)^(۱). كە تىیدا شیخ الاسلام بەرپەرچى ھەموو ئەو درۆ و دەرسانەى داوئەو كە (ابن المطهر) بە بەلگە ھىناونى و دەرى خستو كە ھەموو ئەو رىوايەتانەى (ابن المطهر) بە ھى (صحيحين و احمد بن حنبل) لە قەلەم داو، درۆن و (ابن المطهر) ھەلئى بەستوون. شیخ الاسلام لەو كەتیبەدا لەباسى گەورەى پەلە و پایەى ھاوہلان و ھەلوئىستى رافیزە بەرانبەریان دەلئى: (وهذه الامة خير الامم، وخيرها القرن الاول..... وهؤلاء المفترون وصفوهم بنقيض ذلك بانهم لم يكونوا يعلمون الحق ويتبعونه، بل كان اكثرهم عندهم يعلمون الحق ويخالفونه)^(۲)

واتە: ئەم ئوممەتى ئىسلامە باشتەرىن ى ھەموو ئوممەتانە باشتەرىن ئوممەتى ئىسلامیش سەدەى یەكەمە... ئەو شیعە درۆزانەش بە پىچەوانەى ئەوە باسیان دەكەن و دەلئى - ھاوہلان - ھەقیان نەزانیووە و بەدواى كەوتبن، بەلكو لاى وان زۆریەیان ھەقیان ناسیووە و بەدواى نەكەوتوون و پىچەوانەى وەستاوون.

ھەر لەو بارووە شیخ الاسلام دەلئى: (فانهم عمدوا الى خيار أهل الارض من الاولين بعد النبيين والمرسلين والى خیرامة اخرجت للناس فجعلوهم شرار الناس، وافتروا عليهم العظائم وجعلوا حسناتهم سيئاتهم..... ليس في جميع الطوائف

(۱) منهاج السنة: چوار بەرگ و نزیکەى (۱۲۱۴) لاپەرپیە، الحافظ الذهبى كورتى كەردۆتەو بەناوى (المنتقى).

(۲) منهاج السنة ج ۱ ص ۵۲

المنتسبة الى الاسلام مع بدعة وضلالة شر منهم، ولا أجهل ولا اكذب ولا أظلم ولا أقرب الى الكفر والفسوق والعصيان وابعد عن حقائق الايمان منهم)^(۱)

واتە: شىعەى رافىزە دەربارەى باشتىنى خەلکى سەرزهوى دواى پىغەمبەرانى خوا و دەربارەى باشتىن کۆمەل کە بۆ خەلکى پەيدا کراون دەلەن خراپتىنى خەلکەن و درۆى گوناھى گەورە يان بۆ ھەلەبەستەن و چاکەکانىش بە خراپە و گوناھ دەزانن.. لە تىکراى ئەو کۆمەل و دەستانەى پالەراونە لای ئىسلام و بىدعە و گومراييان ھەيە لەوانى خراپتر تىدا نى يە، ھەکەس لە شىعە نەزانتر و درۆزتر و زالمتر و نزىکتر لە بى باوھرى و گوناھو لەرى دەرچوون و دوور کەوتنەو تر لە راستى يەکانى ئيمان نى يە.

شىخ الاسلام قسەيە کى (الامام الشعبى) دىنيتەو کە دەلى: لە يەھوديانيان پرسى کى لە شوئىکەوتوانى دىنى ئىوہ لە ھەموو کەس باشتەر؟ وتیان ھاوہلانى موسا. وە لە (نصرانيان) پرسى کى لە شوئىکەوتوانى دىنى ئىوہ لە ھەموو کەس باشتەر؟ وتیان ھاوہلانى عيسا. لە رافىزيان پرسى کى لە شوئىکەوتوانى دىنى ئىوہ لە ھەموو کەس خراپتر؟ وتیان ھاوہلانى (محمد) کە داوايان لىکراوہ داواى لىخوشبوون بکەن بۆيان بەلام جنىويان پى دەدەن.^(۲)

بەھەمان شىوہ (شىخ الاسلام) باسى ھەلوستى خراپى شىعە دەکات کە لە دژى مسولمانان ھاوکارى جولەکە و نصرانيەکان بوون، دەلى: (وهذا دأب الشيعة دائما يتجاوزون عن جماعة المسلمين الى اليهود والنصارى والمشرکين في الأقوال والموالاة والمعونة والقتال وغير ذلك، ومن أضل من يقوم يعادون السابقين الاولين من المهاجرين والانصار ويوالون المنافقين والكفار)^(۳)

واتە: ھەموو کات ئەوہ عادەتى شىعە بووہ کە بە قسە و دۆستايەتى و يارمەتى دان و جەنگ و ... رىزى مسولمانانى جى ھىشتووہ و چوئە بەرەى

جولەكە و نصرانى و ھاوبەشدانەران. ئايا كىي لەوكەسە گومرا و سەرلىشىۋاتىرە
كە دژايەتى پىشىنە يەكەمەكان لە كۆچكەران و پشتىوانان دەكەن و پشتى
دەغەل و كافران دەگرن. كەچەند نمونەيەكى زىندوو لەو بارھو دەننەتەو وەك:
ھاوكارىكردنى نەصرانى يەكان لە شام و ...

ئەوھى رابرد چەند سيفەتەكى (شىخ الإسلام ابن تيمية) بوون، كە ورنەيەكى
رۆشنمان دەداتى لە كەسايەتتى ئەو پىشەوا گەورەيە و، ئەو دەسەلمىنى كە
قسە و كەدەھى ناوبرا و يەكيا گرتۆتەو و خو و رەوشت و ھەلۆستەكانىشى
بە پىي شەرىعت بوون، وە دەردەكەوى كە (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خواى
لەيىت)، باشتىن نمونەى زاناي خاوەن كەدەھى بە پىي شەرىعت و رەستويەتى
لە قورئان و سوننەت لاندەدا و، بۆ تىگەشتن لىيان رىي پىشىنى چاكي
گرتەو.

بهشی پینجهم

ریبازی (شیخ الإسلام) له بانگهواز و چاکسازی له نیوان تیور و جی بهجی کردندا

له کاتیکدا (شیخ الإسلام) هاته دنیاوه که خهریک بوو، مسولمانان نیشانه و قوچکهکانی سهر نهو ریهی که رینمایان دهکات بۆ ههق و راستیی، لهنیو بهلا و گرفت و ناخۆشییهکاندا ون بکهن، نهو به ئهرکی گرانی چاکسازی له ههل و مهرجیکی ئاوا تفت و تال دا که نوممهتی ئیسلامی پیندا تیندهپهری، ههستا، دواي نهوهی تووشی پارهستایی و دۆگمایی بوون بوو، گیانی بهبهر بیر و هزری ئیسلامی دا کردهوه که خهریک بوو نیشانه و دروشمهکانی بکوژینهوه.

(ابن تیمیة) وهک بهکێک له زنجیرهی پیاوچاکانی میژووی ئیسلامی هاته ژیانهوه و نهوکات کۆمهلگهی ئیسلامی گهیشتبوه ناست و قۆناغێک که قهلهم ناتوانی وێنای بکا، لهبهر نهو گهندهلێی سیاسی و کۆمهلایهتی یهی تیی کهوتبوو، وێرایی پارچه پارچه بوون له رووی مهزههبیهوه، چهند سهرکردهیهک دهستیان بهسهر کاروباری خهلکی دا گرتبوو، له سیبهری نهزانیی خهلکهکهدا بۆ تیرکردنی ههوا و ئارهزووی خۆیان دهژیان، بهو شیویه بهلا و ناخۆشیهکان ههموو لایهکیان گرتبووه، وای لیهاتبوو خهلکی ههستی بهرفهنگاریبوونهویان نهمابوو، دهیانینی، بهلام عهقلیان پێی نهدهشکا، دهیانییست، بهلام تیینهدهگهشتن، لییان

دەخوپىن و بەخۇيان نەدەزانى، لە ھەلومەرجىكى ئاوا خراپدا، كە (تەتار) یش ھېرشى كىردبۇو سەر ولاتانى مەسۇلمانان و داگىرى كىردبۇون و، لە بارودۇخىكى رووخاوى ئابورى ئاوا و تىكچوونى كۆمەلەيەتتىدا، كۆمەلگا پىوستى بە بانگخوازىكى لىھاتوو ھەبوو، كە بتوانى سەرپەرشتى بارودۇخەكە بىكات و پىش ئەوئى دەست بىكات بەو كارە چاكسازىيانە، ھەلىبەسەنگىنى و تى بگا و بىتوژىتەو، چونكە رى كىردن بە پىچەوانەى رىرەوى راستى و چارەسەرى وەزەكە، دەيتە ھۆى درووست بوونى پەرچ و لەمپەر، ئەگەر نەيتە مايەى بە زاىە چوونى ھەول و كىرد و كۆشەكان.

(ابن تەيمىيە) (رەھمەتى خاى لىيىت)، ئەو بانگخوازە لىھاتوو و ئىنسانە چاكسازە ھەلەكەتوئە بوو، كە توانى جوولەيەكى بەھىز لە ژىنگەى وەستاوى سەردەمى خۇيدا بەرپا بگا، وە ژىنگە خىزانىيەكەشى كە لە بنەمالەيەكى زانستى و دىنىي دا پەرورەدە بوو بوو، يارىدەدەرى بوو لەو بواردە، وپراى چەند سىفەت و توانايەكى دىكەش كە خاى كارەجى پى بەخشىبوون، لە زانىارى و تواناى زۆر لەبەركىردن و ئازايەتى و نەترسان و ھەقىيى و چەسپارى و ئارامگىرتن لەسەر وەستوگىرتنى بەرپىسارىەتى و ئەو دەرھاويشتانەى تووشيان بوو لەو رىيەدا لە ئەزىت و ئازار و ئەشكەنجە و دەرەدەرى كە لە پىئاو پەزامەندىي خوادا سەبرى لەسەر گىرتوون، وپراى خۇيەكلاكرەنەوى و سىنگ فراوانىي و ھەبوونى تەقوا و دىنا بە كەمگىرتن و عىبادەتى زۆر و ... ھتە، كە ھەموو ئەوانە پاش چاكە و يارمەتى خوا، ئامادەيان كىرد كە بىتە چاكەخوازىك و چاكسازىك بۇ ئەو ھەلومەرج و بارودۇخە خراپ و ناھەموارەى كە مەسۇلمانان لەو كاتەدا تىيدا دەرپان.

(شىخ الإسلام) ھەستا بە پشتگىرتنى دىنى خوا و گىرانەوى مەتەنە بۇ دلى مەسۇلمانان و، دزايەتى كىردنى ترس و دلهراوكى كە دلهكانى پىركىردبوو، وە سەرلەنوى درووستكرەنەوى ئەوئى كە خەرىك بوو سەرلەبەرى ھەلەكەى، لە بىناى فكرى و سىياسىي و كۆمەلەيەتىي و ئابورىي، بۇ ئومەمەتى ئىسلامىي، وە ئەوئى لە توانايدا بوو لەو پىئاوئەدا كىردى، بەلام با بزەنن چوونى كىرد و بنچىنەكانى پىرۆزەچاكسازىەكەى چى و چى بوون.

یهکم: بنچینهکانی بهرنامهک بانگهوازیی لای ئینوتهیمیه:

خوای میهره‌بان (ابن تیمیه)ی سهرخست بۆ کارکردن له‌سهر زیندوو کردنه‌وه‌ی بانگه‌واز له‌ ده‌روونی خه‌لکی دا، به‌ره‌و هه‌ق و راستیی، وه بۆ لایبردنی ئه‌و په‌له و ته‌م و مژه‌ی له‌ حال و وه‌زعیان ئالابوو، که بنه‌ماکانی ئیسلامی به‌پێزیان له‌ زۆر که‌س ونکردبوون، هات و چه‌ند بنچینه‌یه‌کی بۆ بزوو‌تنه‌وه بانگه‌وازییه‌که‌ی له‌ نێویاندا داناو، له‌وێه ده‌ستی پێ کرد، بۆ ئه‌وه‌ی بگاته مه‌به‌سته‌کانی، له‌ گێڕانه‌وه‌ی متمانه‌ی خه‌لکی به‌ په‌روه‌رد گاریان و په‌یوه‌ندیی پچراویان له‌ گه‌لی دا چاک بکه‌نه‌وه‌و، ده‌ستیان بگری به‌ره‌و سه‌ربه‌رزی دنیا و قیامه‌ت بیانبات. له‌و بنچینه‌ی پستی پێ ده‌به‌ستن:

۱- ده‌ست گرتن به‌ قورئان و سوننه‌ت:

(ابن تیمیه) یه‌کێک بوو له‌ داکوکی‌کارترین که‌س له‌سهر ده‌ستگرتن به‌ قورئان و سوننه‌ته‌وه، بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌کرد و هه‌رشه‌تێک پێچه‌وانه‌ی ئه‌وان بوایه، وه‌لای ده‌نا و یه‌کێک بووه‌ له‌و که‌سانه‌ی که‌ باشترین شوێنکه‌وته‌ی قورئان و سوننه‌تن، له‌ هه‌موو هه‌لسوکه‌وته‌یکیاندا.

(الحافظ أبو حفص البزار) ده‌لی: (كان اذا وضع له الحق بعض عليه بالنواجذ، والله ما رأيت احدا أشد تعظيما لرسول الله (صلى الله عليه وسلم) ولا احرص على اتباعه ونصر ما جاء به، منه...) (۱).

واته: (هه‌رکاتێک هه‌قی بۆ ده‌رکه‌وته‌بایه به‌ ددانان ده‌یگرت - واته به‌ توندی ده‌یگرت - سوتند به‌خوا که‌سم نه‌دیوه‌ له‌و زیاتر پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)ی به‌ گه‌وره‌ گرتیی و داکوکی کارتر بوویی له‌سهر شوێن پێ هه‌لگرتنی و پشتگرتنی

﴿ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ﴾ الأنفال: ١

ۋاتە: پارئزله خوا بکەن و نىۋانى خۆتان چاك بکەن. ۋەدە فەرمۇى:

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾ ال عمران (۱۰۳)

ۋاتە: (ھەمووتان دەست بگرن بە رىسمانى خواۋە و پەرتەۋازە مەبن). ۋەدە فەرمۇى:

﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ ال عمران (۱۰۵)

ۋاتە: (ۋە ۋەكو ئەوانە مەبن -لە جوولەكە و گاۋرەكان- كە پەرتەۋازە بوون و ناكوكيان كەۋتە نىۋان، دۋاى ئەۋەى بەلگە و نىشانەى ئاشكرايان بۇ ھاتن، ۋە ئەوانە سزاي گەۋرەيان بۇ ھەيە).

ۋە ۋىئەى ئەۋ دەقانە زۆرن كە فەرمان بە كۆمەل بوون و يەكپىزى دەكەن و، نەھى دەكەن لە پارچە پارچەيى و ناكوكيى، يىگومان شوئىكەۋتۋانى ئەم بنچىنەيە ئەھلى كۆمەل و جەماعەتن، ھەرۋەك دەرچۋان لى ى ئەھلى پەرتەۋازەيى و لىكترازان^(۱).

ب- دەستپىگەردى لە (يەكپەۋى قىسە و يەكفستى دالان) ۋەدە:

(شيخ الإسلام) لەۋبارمەۋ دەلى: (يەكەم شت كە دەمەۋى لەم بنچىنەيە دەستى پى بکەم، ئەۋەيە كە پەيۋەندى بە خۆمەۋە ھەيە، ئىۋە دەزانن - خوا لىتان رازى بى- من پىم خۆش نىە و نامەۋى ھىچ كەس لە مسولمانان - چ جاي ھاۋەلانمان- قەت بە ھىچ شىك ئازاريدرى، نە ئازاردانى ئاشكرا نە پەنھان، ۋەمن رەخنە و گلەيىم لە ھىچ كەسىك نىە، بەلكو ئەۋان چاكە و خۆشەۋىستى و گەۋرەيان بەسەرمەۋە ھەيە، ھەر كەسە بەپى ى خۆى، ۋە ئىنسان يان مۈجتەھىدىكە و پىكاۋىەتى، يان بە ھەلەدا چۈۋە، يان گوناھبارە، يەكەميان خاۋەن پاداشتە و سوپاسكراۋە، دوۋەميان لەگەل ھەبوۋى پاداشت لەسەر نىجتەھادەكەى عەفوۋ كراۋە و خوا لى ى خۆش دەيى، سىيەميان خوا لە

ئىمە و ئەو و باقى مەسۇلمانان خۇش بىچ، قەسە كەردن لەسەر پىچەوانەى ئەم بىچىنەى دەپچىنەو و كۇتايى پىچ دىنن^(۱).

۵- بە ناھەق قەسە كەردن لە دۇرى يەكدى بىچىنەى پارچە پارچە بوونە:

(شەيخ الإسلام) دەلى: (قەسە كەردن لەسەر پىچەوانەى ئەم بىچىنەى شەيخ دەپچىنەو، وەكو ئەوئەى يەككە بلى: فلان كەس كەمتەرخەم بوو، فلانكەس ئىشى نە كەرد بەھۇى فلانكەسەو، (شەيخ الإسلام) توشى ئازار بوو، فلانكەس ھۇكارى ئەو مەسەلەىە بوو، فلانكەس قەسەى لە دۇرى فلان دەكەرد، لەو جۇرە قسانە كە زەمەم و رەخنەى تىدایە بۇ ھىندىك لە برايان و دۇستان، مەن رى نادەم كەس ئازارى يەكدى بدات^(۲).

۳- رەچاۋە كەردىنى فىقھى لە پىشتەركان - فىقھە الاولويات - و پەلە پەلىمى - تەدرج - لە پەروەردە كەردىدا:

پىشىنى چاك (رەزاي خايران لى بىچ) بەھۇى تىگەىشتىنى راستيان لە دىن، چاك دەپانزانى لە پىشتەركان چۆن دىارى بىكەن، وە چۆن ژيانان رىكە بىخەن لە ميانەى ئەو دىارى كەردەدا، ئەگەر يەككە لە نىويان پەيدا بوويەى و چۆنىەتى رىكەىشتىنى لە پىشتەركانى چاك نەزانىباىە، دەچوونە لای و دىلەسۇزىيان بۇ دەواندە و بۇيان رووندە كەردەو كە دەقە شەرىعىيەكان ھىندىك جار- بەرۋالەت- لەلای مەسۇلمانان دۇرايە تىيان لە گەل يەكدى دا ھەىە، بەلام بە گەرەنەو بۇ تىگەىشتىنى لە پىشتەركان، زانىنى گەنگەر دواىى گەنگ، پىوستەر و پىوست، ئاسان دەى، بەلام بەھۇى نەبوونى تىگەىشتىنى راست و دروست بۇ ئىسلام و، تىنە گەىشتىنى چاك لە فىقھى لە پىشتەركان ئاكۇكى پەيدا دەى و ئەو بە يەككە لە گەنگەرتىن ھۇكارەكان دەمىردى، كە سەر دەكىشى بۇ دروست بوونى ئاكۇكى لە نىو مەسۇلماناندا.

يىگومان رىڭخستنى لە پىشتەرەكان لەلای مسولمانان و رىزىبەندى و ديارىكردنى گرنىگتر نىجا گرنىگ، ئەركىكى گرنىگ و كارى مسولمانى ناسابى نى، بەلكو ئەركى زانايانى متمانە پىنكاراوى ئەم نۆمىمەتەن، ھەر بۆيە زاناي گەورە (عبدالوھاب خلاف) دەلى: (ان تقدير الضرورة التي يعدل به عن حكم النص، وتقدير المصلحة التي يبنى عليها الحكم فيما لانص فيه يجب أن يكونا من اختصاص الجماعة التشريعية في الأمة المكونة من العدول ذوي البصيرة النافذة بأحكام الشريعة ومصالح الدنيا ولا يوكل أمر واحد منهما الى فرد أو أفراد، فان الهوى قد يغلب على العقل فيقدر الكمالى ضروريا، ويقدر المتوهم قطعيا ويقدر المفسد مصلحة).

واتە: يىگومان ديارىكردنى حالەتى ناچارى كە بەھۆيەو لە روالەتى ھوكمى دەق لادەدرى، ۋە ديارىكردنى ئەم بەرژھوندىيەى كە لەسەر شتىك كە دەقى لەسەر نىيە بنىات دەدرى، ھەردووکیان مافى تاييەتى دەسلەتاتى ياسادانانن لە نىو نۆمىمەت، كە دەبى لە كەسانى دادگەر و شايستە و بەرچاروون و شارەزا بە ياساكانى شەرىعەت و بەرژھوندىيەكانى دنيا پىك بىت. ۋە ھىچ كام لەو دووانەش بە كەسنىك يان چەند كەسنىك ناسپىردرئ، چونكە زۆرجاران ئارەزوو بەسەر عەقل دا زال دەبى، ۋە ئەوھى كە تەواوكەرە بە پىويست و، شتى ۋەھمى بە يەقىن و خراپە بە بەرژھوندى دادەدرى.

(شيخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت)، يەككىكە لە گەورەترىن كەسايەتییەكان بە درىژابى مېژوو كە لە ئامانجەكانى شەرىعەت و رىزىبەندى لە پىشتەرەكان (مقاصد الشريعة و ترتيب الأولويات) لە كارەكاندا بە باشى تىگەيشتە، وئراى ئەو زانىارىيە زۆر و ئاگادارىيە فراوانەى خواى زانا پىي بەخشيە لەبارەى شەرىعەت و راجىابى مەزھەبەكان و قسەى پىشەوايان، كە بۆتە مايەى پەيدا كردنى توانايەكى زۆر لەسەر رىڭخستنى شتە لە پىشتەرەكان بۆ كارە بانگەواز و ھەولە چاكسازىيەكانى، ھەر بۆيە كاركردن بە فىقھى لە پىشتەرەكان، گرنىگىيەكى زۆرى ھەبوو لەلای ئەو ۋەك لە داھاتوودا كەمىك باس لەو مەسەلەيە دەكەين.

أ- كىنگى تىگە يىشتىن لە (مقاصد الشريعة) ئامانجەكانى شەرىعت:

(شيخ الإسلام) (رەحمەتى خۇاى لىيىت) دەلى: (ھەر كەسىك بىدەۋى شەرىعت ۋەك خۇى و لە چوارچىۋەى دەقەكان و ئامانجەكاندا بىخۇنىتەۋە، دەزانى كە شەرىعت لەسەر ئايەتى:

﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ البقرة (۱۷۳).

ۋاتە: (ھەر كەسى بەراستىيى ناچارىي و بەئەندازەى زەرۋرەت و بى زىددەپۋىي ھەرام بخوات، ئەۋە گوناھى ناگاتى). ۋەئايەتى:

﴿فَمَنْ أَضْطَرَّ فِي مَخْصَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ المائدة (۳).

ۋاتە: (ھەر كەسىك ناچارىي لە بىرسان، بى ئەۋەى مەبەستى زىددەپۋىي و گوناھ كىردن بى، بۆى ھەيە ھەرام بخوا و لىي ھەرام نىيە، خوا لىخۇشبوۋى بە بەزىيە). بىيات نراۋە، كەۋاتە ھەرشتىك ئىنسان بۆ پاراستنى ژيانى خۇى لە مردن پىۋىستى پى ى ھەي، و مەبەستى كىردنى گوناھىش نەي - ۋەك نە كىردنى ۋاجىبك، يان كىردنى ھەرامىك - ئەۋە ھەرام نابى لەسەرى، چۈنكە ئەۋكات لە ھۆكۈم و ماناى تىگىراۋ (مضطر) دايە كە بە ناچارىي و بە پىي پىۋىست دەيكات)^(۱).

ب- ۋەدىي (شيخ الإسلام) لە رىزەندىي كىردنى لە پىشتىرەكان دا:

پىشەۋا (ابن القيم) (رەحمەتى خۇاى لىيىت)، كەمىك لە تىگە يىشتىنى قوۋلى (شيخ الإسلام) بۆ ئىسلام و ۋەدىنىيەكەى لە رىزەندىي كىردنى لە پىشتىرەكان، باس دەكا و دەلى:

(سمعت شيخ الإسلام ابن تيمية يقول: مررت أنا وبعض أصحابي في زمن التتار بقوم منهم يشربون الخمر، فأنكر عليهم من كان معي، فقلت له: إنما حرم الله الخمر لأنها تصد عن ذكر الله وعن الصلاة، وهؤلاء تصدهم الخمر عن قتل

النفوس وسبی الذریة وأخذ الأموال، فدعهم^(۱).

واته: (گوتیم له "شیخ الإسلام ابن تیمیة" بوو دهیگوت: من و هیندیک له هاوه لانی له سهردهمی ته تاره کاندای به لای خه لکیکی نهواندا تیپه رین که شه را بیان ده خواردهوه، نهوهی له گه لمدای بوو وستی نه هیلی ته وکاره خراپه بکه، منیش پیم گوت: خوا تاره قی بویه حه رام کردوه چونکه له یادی خوا و نوژ پیئاگایان ده کات، به لام نهوانه تاره خواردهوه که یان له کوشتنی خه لک و بردنی مال و به دیل گرتنی خه لکی بیئاگایان ده کات، لییان گه ری با بخونهوه). هه ره له وباروه (ابن کثیر) ده لی: (خه لکی باسی نهوه یان ده کرد که جهنگ له گه ل (ته تار) چونه و چ حوکیکی ههیه؟ چونکه نهوان خویان به مسولمان ده زانن و له نیمامیش هه لئه گه راونهوه، که پیشتەر گوئی رایه لی بووین و دواپی به قسه یان نه کرد بی؟ (شیخ تقي الدين ابن تیمیة) گووتی: نهوانه وه (خه واریج) وان، که دزایه تی (علی و معاویه) یان ده کرد و پییان وابوو خویان چاکترن لهوان و له هه ردووکیان شایسته ترن بۆ کاروبار به ریوه بردن، وه نه مانهش (ته تار) واده زانن له مسولمانان شایسته ترن، له پیاده کردنی هه ق و راستیی دا، وه به شتی که ره خنه و عه بیبه له مسولمانان ده گرن، که خویان پیوهی گیرۆده بوون، له گوناوه زولم و سته م، به لکو له مسولمانان زۆر زیاتر زولم و تاوانیان ههیه، زانایان و خه لکی به گشتی ناگادارن و نهو شته ده زانن.

وه به خه لکی ده گوت: نه گه ر منتان بینی له به ره ی نهوان دای بووم و قورپانیکم له سه ر سه ربوو، بمکوژن، به وه خه لک هانده درا بۆ جهنگ کردن له دژی ته تار و نیه ت و دلیان به هیژ ده بوو^(۲). هه ره له و باروه (ابن اکثیر) باس له هاندانی (شیخ الإسلام) به شکاندنی رۆژوو ده کات له ره مه زاندا، که له جهنگ دابوون له گه ل (ته تار) دا، بۆ نهوهی هیژ و پیزیان هه بیج و بییه ژ نه بن، به هه مان شیوه وه پیشتەر باسمان کرد (شیخ الإسلام) له جهنگی (شقه ب) دژی (ته تار) رازی

نەبوو له ژێر ئالای سولتاندا بجهنگی و چاکتر له لای ئەو ئەو بوو، که له گەڵ شامیه کان و له ژێر ئالای شام دا بی^(۱)، هه‌موو ئەمانه زانایی (شیخ الإسلام) له ریزه‌ندیکردنی له پێشتره‌کان دا ده‌سه‌لمینی.

هـ - نه‌کردنی و اجبێک له پێناو کردنی و اجبێک، یان بێ‌ده‌نگی له فراپیه‌ک له پێناو لابردنی فراپێک دا؛

(شیخ الإسلام) (ره‌حه‌تی خ‌وای لیبت) ده‌ڵی: (ئه‌گه‌ر دوو شتی واجب کۆبوونه‌وه و نه‌ده‌کرا هه‌ردووکیان به‌یه‌که‌وه بکێژن، ئەو‌ی واجب‌تره‌ پێش ده‌خری و ئەو‌ی دیکه‌ له‌و کاته‌دا واجب نای، وه‌ ئەو که‌سه‌ی ئەو واجب‌ی ته‌رک کرده‌ له‌ پێناو کردنی شتیکی واجب‌تردا نایته‌ چو‌نه‌ری واجب، به‌هه‌مان شیوه‌ ئە‌گه‌ر دوو شتی حه‌رام به‌یه‌که‌وه کۆبوونه‌وه و، به‌کردنی حه‌رامه‌ که‌مه‌که‌ نه‌بوایه‌ حه‌رامه‌ گه‌وره‌که‌ وازی لی نه‌ده‌هێنرا، ئەو له‌و کاته‌دا کردنی حه‌رامه‌ به‌چو‌وه‌که‌ به‌ حه‌رام دانانری، هه‌رچه‌نده‌ ئەو‌ی پێشووی پێی ده‌گوتری نه‌کردنی واجب و ئەمه‌ش پێی ده‌گوتری کردنی حه‌رام‌کراو، وه‌ له‌م حا‌له‌ته‌دا گوتراوه‌: نه‌کردنی واجب له‌به‌ر هه‌بوونی ع‌وزر و، کردنی حه‌رام له‌به‌ر به‌رژه‌ه‌ندییه‌کی مس‌و‌گه‌ر یان پێوست یان بۆ لابردنی شتیکی حه‌رام‌تر)^(۲).

د - یه‌که‌م‌ستنی د‌له‌کان له پێشتره‌ له‌ ئاکۆکی له‌ شته‌ فه‌رعه‌یه‌کان دا؛

پێشتر باس‌مان کرد که (شیخ الإسلام) چه‌ند دا‌کو‌کی کرده‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی قسه‌و گوتاری مس‌و‌لمانان و یه‌که‌بوونی به‌یداغ و یه‌که‌خستنی د‌له‌کانیان، وه‌کاتێک قسه‌ له‌ تێگه‌یشتنی له‌ پێشتره‌کان (فقه‌ الأولویات) له‌ لای (شیخ الإسلام) ده‌که‌ین، ده‌بینین ئەو زۆر دا‌کو‌کی له‌سه‌ر ئەو مه‌سه‌له‌یه‌ ده‌کات و رینگاکانی وه‌ده‌سته‌پێنانی روون ده‌کاته‌وه، ئە‌گه‌ر سه‌ریش بکێشی بۆ نه‌کردنی چه‌ند س‌وننه‌تێکیش، ئە‌مانه‌ی خ‌واره‌وه‌ چه‌ند نمونه‌یه‌کن له‌ویاره‌وه‌:

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۲۵ - ۲۶.

(۲) مجموع الفتاوى ۵۷/۲۰.

* نهکردنی هیندیگ سوننهت له پیناو یه کخستنی دله کان دا:

(شیخ الإسلام) دهلی: (وistحب للرجل أن یقصد الی تألیف هذه القلوب بترك هذه المستحبات، لأن مصلحة التألیف فی الدین أعظم من مصلحة فعل مثل هذا، كما ترك البنی (صلی الله علیه وسلم) تغییر بناء البیت لما رأى فی ابقائه من تألیف القلوب، وكما أنكر ابن مسعود علی عثمان إتمام الصلاة فی السفر ثم صلی خلفه متما وقال: الخلاف شر)^(۱).

واته: (پهسەند نهویه پیاو کار بو بهیه که وه جوشدانی نهو دلانه بکات، به نهکردنی هیندیگ شتی چاک و پهسەند، چونکه بهرژوهندی یه کخستنی دله کان له دیندا گه وره تره له بهرژوهندی کارکی لهو شیویه، وه چۆن پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) بینای که عبهی نه گوژی و نه یخسته وه سهه بناغه ی نهسلای خوی، نه وه کو ناکوکیی بکه ویتته نیوان خه لکه که که تازه مسولمان بوو بوون، چونکه زانی به هیشتنه وهی بهم شیویه یه کخستنی دله کانی تیدایه، وه وه چۆن (ابن مسعود) نارازی بوو (عثمان) (رهزای خوای لیبت) له سهه فری دا نویره کان به تهواوی (بی کورت کردنه وه) بکات، به لام دواوی له دوایه وه نوژی به تهواوی کرد و گوتی: ناکوکیی خراپه.

* ناکوکیی له ورده بابته عه قیدهی دا نایته مایه پهرته وازی:

له چوار چیوهی دیارکردنی له پیشتره کان، ناکوکیی و راجیایی له مهسه له ورد و فره عیهه کانی عه قیده دا، نابج پهرته وازی و دزایه تی له نیوان مسولماناندا دروست بکات، وه نابج سهه بکیشی بو دروست بوونی کیشه و فیتنه، به لکو پیوسته زمانه کان له قسهی خراپ خو بگرته وه و، دله کان یه ک بن و، نه فسه کان یه ک ریز بن، به شیویه ک لهو نامهیهی دا که ناراسته ی نههلی (به حرین) ی کردبو دوا ی نهوهی راجیاییان که وتبووه نیو له مهسه لهیه کی بچووکی عه قیدهی دا، که بریتی بوو له (بینرانی خوا له لایهن کافران وه) و کیشه و دمبه دمه له نیواندا دروست بوو بوو، تاوا ی لیتهات قسهیان له یه کدی دابری و هیندیکیان نوژیان

لە دواى ھىندىكىيان نەدەكرد، (شىخ الإسلام) (رحمەتى خواى لىيىت) دەلى: (ئەوھى پىۋىستىكىرد ئەم نامەيە بنووسم برىتى بوو لەوھى كاتىك نىردراوھەكەتان ھىندىك شتى بۆ باسكردم، لە تەفرەقە و ناكۆكىي نىوانتان، باسيان لەوھە كە كار گەيشتۆتە نىك شەركردن بەيەكەوھ، و گوتيان: كە ھۆى ئەو تەفرەقە و ناكۆكىيەش مەسەلەى (بىنرانى خوا لە لاينە كافران) مەيە، وە ئىمە نەماندەزانى كە كار لەو مەسەلەيەدا دەگاتە ئەو راددەيە، چونكە ئەو شتىكى بچووكە، بەلكو ئەوھى گرنگە و پىۋىستە ھەموو مەسۇلمانىك باوھرى پى ھەيى ئەوھى كە (أن المؤمنین يرون ربهم في الدار الآخرة في عرصة القيامة و بعدها يدخلون الجنة) واتە: يىگومان ئىمانداران لە رۆژى دوايى دا لە گۆرەپانى وەستاندا پەرورەدگاربان دەيىنن و ئىنجا دەچنە بەھەشتەوھ. دوايى دەلى: بەكورتى مەبەستەم ئەوھ نىيە لەم نامەيەدا قسەى تەواو لەسەر ئەو مەسەلەيە بكەم، چونكە ئەوھ زۆر ھەلدەگرى، بەلكو مەبەستەم روونكردنەوھى ئەوھى كە ئەم مەسەلەيە لەو مەسەلە گرنگانە نىيە كە زۆر باسى بكرى و، بخىرتە سەر زارى ھەموو كەس لە خەلكى گشتى و تايبەتى و بىيىتە دياردەيەك و ماھى لىكترازانى دلەكان و پارچە پارچە بوونى ويىست و ئارەزوو مەبەستەكان^(۱).

* راجىيائى لە وردە بابەتە فىقھى يەكان دا نايتە ماھى پەرتەوازەيى:

ئەگەر راجىيائى لە وردە بابەتى عەقىدەدا نەيىتە ماھى پەرتەوازەيى و لىكترازانى مەسۇلمانان، ئەوھ راجىيائى لە وردە بابەتە فىقھى يەكاندا، زياتر ئەو ھۆكەمى بەسەردا دەچەسپى و (ابن تيمية) لەوبارەوھ دەلى: (وأما الاختلاف في الأحكام فأكثر من أن ينضبط ولو كان كلما اختلف مسلمان في شيء تهاجرا لم يبق بين المسلمين عصمة ولا اخوة)^(۲).

واتە: بەلام راجىيائى لە ھۆكەمە فقھىيەكان دا لەوھ زياترە كۆنترۆل بكرى، خۆ

ئەگەر ھەركاتىڭىز دوو مەسئۇلمان لە دووشت دا راجىيائىن ھەببۇ، لىكداپران دروست بىي، ئەو لە نىوان مەسئۇلمانان دا، يەكپىزىي و برايتىي نامىي.

(شەيخ الإسلام) زۆر دژى ئەو ھەببۇ كەلەسەر راجىيائى ھىندىك بابەتى فېقھىي، ناكۆكىي و لىكداپران دروست بىي و لەوباروھ دەلى: (چۆنەتى نوپۇز كە يەكە لە درووشمەكانى مەسەلەى (بسم الله الرحمن الرحيم) خەلەكى لەوباروھ كە ئايا ئايەتەكە لە قورئان يان نا، ناكۆكن؟ وە لە خوتەندەوھى لە نوپۇزدا بە ھەمان شىو، لە ھەرلەيەك چەند شىك لەو باروھ نووسراون، كە لە ھىندىكىيان بەرانبەر ئەوى دىكە جۆرىك لە نەزانىي و زۆلمى تىدایە، لە كاتىكدا كارەكە بچووك و ئاسانە^(۱).

* راجىيائى بەبى لىكقازان:

(شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، دەلى: (مەسەلەى راجىيائى-وەك من بزائم- لەو شتەندا نىيە، كە بىنە ھۆى لىك داپران و پەيۋەندىي پەچراندن لەگەل يەكدى دا، ئەوانەى پىش ئىمە قەسيان لەو كەردو، ھەموويان لە ئەھلى سوننەت و شۇئەپى ھەلگىرى شەرىعت بوون، زۆر كەس راجىيائى لە مەسەلەيەكدا ھەببۇ و لىكەش نەترازون و پەيۋەندىشىيان لەگەل يەكدى نەپچراندو، وەك چۆن ھاۋەلان (رەزائى خاىيان لى بى) و خەلەكىش دواى ئەوان، راجىيائىن ھەببۇ لەو دا كە ئايا پىقەمبەر لە دىيادا خاى بىنيوھ يان نا؟ كە ھىندىكىيان قەسى توندىا لەوباروھ كەردو، بۇ نمونە دايكى ئىمانداران (عائشە) (رەزائى خاى لىبىت) لەوباروھ دەلى:

(من زعم ان محمداً رأى ربه فقد أعظم على الله الفرية)^(۲)

واتە: ھەركەسىك وا بزائى كە محمد (صلى الله عليه وسلم) پەرۋەردگارى لە دىيادا بىنيوھ، ئەو قەسيەكى زۆر ناراستىي لەسەر خوا كەردو، لەگەل ئەو شەدا

(۱) القواعد النورانية الفقهية (ص ۴۳).

(۲) رواه البخاري برقم (۳۲۳۴) ومسلم (۱۷۷).

ئەو ئاكوڭىيە سەرى نەكىشاۋە، بۇ پەيۋەندىيى پەچران و لىكداپران. بەھەمان شىۋە (ئىمام احمد) (رەھمەتى خاى لىيىت)، موناۋەشەى لەگەل خەلگىكى زۆر لە ئەھلى سوننەت دا كىردە لەسەر شاھەدىي دانى پىغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم) بۇ (۱۰) دە كەسە كە (كەدەچنە بەھەشتى) ھەتا موناۋەشە كە گەشتوتە راددەيەك دەنگ بەرز كىردنەۋەى بەسەر يەككى دا تىيدا پەيداۋە، كە ئىمام احمد و خەلگىكى دىكەش ئەو شاھەدىيەيان بەراست زانىۋە و دەنگ و پەيۋەندىشيان دانەپرىۋە و نەپچراندە، لەگەل ئەۋانەى ئەۋمىيان نەسەلماندە، ۋە زۆر نەۋونەى دىكەش لەو شىۋە ھەن^(۱).

* راجىيائى لە سىنەرى خۇشەۋىستى دا:

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىيىت)، دەلى: زانايان لە ھاۋەلان و تابىيىن و دۋاى ئەۋانىش، ئەگەر لە شتىكدا ئاكوڭىيان ھەۋۋا، دەگەراندە بۇ فەرمانى خوا كە دەفەرەمۇ:

﴿فَإِنْ نَزَعْنَاهُ مِنْ شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولُ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ النساء (۵۹).

ۋاتە: ئەگەر لە شتىكدا ئاكوڭ بوون، ھوكمەكەى بگىرنەۋە بۇ لای خوا و پىغەمبەر - بزەن ئەۋان چى دەلىن لە قورئان و سوننەتدا- ئەگەر ئىۋە ئىمانتان بە خوا و رۆزى دۋاى ھەيە، ئەۋە باشتە و باشتىن سەرەنجامە. دۋاتر (شىخ الإسلام) دەلى: (ۋكانوا يتناظرون في المسألة مناظرة مشاورة و مناقحة، و ربما اختلف قولهم في المسألة العملية والعلمية مع بقاء الألفه والعصمة وأخوة الدين).

ۋاتە: (زانايان كە مشتومپريان دەۋو لە مەسەلەكدا مشتومپرى راپوژ و دلسۆزى بوو بۇ يەككى، ۋە ئەۋان جارى ۋا ھەۋۋە لە مەسەلەككى زانستى يان كىردەى دا، راجىيائىيان ھەۋۋە لەگەل مانەۋەى خۇشەۋىستىي و برايەتىي

دىنىي و پەرۋىشى دا بۇ يەككى. ديسان دەلى: بەلى ھەركەسىك پىچەوانەى قورئان وسوننەت رەفتار بىكات، يان ئەوۋى پىشىنى چاك لەسەرى كۆك بوون، بە شىۋىيەك ھىچ عوزرىشى نەبن، ئەوۋە ئەوكاتە وەك چۆن ھەلسوكەوت لەگەل ئەھلى بىدعەت دەكرى، لەگەل ئەوۋىش بەھەمان شىۋە مامەلە دەكرى^(۱).

ھ- جىاۋازى پلەى كىرەۋە، بە پى جىاۋازى بارودۇغ:

(شىخ الإسلام) (رەحمەتى خاى لىيىت) دەلى: (يەك كىرەۋە ھىندى جاركردى سوننەت و پەسنە، ھىندىك جارىش نەكردى سوننەت و پەسنە، ئەوۋەش لەبەر ئەو بەرژۋەندىيەى بە پى ى دەلىلى شەرىعى لە كىردى يان نەكردى دا دىتە ئاراۋە، مەسۇلمان ھىندىك جار شىكى پەسەند ناكات، ئەگەر بە كىرەكەى خراپەيەك دروست بىي بۇسەر بەرژۋەندىيەى يەكى شەرىعى، وەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دروستكرەنەۋى كەعبەى لەسەر بناغەى (ئىبراھىم) ى عليه السلام، واز لى ھىنا و بە (عائشە) ى (رەزى خاى لىيىت)، فەرمەۋ:

(لولا حداثة قومك بالكفر لنقضت البيت ثم لبنيته على اساس ابراهيم....)^(۲). واتە: (ئەى عائشە) ئەگەر قەۋمەكەت - قورمىش- تازە مەسۇلمان نەبوۋىان و لەسەردەمى بى باۋەرى و جاھىلىيى نىزىك نەبوۋنايە، ئەوۋە كەعبەم ھەلدەۋەشاند و لەسەر بناغەى ابراھىم دامەننايەۋە و دروستم دەكرەۋە.. كەۋاتە پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) ئەوكارەى نەكر، كە لەلاى ئەو نەكردى باشتىر بو، چۈنكە قورمىش تازە مەسۇلمان بوو بوون و ئەگەر ۋاى كىرەبى و دەستكارى كەعبە كىرەبە، ئەو لەدىن دوور دەكەۋتەۋە، ھەر بۇيە ھىشتەۋەى لەسەر ھالەتى خۇى و نەگىرەنەۋەى بۇ سەر بناغەى (ابراھىم)ى تەرجىي دا بەسەر دەستكارى كىرەبە، كە بەھۋى تازە مەسۇلمان بوۋنايەۋە دەستكارى كىرەبە كىشەى لى دەكەۋتەۋە.

ھەر بۇيە پېشەوايان بە باشيان زانىوہ - ئەھمەد و خەلىكى دىكەش- كە ئىمام
 ۋاز لەوہ يىتىچ كە لەلای خۆى چاكتەر، ئەگەر لەوہدا يەكپىزىي مەسۇلمانان
 ھەبى، بۇ نەمۇنە: ئەگەر بەلایەوہ جىاكردەنەوہى يەك پكات وەتر، بەوہى كە
 دوو پكات بكات و سەلام بەداتەوہ و، دوايى يەك پكات بكات، باشتىرى، بەلام
 ئەو پېشەوئى بۇ خەلىكىك دەكرد كە پېشان باشتىروو يەك ركاتەكەش لەگەل
 دوو ركاتەكە بەيەكەوہ بن، جا ئەگەر نەيتوانى ئەوہى خۆى پىي باشتەر پېشان
 بەسەلمىنى، ئەوہ بەرژەوہندىي لەوہ دايە بە قەسەى ئەوان بكا و، ھەرسىك ركاتى
 (وئە) بەيەكەوہ بكات، كە ئەوكات ئەوہ باشتەر لەوہى لىكىيان جىابىكەتەوہ و
 سەرەنجام خەلىكەكە پېشان ناخۆش بى و نۆئى لەدواوہ نەكەن. وەدەلى: (ئەو
 شتانە ھەرچەندە يەككىيان باشتەر لەوہى دىكە، جا ئەگەر يەككى (مەرجوح)ە
 كەى كەرد ئەوہ بۆى دروستە، جارى واش ھەيە كەردنى ئەو (مەرجوح)ە چاكتەر
 لەبەر ئەو بەرژەوہندىيە زۆرەى تىيدايە، ھەرەك جارى واش ھەيە نەكەردنى
 باشتەر، باشتەر لەبەر بەرژەوہندىيەكى گەورە، وە لەھەموو كەردەوہكان دا ئاۋايە،
 كەردەوہى ۋا ھەيە باشتىرە، بەلام لە ھىندىك شىۋن و كاتى دىكەدا شىتىكى
 دىكە لەو باشتەر دەيى^(۱).

**ۋ- مەۋلانەوہ بەپېشەۋانەى بى پېۋايان لە ھەلسەكەوتى ۋالەتپيان دا بە
 پىي كات و شىۋن ۋەتەندى ئامانەكانە:**

(شىخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، دەلى: پېشەۋانەكەردنى كافران
 تەنھا كاتىك دەكرى كە دىن لە بەرزى دايى و سەركەوتوۋ بوۋىچ بە سەر
 ياندا و مەسۇلمانان مەكەچيان كەردىن بەدانى سەرانە (جزية)، كاتىك مەسۇلمانان
 لەسەرەتاي كارياندا بوون و لاۋاز بوون، پېشەۋانە جوۋلانەوہى مەسۇلمانان بۇ
 كافران ۋاجب نەكرابوو، بەلام دواى ئەوہى دىن زالى بوو و سەركەوت، ئەوكات
 ئەوہ ۋاجب كرا، ئەمەش بەھەمان شىۋەيە، ئىستا ئەگەر مەسۇلمان لە (دارالحرب
 يان دارالكفر) نىستەنەك، كە شەرى تىدائىت لە نىۋان مەسۇلمان و كافران يان لە

نىشتىمانى كافران دايى، ئەو ھەرمىنى پىنەكراو ھە دژايەتتى كەرنى كافران لە ھەلسوكەوتى روالەتتىيان دا چونكە ئەو ھە زيان دەگەرپتەو ھە بۆ سەرى، بەلكو ھىندىك جارپەسندە، يان واجب دەيى، ئەگەر مەسۇلمان بەشدارىيان بىكات لە ھەلسوكەوت و رەفتارى ئاشكرايان دا بە مەرجىك لەو ھەدا بەرژەو ھەندىيەكى دىنى تىدەيى، بەو ھەي بەرھە دىن بانگيان بىكا، يان بۆ ئەو ھەي شارەزايى بەكار و كەردەو ھە نىش و پىشەيان و، دوايى مەسۇلمانانى لى ئاگادار بىكاتەو ھە، يان بىتتە ماىەي دوورخستەو ھەي زەرەر و زىانيان لە مەسۇلمانان، يان شتىكى دىكەي ھەك ئەو ئامانجە پەسندەنە.

بەلام لە ولاتى ئىسلامىي (دار الإسلام) دا كە خاى دادگەر دىنى خۆي تىدا بالادەست كەردە و كافرانى بى دەسەلات كەردە، بەدانى، سەرانە (جزية)، لە وىدا پىچەوانە جوولانەو ھەي كافران بىرپارى لەسەر دراو. ^(۱) كەواتە بەپىي زەمان و كات و شوئەن دەگۆرپ.

۴- گشتگىر بەرنامەى بانگخوازىي و

چاكسازىي (شەيخ الإسلام) :

بەرنامەى بانگخوازىي (شەيخ الإسلام) بە گشتگىرى پىناسە كراو، كە ھەموو لايەنە جىاوازەكانى ژيانى گرتۆتەو، (شەيخ الإسلام) خاوەنى عەقلىكى كراو و بىرىكى ناوازەي ھەلكەوتووى فراوان بوو، بە فېراسەت و پىشېنىي تەماشاي شتەكانى دەكرد، لەومىانەدا ئەو ھەي، كە لە رۆژانى داھاتوودا رووى دەدا، دەيىنى، ئەو لەژيانى دا يارمەتى لەو پەيوەندىيە بە ھىزەي وەرەگرت، كە لەگەل خوادا ھەيىو، رۆژەكەي بە بانگەوازي بۆ لاي خوا بەسەردەبرد و شەو كەشى تەرخان دەكرد بۆ خوا پەرسىيى، خاى زانا زانىارى و سەر پاستىي پى بەخشىبوو، دلى بىدار كەردبۆو ھەي بەرچاو پرونىي پى دابوو، زۆر شتى شاراو ھەي بۆ دەرەكەوت، ئەو ھەي ئەو دەيىنى لە حال و ھەزەي مەسۇلمانان،

كەسانى دىكە دەرگىيان پىچ نەدەكرد، بۆيە بىرپارى دا كە گۆرپانكارى و چاكسازى لەنىو كۆمەلدا بىكات، كە بەرۈيۈمەكەى بىرتى بوو، لەو بەرنامە تىر و تەواۋەى كە ھەمۈو لايەك و كايە جىاۋازەكانى ژيانى گرتبۆۋە، تا خراپەكانى چاك كىردن و خوار و خىچىيەكانى راست كىردنەۋە، بە روۋحى ئىسلامى بى ھەلە و پەلە مەسۇلمانانى زىندو كىردنەۋە^(۱). كە ھەلە چاكسازىيەكانى ھەمۈو لايەنەكانى گرتبۆۋە، ۋەك:

يەك: بۈۈرگى سىياسى

كە لەو بارەۋە ھەۋلە چاكسازىيەكەى، دوو لايەنە لەخۇ گرتبۆۋ:

أ- دروستكىردنى تىرۋانلىكى راست بۇ مەكەرائى:

نەمەش لە ميانەى روونكىردنەۋەى راستىيەكى گىرنگ، كە بىرتىيە لەۋەى ئەۋەندە بەس نىيە دەۋلەت بە تەنبا لە لايەنە ئىدارى و بەرپۆۋەردنەۋە بە ھىز بىت، بەلگە پىرستە ئەۋ ئىدارەدانە لەگەل مانا و تىرۋانلىق شەرىيەكان و بىنچىنە نەگۆرەكان لە قورئان و سۈننەتى پىغەمبەردا (صلی اللہ علیہ وسلم) بىگۈنچىن. (شىخ الإسلام) دوو كىتبى (الحسبة) و (السیاسة الشرعية) ى نووسیون كە زۆر لە راۋ بۆچۈنەكانىيە تىدان، سەبارەت بە مافەكانى بەرپىرسان و جەماۋەر، ۋە چۆن دەۋلەتى ئىسلامى دروست بوۋە، وىراى ياساى راۋىز و لىپرسىنەۋە و دژايەتتى كىردنى بەرتىل، كە لەسەردەمى ئەۋان دا زۆر لە نىو فەرمانبەرائى دەۋلەتدا بىلاۋ بوۋ بۆۋە^(۲).

لە پىناۋ ھىنانە دى ئەۋ مەبەستەى دا، بىرپارى دروستكىردنى پەيۋەندىيەكى بە ھىزى لەگەل سولتان دا و رىئەئىيە دەكرد و شتى فىر دەكرد، ھىندىك شتى بۇ روون دەكردەۋە، كە لەلەى ئەۋ شارۋە و نەزائىراۋ بوۋ، ۋە داۋاى لى دەكرد

ئەۋەي ۋالى و ئەمىرەكان خراپيان كىرەبوو چاكيان بىكاتهۋە، ۋە خۇي سەرپەرشتى ھىندىك گۇرپانكارىي كىرد و بەدەستى خۇي خراپەكانى لادەبردن^(۱).

ب- ھەۋلەدانى بۇ بىياتنانى مەۋەتلىكى بەھىز:

ھەر لەۋ پىناۋەدا پەيۋەندىيەكانى خۇي لەگەل ئەمىرە كۆيلەكان (أمراء المماليك) و سولتان ناصردا بەھىز كىرد، ھەۋلى دا قەناعەتپان پىي بىنى بە پابەندىي بە قورئان و سوننەتەۋە لە ھۆكمرانىيى دا، تا ۋاي لىھات بە ھىندىك لەۋ ئەمىرانە بىگوترى قوتايى و شۆنكەۋتەي (شيخ الإسلام) لەۋانە: (زين الدين كاتوبغا المنصورى) كە دەسەلاتدارى (حماہ) بوو، ۋە (ارغون الناصرى) كە پەلى جىگىرى سولتانى، لە مىسر و ھەلەب و دىمەشق پىدراپوو، ۋە ئەمىر (سلار) كە ئەۋرىش جىگىرى سولتان بوو، ۋە ئەمىر (حسام الدين مہنا ابن عيسى الطائي) كە عەرەب بوو لە سالى (۷۰۷)ى كۆچى دا ۋەك بە گەۋرەزانىن و رىز لى گرتن (شيخ الإسلام) ى لە بەندىخانە ھىنايە دەرئ، ۋە سولتان (ناصر محمد بن قلاوون) كە لە سالى (۷۰۹)ى كۆچى دا گەپرايەۋە بۇ سەر تەختى دەسەلات، دۋاي ئەۋەي (جاشنگىر) كوزرا، يەكەم ئىشى ئەۋە بوو (شيخ الإسلام) كە نەفى كرابوو بۇ (ئەسكەندەرىيە)، ئازادى كىرد^(۲).

دوۋ: بۋارى ئابوورىي

دۋاي كىشانەۋەي (تەتار) كە لەسەردەمى ئەۋاندا خراپە و گەندەلىيەكى زۆر بىلاۋ بوو بۆۋە (شيخ الإسلام) خۇي سەرپەرشتىي بەرەرنىگار بوۋنەۋە و نەھىشتى ناسەۋارى ئەۋ خراپىي و گەندەلىيەكى دەكرد، چۈنكە ئەۋكات لە دىمەشقدا ھىچ ھاكىم و كار بەدەستىك نەما بوو كە لە لايەن سولتانەۋە دانرايى، بۆيە (شيخ الإسلام) خۇي بە ھاكىم و بەرپرسى ۋلات دانا و بەرەنگارى ئەۋ فەساد و خراپانە

بۆۋە، بارى و مەيخانە و شوئىنى فروشتىنى شەراب كە زۆر بىلاو بووبونەوۋە لە گىرنگىرىن سەرچاۋەى داھاتى ھوكمىرانى پىشۋو بوون لە ۋلاتدا، (ابن تيمية) دانى بەوۋەدا نەھىئنا و بىرپارى دا كە ئەوانە مالى ھەرامن و ناكىرى بىنە سەرچاۋەى داھاتى (بيت المال)ى مسولمانان، بۆيە خۆى و ئەوانەى لەگەلى دا بوون، ھەستان بە داخستىنى ئەو شوئىنە و شكاندىنى ئەو كوپ و گۆزانەى كە شەراپيان تىدابوو و پزاندىنى شەراپەكەيان، ھەرچەندە بەمە ۋلات بى بەش بوو لە سەرچاۋەىكى گىرنگى داھات و ھاوكارى^(۱).

ئەوكات دانىشتۋانى شاخەكانى (الجبر و كىسروان) يارمەتى (تەتار) يان دابوو بۆ داگىركردنى شام، دۋاى ئەۋەى سوپاى شام شكا، و ئەوان زال بوون، ھەرچى مال و سامان و ۋلاغ و سىلاح بوو لىيان ستاندىن و زۆر لە مسولمانانىان كوشتن، ئىنجا دۋاى ئەۋەى بارودۋخەكە ئارام بۆۋە، (شىخ الإسلام) وىستى ئەو خەلكە خراپ و ھەلگەپراۋانە تەمبى بىكات، خۆى و خەلكىكى زۆرى خۇبەخش بۆيان چوون و بەسەريانداۋان و تۆبەى پىچ كىردن و ناچارى كىردن بە گىپرانەۋەى ھەموو ئەو سەرۋەت و سامانەى كە لە مسولمانانىان بىردبوو، مال و سامانىكى زۆرىشى لەسەر پىۋىست كىردن كە بۆ (بيت المال)ى مسولمانانى بىتن^(۲).

كاتىك بۆ جارىكى دىكە (تەتار) روىكردەۋە شام، خەلكەكە ئۆقريان لى ھەلگىرا و نارەھەت بوون و بىريان لە ھەلاتن و رۆيشتىيان لە شام دەكردەۋە، لەوكاتەدا (شىخ الإسلام) بەچرى دەستى كىرد بە وتاردان و دەرس گوتتەۋە لەو بارەۋە و ورەى دەدايە بەر خەلكەكە و ترسى لە دلىان دەپرواندەۋە، ۋە تى گەياندىن كە ھەلاتن عەدىب و شوورەى يە و بىرۆكەيەكى نابوورى بۆ پىشنىار كىردن، كە لەو باۋەرەدام شتى لەو بابەتە پىشتىر نەكرابى، كاتىك پىچى گوتن: ئەۋەى ئىمە خەرجى دەكەين لە كىرى ھەلاتن، نەگەر خەرج بىكرى لە موچاھىدەكان و

(۱) رجال الفكر والدعوة ۲ / ۵۴ استمرارية الدعوة ۹۵.

(۲) استمرارية الدعوة ۹۵ - ۹۶.

سىلاھى پىچ بىكۈن و شەپى پىچ بىكەن لە گەل دوزمناندا، ئەو لاي خوا باشتە و پاداشتى گەورەترە و مايەى سەرکەوتنى مۇسۇلمانە مۇجاھىدەكانە بەو شۆبە دله كان نارام وجىگىر بوونەو و بارودۇخەكەش ھىۋر بۆۋە^(۱).

س: بۈۋارى فەكرى و پەرۋەردەيى

لەبەر گىرنگى و بايەخى ئەو بۈۋارە (شەيخ الإسلام) ھەولەكانى چىر كىردنەو بۆ قوۋل كىردنەو مانا و مەبەستەكانى فەكرى راست و دروست، وە روون كىردنەو قوچكە و نىشانەكانى كە چلك و چەپەرى تەقلىد و چەۋاشەكارى و فەيلەسووف و ھىندىك لەۋانەى زۆر بە زانستى كەلامەو خەرىك بوو بوون و پىچ و تاقمە گومراكان، داپۇشەبوون، ھەر بۆيە پرووى كىردە دوو لايەنى گىرنگ:

أ- چاكانى عەقىدە و نۆي كىردنەو نىشانەكانى (پىياز) راست:

ئەم مەسەلەيە بەشىكى زۆرى لە فەكرى (شەيخ الإسلام) داپۇشەبوو، چۈنكە ئەو ئامانجى يەكەمە لە نىررانى پىغەمبەران (عليهم السلام) و بناغەى كارى نىسلامىي لە بەرنامەى نىسلامىي دا پىك دىنى، وە لەبەر ئەو پىروونى و خاۋىنى عەقىدە بەھۋى ھەبوونى زۆر تەۋمى (عەلىمى كەلام) كە بە ھەق وناھەق دەربارەى دەۋان تەمومۇزى لىھالابو، (شەيخ الإسلام) ھەولەكانى چىر كىردىنەو لەسەر دەرختەن و باس كىردى ھەلەى (المتكلمين) ئەۋانەى قەسەيان لەسەر عەقىدە كىردى، وە لە چارەسەركىردى مەسەلەكانى عەقىدە دا، بە ئەركى روون كىردنەو بىنچىنەكانى عەقىدەى راست، كە دىن باسيان دەكات، ھەلەستابوون، وە ئەۋمەدىان كەرەسە و زانين نەدابوۋە مۇسۇلمانان، كە بتوان بەرپەرچى خوانەناسانى پىچ بەنەو، ئە نىسلاميان سەرختەبوونە دوزمنانىشان تىكشكانەبوون، لە بەرانبەردا (شەيخ الإسلام) بەرنامەى زانايانى پىشىنى دانا لە خستەن پرووى مەسەلە عەقىدەيەكان دا، چۈنكە ئەۋان لە بەلگە ھىنەنەو دا پىچى

قورئان دەگرەنە بەر و دەقەكان لەسەر مانای ئاشكرای خۇيان كە شىاوه دىئەن، بەيئ چۆنىەتى و لادانى ماناكەيان (من غير تكليف ولا تأويل)^(۱).

ب- نوێکردنەوهی (زانستە شەرعییەكان لە میانى ھەلۆیستى لە كۆششكردن (اھتھاد) و لاساییکردنەوه (تەقلید)دا؛

ھەر لە سەرھەتای سەرھەلدانی زانستییانە یەو (شیخ الإسلام) پشتى بەو بناغانە دەبەست كە ئەھلى ھەدىس لە نیجھتھاد كەردندا لەسەرى دەوستان، كەبریتیە لە ھەلسوكەوت كەردن لە گەڵ قورئان و سوننەت دا وەك خودى نایین و پێشخستنیان بەسەر غەیری خۇيان دا، ئنجا فتواى ھاوہلان كە ئەوانەى لى ھەلدەبژاردن كە قەناعەتى وابوو نزیكترینیان لە قورئان و سوننەتەو و لەكاتى ناچارى دا نەبووايە، پەناى نەدەبردە بەر (قیاس)، وە لە كاتیكدا كە دەقیكى راست (صحیح) یان باش (حسن) نەبووايە كارى بە قیاس دەكرد.

لە سەرھەتاو (شیخ الإسلام) پشتى بە مەزھەبى ھەنبەلىی دە بەست و پێشى دەخست لەسەر راو مەزھەبەكانى دیکە، چونكە قەناعەتى وابوو كە لە ھەموویان لە قورئان و سوننەت نزیكترە و، لەویاروہ چاوى لە بنەمالە و باب و باپیرانى خۆى دەكرد، بەلام زۆرى نەخایاند پینگەشت و لە كۆتى تەقلید دەرچوو، دەستی گرت بە دەقى وەھى یەو، مادام لە یەكێكى پارتزراوہ - پیغەمبەر - (صلی اللہ علیہ وسلم) وەرگیراوە و لەوہ لای نەدەدا بۆ قسەى ھیچ كەسێك، ھەركەسێك بووی، وە لەبانگەشە كەردنى بۆ كەردنەوہى دەرگای نیجھتھاد و وەلانانى لاسایى كەردنەوہدا، رێھەكى ھاوسەنگى گرتەبەر كە دەلى: (وتقليد العاجز عن الاستدلال للعالم يجوز عند الجمهور)^(۲). واتە: وە لاسایى كەردنەوہ - تەقلیدى یەكێك كە بى توانایە لە بەلگە ھێنانەوہدا، بۆ زانا دروستە لەلای زۆریەى زانیان.

وہ دہلی: (اتباع شخص لمذهب شخص بعینه لعجزہ من معرفة الشرع من غیر جہتہ انما ہو مما یسوغ لہ لیس ہو مما یجب علی کل أحد اذا امکنہ معرفۃ الشرع بغير ذلك الطريق، بل کل احد علیہ ان یتقی اللہ ما استطاع، ویطلب علم ما أمر اللہ بہ ورسولہ، فیفعل المأمور، ویترک المحذور، واللہ اعلم)^(۱).

واتہ: بەدواکەوتن -اتباع-ی یەکیک بۆ مەزھەبی یەکیکی تایبەت بەھۆی ئەووە کە نەتوانی شەرع لہ کەسیکی دیکە وەرگری و بیزانی، ئەوہ پڕی بەو دەدری، بەلام ئەوہ لەسەر ھەموو کەس پۆست نابێ، نەگەر بتوانی شەرع لہ پڕیەکی دیکەوہ وەرگری، بەلکو ھەموو کەسیک پۆستە لەسەری بەپێی توانا پارێز لہ خوا بکات، وە ئەو زانیاریەکی خواو پیغەمبەرەکی فرمانیان پێ کردوہ، داوا بکات، وە ئەوہی فرمانی کردنی دراوہ بیکار و، ئەوہی قەدەغەشکراوہ نەیکات، خواش زانائەرہ.

دەربارەیی ھۆ و پاساوہکان کە دروستە زانا و پیشەوا تەقلید بکات، (شیخ الإسلام) (رەحمەتی خوای لیبت) دہلی: (بۆ ئەو حوکمانەیی زۆر لہ خەلکی نایانزانن، دەگەرینەوہ بۆ لای یەکیک سی شارەزا- کە فێریان بکات، چونکە ئەو کەسە زانائەرہ بەوہی پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) دہلی و مەبەستییەتی، پیشەوا و زانایانی مسولمانان کە خەلک دوايان کەوتوون ھۆکار و بەلگەیی نیوان خەلک و پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم)، ئەوہی پیغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم) دہیفرموی ئەوان بەخەلکی رادەگەینن و لہ مەبەستەکان تییان دەگەینن، ئەوہش بەپێی توانای زانستی و ئیجتھادی خۆیان. ییگومان خوای زانا زانایەک شارەزا دەکات بە زانیاریەک کە لای یەکیکی دیکە نیہ، کە لەوانەیی زانیاری مەسەلەییەکی دیکە لای یەکیکی دیکە ھەبێ، کە لای ئەمیان نەبێ)^(۲).

دەربارەیی بۆچوون و تێروانیی خەلک و مەزھەبەکانیان لەسەر ئیجتھاد و تەقلید، (شیخ الإسلام) دہلی: (من غالبية المتکلمة والمتفقہة من یوجب النظر

والإجتهداد في المسائل الفرعية على كل احد حتى على العامة، وهذا ضعيف لأنه لوكان طلب علمها واجبا على الأعيان فانما يجب مع القدرة، والقدرة على معرفتها من الأدلة التفصيلية تتعذر أو تتعسر على أكثر العامة. و بازائهم من أتباع المذاهب من يوجب التقليد فيها على الجميع من بعد الأئمة: علمائهم و عوامهم، والذي عليه جماهير الأمة ان الإجتهداد جائز في الجملة، والتقليد جائز في الجملة، ولايوجبون الإجتهداد على كل أحد و يحرمون التقليد، ولا يوجبون التقليد على كل احد و يحرمون الإجتهداد، وأن الإجتهداد جائز للقادر على الاجتهداد، والتقليد جائز للعاجز عن الاجتهداد^(۱).

واته: ههندیك له تییه پرنه ران له زانایانی که لام و له شه ر عزنانان تی پرامان و نیجتهاد له مهسه له فهرعییه کان دا له سر هه موو که سیك به پیوست ده زانن، هه تا له سر خه لکی نه خوینده واریش، که نه مه رایه کی لاوازه، چونکه نه گهر نهو زانینه له سر هه موو که سیك واجب بیئت، نهو واجب بوونه له گه ل توانا هه بوونه، به زانیاری له باره ی سرچاوه و به لگه شه رعییه کانه وه و بیگومان نه وهش نهک هه ر قورس بگره زور زه حمه ته بو زوریه ی خه لکی گشتی.

ئنجا له به رانبهر نهو رایه دا که باسمان کرد، به پیچه وانه وه هیندیك له وانه ی به دوا ی مه زه ب که وتوون، لاسایی کردنه وه و تهقلید له سر هه موو کهس به پیوست ده زانن، له دوا ی پیشه واکان، زاناکان و خه لکی دیکهش، به لام نه وه ی جه ماوه ری نوممه ت له زانایان له سه ریته ی نه وه یه که به شیویه کی گشتی نیجتهاد دروسته و تهقلیدیش به شیویه کی گشتی دروسته، زانایان نیجتهاد به پیوست نازانن له سر هه موو تاکیک و تهقلید هه رام بکه ن، وه تهقلیدیش به واجب نازانن له سر هه موو که سیك و نیجتهاد هه رام بکه ن، به لکو نیجتهاد دروسته بو که سیك که توانای نیجتهادی هه بی، تهقلیدیش دروسته بو یه کیک توانای نیجتهادی نه بی.

(ابن تيمية) (رحمته تى خواى لىبىت)، ئەۋەى ھەلۋاردۈە كە لە گەل بەلگە و دەلىل بى لەھەر كۆى بى، ۋە لە گەل دەقەكانى قورئان و سۈننەت دا دەھات و دەچۈۋ، لە عەقىدە و ھۆكەمەكانى ھەلۋال و ھەرام و.. ھتد دا، بى ئەۋەى پابەندىبى بە مەزھەبىكى دىارىكراۋە، ۋەك دەلى: (من له ژياندا تا نەم كاتەى ئىستام ھىچ كەسنىك بانگ نەكردۈە لە بنچىنەكانى دىندا بۆ پابەندىبونى بە مەزھەبى ھەنەلىيە، يان بۆ غەيرى ھەنەلىيى، پىشتى ئەۋەش ناگرم و لە قسەكانىشەم دا باس نەكردۈە، شتىك نالىم جگە لەۋەى پىشىنى چاك و پىشەۋايانى ئوممەت لەسەرى كۆكن، زىاد لە جارنىك پىم گوتن: من سى سالان مۆلەتى ئەۋ كەسە دەدەم كە پىچەۋانەى رايەكانى منە، ئەگەر يەك پىتى ھىئا لە يەكنىك لە پىشەۋايانى سى سەدەكان و پىچەۋانە بى لە گەل ئەۋەى من گوتتومە، ئەۋە دانى پىدا دىنم و دەيسەلمىنم، بەلام ئەۋەى من دەيلىم ئەۋەى كە پىشەۋايانى سى سەدەكە گوتتويانە بە لەفز و وشەى خۇيان و لەفزى ئەۋ كەسەى كۆدەنگى ئەۋانى گواستۆتەۋە لە تىكرى كۆمەلەكان^(۱).

ۋە لە پىناۋ ھاتنەدى ئەۋەدا چەندان خوتىندىگى كىرۋونەۋە و دەرسى گوتتۈنەۋە و وتارى داۋن، ۋە رى بى بە عەقلەكان داۋە باس و لىكۆلىنەۋە و تورژىنەۋە ئەنجام بىدن و، لە دەرگى داخراۋى ئىجتىھاد بىدن و بىكەنەۋە، ۋە ئەۋ بارەۋە بگەنە ئەۋ شۈننەى دەشى عەقلى بەشەر بى بگات، لە كاتىكدا (شىخ الإسلام) دەۋر و قورسايى عەقلى لە شەرعدا دىارى كىرۋە، بەلام بە شىۋەيەكى ھاۋسەنگ و بى بەزايەدان و تىپەراندن -افراط وتفریط- نەك ۋەك كەسانىك كە دىربارەى عەقل تىيانپەراندۈە و بە ئەسلىيان دانائە و، شەرعىش بەفەرە و پاشكۆى ئەۋ، بە پىچەۋانەۋە خەللىكىش عەقلىيان ۋەلاناۋە و ھىچ بەھايەكىيان بۆ دانەناۋە، بەلام (شىخ الإسلام) بە بى بى خۆى ھەقى پىداۋە و رىزى لى ناۋە، كە عەقل ھەموو شتىك نىە و، ناكى ھىچ ھىسابىشى بۆ نەكى، ۋەك دەلى: (العقل شرط في معرفة العلوم، و كمال و صلاح الأعمال، وبه يكمل العلم والعمل، لكنه ليس مستقلا بذلك، فهو غريزة في النفس، وقوة فيها بمنزلة قوة

البصر التي في العين، فان اتصل به نور الإيمان والقرآن، كان كنور العين اذا اتصل به نور الشمس^(۱).

واته: (عقل مهرجی زانینی زانیاریه کان و چاکیی و تهوایی کردهوه کانه، وه به عقل زانیاری و کردهوه کان تهو او دهن، به لام لهویارهوه سهره خو نییه، عقل غهریزیه که له نه فس دا و هیزنکه، له شوینی هیزی بینینه له چاودا، نه گهر پوشنایی نیمان و قورئان په یوئندی به عقله وه کرد، نه وه وهک پوشنایی چار وایه نه گهر پوشنایی خوړ په یوئندی پیوه بکا. وه ههر سه بارهت به عقل دهلی: (لکن المرفون فيه قضا بوجوب أشياء وجوازها وامتناعها، لحجج عقلية بزعمهم اعتقدوها حقا وهي باطل، وعارضوا بها النبوات وما جاءت به، والمعرضون عنه صدقوا بأشياء باطلة، ودخلوا في أحوال واعمال فاسدة، وخرجوا عن التمييز الذي فضل الله به بني ادم على غيرهم، وقد يقترب من كل من الطائفتين بعض أهل الحديث تارة بعزل العقل عن محل ولايته، وتارة بمعارضة السنن به)^(۲).

واته: نهوانه ی زیاده پوی ده کهن دهریاره ی عقل و بریاری واجب بوون یان دروستی یان قه دهغه بوونی هیندیک شت ددهن، به گومانی خو یان له بهر چهند به لگه یه کی عقلی که به پراستیان ده زانن، به لام پوچن، بهو به لگانه دزایه تی پیغه مبه رایه تی و نهو ی پی ی هاتوه، ده کهن.

نهوانه ش که دزایه تی عقل ده کهن، باوهر به شتی پوچ دین و کهوتونه ته کارو کردهوه و حال و وه زعی هله و ناراسته وه و لهو جیاوازی و پلهو نیمتیازه، چوونه دهری، که خوا ناده میزادی پی بهرز کردوته وه به سهر غهیری خویدا که - عقله - وه لهوانه یه زورجار هیندیک له (نه هلی حه دیس) یش لهو دوو راو بوچوونه - له سهر عقل - نریک بینه وه، جارنکیان به لادانی عقل له شوین و پلهی خو ی و، جارنکیش به عقل دزایه تی کردنی سوننه ته کانی ژیان.

(۱) مجموع الفتاوی ۳/۳۳۸.

(۲) مجموع الفتاوی ۳/۳۳۹.

چۈار: بۈارى جەنگ و جىهاد:

(شىخ الإسلام) (رحمتهى خواى لیبت)، گرنگى زۆرى بەو لایەنە داو،
 كە لە ئىسلامدا جىهاد و بەرەنگارىۋونەۋى ستمكار و دوژمنانى ئىسلام،
 لە پىناۋ بەرقەرارىى حوكمى خواۋ لا بردنى ستم و چەوساندنەۋەدا، پلە و
 پاىەكى گەۋرەى ھەيە، بەتابەتى لەو ھەلومەرج و قۇناغەدا كە ئەۋى
 تىدا ژباۋە و ئوممەتى ئىسلامىي توۋشى ھىرشى يەك لەدۋاى يەكى (تەتار) و
 سەلىبىيەكان و ھاۋپەيمانانىان لە (اهل الجبل) و (نصيريه شيعهكان) بوو بوو،
 ۋەسەرۈ مائ و نامووسى مسولمانان كەۋتبۇ بەر ھەرەشەى دوژمنان، بۇيە زۆر
 باسى پاداشتى موحاھىدان و ئەۋى خوا بۇ شەھىدانى نامادە كەردە، دەكرد.
 وئپراى ئەۋى خۇشى بەكردەى بەشدارى لە جىهاد و جەنگ دژى لەشكرى
 (تەتار) دا كەردە و بەقسە و بەكەردەۋە بى باكانە و پشت ئەستور بەخوا، ئەۋى
 لەدەستى ھاتىب كەردۋىيەتى، و ويستۋىيەتى لە بەرنامەى كارى ئىسلامىي دا
 گشتگىرانە رەفتار بكا و پرواىتە ھەموو لایەنەكانى و ھىچ لایەنىك فەرامۇش
 نەكات. يەكىك لەو ھەلۋىستە جوامىرانەى ئەۋە بوو كاتىك سالى (۶۹۹ى)
 كۇچى سولتانى تەتار(قازان) ھىرشى كەردە سەر دىمەشق و مسولمانانى كوشتن و
 خستە سەغلەتتى يەۋە و لى ي بەدىل گرتن، (شىخ الإسلام) لە گەل چەند زانا و
 كەسايەتتەيەك چۆتە لای (قازان) و زۆر بەتوندىي و بى باكانە قسەى لە گەل
 كەردە و داۋاى لى كەردە كە نازارى مسولمانان نەدات و نىشتمانيان چۆلبكا و
 دىلەكانيان بەرىدات، كە يەكىك لە قسەكانى ئەۋە بوۋە كە بە تەرجومانەكەى
 گوتۋە (بە قازان) بلى: تۆ ۋادەزانى مسولمان و زانا و قازى دىندارت لە گەلن و
 ھاتۋوى ۋلاتمان داگىر دەكەى؟ باب و باپىرت كە كافر بوون، بەلام ئەۋى
 تۆ دىكەى ئەۋان نەيانكەردە، ئەۋان كە ۋەعدىان دابايە دىيانبردە سەر، بەلام
 تۆ ۋەعدت دا و نەدبردە سەر و ئەۋى گوتت جى بەجىت نەكرد). دۋاى قازان
 قسەكەى لى ۋەرگرت و خەلكىكى زۆرى نازاد كەرد.

(قاضي القضاة ابوالعباس) كە لەو سەردانى (شيخ الإسلام) بۇ لای (قازان) لە گەلدابووە دەلی: كە چوینە لای (قازان) كاتیک خواردنیان بۇ هینان، هەموومان خواردمان جگە لە (ابن تیمیة) پێیان گوت بۇ ناخۆی؟ (شيخ الإسلام) گوتی: چۆن خواردنی ئیوە بخۆم كە گوشتەكەى مەرى خەلكە تالانتان كردووە، بە ئاگرێك لێتان ناوہ كە دار و درەختی خەلكی یەو بە زولم بریوتانە و ئاگرێتان پێكردۆتەوہ.

پێنج: بواری خوو و رەوشت (اخلاق):

(شيخ الإسلام) ھاوڵەكانی ھەلدەنا و ھان دەدا بۇ خۆپازاندنەوہ بە خوورپوشتی بەرزى ئىسلامى، لە سنگ فراوانى و لیبوردەى و ھەلس و كەوت و مامەلە كردنى باش لە گەل خەلكى دا، و سوور بوون لەسەر یەكبوونی مسوڵمانان و یەكخستنى دلەكان و یەكدەنگى و.. ئەو گشتگیرى (شمولى) یەى (شيخ الإسلام) لە بەرنامەى كارى بانگەوازی خۆى دا پیادەى كردوہ، بەلگەىە لەسەر ئەوہ كە خواى بەخشەر چاكەى خۆى بەسەردا پرستوہ و دوور بینى و تیگەیشتنى زۆر و فراوانى ئاسۆى بىر و ھۆشى پێ بەخشىوہ كە شایستەى ئەوہى نوێكەرەوہى تیگەیشتن لە دین پێ لەسەدەى ھەشتەمى كۆچى دا.

دوۋەم: كارى بە كۆمەل و فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە و شۇئىيان لە بەرنامەى چاكەخوازىي (شېخ الإسلام) دا:

يىگومان فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە كاكلى خواپەرستىيە، پېئاسەى تەوايش بۇ خواپەرستىيى برىتى يە لە: كىردنى ھەرشىك كە خوا پىي خوش پى لە قسە و كىردەھەكان، ۋە سەرەنجام خوا پەرستىيى ئەو ئامانجەيە كە خوا ئىنسانى لە پىئادا دروستكردە ۋە ئەو ئەمانەتەيە ئاسمانەكان و زەوى و شاخەكان دەستەستان بوون و نەيانتوانى ھەلى بىگىر و ئىنسان ھەلىگىر، ۋە لەبەر ئەۋەى فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە گىرنگىي خۇيان ھەيە، مەودايەكى گەۋرەى لە بەرنامەى بانگخوازىي ئەۋدا داگىر كىردە، ۋە لەمەۋلا ئەو گىرنگىي پى دانەى لە ميانى قسە و ھەلىۋىستەكانى دا زەق دەكەينەۋە:

۱ - گىرنگى فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە:

(شېخ الإسلام) دەلى: (ئەگەر چاك بوونى بەندەكان، بە فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە پى، ئەۋە چاكبوونى ژيان و بەندەكان، لە فەرمانبەرىي خوا و پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) دايە، كە ئەمەش نايەتە دى مەگەر بە فەرمان بە چاكە و رېڭىرى لە خراپە، ۋە ھەر بەۋىش ئەو ئۆمەتە - ئۆمەتتى ئىسلام - بۆتە باشتىر ئۆمەت كە بۇ خەلىكى پەيدا بوون، خواى بەرز دەفەرمۇئ:

﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ..﴾

ال عمران (۱۱۰).

ۋە دەفەرمۇئ:

﴿وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ ال عمران (۱۰۴).

وه ده فەرموی:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ التوبه (۷۹).

وه دەربارەى بنى ئیسرائیل دە فەرموی:

﴿كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ المائدة (۷۹).

وه دە فەرموی:

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ الاعراف (۱۶۵).

لێرەدا خوای بەرز و مەزن هەوآل دەدا کە کاتێک عەزایی خوا دابەزیو، ئەوانەى رزگارکردوون و نەجات داون، کە پێنگرییان لە خراپە کردو، و، سەتەمکارانیش -کە خراپەیان کردو و پێنگر نەبوون لە خراپە سزا و عەزاییکی بە ئێشى داون^(۱).

وه دەلى: (ناشکرایە کە فەرمان بە چاکە و پێنگری لە خراپە و تەواو کردنى بە جیهاد، لە گەورەترین چاکەکانە کە خوا فەرمانى پێی کردوین، وهک گوتراوه: (لیکن أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ لَا بِالْمُنْكَرِ)، واتە: بە فەرمانکردنت بەچاکە بەشیوێهەکی چاک پێی و پێنگرییت لە خراپە بە شیوێهەکی خراپ نەپێ.

جا ئەگەر فەرمان بە چاکە و پێنگری لە خراپە لە گەورەترین واجب و شتە پەسەندکان پێی، پێوستە واجب و شتە پەسەندەکان بەرژموندییان تێدا پەچاویکری و باویدری بەسەر زیان و خراپەدا، چونکە پێغه مبه‌ران (عليهم السلام) هەر بۆ ئەو مەبەستە نێردراون و کتێبەکانیش هەر بۆ ئەو هاتوونە خوار و، خوای دادگەر خراپەى خوێش ناوی (والله لا يحب الفساد) و هەرچی فەرمانى پێی دەکات چاکەیه^(۲).

(۱) مجموع الفتاوى ۳۰۶/۲۸.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۲۶/۲۸.

۲- پەلەكەنى فەرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە:

(شىخ الإسلام) (رەحمەتى خواى لىبىت)، لەو بارەو دەلى: (هينديك جار فەرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە بەدل دەيى و، هينديك جار بە زمان و، هينديك جار بە دەست دەيى، ئەو دەلى دەكرى، پىوستە ھەموو كاتىك ھەيى، چونكە لە كەرنىدا ھىچ زىيانىك روونادات، وە ئەو دەيى نەيكا ئىماندار نە، وەك پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەر موى (وذلك أضعف الإيمان)، لىرەدا دوو جۆر لە خەلكى بە ھەلەدا دەچن:

جۆرى يەكەم:

ئەو دەيى كە پىوستە لە فەرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە وازى لى دىنن، كە ئەم ئايەتە تەئویل دەكەن، وەك (ابوبكر الصديق) (رەزای خواى لىبىت)، لە وتارىكىدا دەلى: ئىو ئەم ئايەتە دەخوئىننەو:

﴿عَلَيْكُمْ أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ المائدة (۱۰۵).

واتە: ئاگاتان لە خوتان بى ئەگەر ئىو رى راست بگرن ئەو دەيى سەر گەردان و رى لى تىكچوو، زىانتان پى ناگەيەنن. بەلام ئىو لە شوئى خۆى دا دايانائىن، وە من گويم لە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) بوو دەفەر موى:

(ان الناس اذا رأوا المنكر فلم يغيروه، أوشك ان يعمهم الله بعقاب منه)

واتە: ئەگەر خەلكى خراپەيان بىنى و ھەولى گۆرپىيان نەدا، نزيكە خوا ھەموويان تووشى سزابكات.

جۆرى دووھەم:

يەكەك كە بىھوى فەرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە بكات بەزمانى يان بە دەستى بە شىوھەكى رەھا، بەيى تىگەيشتن و ئارامىي و تىروانىن، لەو ھەدا كەچى باشە و دەگونجى و چى ناگونجى، وە نایا توانای بەسەرى دا ھەيە، يان توانای بەسەرى دا نە، دەست دەكا بە فەرمان بە چاكە و پىنگرىى لە خراپە و قەناعەتى وایە لەو رووھە فەرمانبەرى خوا و پىغەمبەرى خواى (صلی اللہ

عليه وسلم) كرده، له كاتىڭدا كە سنوره كانى شكاندون^(۱).

۳- چۆنىمەننى فەرمان بە چاكە و رېڭىرىى له خراپە :

(شيخ الإسلام) (رحمتهى خواى لىبىت)، دەلى: سەرەتا و بەر له هەرشتىك پىۋىستە زانىارى ھەيى بە چاكە و خراپە و جياوازى نىۋانىان، وە پىۋىستە زانىارى بىيى بەۋەى فەرمانى پى دەكرى و رېڭىرىى لى دەكرى، وە چاك وايە بە رېدەكى راست و روون فەرمان و رېڭىرىيەكە بىكات، كە نزيكترىن رى ي گەيشتنە بەمەبەست، وە پىۋىستە لەۋەدا نەرمىيى و بەزەيى بنوتنى، وەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرموى:

(ماكان الرفق في شيء الا زانه، ولا كان العنف في شيء الا شانه)^(۲).

واتە: نەرمىيى و نىانىيى لە ھەرشىڭدايى جوانى دەكاو، توندوتىزىش لە ھەرشىڭدايى، ناشىرىنى دەكات، وەدەفەرموى:

(ان الله رفيق يحب الرفق في الأمر كله، ويعطي عليه ما لا يعطى على العنف)^(۳)

واتە: خوا نەرم و نىان و بەبەزەيە و نەرم و نىانىيى لە ھەموو شتىك دا خۆش دەۋى، وە ئەۋەى بەھۋى نەرم و نىانىيى يەۋە دەيدات بە ھۋى توندوتىزىيى يەۋە نايدات.

ھەروەھا پىۋىستە زۆر ھىمن و ئارامگىرىيى لەسەر نازار و ناخۆشەيەكان، چونكە يىگومان نىنسان لەو رېدەۋە توۋشى ناخۆشىيى دەيى، خۆ ئەگەر ھىمن و ئارامگەر نەيى، ئەۋەى خراپى دەكا زۆرتەر دەيى لەۋەى چاكى دەكات، وەك لوقمان بە كۆرەكەى خۆى گوت، كە خوا بۆمان دەگىرەتەۋە:

﴿وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزَمِ الْأُمُورِ﴾

واتە: ۋە فەرمان بىكە بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپە بىكە و ئارامگىرى لەسەر ئەۋەى توۋشت دېت، كە ئەۋە لەو كارانەيە كە پېۋىستى بە عەزم و ئىرادەى بەھىزە، ھەر بۆيە خوا فەرمانى ئارامگرتنى بە پېغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كىردۈە كە پېشەۋايانى فەرمان بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپەن، كەۋاتە بۆ فەرمان بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپە، ئەۋ سى شتە پېۋىستى:

- أ- زانىارى: پېش فەرمان بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپە.
  - ب- بىزەيى و نەرم و نىانى: لەكاتى فەرمان كىردن بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپەدا.
  - ج- ئارامگرتن: دۋاى ئەنجامدانى فەرمان بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپە.
- ھەرچەندە دەشگونجى ھەرسىكىيان لەيەك كاتدا بەيەكەۋە كۆبىنەۋە.

۴- كارى بە كۆمەل، جىمەنلىكە لە جىمەنلىكانى فەرمان

بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپە:

كارى بە كۆمەل شتىكى پېۋىستە بۆ ئەنجامدانى فەرمان بە چاكە و رېڭگىرى لە خراپە و بانگەۋاز بۆ لاي خوا، ۋە ھېچ مەسۇلمانىك ئەۋەى پېۋىستە بۆى ناكىرى بۆ بەرزكىردنەۋەى وشەى خوا مەگەر لە گەل كۆمەلنىكى ئىمانداردا بىكا، لەۋ بارەۋە (شيخ الإسلام) دەلى: (پېۋىستە بزانرى كە سەرپەرشتى كىردن و بەرپەۋەردنى كاروبارى خەللى لە گەۋرەترىن پېۋىستىيەكانى دىنە، بەلكو كارى دىنىي و دىنابى بەۋنەبى راۋەستاۋ و مەيسەر نابى، ۋە خەللى بەرژەۋەندىيەكانىيان نايەنە دى مەگەر بە كۆك بوون و كۆبۈنەۋەيان، لەبەر پېۋىستى ھىندىكىيان بە ھىندىكىيان، ۋە پېۋىستە لەكاتى كۆبۈنەۋەياندا، سەرىكىيان ھەبى، ۋەك پېغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۈى:

(إذا خرج ثلاثة في سفر فليؤمروا أحدهم) ^(۱) رواه ابوداود.

واتە: ئەگەر سى كەس چۈۋنە سەفەرى، بايەكىكىيان بىكەنە گەۋرەى خۇيان لە

نېوخۇياندا. ۋە ئىمام (احمد) لە (مسندى خۇى دا لە (عبداللە بن عمرو) دەگىرپتەۋە كە پېغەمبەر (صلى اللە عليە وسلم) فەرموۋىتتى:
(لايحل لثلاثة يكونون بفلاة من الأرض إلا أمروا عليهم أحدهم).
ۋاتە: دروست نىيە سى كەس لە دەشت و دەر - يان سە فەر - بن، مە گەر يە كىكىيان
لە سەر خۇيان بىكەن بە بەرپرس و برا گەرە .

لېرەدا پېغەمبەر (صلى اللە عليە وسلم) لە كۆمەلنىكى كەمدا و لە سە فەرپدا
پىۋىستى كىردە كە يە كىكىيان بەرپرس بى، كە ئەۋە ئاگادار كىردنەۋىيە بۇ ھەموو
كۆمەل بوۋىتىك، كە زىاتر و گەرەتر بى، چۈنكە خۋاى كارىبە جى فەرمان
بە چاكە و رېنگىرى لە خراپەى ۋاجىب كىردە، ئەۋەش بە ھىز و دەسەلات و
كۆمەل بوۋى نەبى نايەتەدى^(۱).

۵- دىكۇكىي كىرۋى ئىسلام لەسەر كارى بە كۆمەل، لە ھەموو ھالەتمەكان دا :

باشترىن كىردەۋە لە ھەموو كارۋارەكاندا ئەۋىيە كە بە كۆمەل بى، ئەۋەتا
نويژى بە كۆمەل خىرى زىاترە لە نويژى بە تەنيا، ھەج لە گەل مەسۇلمانانى
زۆر دەكرى، نويژى جومە بە كۆمەل نەبى دروست نىيە، ھەرچەندە لېپرسىنەۋە
لەسەر تاعەتەكان و سەرپىچىيەكان تاكە كەسىين، بەلام كە كارىكى خىر بە
كۆمەل بىرى، چاكە و پاداشت زىاد دەكا، كە ئەۋە گەرەمى كۆمەل بوۋى
دەگەينى لە ئىسلامدا. ئەگەر بە وردى تەماشى ھەموو عىبادەتەكان بىكەين،
مەسەلەى كۆمەل بوۋى بە ئاشكرا ھەستى پى دەكرى ۋە مەسەلەى كۆمەل بوۋى
لەۋە فراۋاترە كە بە تەنيا لە خواپەرستىيەكاندا بى، بەلكو ئەۋە سۈننەتلىكى
خۋايە لە دروستكراۋەكان دا، شتىكە بەرژھەندى دىن و دىنا دىخۋازى، ھەربۈيە
گىيانى كۆمەل بوۋى ئاشكرايە لە ھەلس و كەۋتەكان و عاداتەكاندا، لەۋبارەۋە (شىخ
الإسلام) دەلى: (ۋەچەى ئادەم لە دىنا و قىامەتدا بەرژھەندىيەكانىيان نايەنە

دى بە كۆمەلبوون و يارمەتى و پشت گرتنى بەكدى نەبى، يارمەتى دانى يەكدى بە مەبەستى و دەستەھىنانى سوود و قازانچ و پشتى يەكدى گرتنىش لە پىناو لادانى زەرەر و زىيانى، ھەر بۆيە گوتراو: ئىنسان بە سروشت -مدنىي- شارستانىيە، ئىنجانە گەر كۆبوونەو دەبى كارىك بىكەن كە بەرژوھەندىيەكى پى و دەست يىتىن، ھىندىك كارىش لى ي دورور دەكەونەو كە خراپەى تىدايە بۆيان، گوى رايەلن بۆ فەرمانى يەكىكىيان بە كردنى ئەو ئامانجە چاكانە و نەكردنى ئەو شتە خراپانە، كە ھەموو وەچەى ئادەم فەرمان بە كردن و نەكردنى شت دەكات لە ژيانى دا^(۱).

۶- ھەبوونى بەرپرس (الإمارة) پايمەكە لە

پايمەكانى كارى بە كۆمەل:

كۆمەل بوون بەبى بەرپرس و سەركرەدە نايەتە دى، ئەمە سوننەتتىكى خواپە لە ھەموو دروستكرائەكانى دا، سەبارەت بە ديارى كردنى بەرپرسان و كاربەدەستان لەسەر خەلكى و شىوازى رەفتارىيان و كار و پىشە و دەسەلاتيان كە بەرپاكردنى دادپەروەرىيە لە نىتو خەلكى دا، (شىخ الإسلام) لە زۆر شوئىن دا باسى ئەو مەسەلەيەى كردو، جا ئەگەر ھەبوونى گەورە و سەركرەدە يان پىشەنگ، سوننەتتىكى خواپى بى، بۆ ھەموو دروستكرائەكانى خوا ھەر لە مەر و مالا تەو كە بەدواى يەكىكىيان دەكەون و رى دەگرنە بەر، تا ماسىيەكان لە دەريا دا و بالندەكان لە ئاسمان و ھەنگ لە (خەلىف) و مېروو لە شانە مېروولەدا و ھتد.. كە بەپىي ئەو سوننەتە و بەھوى ھەبوونى گەورەيك كارەكانيان رادەپەرئىن، بە ھەمان شىو دەبى ئەو سوننەتە كەونىە لەسەر ئىنسانەكانىش جى بەجى بى، بە ھەموو رەنگ و زمان و مەزھەبەكانەو، كە پىويستە ھاوكارى و پشتگرتنى يەكدى ھەبى، بۆ ئەو مەبەستەش دەبى فەرمانكردن -أمر- و پىنگرىي كردن -نەهى، - ھەبى، كە پايمە ھەبوونى سەركرەدە و ئامانجى دانانى فەرماندەيە.

(شەيخ الإسلام) لەو بارەو دەلى: (هەموو ئىنسانىك لەسەر زەوى (ئەمر و نەهى) ھەيە و دەبىي فەرمان بە کردن و نەکردن بکات، تەنیاش بى، فەرمان بە نەفسى خۆى دەکات بە کردن یان نەکردن، بە چاکە یان بە خراپە، وەك خۆای مەزن دەفەرمۆى:

﴿إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ﴾ یوسف (۵۳).

وہ وەچەى ئادم بە کۆبوونەوہ و کۆمەلبونىان لە گەل یەکدى نەبى، ناژىن، جا نە گەر دوو کەس یان زیاتر بەیەکەوہ کۆبوونەوہ، دەبىي یەکیک لەوانە گەرە بى و فەرمانى ھەبى، بە کردن یان نەکردن، ھەریۆیە کەمترین نوژى بە کۆمەل دوو کەسە، وەك گوتراوہ (دوو کەس بەسەرھوہ دەبیتە نوژى بە کۆمەل)، بەلام لە کاروبارى دیکەى رۆتىنى دا لە سوننەتدا ھاتوہ کە پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرمۆى: (دروست نیە سى کەس لە سەفەرى دا بەرپرسىکیان نەبى) ^(۱).

۷- گوڤ رايەلىي و فەرمانبەرىي پايمە جەھەمى کارى بە کۆمەل :

نە گەر ھەبوونی بەرپرس بنچینە بى بۆ کارى بە کۆمەل و کۆمەلبون، کە فەرمانبەرى بۆ نەکرى، پاساوى بوونی نامىنى، فەرمانبەرىش لە شەرىعەتى ئىسلام دا تەنیا لە شتى چاکە داىە، وە لە بارەى واجب بوونی فەرمانبەرىي بۆ سەرکردە و براگەرە ھەدىسى زۆر ھەن، جا چ لەسەفەردا بى، کە کردەوہکانى بانگەوازی بۆ ھاتنە دى فەرمانبەرىي خوا، لەسەر قیاس دەکرىن، یان لە غەبرى سەفەردا بۆ ئەوہى ھەموو کار و بارەکان لەسەر یەك راو پرچە برۆن، لە گەل ئەوہشدا ئایەت و ھەدىس زۆرن لەسەر واجب بوونی فەرمانبەرىي ئەمیر لە کردەوہ بانگەوازییەکاندا، لەوبارەوہ (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خۆای لىبىت)، دەلى: (کاربەدەستان: ئەوانەن کە خاومنى فەرمانن، وە ئەوانەن کە فەرمان بەسەر

خەلكى دا دەكەن، كە ئەمە (دەسلەتدار و بەتواناكان و ئەوانەى زانا و شارەزان) تىياندە بەشدارن.

كەواتە كارىدەستان دوو چىن و توژن: زانايان و حوكمرانان، جا ئەگەر ئەوان چاك بن، خەلكىش چاك دەبن، ئەگەر خراپىش بن خەلكىش خراپ دەبن، وە ھەر كەسك خەلكى دواى بكەوئ، ئەو كارىدەستە، جا پئويستە ھەرىك لەوانە فەرمان بە شتىك بكا كە خوا فەرمانى پىي كەردو، وە پئىگىرى و پئىشگىرى لە شتىك بكا كە خوا پئىگىرى لىي كەردو، وە لەسەر ئەوانەش پئويستە كە گوپرايەلىي و فەرمانبەرى دەكەن فەرمانبەرى لە شتىكدا بكەن كە فەرمانبەرى خواى تىدايەو، لە پىچەوانەى فەرمانى خوادا گوپرايەلىي و فەرمانبەرى نەكەن^(۱).

(شەيخ الإسلام) بە كەردەو بە كارى بە كۆمەلى كەردو:

ھەر كەسك بە وردىي ژيانى (شەيخ الإسلام) بخوئىتەو، بۆى دەردەكەوئ كە ئەو ھەر بەلایەنى تىوئى و دانانى بەرنامە و بنچىنەكانى شەرىعى بۆ كارى بە كۆمەل و، باسكەردنى لایەنە باش و جوانەكانى و داكۆكىي كەردنى ئىسلام لەسەر ئەوشتانە، وازى نەھىناو، بەلكو بەكەردەو سەركەردەى كۆمەلئك بوو، كە ئەو كۆمەلە بە قەسەى كەردو و بە راوئزى ئەو كارى كەردو و لە خوئشى و ناخوئشىيەكاندا لەگەلئى دا ژياون، لە نامەيەكدا كە لە بەندىخانەى (اسكەندرىيە) وە ئاراستەى كۆمەلەكەى كەردو دەلئى: (... من خوئشى و كامەرانىيم بۆيان دەوئ و ئەو نىعمەتانەى چاويان پىيان پرووناك دەبنەو، وە دەمەوئ دەرگای ناسىنى خاويان بۆ ببىتەو، وئپراى فەرمانبەرتىي خوا و تىكۆشان لە رپئى ئەودا، كە پىي ي دەگەنە بەرزترىن پلەكان^(۲)).

وە دەلئى: (مەبەستم ھەوآل دانە بە كۆمەل و جەماعەتەكەم كە ئىستا نىعمەتەكانى خوا لەسەرمان زۆر زياترن لە پىشوو، وە سوپاس بۆ خوا نىعمەتەكانى

ئەو بۇ ئىمە لە زیاد بووندان، وە ئەگەر نەشگونجى پىيان بگەم و لە نەزىكەو خەزمەتى جەماعت بگەم، ئەو بە شەو و بە رۆژ دووعايان بۇ دەكەم، كە بەرانبەر ھەقى ئەوان كەمىك بە ئەركى خۆم ھەستام، وە بەمەبەستى نەزىك بوونەو لە خوا، كە بەرانبەر بەوان دەيكەم^(۱).

ئىنا (شيخ الإسلام) رَئىمايىان دەداتى و ئەمرىان پى دەكاو دەلى: (والذي أأمر به كل شخص منهم أن يتقي الله ويعمل لله مستعينا بالله، مجاهداً في سبيل الله، ويقصد بذلك أن تكون كلمة الله هي العليا، وأن يكون الدين كله لله، ويكون دعاؤه وغيره بحسب ذلك كما أمر الله به ورسوله)^(۲).

واتە: وە ئەو ەى مەن فەرمانى بە ھەموو كەسەك ئەوان پى دەكەم، ئەو ەى كە پارىز لە خوا بكا و كار بۇ خوا بكا و داواى يارمەتى لە خوا بكا، تىكۆشەرى پى لەرپى خوا، مەبەستى بەس ئەو ەى، كە وشەى خوا بەرز پى، وە مەلەكەچى تەنیا بۇ خوابى، وە دووعاوپارنەو ەى و شتى دىكەى بەو شىو ەى، كە خوا و پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمانیان پى كەردە.

۸- جەماعتى (شيخ الإسلام) ھىندىك جار لارىنى خراپەيان

بە دەست جىت بەجىت دەكرد:

زانای گەورە (ابن كثر) لە رووداوەكانى سالى (۶۹۹) ى كۆچى دا دەلى: (لە بەرەبەيانى رۆژى جومەى (۱۷) ى (رەجەب) ى ئەوسالەدا (شيخ الإسلام) و ھاو ەكانى بەسەر شەراب فرۆش و نادى و شوئى خراپەيان دادا و قاپ و گۆزە و كووپەى شەراپەيان لى شكاندن و شەراپەكانىيان پشتن و خاوەنەكانىيان - كە ئەو كارە خراپەيان دەكرد- تەمبى كەردن و سزايان دان، كە خەلك بەرەفتارى (شيخ الإسلام) و ھاو ەلانى زۆر دلخۆش بوون)^(۳).

(۱) مجموع الفتاوى ۴۴/۲۸.

(۲) مجموع الفتاوى ۴۴/۲۸ - ۴۵.

(۳) البداية والنهاية ۱۶/۱۷.

ئەو دەقئىكى پۈۈن و ئاشكرايە لەسەر ئەوئى كە (شەيخ الإسلام) خۇى و ھاوئانى بە دەستى خۇيان سزاي خەلئىكى سەرىپچى كار و خراپەكارىان داو و تەغزىريان كىردوون، وە ئەو كارىيان سەلمىنەرى ئەوئى كە (شەيخ الإسلام) كۆمەل و يارمەتیدەر و پشٹیوانانى خۇى ھەبوون، كە بەدوای كەوتوون و فەرمانىان جى بەجى كىردو، بىگومان ھەموو خەلئىك بەوئى (شەيخ الإسلام) دىكىرد پازى نەبوون، كە وایاندەزانى ئەو تەنھا زانایەكە وەك چاودىرئىك و، لە دەوئەتدا فەرمانبەر نى و سەر بە ھىچ ئەمىرنكىش نى، چۆن ئەو كارانە دەكات؟ ھەر بۆیە لەو زانایانەى لە رووى زانىارى و كىردو و بەخشىندا لاواز بوون، ھەسودىيان پى دەبرد، وپراى كەسانى خراپەكار و تىكەل و پىكەل كە بە ھەموویانەو پىلانى خراپان لە دژى دادمپشت بۆ لاوازكىردنى پلە و پایە و كەسایەتتى ناوبراو و زىان پى گەیاندى، وەك (ابن كئىر) لە رووداوەكانى سالى (۷۱۰)ى كۆچى دا دەگىرپتەو و دەلئى: (لە مانگى (شەووال)دا كۆمەلئىك لە خەلئىك ھەسوود لە دژى (شەيخ الإسلام) ھەستان و نارەزىيان دەردەبرى بەوئى (شەيخ الإسلام) سزا شەرعیيەكان (ھىدود) بەسەر خەلئىك دا جى بەجى دەكا و تەغزىريان دەكات و..... ھتە، ئەوئى قسەى خۇى دەكرد و وەلامى دەدانەو و ھەلەكانى بۆ پروندەكىردنەو، دوایى كۆتایى بە شتەكە ھات)^(۱).

ئەو دەقەش بەلگەيە لەسەر ئەو كە (شەيخ الإسلام) جى بەجى كىردنى سزا شەرعیيەكان (ھىدود)ى بە شەرعیى و پىوست زانىو، وپراى تەغزىز كىردنى ئەوانەى لە ھوكمى قورئان و سوننەت دەردەچن، بىگومان ئەوئى لە كاتئىك دا كىردو كە زۆر لە خەلئىك ئەوئىان قىبوول بوو و كۆمەلئىكى زۆرى ھەبوو كە بە قسەيان كىردو و ئەو كارانەيان ئەنجام داو و خۇشى سام و رىز و ھەبىبەتتىكى زۆرى لای ھىندئىك لە دەسەلاتدارەكان ھەبوو، ئەوانەى لەسەر مەزھەبى ئەھلى سوننەت و جەماعت بوون، يان مەیلیان بۆى ھەبوو^(۲).

۹- ھىندىك لە ھەلسوگەوتەكانىي لە

گۆرپنى خراپە و بىئ شەرىعى دا:

أ- لە سالى (۷۰۴)ى كۆچى دا رۆژنىكان (شيخ الإسلام) بانگى (محمد الخباز البلاسى) كرد و تۆبەى پىي كرد لە خواردنى شتى ھەرام و تىكەل بوونى بە (أهل الذمة) و بېيارىشى دا كەنابى لەمەولا قسە لەسەر لىكدانەوى (خەون) بكات، ھەرشىكى دىكەش كە زانىارى دەربارەى نەي^(۱).

ب- لە مانگى (رجب)ى سالى (۷۰۴)ى كۆچى دا، پىيارىكى پىر ھاتە لای (شيخ الإسلام) بەناوى (المجاهد ابراهيم القطان)، كەولتىكى گەورەى لەبەردابوو، دىمەنىكى نا ئاساى ھەبوو، (شيخ الإسلام) فەرمانى كرد ئەو كەولەى لە بەردا بدېتىن، خەلكەكە لە ھەموو لاو تى ھالان و لە بەرياندا دپاند، فەرمانى كرد سەرىشى بتاشن و نىنۆكەكانىشى كورت بكەنەو كە زۆر درىژ بوون، سەيلىشى كە زۆر درىژ بوون و ھاتبەونە نىو زارى كورتىيان كەردنەو، تۆبەشى پىكرد لە قسەى خراپ و ناقولاً و خواردنى ئەوئ عەقل تىك بدا، وەك (حەشىش) و ھەرشىكى دىكەى ھەرامىش^(۲).

ج- لە ھەمان مانگ دا (شيخ تقي الدين ابن تيمية) چوو بۆ مزگەوتى (النارنج) فەرمانى بە ھاوھلانى كرد كە بەردتاشيان تىدابوو بە شكەندنى بەردىك لەوئ لە پروبارى (قلوط) كە بۆ پىروژى دەچوونە لای و، نەزىيان بۆ دەكرد و ھەيوانيان بۆ سەردەبرى، بەردەكەى شكەند و مسولمانان لە دەستى ھەسانەو، كە بەھۆيەو خەلكىك ترووشى (شرك) بوو بوون، ئەو بەلا گەورەيەى لە كۆل كەردنەو كە شەپ و خراپەكەى زۆر گەورەبوو^(۳).

د- شكاندى بتهكانى دەرگای بچووك له (درب النافدانيين) وه بتي (قبه اللحم و فراش الطاحون).. بهوه گومانى له دلى مسولمانان لابرده كه خەريك بوو نيمان و عەقیدەیان هەلۆهشینی^(۱).

ه- قسه كردنى (شیخ الإسلام) له گەل سولتاندا بۆ لابرەنى ئەو باجەى له سەر مەلک و مال و وهقههكانى خەلکى شام دانرابوو، وه لابرەنى (والى) ئەوێش، سولتانیش پەزماهەندى له سەر داوايهكەى (شیخ الإسلام) دەرپى و جى بهجى ى کرد^(۲).

سێهەم: سێفهتەکانى بانگخوازى سەرکەوتوو. تاجەند له (شیخ الإسلام) دا هاتوووه دى:

بانگهواز بۆ لای خوا و بەرنامە تێر و تەواوهكەى، ئەرك و كارێكى گەرنگە، خۆى گەوره خستووێته سەر شانى بەنده باشەكانى خۆى، ئەوانەى بەهره و توانای پێ بەخشیون، كه دل گەوره و عاقلەند و هیمەت بەرز و وره بەهێزەكان نەبن، ناتوانن بەو كارە هەستن و ئەنجامى بدن، هەربۆیه ئەو كارە گەرنگە كارى پێغه مەبران (عليهم السلام) و جێنیشنه رەسەنەكانیانە، له زانایان و ئەوانەى خاوەنى فێكر و تێگەشتن و، سەرپاست و خاوەنن، چونكه پەيامى بانگهواز بۆ لای خوا كه تەبىهەندى كى گەرنگى هەيه، شتێكى ئاساییه كه تەنیا، كەسانێك هەلێ دەگرن و پێ ى هەلدهستن، كه شایستەى ئەو ئەركە بن و بتوانن بەباشى جێ بهجى ى بكەن و بەرهو پێشى بەرن.

یەگومان (شیخ الإسلام) كه زۆر لەو سێفهتە بەرزانهى تێدابوون، شایستەى ئەو بووه بپێتە نمونەى كى زیندوو و سەرکەوتوو بۆ بانگخوازانى رێ ى خوا،

(۱) شذرات الذهب ۹/۶

(۲) البداية والنهاية ۶۲/۱۴.

لەو چاخە وشك و چەقبەستە فەكرى و دىنىي يەدا و لەو بوارەدا (شەيخ الإسلام ابن تيمية) وەك كەسايەتتەكى ئىسلامىي ھەلەكەتتە بىر فراوان، شارەزا و لىزان، دادپەرۋەرى لىبوردە، دىلسۆز و خۆشەويست، بە پەرۋش و فەركار، دەبىئىي، و وەك بانگخوازنىكى سەركەشتە خاۋەنى چەندىن سىفەت بوۋە لەوانە:

۱ - پەيغەمبەردىن بەھىزى بە خاۋە:

پەيغەمبەردىن بەھىز و توندوتۇل لەگەل خاۋى پەرۋەردگاردا، يەكەم پاىە و بىنچىنە پتەۋى ھەلسۈكەۋى بانگخوازە، كە لىيەۋە دەست بە بانگەۋازەكەيان دەكەن و ھەنگاۋى بۇ دەنن، كە ئەۋە پىۋىستى بە ناسىنىكى باشى خاۋا ئىمان پىۋىۋى ھەيە، چۈنكە ناسىنى خاۋى پەرۋەردگار ئىمان پىۋىۋى بە شىۋىيەكى راست و دروست، بىنچىنە بانگەۋازە، خۆ ئەگەر ناسىنى بانگخواز بۇ خاۋى پەرۋەردگار لاۋاز و وەك پىۋىست نەيى، ناتۋانن ئەركى بانگەۋازى بۇ لاى خاۋا ۋە ئەستۇ بگىرى، با لىرە دا سەرنجىكى ژيانى (شەيخ الإسلام) بدەين:

لەگەل ئەۋەدا كە (شەيخ الإسلام) بەردەۋام سەرقالى دەرس گۈتەۋە و پەرۋەردەكەرن و تىگەياندنى خەلەك و چاككەرنەۋى ۋەزەنى نالەبارى كۆمەلگا و، جىھادكەرن بوۋ بە دل و زمان و قەلەم و دەستى، بەلام پەيغەمبەردىن توندوتۇلى بە پەرۋەردگار يەۋە بەردەۋام بوۋە و پىشتى ھەر بەۋ بەستەۋە و، يارمەتى لەو خاۋستە بە جۆرنەك ھەركەتن مەسەلەيەكى نەزانىبا يان تىي نەگەيشتەيە بە نىزاننى راسەت و ساغ دەۋىشتە مزگەۋىتىكى لاجەپى ئاۋەدانى و نىۋچەۋانى لەسەر خۆل دادەناۋ دەيگوت: (يامعلم ابراهيم فهمي) وەك لە دەقەكانى پىشۋوتى زانايان دا ھىئامانەۋە كە (شەيخ الإسلام) لە طاعەت و عىبادەتە فەرزەكان و لە شەۋنۋىز و پۇژۋى سۈننەت و چاكەخۋازى و فەرمان بە چاكە و پىنگىرى لە خراپە و تىگەياندن و پىنگەياندنى خەلەك و پۈۋنكەرنەۋى مەسەلە شەرىعىي يەكان و پارازنەۋە بە سىفەتە جوان و بەرزە ئىسلامىيەكان دا نەۋنەي كەم بوۋە، ۋە ئەۋ تىگەيشتن و پارازنەۋە و خالە پۈۋىيە بەھىز و بەرز و جوانەي ۋاى لى كەردبوۋ كە ھەمۈۋكات ھەست بەۋە بكات لە پەناي خاۋا دايمە ئەۋ خالەتە بەسەر

هه‌موو ژيانى دا زال بوو، به شیوه‌یه‌ك خۆشى و چێزى راسته‌قینه‌ی له ناسینه‌ی راست و ساغیه‌ی په‌روه‌ردگار و په‌رستنه‌ی دا ده‌بینی، هه‌ر بۆیه‌ له به‌ندیخانه‌دا بێزار و ماندوو نه‌ده‌بوو، به‌لكو كه له پێناو خوادا تووشی ده‌بوو پیشوازیی و به‌خێرهاتنی لی کرد، نه‌وكات یه‌كلا ده‌بۆه‌ بۆ زیكر و طاعت و بیركردنه‌وه و ملكه‌چیه‌ی زیاتر، نه‌و قه‌ناعه‌تی وابوو نه‌و كه‌سه‌ زیندانی و چه‌پسه كه له یادكردنی خوا بچ به‌شه، ناوبراو وێرایی نه‌وه كه خۆی زۆر گرنگیی به‌لایه‌نی رووحیه‌ی و پابه‌ند بوون به‌ قورئان و سوننه‌ت ده‌دا، فه‌رمانیشی ده‌کرد به‌ خه‌لكی به‌ گشتی و شوێنكه‌وتوه‌كانی به‌ تابه‌تی، كه نه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ له ژیانیدا به‌ زه‌قی ره‌نگ بداته‌وه.

۲- زانایی و ره‌شنییرییه‌:

یه‌كێكی دیکه لهو سیفه‌تانه‌ی وای کردبوو كه (شیخ الإسلام) بیته نمونه‌یه‌كی ناوازه و لیها تووی سه‌ركه‌وتوو له بانگه‌واز بۆلای خوا دا، بریتی بوو له زانایی و به‌ناگا بوونی له هه‌موو زانسته‌كان و هه‌بوونی بیر و هۆش و تیگه‌یشتنێكی فراوان، به‌ شیوه‌یه‌ك له زانیاریه‌كان دا پێه‌لاچوو بوو، كه ئیجتیهادی ده‌کرد و ڕاو توێژینه‌وه‌ی تابه‌تی خۆی هه‌بوو بۆ زۆر مه‌سه‌له و چاك و خرابی له یه‌كدی جیا ده‌كرده‌وه و له زانسته ئیسلامیه‌كان و زمانی عه‌ره‌بی دا به‌ نه‌ندازه‌یه‌ك شاره‌زابوو كه میژووی زانستی ئیسلامی شانازی پێوه ده‌كا و چه‌ندین زانای گه‌وره‌ شاهیدی زانایی نه‌ویان داوه وه‌ك (ابن دقیق العید، ذه‌بی، ابن سیدالناس، الزمكانی) و چه‌ند زانای دیکه، وه‌ك پێشتر باسمان كردن.

به‌ شیوه‌یه‌كی گشتی زۆر شاره‌زابوون و به‌رزبووه‌وه‌ی توانای زانستی و فکری و ره‌شنییرییه‌ له‌سه‌ر ئهم پایه‌ زانستیانه‌ ده‌هه‌ست:

- * زانیاریه‌كی چاك و فراوان به‌هه‌موو زانسته‌كانی قورئان و سوننه‌ت.
- * ناگاداریبوون به‌ میژووی ئیسلامیه‌ی و ئینسانیه‌ی.
- * توێژینه‌وه‌ی ڕه‌په‌وه‌كانی زانسته‌كانی ده‌رووناسیه‌ی و لقه‌كانی.

- * شارەزايى بە زانستەكانى بوونەوەر و جوگرافيا و ژيان.
  - * زانيارى تەواو بە مەزھەبە فەلسەفيە جياوازەكان.
  - * ناگاداربوون بە زانستەكانى زمان و ئەدەبىي عەرەبىي.
- كە (شيخ الإسلام) لەو بارانەوە خواى بەخسەر پشكىكى گەورەى پىچ بەخشىبوو.

۳- ساغ بوونەوە بۇ فيكرە و بىروباوەر:

يىنگومان ساغ بوونەوە و دلسۆزى تەواو بۇ بىر و باوەر، نەيتى سەرکەوتن و بەرگرتنى بانگەواز و بزوتنەوە چاكسازىيەكانە، چونكە ساغىي و نيەت پاكيى بۇ پەرورەدگار، كار و كردەوەكان بەرز دەكاتەوە و دميانكاتە عيبادەت، وەك چۆن دل و دەروون پيسىي، خواپەرستىيەكان دىنيته خواري و دميانكاتە گوناھو، خاوەنەكەى دواى ماندوو بوون جگە لە زەرەرمەندىي و خاكەسارىي هيچى ديكەى دەست ناكەوي!

پىشتەر دەربارەى خوورپوشتى ناوبراو هينديك شتمان باس كرد، كە نيشانەى ساغىي و دلسۆزى و نيەت پاكيى (شيخ الإسلام) بوون بۇ خوا و دينەكەى، ئەو ناحەزى زۆرى هەبوون كە فشاريان دەخستە سەرى و نازاريان دەدا، دميانويست لە گوتنى قسەى هەق بى دەنگى بكەن و دەنگى بيستراوى كپ بكەن، بە چەندان شتو پيلانيى ناپروايان بۇ دادپرشت، زۆرجاران تواناي بەرپەرچ دانەوەى هەبوون، و دەيتوانى زەرەريان لى بدات، بەلام بەخشندەي بەرانبەر دەواندن و چاكەى لە گەل دا دەكردن، بەرگرى لى دەكردن و عوزرى بۇ دەهينانەوە، نامەى بۇ قوتابىيەكانى دمنوسى و ناگادارى دەكردنەوە، كە بەھوى نازاردانى ئەووە كەس نازار نەدەن، دىگوت: نامەوي كەس لەبەر ئەوەى درۆى لە دژى من كردو، يان زولمى ليكردووم و نازارى داوم، تۆلەى لى بكرتەوە و نازارى بدرى، من گەردنى هەموو مسولمانتيك نازاد كردو، خىر و چاكەم بۇ مسولمانان دەوي، يىنگومان ئەو ساغىي و دلسۆزى يە بۇ دين و بىروباوەر لە بەرزترين ئەو سيفەتانەيە كە خو و رهوشتى بانگخوازاني پىچ پىناسە دەكرى، خو رهوشتيك كە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) وەچە

(جیل)ی یەكەمى لەسەر پەرورەدە کردو، کە پیشبرکيان بۆ ئىسلام و بەرگری لى کردنى کردو و، چاوەڕوانى ھەموو ئیش و ئازارنك بوون لەو پێناوەدا^(۱).

۴- ئازایەتیی و بەردەوامى لەگەڵ ھەق دا:

ئىسلام دژى ترسۆکیى و راپایى یە، لەگەڵ ئازایەتیی و ورە بەرزى و لیبرانە، بەرنامە و پایەمە گەورە و پیروژەکان خەلکى ئازا و خاوەن ورە و ئیرادەى بەرز نەبێ، پشتى ناگرن و سەرى ناخەن، ترسۆکیى بەرنامە و مەبەدە بەلاکان بى نرخ دەکا و، ھەق دەمرئى و ژیر گلى دەخا و، زولم و ستم سەردەخا و مەرامە پەستەکانى دینیتە دى، (شیخ الإسلام) بە ئازایەتیی زۆر بەناوبانگ بوو، لە ھەر شە و گورەشەى کەس نەدەترسا و ھەقى رادە گەیانە و بانگەشەى بۆ دەکرد، سەبرى دەگرت لەسەر ئەو ناخۆشیانەى دەھاتنە رپی، ئەو ھەر لەسەرەتای گەنجییە ھەستى بە بەرپرسیاریەتى دینیى کردو و بە پەرۆش بوو بۆ ئوممەتى ئىسلامیى، کە لە زۆر پروووە تووشى گرفت و ناخۆشى و ناپەرەتەى بوو، ھەر بۆیە خەمى لى خوارد و کارى کرد بۆ لادانى لەمپەرەکان و وەك سەرکردەى ديارى دینی بوو بە پیشەنگ بۆ گێرپانەوى کۆمەلگا بۆ سەر راستە شەقام و، ئەو راستیانەى لە نێو ناخۆشیى و نەزانى و ئەفسانە و خورافاتدا ون بوو بوون، (ابن تیمیة) ھەر بەوھندە نەوھستا کە کارەکەى تەنھا بریتى بى لە دەرس گرتنەو لە مزگەوت و خوێندنگاکان دا، بەلکو قەناعەتى وابوو کە دینەکەى داواى لى دەکا ھەنگاوى کردەى بنى بۆ جى بەجى کردنى ئەو زانیاریەى ھەیتى و چاکسازى پى بکات لەنێو کۆمەلدا، بەتایبەتى لە بواری عەقیدەدا، چونکە بنچینەى ھەموو کردەویەکی ئینسانەکانە، بەو پێ بەبانگەشەى بۆ چەسپینی عەقیدەى ساغ و کارە باشەکان کردو وىستى زۆر شت کە بەناوى ئىسلامەو دەکراو ئىسلامیش لى بەرى بوو، لای بەریت و زۆر شتیش کە خۆى بەشەرعى و پرەواى دەزانى، ھەرچەندە پێچەوانەى راي زانایانى دیکە بوو، بەتایبەتى ئەوانەى کەوتبوونە نێو چوارچێوەى

تەقلىد و لىي دەرئەدھاتن، بىچ گوى دانە قەسى ئەوان وخەلكى دىكە و دەسەلاتى مەلىك و سولتانەكان، بە خەلكى پادەگەياندو بەعەزمەو دەلىلى ئەوانى بەدەلىل وەلادەنا و، بەرپەچى گومان و رەخەنى لاوازىيانى بەبەلگەى قورئان و سوننەت دەدايەو، ھەرچەندە ناحەزەكانى بەژمارە زۆرۇ بەدەسەلات و - چونكە لەگەل سولتان بوون- لەو بەھىژتر بوون، بەلام لەمەيدانى وتووژو موناقدەشى زانستى دا ھىچيان لەبەرانبەر (شىخ الإسلام) دا پىچ نەدەكرا، تا سەرەنجام بەناپروا لای سولتان شكايەتيان لىي كردو بەگرتنيان دا، ھەرچەندە دەگىراو زۆر لە بەندىخانەدا دەمايەو بەلام زانباريەكەى بەند نەدەكرا، و پراو سەرەنجامەكانى لەوتو دەگەياندە زۆر كەس لەدەرەو، دواى ھاتنە دەرەوى لە سجن گەپرايەو بە دەرەس گوتنەو ھەمجار لەگەل فەيلەسووفەكان و شىعەى باطينى و پرافرو سوڤى و ھىندىك لە زانايان كەوتە دەمبەدەمو موناقدەشە، بەرانبەرەكانى لە مەيدانى وتووژى زانستىي دا شكستيان دەھىنا، بۆيە پەنايان دەبردە بەر قەسە ھەلبەستن و ئازاردانى، بەلام ئەو لە ھەموو حالەتەكاندا پەچاوى لايەنى شەرىعى دەكردو وەلامى خراپەى بە خراپە نەدەدايەو بەورەى بەرزو دلىكى ئارامەو بەرانبەريان دەوستانەو.

۵- تىگەيشتنى ھەرد لە دىن و شارەزايى لە واقع:

بانگخواز كاتىك بەراستگۆو لىپراو بۆ كارى ئىسلامىي و بانگەوازەكەى دادەنرىت، كە ئەوپەرى تواناى خۆى بخاتە كارو بەردەوام تىبىكۆشيت لەسەر تىگەيشتنى كاكۆ و نىوېرۆكى دىن و، دەقەكانى و ئامانجەكانى. دەبىت بانگخواز بتوانىت لە ژيان و حالو وەزعى خەلكى بگات و ئاگادارى گۆرپانكارىيەكان و پىشھاتەكان بىچ، وە واقعى ژيان و دەورويەرى وەك خۆى ببىنى، چونكە چوونە ژوورەو لە دەروازە پراستەكان بۆ گۆرپانكارىيە لە كۆمەلدا بە ئاگاداربوون و بەدواداچوونى كىشەكانى خەلك و دلسۆزى نواندن و بەشدارىي كردن لە چارەسەرکردنيان دا دىتە دى، كاتىك كە خەلك ھەست بە دلسۆزىي و خەمخۆرىي بانگخواز دەكات، متمانەيان زياتر پىي دەبىت و چاكتەر گوىي بۆ دەگرن و بەقەسى دەكرىت.

بانگخوазى لىزان و ھەستىيار ئەو كەسەيە كە دەتوانى نەخۇشىيەكانى كۆمەلگا دەست نىشان بكاو دەرمانى پىۋىستى بۇ دىيارى دەكات، (شىخ الإسلام) ئەو بانگخوازه زاناو شارەزايە بوو كە بەوردىي و قوۋلىي و بە شىۋىيەكى گىشتگىر لە دىن تىگەيشتىبوو، وەك (الزىملىكانى) دەلى: خوا زانستەكانى بۇ نەرم كىردىبوو، وەك چۇن ئاسنى بۇ داوود (عليه السلام) نەرم كىردىبوو، وىپراي ئەو زانىيارى ھەبوو بە كىشەو گىروگرگىتەكانى خەلك و ئاگادارى بارودۇخى ھەمەلايەنەي سەردەمى خۇي بوو، كە ئەو ەواي كىردىبوو بتوانى دەرمانى پىۋىست بۇ چارەسەرى نەخۇشىيەكان دىيارى بىكات و وەك مامۇستايەكى كارامەو خەمخۇرئىكى راستەقىنە بناسرى، ھەموو مەزھەبەكانى عىلمى كەلامى موتالا كىردىبون، كە مەترسىيەكانى لە ژيان و واقىعى مسۇلماناندا دەرگەوتىبوو، بەو ەي عەقىدەي خاۋرتى خەلكەكەيانى تىك دابوو، يەك رىزى مسۇلمانانان نەھىشتىبوو، (شىخ الإسلام) بە زانايى خۇي دىۋىست نىۋەرۇك و نەيتى شتەكان بزانى و بەرپەرچى گىچكە و گەورەي كارە ناپەواكانيان بداتەو ە، بە دەلىل و بەلگەي بەھىز درۇ و دەلەسەكانيانى پوكاندەو، ناۋىراو چەندان كىتەب و نووسراۋى نووسىون كە چارەسەرى پىۋىستىيان بۇ گرفت و نەخۇشىيەكانى كۆمەلگا لەخۇ گىرتون.

۶- گىرنگىي دان بە بارودۇخى مسۇلمانان و

ژيان لەگەل رەۋادەۋەكان دا:

بانگخوазى راست و بەجى نايىت خۇي دورە پەرىژ بگرى و دوور لە مسۇلمانان بڑى، بەلكو پىۋىستە گىرنگىي بدات بە حال و ەزەيان و، ئەو يەكەك بىچ لە كار و مەبەستە گىرنگەكانى و، كاكلى بەرنامە بانگخوازىيەكەي كە گۇرپانكارىيەكان كاريان تىناكەن، (شىخ الإسلام) چاۋەكانى كراۋە بوون، ئەو كىشەنەي دەيىنن كە خەلكى بەدەستىانەو دىاننالاىند، لە ئىش و ژانان بەشداربوو، لەگەل خەم و خولايى كۆمەلگا كەيدا دەژيا، لە خۇشىي و ناخۇشىي دا لە گەلىاندا بوو، لە سالى (۶۹۹)ى كۆچى دا كە (تەتار) دەورى دىمەشقى دابوو خەلكەكە دەترسان، كاربەدەست و سەركردە و زۆربەي زانا و كەسە ديارەكان

ھەلاتى، دىمەشق بىن سەرۆك و دەسەلات مایەو، تاوانبار و خراپەكارەكان بەندىخانەكانىيان شكاندن و ھاتنە دەرى و كارى خراپ و نا قۇلايان ئەنجام دا، لەو كاتەدا (ابن تىمىيە) قارەمانانە ھەلۆستى نواند كە كسانى قسە رۆيشتوى ئەوئى كۆكردنەو و رىككەوت لە گەلىان كە خەم لە كاروبارەكانى ولات بخۆن و بارودۆخەكە كۆنتىرۆل بكەنەو، دواتر رۆيشت بۆ لای (قازان) و داواى لىكرد ئەو ترسەى لەسەر خەللى دىمەشق درووستى كردو نەيھىلەت و دەورى شار چۆل بكا و مەبەستەكەى ھاتە دى، ئەمەوچەندان ھەلۆستى دىكەى (شىخ الإسلام) ەك بەشدارى لە جەنگ و كۆكردنەوئى خەلك و مەشق پى كردنىان و بەدواداچوونى بۆ كاروبارى مەسولمانان لە زۆر شوئندا، بەلگەى گىرنگى دانىەتى بە بارودۆخى مەسولمانان بە شىوئەكى كردەى.

۷- دنيا بەكەمگرتن:

يەككى دىكە لەو سىفەتانەى بانگەواز دەخاتە دلى خەلكەو و قسەكانى كارىگەرىيان دەبى و لى و ەردەگىر، دنيا بەكەمگرتن و خۆ دورگرتنە لى، بە شىوئەك عدقل و دل و ئەندامەكانى يەكلا بكاتەو بۆ زانست و زانىارى و ئەو مەبەستە گەورەى ھەيەتى، ئنجا ھەموو خەلكى سەردەمى خۆى يەك دەنگ بوون لەسەر دنيا بەكەمگىرى (ابن تىمىيە) و گوى ئەدانى بە لەززەت و خۆشەيەكانى دنيا، كەس ھەستى پى نەكردو بۆ ەدەست ھىنانى سەرەوت و سامان، سەرقالى كارى دنياى پى، نەزانراو كارىكى پەسمى دەولەتى بووبى و كرى لەسەر كارەكانى ەرگرتبى، بەلكو ھەموو زيانى خۆى لە گەل زانىارى و لە رى بانگەواز بۆلاى خوا بەسەر بردو، خاوەنى (الكواكب الدرية) دەلى: (شىخ الإسلام) كرىن و فروشتن و شەرىكايەتى و بازىرگانى و ەتدى نەكردو و دىنار و درھەم و خواردن و كەل و پەلى پەزمەندە نەكردو، لەماوئى زيانى دا، لە دواى مردنىشى مېراتەكەى برىتى بوو لە زانست و زانىارى، ەك شوئى پى ەلگرتنى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە فەرموئەتى:

(ان العلماء ورثة الأنبياء والانباء لم يورثوا ديناراً ولا درهما ولكن ورثوا العلم)

فمن أخذ به، فقد أخذ بحظ وافر^(۱).

واتە: يىگومان زانايان مىراتگىرى پىغەمبەرەنن، پىغەمبەرەننىش دىنار و درەھمىيان بە مىرات بەجى نەھىشتوۋە، بەلكو زانايارىان بە مىرات بەجى ھىشتوۋە ۋە ھەرکەسىك زانيارى بە مىرات بگىرى ئەوا پشك و بەشى باشى پىپراۋە.

چۈرەم: بۈرەكەنى كارى بانگەۋازىي (ابن تيمية)

(شيخ الإسلام) ۋاي دەبىنىيى كە بۈرەكەنى كارىكردن زۆرن و جىۋازن، گۆرپەنەكەش ھىچ سۈرچاكى تىدا نىن و دوژمنانىش رىمبازىنى تىدا دەكەن، ھەستى بەۋە دەكرد كە ھەموو ئەو شتەنەي لە دەۋرۋىرەنى، پىۋستىيان بە چاكسازى ھەيە:

- * خەلكى بە گىشتى پىۋستىيان بە پەرۋەردە و فېركردن ھەيە .
- * زانايان پىۋستىيان بە ۋەبىر ھىنەنەۋە و وشيارىۋونەۋە ھەيە.
- * كارىدەستەن پىۋستىيان بە ھەستەنەۋە و ئامادەكارى ھەيە.

لەكەتەكدا دوژمنان لە (تەتار و سەلىبىيەكان) خراپە و فەسادىان لە زەھىدا دەكرد بەبى ئەۋەي روۋبەروۋى ھىچ پەرچ و بەرەنگارىيەك بىنەۋە، (شيخ الإسلام) قەناعەتى ۋابو كە لەچەند لاۋە لەنىۋ كۆمەلگەدا گۆرپەنكارى پىۋستە، زەھمەت و گەۋرەيى و فراۋانى كارەكەي ھەست پى دەكرد، بەلام ئەۋە لە عەزم و ئىرادەي كەم نەدەكردەۋە، دېندەيى دوژمنانى لەلا پروون بوو، بەلام سوور بوو لەسەر روۋبەروۋىۋونەۋە و بەرەنگارىيى، قەناعەتى ۋابو مادام ئەو كار و بانگەۋازە بۆ خوايە، خۋاي گەۋرە پىشتى بەرنادا و يارمەتى دەدا، داۋاي يارمەتى بۆ ئەنجامدانى ئەو كارە سەختە بە زىكر و خوا پەرستىيى لە پەرۋەردگار دەكرد، لەداۋاي نوژنى بەياني لە شۈئنى خۋى دەمايەۋە و تا چىشتەنگاۋ ھەر

-----

(۱) أخرجه الترمذى و ابن ماجه، من نماذج الدعاة لرجون ص ۹۱.

يادى خۇاى دەکرد. (شەيخ الإسلام) قەت كاتى بەزايە نەداو، يان چاۋەرۋانى ھاۋكارىك نەبوۋە، ئەو باۋەرۋى ۋابوۋە كە كات ژيانە، ھەر سائىك كە بەيى كار رادەبرى زىانبارىيە ۋ قەرەبوۋ ناكىرتتەۋە، چۈنكە ئەۋكاتەى ژيان دەرۋا ۋ بەسەر دەچى ۋ ناگەرپتتەۋە، ۋە باۋەرۋى ۋابوۋ كە ھەر خوا يارمەتى دەرەتى، جگە لەۋ شتەكانى دى ھەموو ھۆكارى رۋالەتتىن، خۇاى كارىجى مەيسەريان دەكات بۇ ھەر كەسەك لە بەندەكانى كە خۇى بىەۋى، لە پاستىشدا يارمەتى ۋ سەرکەۋتن ھەر لە خواۋەيە^(۱).

۱ - چاكسازىي خەلكى بە گشتى:

(شەيخ الإسلام) زۆر داكۆكىي لەسەر چاكسازىي لەنتو خەلك بە گشتى كەردە، ئەۋىش لە پى ى فېركەرنىكى راست ۋ دروستى دىن ۋ، باسكەردنى ئىسلام بە گشتى ۋ، روونكەرنەۋى ھەرپام ۋ ھەلال ۋ پىشخستى لە پىشترەكان، ئەۋەش لە ميانى چاندنى عەقىدەيەكى راست ۋ ساغ ۋ دروست لە دل ۋ دەرۋونى خەلك دا ۋ پوۋچەل كەرنەۋى گومانى لاپىكان ۋ بەرپەردچەندەۋميان، باسى عىبادەتى ساغ ۋ ھۆكمەكانى جىھادى بۇ دەكەردن ۋ بە قسە ۋ كەردەۋە تى ى دەگەيانندن ۋ بەكەردەۋە بەشدارى ھەر كارىكى خىرى دەكەرد كە سوۋدى ھەبوۋ بى، ۋىراى ئەۋە داكۆكىي دەكەرد لەسەر ئىسلامى گشتگىر، كە ھەموو لايەنەكانى ژيان دەگىرتتەۋە، ھەۋلى دەدا ئەۋ مانايە لە خەلكە كە بگەيەنى ۋ ۋىژدانىان بەخەبەر بىتى، بۇ ئەۋەى بە جوۋلە بگەۋن بۇ كار ۋ رايانپەرپىنى بۇ جىھاد، كە سەرەنجام دۋاى ھەۋل ۋ تىكۆشانىكى بى پسانەۋە، تۋانى بە يارمەتى خوا بگاتە ئەۋ مەبەستەى كە كارى بۇ دەكەرد ۋ دەۋىست، كە كارىك بوو ۋەستاۋى بە جوۋلەخست ۋ، نوۋستۋى بە خەبەر ھىنا ۋ لە نىۋ جەرگەى ۋەستاۋى ۋ چەقبەستۋى دا كە ھەردوۋكىان لەسەر دللى بانگخۋازى دلسۆزدا قورسەن، جوۋلەى دروست كەرد.

ئەو زۆر داكۆكىكار بوو لەسەر پتەوکردنى رىزى براپەتى و، دَل بەيەكەو
جۆش دانى مەسولمانان و يەك ھەلۆستى و کردنى ھەر شتەك كە سوودى
بۆ مەسولمانان بووى، زۆر چاكەكار بوو، خۆى بە قورىانى دوورخستەو
مەترىيەكان لەسەر ئوممەت، دەکرد.

۲- چاكسازى زانايان:

ئەمەش لە ميانى بېرھىنانەو ميان بەوى دەيى بە ئەركى سەرشانى خۆيان
ھەستن، كە خۆى پەروردگار پىچ ى راسپاردوون و فەرمانى پىچ کردوون، زانا
زۆر بوون بەلام لە بواری زانپارى بۆ بانگەواز و چاكسازى لە خەلكى دىكە
جيا نەدەكرانەو، زانپارى عەقلىانى پىرکردبوو بەلام وىژدان و دەروونپانى بە
جوولە نەخستبوو، سەرقالبوون بە پلە و پاىەى ژيانپان و لە جوولەى خستبوون،
نزىكپان لە سولتان و كاربەدەستان شانازى بۆ دروست کردبوون و زمانپانى لە
گۆ خستبوو، بۆيە لە ھىچ شتەكدا لە خەلكى باشتەر نەبوون .

زانايان قەسيان يەك نەبوو، لە يەكدييان دەخوئند و دژايەتى يەكدييان دەکرد،
بوغز و پەرتەوازىيە دەروونپانى پىر کردبوو، ھۆى ئەوھش ئەمانە بوون:

أ- دەمارگىرى مەزھەبىي: كە زال بوو بەسەر عەقل و ھۆشپاندا و تووشى
نەتوانىنى کردبوون بەوى لە پىناو شوئىن كەوتنى حەقدا لە دەليەكان بىفكرن و
لئى ورد بىنەو .

ب- بىرو و راي سياسى: كە بوو بەھۆى زياتر لئىك ھەلەشانى يەكپىيان و
فراوان بوونى درزى ناكۆكىي لە نىوانيان دا، بە جۆرەك دەولەت دەيوست لە
ھەر مەزھەبەك قازىيەك ديارى بكات، كە ئەو ھاندان بوو بۆ دەمارگىرى و
پەرتەوازىيە، وە ھەر وەزىرەك زانپەكە ھەلەبژارد و لەخۆى نزىك دەکردەو، لە
ھەرشتەكيش گلەيى و پەخنى لىچ ى ببوایە دەرى دەکرد و لەخۆى دوورى
دەخستەو، تاواى لىھات زۆرىيە زانايان بوونە داردەستى كاربەدەستان و رۆژ و
حورمەتى زانستپان پۆە نەدەما و ھەيەت و سامى زانايانپان لىچ دادەپىن .

ج- زۆر لەوان پاي لادەرانىيان وەردەگرت لە سۆفەكان كە باوەريان بە (وحدة الوجود) ھەبوو، وە دانىيان دینا بە بێردۆزەي (الحلول والاتحاد) دا، وە زانایان ئەو كات شۆتەوار و كارىگەريیەكى ئەوتۆيان لى نەدەیینرا، (ابن تیمیة) ئەو ھەلۆستە ناشایستەنەي لە زانایان بێنیوہ كەوازیان لە فەرمان بە چاكە و پینگى لە خراپە ھیناو، بۆیە داواي لى کردوون كە بە چاكی نۆتەرایەتیى ئىسلام بكەن و، دوور لە بەرژوہندیى شەخسىي و ھەوا و نەفس ئەوہي لەسەر شانیانە پى ھەستن^(۱).

(شيخ الإسلام) دەويست زانایان دوور بكەونەوہ لە سولتان و پلە و پایەي پەسمىي، بۆ ئەوہي نەكەونە ژێر كارىگەري ئەوان و رەخنەي دەگرت و ناڕەزايى دەردەبەري لە دەست ماچکردنى كاربەدەستان و چەمبەنەوہ لە بەردەميان، بەھەرشيوەيەك لەبەر ترس پى يان تەماع، كە توانى تا راددەيەك تەنگ بەو زانایانە ھەلبچنى و وابكا خەلكى خۆيان لى بەدوور بگرن، ئەوانەي بەرتیلیان لە خەلكى وەردەگرت كە كار بۆ خەلكى راھى بكەن لای سولتان و بەوہ خۆيانیان دەولەمەند کردبوو، تا كار گەيشتە ئەوہي فتواي ھەلالی بەرتیلیان دا بە مەبەستى كار پۆشتن، (شيخ الإسلام) لە مزگەوت دەنگى بەرز دەکردوہ و دەيگوت: (پۆستە بۆ ھەر كارێك چاكترین كاربەدەست داڤەري كە دەتوانى بىكا، .....)

بەو پێیە ھێندێك لەو زانایانە بە دەنگیەوہ ھاتن و بەوہي لەسەر شانیانە ھەستان و بەشدارییان كرد لە فەرمان بەچاكە و پینگى لە خراپە و جیھاد كردن لە پێناو بەرزکردنەوہي دینی خوادا، بەلام بەشیكى دیکە بە ھەسەد و كینە و خراپە و پیلانگیزی و درۆ و نیفتیرا و دژایەتیى كردنى لەلای كاربەدەستان، وەلامى (ابن تیمیة)یان داہەوہ، بۆ ئەوہي بە گرتنى بدن و وشەي ھەق و دەنگى زولالى كپ بكەن، ھەرچەندە توانیان بە غەدر و تاوان لاشەكەي بخەنە بەندیخانەوہ، بەلام نەیانتوانى قسە و راو سەرنج و فتوا و پێنمايەكانى بەند

بەكەن لەكار و ئامۇژگارى، لە كاتى توانا و دەسلەتەش دا ولەلامى شەيخ الاسلام لىبوردەمى و سىنگ فراوانى بوو لە بەرانبەر ئەوانەدا كە خراپە و دزايەتى ئەويان كەردبوو.

۳- چاكسازى لە ھەلسەكەوتى كار بە دەستان:

(شەيخ الإسلام) لە سەردەمى خۆيدا بە مەبەستى كارتىكەردىيان و پەلەكەشكەردىيان بۆ كەردنى كارى خێر، پەيوەندى بەھێز و پتەوى لە گەل سولتان و بەرپەرسەكان دا دروستكەردبوو، كە كەسانىك لە نۆياندا خۆشيان دەويست و رۆزىيان لى دەنا و شەرمىيان لى دەكەرد و، سەرسام بوون، بە فەرمان بە چاكە كەردنى و پەنگەرى لە خراپە كەردنى و بە پەرۆش بوونى بۆ زىندوو كەردنەوى سوننەتى پەغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم)، لە گەل ئەو ھەموو خۆشەويستى و پەيوەندى بە تىنەى لە گەلەياندا ھەبوو، ئىنسانىكى دىنا نەويست و زاھىد بوو، قەت شتى بۆخۆى داوا نەدەكەرد و رۆژىك لە رۆژانىش تەماعى لە پەلە و پايدە نەبوو، كە ويستبايان شتى بەدەن وەلاى دەنا و نەيدەويست، (شەيخ الإسلام) خەلكى بانگەھىشت دەكەرد بۆ فەرمانبەرى كار بە دەستانىيان لە ھەركوێيەك بن، بەلام ئە گەر سەرىپچى فەرمانى خوايانكەرد، ئەو نەبى بە گۆيان بەركى، (مەمالىك) كە دەسلەتدارى ولات بوون، ئەويان خۆشەويست چونكە (شەيخ الإسلام) باوەرى بەو نەبوو كە (مەمالىك) ئەو كاتىش كۆيلەن. بەلكو مەرجى شەيخ الإسلام بۆ مەمالىك بەرىتى بوو لە ئىستقامەت و بەردەوامى لە سەر ئىسلام تاكو خەلك بە گۆيان بەكات، (شەيخ الإسلام) واى دەزانى كە (مەمالىك) شەركەر و نازان و ھەريەكەيان لە سەنگەرەكى ئومەتەى ئىسلامى دان، رۆژىكى زۆرى لەلاى ئەوان ھەبوو و شەرمىيان لى دەكەرد و حسابيان بۆ قەسەكانى دەكەرد.

ئەو ھەستە دوو سەرى (ابن تيمية و مماليك)^(۱) بە پەويست زانرا بۆ بەرپەرج دانەوى (تەتار و سەلىبىيەكان) كە سەرسەختەرىن دوژمنى ئىسلام

بوون لەو سەردەمەدا، بەلكو مەمالىك زىاترىش لەو، ھاودەنگ بوون لە گەل (شىخ الإسلام) دا بەوێ لە گەل ھەلۆستى ئەودا بوون لەوێ شوئەكانى فەساد و باپ و شوئى فروشتنى شەراپیان داخستن^(۱)، ھەرچەندە ئەو پەيوەندىيە بەھىزە لە نۆوانیان دا ھەبوو، بەلام ناھەزان و كەسانى ھەسوود لە زانايان و خەلكى دىكەش، بەجۆرەھا شۆھ لە پىلانگىراندا بوون، لە دژى (شىخ الإسلام) و چەند جارەن سولتان و كارىدەستان بۆ دادگايى كردن (شىخ الإسلام) يان لە مەجلىسەكانيان دا ئامادە دەكرد، وتووێژيان لە گەلدا دەكرد دەريارەى ئەو شتانەى پىيان تۆمەتبار دەكراو ھەموو جارى يىتاوان دەردەچوو، بەسەرکەوتوىي مەجلىسەكەى بەجى دەھىشت، بەلام فشارى ئەو ھەسوودانە بەردەوام بوو، بە شۆھىيەك كارىگەرى لەسەر كارىدەستان دروست كردبوو كە فەرمانى بەندكردنى (شىخ الإسلام) بەن.

ئەو شكايەت و داوايانەى ناھەزان لەسەر (شىخ الإسلام) تۆماریان دەكرد، ھۆيەكى گەورەى شارەزابوون و ناسىنى كارىدەستان بوو بۆ (شىخ الإسلام) كە لە نزىكەو شتى لى بىيستن، يەكێك لەوانەى لەمىيانى ئەو قسە و وتووێژانەى لە نزىكەو لە گەلدا كردووە و ناسىويەتى و (شىخ الإسلام) ى خۆشويستو، سولتان (الناصر محمد بن قلاوون) بوو، بەلام وێراى ئەوێ لە جىھادى (تەتار)ايش بىنيويەتى كە چەند ئازا و دلسۆز و بە ھەفا بوو بۆ دىن و نىشتمانەكەى، لە گەل ئەو خۆشەويستىيەشى دا بۆ (شىخ الإسلام) لە ژىر فشارى ناھەزانى دا بەندى كردو، ئەو ھەلومەرجە ناھەموارەى (شىخ الإسلام) تىيدا ژياو ھەواى لى نەكردو ھەمسارد بى و فەرمان بەچاكە نەكا، بەلكو بەردەوام داواى لە كارىدەستان كردووە كە بەئەركى سەرشانىيان ھەستن بەرانبەر بە دىن و ولات و خەلكى بەگشتى. لەزۆر ڕووھو (شىخ الإسلام) ويستويەتى چاكسازى لە كار و ھەلۆستى سولتان و كارىدەستان دا بكا، ئەوھتا لە شتى بى شەرى ناگادارى كردوونەو ھەك: مەسەلەى نەھىشتنى بەرتىل و گەندەلىي نىدارى و بەرپاكردنى دادپەرورەى و پىندانى بەرپرسيارىيەتى بە پى شايستەيى و، جى بەجى

کردنى شەرىعتى ئىسلام و، دژايەتیی کردنى چەند عادەتییكى نە فامیی وەك تۆلەسەندەنەوى نارەوا و پەرەپەندانی شوئنى فەساد و خراپەکاری، لە لایەکی دیکەوہ داکۆکی کردنى لەسولتان بۆ هاتنى بۆ جەنگی تەتار و رزگارکردنى ولات و مسولمانان و قبولنەکردنى زولم و ستەمى تەتار و. هتد، وکە پێی گوتووہ (لوقدر انکم لستم حکام الشام ولاملوکە واستنصرکم أهله وحب علیکم النصر فکیف انتم حکامه و سلاطینه وھم رعایاکم وانتم مسؤلون عنھم).^(۱) کە ئەوانەى ھەموو بەمەبەستى چاککردنى بەرپرسان بووہ و، ھیچ کاتیش موحامەلەى لە ھیچ شتیکدا لەگەڵ دۆست و ناحەزدا نەکردوہ و ئەوہى بە حەق و راستیى زانیی، گوتووہتەى و کردووہتەى، وە ھەموو ھەول و تیکۆشان و مەبەستیشى بەرجەستە کردنى ئىسلام بوو لە دڵ و دەروونى خەلکى دا، وەك ئەوہى پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ھینابووی و، گێژانەوہى دەولەتییكى ئىسلامیى بەھێژ بوو، وەك ئەوہى لەسەردەمى خەلیفە سەرراستەکان دا ھەبوو^(۲).

پێنجەم: کۆسپەکانى سەر پێى چاکسازى (ابن تیمیة):

لەوہتەى خوا بوونەوہرى دروست کردوہ ھیچ بانگخوازێك نەبووہ و نابێ، مەگەر تووشى کۆسپ و لەمپەر و ناخۆشى ھاتوہ و دیت، پێى بانگخوازان بۆ لای خوا پێى بەھەشتە، بەھەشتیش بە ناخۆشییەکان دەورە دراوہ.

کۆسپ و لەمپەرەکانى سەر پێى بانگخوازان ئاماژەى راستیى و ساغیى کاروانەکەى، ئەو ناخۆشیانەى تووشیان دى گۆلۆپى سەوزە کە پێیان پێ دەدا بەردەوامین لەسەر پوشتن و دڵنیایان دەکات لەسەر تەواویى بانگەوازەکەیان، بۆیە گیر و گرتەکانى سەر پێى (ابن تیمیة) کەمووکۆپى نەبوو بۆ خۆى و،

(۱) البداية والنهاية ۳۳/۱۴

(۲) استمرارية الدعوة ۸۴ - ۸۶.

نەنگىي نەبوو بۇ ئەو بەرنامەيەى خەلكى بۇ بانگ دەکرد، بەلكو بانگخوازن دەزانن كە ئەو كۆسپ و گرفتانه لە گەل بانگەوازدا بەيەكەو بەستراون و ئەو رىيە لەو شتانه خالى نيه، بانگخوازن بەهۆى ئەو شتانهشەو لە راستىي و تەوايى بانگەوازەكەيان دۇنيا دەبن وتاقى دەكرىنەو.

لە ھەمووكات و شۆرئىكدا ئەو كۆسپانەى تووشى بانگخوازن دەبن يەكن، بەلام شىوازن جىاوازه، كە بە پىي شۆرئ و ھەلكەوتەى ناھەزان دەگۆرئ، قورئانى پىرۆز باسى ئەو كۆسپانە دەكات، كە دووبارە دەبنەو لەسەر رىي ھەموو بانگخوازنكدا كە دەفەرموى:

﴿كَذَلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مُجُنٌّ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصُوا بِهٖ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ﴾ الذاريات (٥٢ - ٥٣).

واتە: بەم شىويە ھىچ پىغەمبەرنك بۇ لاي ئوومەتانى پىش ئەمان نەھاتوھ مەگەر وتويانە - بەو پىغەمبەرە - جادووگەر يان شىتە، ئايە ئەمان و ئەوان راسپاردەيان بۇ يەكترى كروھ؟ نەخىر بەلكو ئەمانە گەلئكى ياخى و لەرىن دەرچوون.

- لە كۆسپەكانى سەر رىي (ابن تيمية) :

١- ئازاردان:

ئازاردان بە ماناي گشتى، مەبەست پىي ى ھەر زەرەر و زيانىكە كە تووشى ئىنسان دىت، كەم پىي يان زۆر، نەفسىي پىي يان بەدەنىي، شىوازي ئازاردانى (شىخ الإسلام) ھەردوو لايەنى نەفسىي و بەدەنىي گرتۆتەو:

أ- ئازاردانى نەفسىي:

كاتىك ناھەزانىي - ھەندىك زاناي نا حالىي يان ھەسوود- تۆمەتيان بۇ ھەلدەبەست كە گوايە ئەو (جسم) بۇ خوا قەرار دەدات، يان كوفر و رىي لىتئىكچوونيان دەدايە پال و درۆيان بۇ ھەلدەبەست، نمونەى: (علاءالدين محمد

بن محمد العجمى البخاري^(۱). كاتىك دىگوت: ھەركەسى بە (ئىبن تىمىيە) بلى: (شىخ الإسلام) ئەو كافر، ھەر بۇيە (ئىبن ناسر الدىن الدمشقى) لە كىتەپكەيدا بەناوى (الرد الوافر) بەرگىرى لە (شىخ الإسلام) كىردو و بەرپەرچى (علاء الدين) داوئەتو.

بەراستىيى ئازاردانى نەفسىي شىخ الاسلام، لە پالدرانى كوفر و ئىلحاد و ئەوئى كە خوئى بە جىسم داناو و شوبھاندوئەتتى بە دروستكراوكانى، ئازارنىكى زۆر، بەلام ئىمانى بەھىترو پىشت بەستىن بەخو، ئازارەكانى بۆكەم دەكرەندە.

ب- ئازاردانى بەدەنىي:

(شىخ الإسلام) تووشى ئازاردانى بەدەنىي ھاتوئە كاتىك ئاھزەكانى لە بەناو زاناين خەلىكان ھانداو بۆ لىدانىي و دزايەتتىي كىردنى، ئەو بو لە لايەن خەلىكى شەقاوئى گەرەكى (ھوسەينىيە) (قاھىرە) ھىرش كراوئە سەرى و ئازارىان داو، دواى ئەو كۆمەلىك لە دۆست و خۆشەويستانى كۆبوونەو بۆ تۆلەسەندەنەو لەوانە ئازارى (شىخ الإسلام) يان داو، بەلام ئاوبراو نەھىشت تۆلە بىكەنەو و پىي گوتىن: (إما أن يكون الحق لي،

-----

(۱) لەسالى (۷۷۹) كۆچى لە ئىران لە داىك بوو و لە (بخاري) گەرە بوو، چوئە بۆ ھىند و دوايى بۆ مەككە و ئىنجا لە سالى (۸۳۲) لە (مصر) ئىشتە جى بوو، لەگەل دەسلەتدارانى ئەوئى پەيغەمبەرى توند و تۆلى ھەبوو، دوايى چۆتە (دىمەشق) و ئەوئى ماوئەتە تا (۸۶۱) كە ئەو سالى ئەوئى مردو، زانىارى لە بابى و خالى و سەعدى تەفتازانى وەرگرتو، شەرەزائىكى ھەنەفى مەزھەب بوو و زۆر دەمارگىرى ھەبوو بۆ مەزھەبەكە، توند بوو لەسەر ھىندىك لە زاناين و قەسى پىي گوتوون بۆ نمونە: دەربارە ھەردووك زانائى پاىە بەرز (ئىمام محى الدين النووي و تقي الدين ابن تيمية) راي خراپى ھەبوو دەربارە (ئىمامى نەوئى) گوتوئەتتى (لايجوز النظر في كتيب، وأنه رجل ظاهري!) وە دەربارە (ئىبن تىمىيە) گوتوئەتتى (من زعم ان ابن تيمية شيخ الإسلام فهو كافر) كە لەسەر ئەو ھەلۆستە زانائى بەناوئانگ (الحافظ ابي بكر بن ناصر الدين الدمشقي) كىتەپكى داناو بەناوى (الرد الوافر) ناوى (۸۷) زانائى گەرە ھەر چوار مەزھەبەكە ھىناو كە بەرپىز و وەك مامۇستا و بە (شىخ الإسلام) ناوى (ئىبن تىمىيە) يان ھىناو و قەسەكانى (علاء الدين) دەپووكىتتەو. (الرد الوافر ۲۱).

أولكم، أو لله، فإن كان الحق لي، فهم في حل منه، وإن كان لكم، فإن لم تسمعوا مني ولا تستفتوني فافعلوا ما شئتم، وإن كان الحق لله، فهو يأخذ حقه إن شاء كما يشاء)

واتە: ھەقەكە يان ھى منە، يان ھى ئىۋىيە، يان ھى خوايە، ئەگەر ھەقەكە ھى من بىچ، ئەو ھەقە گەردنىيان ئازايىچ، وە ئەگەر ھەقەكە ھى ئىۋە بىچ، ئەگەر گوتم بۆ ناگرن و بەقسەم ناكەن ئەو كەيفى خۆتانه، و ئەو ھى پىتتان باشە بىكەن، وە ئەگەر ھەقەكەش ھى خوايە، ئەو خوا ھەقەكەى خۆى وەردەگىرتەو ھەركاتى بىھوئ و بەوشوھىيەى خۆى بىھوئ.

وہ جارنىكيان لەكاتى وتوورژدا كاتى نوژرى عەسر ھات، ھەستا بېروا بۆ مزگەوت، پىيان گوت: نەچى نەو ەك ناعەزانت نازارت بىدن، بەلام ئەو گوئى نەدانى و روشت بۆ مزگەوت، كۆمەلئىكى زۆر لە ناعەزانى بە مەبەستى نازاردانى دواى كەوتن^(۱).

۲- دژايەتیی كردنى زانايان بۆ (ابن تیمیة):

ھىندىك لە زانايان لە دژى وەستانەو و تۆمەتباريان كرد كە لە رپرەوى ئەھلى سوننەت و ئەو ھى زانايانى تۆمەت لەسەرى كۆكن، دەرچووە، وە ئەو زاناiane قورسايى و پىنگەى خۆيان ھەبوو لەنىو كۆمەلدا بە جورىك كە دژايەتى يەككىيان كەربايە خەلكى نەگەليان بوو، ئەو ھەندە بەس بوو بە يەككىيان گوتبايە لە دىن دەرچووە، يان لە رپى پىشىن لای داو، بۆ ئەو ھى شەر لە دژى بەرپا بىچ، لەلایەكى دىكەو دژايەتیی زانايان بۆ (ابن تیمیة) كە لە دژى وەستاون و تۆمەتيان بۆ ھەلبەستو، پالئەرىك بوو بۆ حوكمرانەكانىش كە دژايەتیی ناوبراو بكەن، يىگومان زۆر جارن كاربەدەستان زانايان ھاندەدەن بۆ ئەو جورە ھەلۆستانە و، دژايەتیی كردنى كەسايەتییەكان و لەكەدار كردنى سومەديان و گومان دروست كردن لە كار و ھەلۆستان، يان زانايان خۆيان وىستويانە سومە و كەسايەتیی

زانايەكى پاىە بەرز بېروشىتن و دەولەتیش ھان بەدن لە دژى، كە ئەو بەرھەمى
رق و قىنەيەكە كە دلىانى داپوشىو^(۱).

• زانای گەورە (ابو الحسن الندوي) ھۆکارە سەرەكییەکانى دژایەتیی کردنى
(شیخ الإسلام ابن تیمیة) ى لە لایەن ناحەزەکانى باس کردو و دەلى:

۱- بەرزى و گەورمى كەسایەتى (شیخ الإسلام) لە ناو كۆمەل و لای دەولەت، و
گومان بردنى خەلكىك و ھىندىك لە زانایان كە بوونى ئەو مایەى پەراوێز بوونى
خۆیانە.

۲- زانایى و شارەزایى (شیخ الإسلام) و بەرزى ئاستى فكرى و كارىگەرى
لە گۆرپانكارىيەكاندا و ھەبوونى راوسەرنجى تايبەتى خۆى، كە ئىجتىھادى لە
زۆر مەسەلەدا كردو و ئەوێ قەناعەتى پى ى ھەبوو بى ترس دركاندوویەتى.
كە بەھوى زانیارى زۆرى ناوبراوو ئاستى كەسانى دىكە دەرکەوتو و ھەسوودی
پى براو، وەك: وەستانەوێ لە دژى رافىزە و بىر و بۆچوونى خوار و خىچى
ھىندىك لە سۆفىيەكان و ئەوانەى كە تىكدەرى عەقىدەى ئەھلى سوننەت
بوون و، وەستانەوێ لە بەرانبەر ئەوانەى سىفەتەكانى خویان تەئویل دەکردن و
تەحریفیان دەکردن.

ھەروەھا دەلى: ىنگومان (شیخ الإسلام) لە پرووى راو بۆچوونەكانى پىش
سەردەم و زەمانى خۆى كەوتۆتەو، توانایەكى زۆرى ھەبوو لە توێژینەو و
دەرھێنانى بنەما و یاسای شەرعى لە دەقەكان، وە زانایەكى كەردەمى بوو،
ھەربۆیە ھەسوودى پى بردراو و وىستراو لە پلە و پاىە و پێزى شایستەى
خۆى داىبەزىتن و بىھێنە خوارى.

• شیخ (أبو زهرة) ش دەلى: لە كۆن و نوێ دا ھەركەسىك لە ھىندىك شتدا لە
خەلكى دىكە چاكتر بووبى و چەند سىفەت و ھەلسوكەوتىكى ھەبن، زیاد لە
خەلكى و ھاوینانى، ئەو لە زاتى خۆى دا كەسىكى گەورە، بۆیە لە ھەموو
لاو چاوى تی دەرن، سەرنجام دۆست و دلسۆز و خۆشەویستى دەبن و دوژمن و

ناھەزىشى دەپ، كە بەدۋاي ھەلە و كەمووكوپرەكانى دا دەگەرپن، بەو شىۋىيە (ئىبن تىمىيە) لە زاتى خۇيدا كەسىكى ناۋازە و گەورە و دامەزراۋ بوۋە، خاۋەنى چەند سىفەتتەك بوۋە كە لە ھاۋۋىنەكانى سەردەمى خۇى دا نەبوون، كە ئەوانە بوۋنە مايەى ئەۋەى لاي خەلكتەك بە گەورە و پىژەۋە سەير بىرى و خەلكتەكەش بە پەست و نزم تەماشاي بىكات^(۱).

• زاناي گەورە (الالوسى) ھۆيەكانى دژايەتتى كرانى (ئىبن تىمىيە) ى كورت كەردۆتەۋە و دەلى:

ھىندىك كەس لەبەر ئەۋەى ھاۋچەرخى يەكدى بوون لە گەل (شىخ الإسلام)، ھىندىكەش بە بىستىنى درۆى بى بنەما و لىنەكۆلىنەۋە لى ھىندىكەش لەبەر ئەۋەى لە عەقىدەدا لە گەلدا جىاۋاز بوون، ھىندىكەش لەبەر خۇشەۋىستىيان بۇ (ئىبن عربى) و شۆنكەۋتوۋەكانى، كە (شىخ الإسلام) پەخنى توندى لە بوارى عەقىدەدا لى گرتوۋە، ھىندىك كەسىش مامۇستاكەى ناكۆكىى ھەبوۋە لە گەل (شىخ الإسلام) دا.

(بھاءالدين السبكى) لە قسەيەكى دا دەلى: (مايىغۇز ابن تىمىيە الا جاھل أو صاحب هوى، فالجاهل لا يدري ما يقول، و صاحب الهوى يصده هواه عن الحق بعد معرفته به)^(۲).

ۋەكەتتەك زاناي پاىە بەرز (ولى الله الدهلوى) بەراۋرد دەكات لە نىۋان زانىارى (ئىبن تىمىيە) و ھاۋسەردەمە نەيارەكانى دا، دەلى: (زانانەيارەكانى زانىارىيان ناگاتە دەيەكى زانىارى ۋى)^(۳).

(۱) ابن تيمية للندوى/ص ۱۳۹.

(۲) الرد الوافر ۹۹.

(۳) النذوة العالمية ۲۱۳.

ئەو درۆيانەى لە دژى (شىيخ الاسلام) ھەلىيانەستەون:

نەيار و ناحەزەكان لە پشت درۆ و دەلەسەكان كە لە دژى (شىيخ الإسلام) دەیانکردن، خۆيان دەشاردەو، بۆ ئەوەى ھۆکارە راستەكانى دۆژمنایەتیی کردنیان بۆى، بشارنەو، دەیانویست شتە ناراستەكان بکەنە بیانوى بە دیهتانی مەبەستەکانیان، گەورەترین ئەو درۆیانەش ئەمانە بوون:

أ- جەستاندننى خوا (تجسیم الله):

ھەر لەبەر ئەوەى ئەو سیفەتانەى خواى گەورەى سەلماندوون كە خوا خۆى پێ وەسف کردوون، یان پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) خواى پێ وەسف کردوون، كە ناحەزانى دەیانویست (ابن تیمیة) ش وەك ئەوان سیفەتەكان تەئویل بکا و لە مانای راستەقینەى خۆى لایانبدات، كە خوا و پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرموویانە.

ب- سەردانى نەکردنى قەبرى پێغەمبەران:

گوايە (شىيخ الإسلام) بە شەرعی نەزانیو و پشتگیری لەوێ کردووە كە سەردانى قەبرى پێغەمبەر (محمد) "صلی اللہ علیہ وسلم" و پێغەمبەرانى دیکە (علیہم السلام) نەکړئ، لە کاتێکدا (شىيخ الإسلام) لە چەند کتیبىکى دا پروونى کردۆتەو كە قسەكەیان گۆرپو و ئەو بەو شیوێ نەگوتو، بەلکە ئەوەى ئەو دەیلێ ئەوێ كە دروست نیە بارگە تێك بنێ ی و بکەوێ سەفەرى بەنیازی سەردانى قەبر، چونکە جیاوازی ھەیە لە نێوان سەردانى کردنى قەبردا و، بارگە تێك نان و سەفەرى تاییەت کردن بۆ سەردانى کردنى قەبر، كە یەكەمیان شەرع فەرمانى پێ کردو و دووێمیان شەرع نەھى لێ کردو^(۱).

-----

(۱) دەربارەى سەردان و زیارەتى قەبران، پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموئ: (زوروا القبور فانھا تذکرکم الاخرة) رواه مسلم، بەلام سەبارەت بە بارتێك نان و سەفەرکردن بۆ شوئێك بە مەبەستى عیبادەت و لە خوا نزیک بوونەو جگە لەو سێ شوئەى پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) باس دەکات لەسەر پای زۆریەى زانایان حەرامە، كە دەفەرموئ: (لا تشد الرحال الا الى ثلاثة مساجد، المسجد الحرام ومسجد الرسول (صلی اللہ علیہ وسلم)

ج- سوڭايە تىكرىدەن بە يىغەمبەران و پىاچاكان:

دىيانگوت (شىخ الاسلام) سوڭايە تىپى بە يىغەمبەران (عليهم السلام) و پىاچاكان دەكا، چۈنكى دەلى نايى (توسل) - گىرانيان بە ھۆكارى لىخۇشبون- بەزات و كەسايە تىپى و پلە و پاىەيان بىرى، كە ئەمەش پاى زۆر لە زانايانە بە دەلىل و بەلگەى بەھىز.

د- دەرچوونى لە ئىجماع:

درؤ ھەلبەستىيان بەھى شىخ الاسلام لە (ئىجماع) كۆدەنگىي زانايان دەرچوۋە، ھەر لەبەر ئەھۋى بە بەلگە و دەلىل رەخنى لە مەزھەبەكان دەگرت و بىچ ئەھۋى تەقلىدى مەزھەبىكى ديارىكراو بىكات، ئىجتىھادى بۆ ھىندىك مەسەلە لە ژىر رۇشنايى قورنەن و سوننەت دا دەكرد^(۱).

۳- گىران و بەندكرىدەن:

(شىخ الاسلام) لە گىران و بەندكراندا پىشك و بەشىكى زۆرى پىچ براۋە، ئەو لە (مىسرا) (شام) بەندكرارە، دوور خراۋەتەۋە بۆ (ئەسكەندەرىيە)، چەند جارنىك لە بەندىخانەى (قەلئە) دا لە (دىمەشق) بەندكرارە و، لەۋندا ۋەفاتى كردۋە، ناۋبراۋ چەند جارنىك گىراۋە، لەۋانە:

أ- لەسالى (۶۹۳) ى كۆچى (نائب السلطنة) بۆ ماۋىيەكى كەم گرتى بەھۋى ۋەستانى لە دژى يەكىكى نەصرانىي بەناۋى (عساف) كە جىئوى بە يىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دابوۋ، دوايى سەرىەرزانە ئازاد كرا.

ب- سالى (۷۰۵) ى كۆچى لە دىمەشق كاتىك لەبارەى عەقىدەۋە موناۋەشەى

ومسجد الاقصی) رواه البخارى ۱۱۸۹ . كەۋاتە بەو پىيە يەكىك كە بەمەبەستى عىبادەت سەفەرىكات بۆ مزگەۋتى يىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و دواتر لەۋى سەردانى قەبرى يىغەمبەر و ھەردوۋ ھاۋەلى و... ھتە، بىكات ئەۋە سوننەتى بەجى ھىناۋە و خاۋەنى پاداشتە. (ۋەرگىزى).

لەگەلدا كراو رايگەياندا كە عەقىدەى ئەو بە پىچ ى سوننەتە و بەپىي بە لىكدانەوہى پىشىنى چاكە، وەك (ابن رجب و ذہبى) باسيان كروہ، بەلام ئەو قەناعەت و عەقىدەى بەدلى ناھەزانى لە (ميسر) نەبوو، بۆيە بۆ مونا قەشە كەردن لەگەلى بانگيان كەرد بۆ (قاھىرە)، سەرەنجام (ابن مخلوف) ى ناھەزى حوكمى بەندكەردنى بەسەردا سەپاند و لە (۲۶ رەمەزان) ى سالى (۷۰۵) ى كۆچى تا (ربيع الاول) ى سالى (۷۰۷) لە بەندىخانەى (قەلە) دا مايەوہ، تا (حسام الدين مہنا بن عيسى) ئەمىرى عەرەب لە بەندىخانە دەرى ھىنا.

ج- سالى (۷۰۷) ى كۆچى كە ھىندىك لە سۆفییەكان شكاىەتيان لىي كەرد، ھەرچەندە ھىچ شتىكى لەسەر ئىسپات نەبوو مايەى گىران بى، بەلام دواى ئەوہى دەوڵەت مەلەفى (شىخ الاسلام) ى داىە دەست زانا و قازىيەكان و ئەوانىش سەرسام بوون و نەيانزانى بە چ بيانوويەك بىگرن، (شىخ الاسلام) بەپىي خۆى بەرەو بەندىخانە رۆيشت.

د- سالى (۷۰۸) ى كۆچى دوژمن و ناھەزانى ويستيان لەدەستى رزگار بن، بۆيە دوورىان خستەوہ بۆ (اسكندرية) و لەوئ بەندىانكەرد، تا (۸ شوال) ى (۷۰۹) ى كۆچى لە بەندىخانە دا مايەوہ، تا سولتان ناصر دواى گەرانەوہى بۆ دەسەلات و كوشتنى (بىبرىس جاشنگىر) بەرىدا.

ھ- سالى (۷۱۸) ى كۆچى برپارىكى سولتان دەرچوو كە ناىي (شىخ الاسلام) فتوا بەدات لە مەسەلەى سونند خواردن بە تەلاق، كە دەلى: تەلاقى پىناكەوئ، بەلكو تەنيا كە فارەتى دەوئ، وە لە (دار السعادة) دانىشتنىكى لەسەر ئەنجام درا، ديسان لە سالى (۷۱۹) ى كۆچى دا، دانىشتنىكى دىكەى لەسەر ئەنجام درا بۆ دلىيا بوون لەسەر ئەو برپارە، بەلام (شىخ الاسلام) وازى لە پايەكەى خۆى نەھىنا و تا سىيەم مەجلىسى بۆ بەسترا و برپارى بۆ درا لە بەندىخانەى (قەلە) دا لە دىمەشق بەندكرا.

و- سالى (۷۲۰) ى كۆچى لەبەر ئەوہى فتواى دابوو لە مەسەلەى (طلاق) جارنىكى دىكە گىرا، وە بەيەكجارى برپارى نەدانى فتواى بۆ درا، وە (نجم

الدين بن صغرى) ى دۆڭمىنى، بېرىرى گرتنى دا، پىنچ مانگ و ھەژدە رۆژ لە بەندىخانەدا ھىشتىمە و لە رۆژى دووشەممە (۱۰ محرم) ى سالى (۷۲۱) ى كۆچى لە بەندىخانە ھاتە دەرى.

ز- دواى ئەو ى ئەھلى بىدعەت و ھەوا و نەفس لای سولتان درۆيان بۆ ھەلبەستبوو و شتەكەيان لى گۆرېبوو، لە سالى (۷۲۲) ى كۆچى لەسەر فتواى (شدالرحال) مەسەلەى ھەرام بوونى بنە و بارگە تىكنا و سەفەرکردنى تايبەت بۆ سەر گۆر و مەزار بەمەبەستى لە خوا نزيك بوونەو، بېرىرى پەسمى بۆ گىرانى دەرچوو و گىرا.

پ- سالى (۷۲۶) ى كۆچى كە ئەو دوا بېرىرى گىرانى بوو، ھۆيەكەشى دووبارە فتواى ھەزامکردنى بەتايبەتى بنە و بارگە تىكنا و سەفەرکردن بۆ زيارەتى قەبران بوو، كە بەند كرا و لە بەندىخانە مايەو تا لەویدا لە سالى (۷۲۸) ى وفاتى كرد، ئەو ەش دواى ئەو ى ناھەزەكانى قسەكانى (شيخ الإسلام) يان گۆرېبوو، شتىك كە ئەو نەيگوتبوو بۆيان ھەلبەستبوو^(۱).

۴- ئازاردانى قوتابى و مۆشەويستەكانى:

(شيخ الإسلام) ھاوپرى و ھاوكار و دۆست و ھەوادارى زۆرى ھەبوون، كە لەگەل ئەودا بە دەست و زمانيان فەرمانيان بە چاكە و رىگرييان لە خراپە دەكرد، بۆيە ئەوانىش لەو رىيەدا تووشى بەشكى لەو نازارە بوون كە تووشى (شيخ الإسلام) بوو بوو، لە بەندكردن و قسەى ناخۆش پىن گوتران و نازاردان.

بۆ نمونە: لە نۆمەراستى مانگى شەعبانى سالى (۷۲۶) ى كۆچى دا (قاضي القضاة) ى شافىعى بېرىرى دەرکرد بە گرتنى كۆمەللىك لە ھاوەلانى (شيخ الإسلام) ئەو ەش بە فەرمانى (نائب السلطنة) ھىندىكىشى بە شىو ى دىكە تەغزىر كردن و دواى ھەمويانى بەردا، جگە لە (ابن قيم الجوزية)، كە

(۱) البداية والنهاية ۵۴/۱۴، ۸۷، ۹۳، ۹۷، ۱۱۳/ مجموع الفتاوى ۱۶۰/۳، ۲۰۱ الذيل على طبقات الحنابلة ۳۹۶/۲ - ۴۰۳.

ئەو لە (قەلئە) ى دىمەشق بەندكرا بوو^(۱).

۵- لىسەندنى كىتەپ ۋە كەلەپەلى نووسىن:

ئەم كۆسپە - يان سزادانە بەلای نەيارەكانىيە- لە ھەموو كۆسپەكانى دىكە زىياتر كارى كرده سەر (شيخ الإسلام)، كاتىك كىتەپەكانى لى سەندران و لە خۆشەويستىر شت داپرىنرا و بى بەش كرا، كە برىتى بوو لە توژىنەوۋى زانستى و تۆماركردنى بىر و پاو فتوايەكانى، بۆ ئەوۋى لە بىرى بچنەوۋە و شتى تازە و دەست نەھىتى، كە ئەو ھەلۋىستەيان مايەى دەرختى لىلىي ژيانىيان و گومپاى و سەرلىشىۋاۋى و عەيب و عارىيان بوو، ئەوۋەش دواى ئەو ھات كە قاضى (عبدالله الأحناني) سەبارەت بە زيارەتى قەبر بە تايبەتى قەبرى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) شتىكى نووسىبوو كە پىچەوانەى بىر و پاى (ابن تيمية) بوو، بۆيە ئەويش لە بەندىخانەوۋە بەرپەرچى داىەوۋە و سەلماندىۋى كە ئەو قازىيە كە مالىكىي مەزھەب بوو، زانستىكى كەمى ھەيە و بەلگەى لاۋازى ھىناۋنەوۋە و شتىك دەلى كە زانايانى پىشىن نەيانگوتوۋە، قازى بەو زۆر توۋرە بوو، شكايەتى لاي سولتان لى كرد، سولتانىش برىارىكى دەرکرد بە لىسەندنى ھەموو ئەو كىتەپ و نامرازانەى پى دىنووسىن، بۆ ئەوۋى لە (سجن) دا ھىچ شتىكى لا نەمىنى پى بنووسى و بتوانى كىتەپ داينى، وە لە مانگى (رجب) ى سالى (۷۲۸) ى كۆچى دا، ھەموو رەشنىۋوس و نوسراۋەكانى ناردران بۆ كىتەپخانەى (العادلية الكبرى) كە برىتى بوون لە نىزىكەى (۶۰) شەست بەرگ لە كىتەپ و (۱۴) چواردە مەلزمە كە خەرىكى توژىنەوۋە و لى كۆلىنەۋىيان بوو^(۲).

* نامرازىمىكانى بەرەنگار بوونەو:

ئەوھى (شىخ الإسلام) (رەھمەتى خاى لىبىت)، ھەببۇ بۇ بەرەنگار بوونەوھى ئەو گەرت و ئاستەنگانەى دەھاتنە سەر رى، برىتى بوو لەوھى پىغەمبەران (عليهم السلام) و بانگخوازن - كە سەر مەشقن- ھەيانبوو، پەناى بەخوا دەگەرت و داواى يارمەتى ھەر لەو دەکرد، سەبر و ئارامى ھەبوو لەسەر ناخۆشپىھەكان و چۆكى دانەدەدا، زۆر زەكر و يادى خاى دەکرد و بە كوئ لە خوا دەپاراپەوھە، خاوەنى خووپەوشتى ئىماندارانەى بەرز و پەسەند بوو، وە كە قورئانى لەبەر بوو، بىچ مەنت بوو لەوھى كىتب و پەر و كەلوپەلى نووسىنى لى دەستىن، لەو بارەوھە وەك پىشتەر باسماں كەرد (ابن قىم الجوزى) چەندان نمونەى ھىناوھەوھە لەوانە دەلى: خوا ئاگادارە لەگەل ئەوھى لە ژيانىكى كەمدەستى و زىرى دا دەژيا و، لە ھەبس و ھەپەشە و نا سەقامگىرى دا ژيانى دەبردەسەر، كەسم وەك ئەو نەدىوھە لە ژياندا دلخۆش و شادومان بى و، وەكو ئەو بە ورە و دلقايم بى، لە دەم و چاوى دا جوانى و گەشاوھى دەدرەوشاپەوھە، كاتىك ترس وىم لە سەرمان زىادى دەكەرد و گومانمان بۇ دروست دەبوو و، ئەرزمان لى وىك دەھاتەوھە، كە دەچوونە لای (شىخ الإسلام) ھەر كە دەمانبىنى و گورمان لە قەسەكانى دەبوو، ئەو ناخۆشپىھانەمان لەسەر لادەچوون، دەبوو بە دلكرانەوھە و ھىز و يەقىن و ئارامى، پاك و بى گەردى بۇ ئەو خوايەى پىش ئەوھى پىش بگەن بەھەشتى پىشانى عەبدەكانى داوھە، وە ھەر لە دنيادا دەرگاكانى ئەوئى بۇ كەردوونەوھە و بۆن و بەرامە و خۆشى و جوانى بى داوون، بە جورىك ھەموو توانا و ھەولى خۆيانى لە پىشاو و دەستەپىشانى دا بۇ خەرج دەكەن و پىشپرەكىى بۇ دەكەن^(۱).

لەبەرانبەر ئەو ناپەھەتەى و دەردەسەريانەيدا، لە كۆتايى تەمەنىدا لە سەجن دا دىگوت:

(نحن لله الحمد والشكر في نعم متزايدة متوافرة، وجميع مايفعله الله فيه نصر الإسلام، وهو من نعم الله العظام... ونحن لله الحمد، على عظيم الجهاد

(۱) الوابل الصيب ۴۴ / العلماء العزاب ۱۷۶ - ۱۷۷.

في سبيله، بل جهادنا في هذا مثل جهادنا يوم قازان، والجبلة، والجهمة والإتحادية...^(۱).

واته: ھەمد و سوپاس بۆ خوا ئىمە لە نىعمەتى بەردھوام و بەرھەزىادى داین، ئەوھى خوا دەپكەت سەرکەوتنى ئىسلامى تىدايە، كە ئەوھش لە نىعمەتە گەورەكانى خوايە. سوپاس بۆ خوا ئىمە لە جىھادىكى گەورە داین لە پىتاو خوادا، ئەم جىھادەمان وەك ئەو جىھادىيە كە لە دژى قازان دەجەنگىن، يان لە جەبەلىيە و لە بەرانبەر جەھىيەكان و سۆفىيەكان كە باوەرپان بە (حلول واتحاد) ھەبوو.

ناوېراو رازى بوو بە قەدەرى خوا و دەپگوت: ھەرشتىك خوا بىكەت خىر و بەزەي و ھىكمەتى تىدايە، ھىچ زەرەرك تووشى كەس ناى، مەگەر بەھۆى گوناھەكانىيەو.

﴿مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ النساء (۷۹)

بەندە لەسەرى پىويستە ھەموو كاتىك لە ھەموو ھالەتاندا ھەمد و سوپاسى خواى گەورە بکات، وەداواى لىخۆشبوون بۆ گوناھەكانى بکات، چونكە سوپاسکردن نىعمەتەكان زیاد دەکا و داواى لىخۆشبوون ناخۆشىيەكان لادەبا، خوا ھەر شتىك بۆ بەندەكەى بېرىار بدات، ھەر خىر و چاكەيە بۆى:

(...ان اصابته سراء شكر، فكان خيراً له وان اصابته ضراء صبر، فكان خيراً له)^(۲). رواه مسلم.

واته: ئەگەر خۆشەيەكى تووش بوو، سوپاسى خواى لەسەر دەكەت وە ئەو بۆى بەخىر دەگەرێ، وە ئەگەر ناخۆشەيەكى تووش بوو، نارامى لەسەر دەگەرێ، ئەوھش خىرە بۆى، دواى ئەوھى كىيەكان و پەر و ئامرازەكانى نووسىنى لى سەندران و بەرديانن بۆ لای قازى (علاء الدين القونوي) و لە كىيەخانەى (العادلية) لە ژيڕ دەستى ئەو مانەو، (شىخ الإسلام) بەزۆرى لە ژوورى سجن

دا خۇى سەرقالى قورئان خوئندن دەکرد، وئراى عىبادەتى دىكەى شەخسى و بىرکردنەو و شەونوئز، ھەتا وەفاتى کرد، لەو ماوہىيەى لە (قەلە) دا سجن بوو، (۸۰) يان (۸۱) جار ختمى قورئانى کرد، لە کوئا خەتمى دا گەيشتە کوئايى سورەتى (اقتربت الساعة)، ئايەتى (ان المتقين فى جنات ونهر، فى مقعد صدق عند مليك مقتدر)، کە وەفاتى کرد يەكسەرپىش ناشتنى ئەو ختمەشى لەسەر تەواو کرا، ھەر رۇژىك سى جوزئى دەخوئند و، لە دە رۇژان دا خەتمىكى تەواو دەکر، ئەو قسەى (زين الدين)ى براىەتى کە بۇى باس کردووم^(۱).

شەشەم: ھىندىك لە بۇچوونەکانى (شىخ الاسلام) لەسەر بانگەواز

۱- بانگەواز بۇ ئاى خوا ئەرکى پىغەمبەران

(عليهم السلام) و شەيخەموتواليانە:

پىغەمبەر(صلی اللہ علیہ وسلم)بە باشتىن شىوہ- بە ئەرکى بانگەواز ھەستاو، ھەر شتىك خوا فەرمانى پى کردبى، ئەویش فەرمانى بەو بە خەلکى کردو، وە پىگىشى لى کردوون لە ھەرشتىك خوا پىگىشى لى کردبى، فەرمانى بە ھەموو چاکەيەك کردو و رىگى لە ھەموو خراپەيەك کردو . ھەرشتىك خوا و پىغەمبەرى خوا خۇشيان بوئ لە شتى واجب و پەسند، لە ئاشکرا و پەنھان، فەرمانى کردنىان بانگەوازە بۇلاى خوا، وە ھەرشتىك خوا و پىغەمبەرى خوا (صلی اللہ علیہ وسلم) پىيان لى ى پى، لە ئاشکرا و پەنھان، پىگىشى لى کردنى بانگەوازە بۇلاى خوا، بانگەواز بۇلاى خوا نايەتە دى و تەواو نابى، مەگەر بانگەواز بکرى بۇ کردنى ھەر شتىك خوا پى خۇشە، و نەکردنى ھەرشتىك کە خوا پى ناخۇشە، جا ئەو شتە قسە بى يان کردار، ئاشکرا بى يان پەنھان^(۲).

۲- ئەرکى سىرشانى ئوممەت بىرانبىر بە بانگەواز بۇللى خوا:

(ابن تیمیة) دەلى: بانگەواز بۇلای خوا واجبه لەسەر ھەموو ئەوانەى دواى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) کەوتون، کە ئۆممەتە کەیتى و بانگەواز دەکەن بۇ لای خوا، وەك چۆن ئەو بانگەوازی کردو، ئەوہى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمانى پى کردوہ کارى ئەوانیش ئەوہى و، ئەوہى ئەو پىگىرى لى کردوہ خەلکە کەش پىگىرى لى دەکەن، وە ئەوہى ئەو ھەوالى پىداون، ئەوانیش ئەوہ پادە گەیدەن، کەواتە بانگەواز فەرمانکردنە بە ھەموو چاکەیدەك و پىگىرىيە لە ھەموو خراپەیدەك^(۱).

ئەو کارە -بانگەواز بۇ لای خوا- لەسەر تىکرای ئوممەت واجبه، ئەوہى کە زانايان ناویان لى ناوہ (فرض الکفایہ) ئەگەر کۆمەلئیک پى ھەستن واجب بوونى لەسەر ئەوانى دیکە لادەچى، ھەموو ئوممەت فەرمانى بەوہ پى کراوہ، بەلام ئەگەر کۆمەلئیک پى ھەستان لەسەر ئەوانى دیکە لادەچى^(۲).

۳- ئارام گرتن و بىردەوامىي بەمەبەستى

گىلانەوہى ئیسلام بۇ ژيان:

(شیخ الإسلام) دەلى: زۆر لە خەلکى ئەگەر خراپەیدەكى بىنى، يان بارودۇخى مسولمانانى بە خراپ و شىرز بىنى، زۆر تىك دەچى و كول دەپى و وەك خاوەن مصیبت ناپەھەت دەپى و دەگىر و دەئالئىنى، کە ئەوہ ئەھى لى کراوہ و نابى واپى، بەلکە فەرمانى پى کراوہ کە بە ئارام و خۆراگىرى و پشت بە خوا بىبەستى و، ھەردەم چالاک و ورە بەرز و پشت ئەستور بى بە یارمەتى خوا، بۇ سەرخستنى ئەم دینە، وە دەلى: وە کە پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دەفەرموى: (ثم يعود غریبا کما بدأ) گەورەترین غەربىي دین ئەو کاتەیدە کە

(۱) مجموع الفتاوى ۱۵ / ۱۶۵.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۵ / ۱۶۵.

ئەوانەى ھاتوونە نىۋىمە، ھەلدەگەر ئىنە، بەلام خۇاى بالادەست دەفەرمۇى:
 ﴿...مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
 أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ...﴾ المائدة (۵۴).

ئاۋا بەو شىۋىيە سەبارەت بە غەربىيى و لاۋازى دەست بى دەكات تا وردە
 وردە بەھىز دەبى و بلاۋ دەمىتە، لە زۆر شۇنى دىنبايە لاۋاز دەبى، دۋابى بەھىز
 دەبى و دەرەكەۋى و خۇا پايدەدارى دەكا و سەرى دەخا^(۱).

۴- دۆستانى خۇاۋ كەردەۋەى راست ۋىساغ :

دۆستانى خۇا (أولياء الله) ھىچ شىتەكىيان نىيە پىيان لە خەلىكى جىا
 بىكرىنە، لە شتى رۋالەت و كارە مۇباحەكاندا، ۋەك ئەۋەى بەشىۋە و بەرگىك،
 لە يەكى دىكە جىا بىكرىنە، يان بە تاشىن و كورت كەردنەۋەى سەر و . ھتە،
 ۋەك گوتراۋە: زۆر لە پىۋاچاكان لە بەرگىكى سادەدابوون و زۆر لە زىندىق و
 بى دىنانىش لە بەرگى ناياب و عەبادا ژىاون، ئەۋان لە ھەمۋو چىنەكانى
 ئۆمەتى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) دا ھەن، ۋەك ئەھلى قورئان، ئەھلى
 علم، ئەھلى جىھاد و جەنگ، ئەھلى بازىرگانىي و پىشەسازى و جوتىار و .
 ھتە^(۲).

(شىخ الإسلام) دەلى: (ھەرچەندە كەردەۋە بە تەنبا بۇ خۇا و مەبەست بى ئەۋ
 بى، بەلام ئەگەر بە پى شەرىعتى خۇا نەبى، ئەۋە ۋەرنەگىرى، ھەر ۋەك چۆن
 ئەگەر بە پى شەرىعت بى، بەلام مەبەست پى خۇا نەبى بەھەمان شىۋە
 ۋەرنەگىرى، كەۋاتە دەبى كەردەۋە بە تەنبا بۇ خۇا و، بە پى شەرىعتى خۇا بى،
 ئەۋەش جىبەجى كەردى فەرمانى خۇا بە دەفەرمۇى:

﴿فَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ، فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ ۚ أُحْذَرُ﴾

الكهف (۱۱۰) (۱۱).

واته: هه كه سێك دمهوێ به - پهمانهندیی - خوا بگات، با كردهوی چاك بكا و له پهرستنی دا هیچ كهس نهكاته شەریکی خوا، نهو نیهتهی خوا وهری ده گری و پاداشتی له سهر ده داته وه نهو مهیه كه بۆ خوایی و بۆ نهو بجوولی وه كردهوی چاكیش نهو مهیه فرمانی كردنی درایی.

بەشى شەشەم

پەلە و پاىەى زانستى (شەيخ الإسلام) و مەدەى زانايان بۆى

لە سەردەمى خۇيدا (شەيخ الإسلام) پەلە و پاىەىەكى زانستى و كۆمەلەيەتتى گىرنگ و بەرزى ەبەوۋە و خاۋەنى داھىتان و بىرى فراوان و بەھىزى لەبەر كىردن بوۋە، زانايانى سەردەمى خۇى پىى سەرسام بوون و بە كەسىكى ەلەكەوتوى ناۋازە ناويان بىردوۋە، بە جوانترىن تەعبىر و وشە مەدەحىان كىردوۋە، ەك: (پىشەوا، كۆتا مۇجەتەھىد، ەللەمە، قورئان و سوننەت لەبەر، مۇجەھىد، كۆكەرەۋى سىفەتە بەرزەكان، ناۋازەى زەمانە، پىشەۋاى تۇرۇرەۋانى قورئان و ... ەتد)، ە شەھىدى ئەۋەيان داۋە كە ناۋىراۋ لەسەر سوننەتتى پىغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەرۋا و رى پىشىنى گىرتبۇبەر، ە ەمەو ئەو درۋ و بوختانانى بۆى ەلەبەستىران، لىيان دوور دەخستەۋە و بەرگىيان لە (ابن تىمىة) دەكرد، چۈنكە كەسانى ناحەق ەبەوون كە نەباندەتۋانى لەرۋوى زانستى و مۇناقەشەى عىلمىيە ەۋە بەرانبەرى بوەستىن، بۆىە پەنايان دەبىردە بەر چەكى ەكۇمپانان و بەنارۋە پىلانيان لە دژى دادەپرشت.

(ابو الحسن الندوي) دەرپارەى (شەيخ الإسلام) دەلى: (بىگومان خەلەكىكى زۆر كە باسى چاكەى يەكەك دەكەن، ئەۋە ماناى ئەۋە نىە كە باسكراۋ كەسىكى چاكە و لە خوا تىزىكە، بەلام ئەگەر كەسانى زانا و شەرەزا و چاك و پارىزكار لە زەمانى خۇى دا شاىەدىي بۆ يەكەك بىدن و بە چاكە باسى بىكەن، ئەۋە بەلگەيە لەسەر بەرزى پەلە و پاىە و گەۋرەى ئەۋە كەسە، كەۋا دەخۋازى قوتابى و

شونڭكەوتووانى ئەو مەدھكراۋە، ئىنسانى چاك و پاك و پارىژكار بن، (شىخ الإسلام) بەم شۆە بوۋە و زانايان و كەسانى دىندار و پارىژكار شاھىدى چاكە و زانايى و گەورەيان بۇ داۋە.

ھەرۋەھا سەبارەت بە نەيارەكانى دەلى: (ئەوانەى نەيارى (شىخ الإسلام) بوون، زۆرىەيان دنيا ويست و ئەوانە بوون كە لە دەۋلەت نزيك بوون و شەيداي ناو و پلە و پاىە و مەقام بوون، تەنيا ئەوانە نەبى كە لەبەر لەيەكدى نەگەشتن، يان راجىايى لە ھىندىك بىنچىنە و چەند مەسەلەيەكدا، كىشەيان لە نىوان پەيدا بوۋە^(۱).

ئىستاش چەند خالىك دەخمىنە روو لەبارەى
پاىەبەرزىي زانستىي (ابن تيمية) ۋە:

يەكەم: زانايانى ھاۋچەرخى خۇى مەدھيان كىردۈە

۱- زاناي پاىە بەرز لە نىو شەرعزان و فەرموودە ناسان (ابن دقيق العيد) كە لە سالى (۷۰۲)ى كۆچى دا ۋەفاتى كىردۈە، لە قسەيەكى دا دەلى: (لما اجتمعت بابن تيمية رأيت رجلا العلوم كلها بين عينيه يأخذ منه ما يريد ويدع ما يريد)^(۲).

ۋاتە: كاتىك لە گەل (ابن تيمية) كۆبوومەۋە بىنىم پىاۋىكە ھەموو زانايەكان لەپىش چاۋەكانىەتى، ئەۋەى بىەۋى دەپھىنى و ۋەرى دەگرى ئەۋەى نەيەۋى لى دەگەپى.

۲- پىشەۋاى سەركەوتوو ھەلكەوتوو و زانا و گەورەى قازىيەكان (قاضي القضاة) (محمد بن علي بن الزملاكاني الشافعي) كە لە سالى (۷۲۷)ى كۆچى دا

(۱) ابن تيمية للندوى ۱۶۷ - ۱۷۸.

(۲) الرد الوافر ۱۱۱ / الشهادة الزكية ۲۹.

ۋە فاتى كىردۈ، لە بارەى (ابن تيمية) دەلى: (ئەگەر يەككە پىرسىارى لە زانستىك لى كىردىبايە بە شىۋەيەك ۋە لىمى دەدايەۋە كەۋا گومان دەبرا جگە لەۋ شتە ھىچى دىكە نازانى، وات دەزانى كەس ئەۋ مەسەلەيە ۋە كەۋى نازانى، ۋە زانايان كە لەگەلى دادەنىشتىن، لە بارەى مەزھەبەكانى خۇيانەۋە سووديان لەۋ دەينى، نەبىستراۋە كە (ابن تيمية) مەشۋەرى زانستى لەگەل يەككە كىردى ۋە سەرنەكەۋتەبى...^(۱)).

ۋە بەدەست خەتى خۇى چەند دىركە لەسەر كىتەبى (بيان الدليل على ابطال التحليل) ى (شيخ الإسلام) ۋەك پەسندىيەك دەۋوسى ۋ زىاتىر لە (۲۰) سىفەتى باش ۋ گەۋرەى لى ھەلدەدا لەۋانە: (.. العالم، العلامة، الحافظ، الزاهد، الورع،.. شيخ الإسلام مفتى الأنام، سيد العلماء، قدوة الأئمة الفضلاء، ناصر السنة، قانع البدعة.. اخر المجتهدين)^(۲).

۳- زانا ۋ شەرعزان ۋ پىشەۋا، يەككە لە مۇجەھىدەكان (شيخ الإسلام تقي الدين على بن عبدالكافي السبكي) كە لە سالى (۷۵۶) ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈ، لە ۋە لىمى نامەيەكى نىمامى زەھەبى دا كە تىيدا رەخەنى لى دەگرى ۋ گەلى لى دەكا بەۋەى دەربارەى (شيخ الإسلام ابن تيمية) ناھەقى گوتە، بۇى دەۋوسى ۋ عوزى دىنەتەۋە بەۋەى لەسەر (ابن تيمية) گوتىيەتى ۋ دەلى: (أما قول سيدى في الشيخ فالمملوك يتحقق كبر قدره و زخارة بحرة، وتوسعه في العلوم الشرعية والعقلية، وفرط ذكائه واجتهاده و بلوغه و في كل من ذلك المبلغ الذى يتجاوز الوصف.... وقدره في نفسي أكبر من ذلك وأجل مع ما جمعه الله له من الزهادة والورع والديانة ونصرة الحق والقيام فيه...)^(۳). كە نىمام زەھەبى تەكىد لەۋ مەسەلەيە دەكاتەۋە ۋ (ابن حجر) ى عەسقەلانىيىش لە كىتەبى (الدرر الكامنة) دا داكۆكى لەسەر كىردۈتەۋە.

۴- زانائى پىشەوا و ناودار (أثيرالدين أبوحيان الأندلسي) له سالى (۷۴۵)ى كۆچى ۋە فاتى كىردۈ، كاتىك كە (إبن تيمية) بۇ ھاندانى سولتان و ئەمىرەكان لەسەر جىھاد دەچىتە (مىسر) لەوى (ابوحيان) لە گەلى كۆدەيتتە ۋە دەريارەى (إبن تيمية) دەلى: (كەسى ۋەك "ابن تيمية" م نەبىنىيە)^(۱)، ۋە لەچەند دېرە شەرىكىش دا مەدحى زۆرى (شيخ الإسلام)ى كىردۈ كە لە (تارىخ ابن الوردى) دا ھاتە.

۵- پىشەوا و زانا، گەورەى قازىيەكان (بهاءالدين محمد بن عبدالبر ابو البقاء السبكي الشافعي) له سالى (۷۷۷)ى كۆچى ۋە فاتى كىردۈ، دەريارەى (شيخ الإسلام ابن تيمية) دەلى: (سولند بەخوا كەسىكى نەزان نەبى يان ژېر دەستى ھەوا ۋە فەسى نەبى (إبن تيمية) نابوغزىنى و دژايەتتى ناك، نەزان بۇ خۇشى نازانى دەلى چى، خاۋەن ھەوا ۋە نەفەش ھەوا ۋە نەفسەكەى لە ھەق لای دەدا ھەرچەندە زانىارىشى پىيە).^(۲)

۶- زانائى شەرعزان، قازى (زين الدين علي بن مخلوف المالكي) سالى (۷۱۶)ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈ، ھەرچەندە ناحەزى (إبن تيمية) بوۋە، بەلام مەدحى كىردۈ بەتايبەتى لەروۋى سىنگ فراۋانى و لىبوردەى يەۋە، كە خۇى خراپەى بەرانبەر بە (إبن تيمية) كىردۈ، بەلام ئەو بە لىبوردەى ۋەلامى داۋەتەۋە^(۳).

۷- زانا و شەرعزان و پىشەوا و قورئان و ھەدىس لەبەر (ابو الفتح محمد بن محمد بن سيدالناس اليعمرى الشافعي) له سالى (۷۳۴)ى كۆچى دا ۋە فاتى كىردۈ، كە زۆر مەدحى (إبن تيمية) دەكات لە روۋى زانائى و شارەزايىيە ۋە لە تەفسىر و ئىۋول و ھەدىس و فىقھو زانىارى بە دىن و مەزھەب و پېر و تاقمەكان و، دەلى لە ھەموو زانستەكان دا لە ھاورپىكانى شارەزاتر بوۋە لە سەردەمى خۇى دا^(۴).

۸- زانای گهوره و شارهزا و شهرعزان، میژووناس (القاسم بن محمد البرزالی الأشبیلی) که له سالی (۷۳۸)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه، دهباره (ابن تیمیه) دهلی: (الإمام المجمع على فضله..... وبلغ رتبة إلهتهاد واجتمعت فيه شروط المجتهدين)^(۱).

۹- زانا و شارهزای هه لکه وتوو (عمر بن مظفر بن عمر، أبی الفوارس ابن الوردی الحلبي الشافعي) له سالی (۷۴۹)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه، که زانایانی شام باس دهکات دهبارهی (ابن تیمیه) دهلی: (وحضرت مجالس ابن تیمیه فاذا هو بيت القصيدة وأول الخريدة، علماء زمانه فلك هو قطبه، وجسم هو قلبه، يزيد عليهم زيادة الشمس على البدر...) ^(۲).

۱۰- پێشهواى زانا و رههباى (عمادالدين احمد بن ابراهيم بن عبدالرحمن الواسطي ابن شيخ الحزاميين) له سالی (۷۱۱)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه، له نووسراویکی دا که باسی (ابن تیمیه) دهکا زانایانی دیمه شق و هاوه لانی (ابن تیمیه) ده دوتنی و دهلی: سویند به خوا سویند به خوا، سویند به خوا، لهم سهردهمه دا کهس وهک شیخه که تان نه یینراوه له لایه نی زانست و کردهوه و رهوشت و خووی بهرز و شوین پی هه لگرتنی پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) دا. وه کهس نه یینراوه به شیوهی نهو سونه ته کانی پیغه مبهه (صلی الله علیه وسلم) ی تیدا درهوشانهوه ^(۳).

دوۋەم: باسکرانى بە چاگە لە لايەن قوتايىيەگانى و ئەوانەكى لە پەلى ئەواندان

۱- زانا و فەرموودەناس و قورئان و سوننەت لەبەر (جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبدالرحمن المزى الشافعي) لە سالى (۷۴۲)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، دەربارەى (شيخ الإسلام) گوتويەتى (كەسم وەكو ئەو شارەزا بە قورئان و سوننەت و پابەندپىيانەو نەديو)^(۱). زۆر قسەى دىكەشى لەسەر گەورەيى (شيخ الإسلام) هەن.

۲- پىشەوا و قورئان و سوننەت لەبەر و مېژوو نووس و زانا و فەرموودەناس (شمس الدين ابو عبدالله محمد بن احمد بن عثمان الذهبي) كە سالى (۷۴۸)ى كۆچى دا وەفاتى كردو، لەزۆر شوێن مەدحى (شيخ الإسلام ابن تيمية)ى كردو لە شونىكدا دەلى: (شيخنا وشيخ الإسلام وفريد العصر علما ومعرفة و شجاعة وذكاء وتنويرا الهيا وكرما ونصحا للأمة..)^(۲).

۳- پىشەوا و زانای پە بەرز و هەلكەوتوو توژەرەوێ قورئان ابو عبدالله محمد بن ابى بكر بن ايوب الزرعي الدمشقي (ابن قيم الجوزية) كە لەسالى (۷۵۱)ى كۆچى وەفاتى كردو، كە بە يەكێك لە قوتايىيە زۆرشارەزاكانى (شيخ الإسلام) دەژمىردى.^(۳)

۴- پىشەوا و زانای گەورە قورئان و سوننەت لەبەر، مېژوو نووس و توژەرەوێ قورئان (عماد الدين أبو الفداء اسماعيل بن كثير الدمشقي) لە سالى (۷۷۴)ى كۆچى

(۱) الرد الوافر ۲/۳۳۰ العقود الدرية ۷.

(۲) شذرات الذهب ۸۱/۶ الرد الوافر ۷.

(۳) الشهادة الزكية ۳۴.

دا وه فاتی کردوه، که چهند جارێک له مه دحی (شیخ الإسلام) دا نووسیویهتی.^(۱)

۵- پێشهوا و زانای شارهزا (شمس الدین محمد بن احمد بن عبدالهادی الدمشقی الحنبلی) که له سالی (۷۴۴)ی کۆچی وه فاتی کردوه، به چهندان وشه ی جوان و پرسته ی رێک و پێک مه دحی (شیخ الإسلام) ی کردوه.^(۲)

۶- زانای ناودار و شارهزا (ابو العباس احمد بن یحیی بن فضل الله العدوی العمري الشافعی).^(۳)

۷- زانای ناودار (صلاح الدین خلیل بن أبیک الصفدی الشافعی) له سالی (۷۶۴)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۴)

۸- زانای فهرمووده ناس و شارهزا و میژوو ناس (شمس الدین محمد بن یحیی بن مفلح المقدسی الصالحی) له سالی (۷۵۹)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۵)

۹- زانای ناودار (زین الدین ابو الفرج عبدالرحمن بن احمد بن رجب الحنبلی) له سالی (۷۹۵)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۶)

۱۰- پێشهوا و زانای شهرعزان (صلاح الدین ابو سعید خلیل بن کیکلدي العلانی) له سالی (۷۶۱)ی کۆچی دا وه فاتی کردوه.^(۷)

ئه و زانا و پێشهوا یانه ی رابردن هه ریه که یان به شیویه ک مه دحی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) یان کردوه و باسی گه وره یی و زانایی و دینداری و ده ور و

(۱) الرد الوافر ۶۶.

(۲) الرد الوافر ۶۴ / العقود الدریة ۱۸.

(۳) الرد الوافر ۱۴۷.

(۴) الوافی بالوفیات ۱۵/۷.

(۵) الشهادة الزکیة ۶۰.

(۶) الرد الوافر ۱۸۹.

(۷) الدرر الكامنة.

کارگه‌ری نابراویان کردوه و، به زانایه‌کی ناوازه و بلیمه‌ت ناویان بردوه و به مامۆستا و (شیخ الإسلام) یان داناوه و پِیژیان بۆی هه‌بووه.

سینیم، قسه و مه‌دحی گه‌وره پیاوانی دیکه بۆی

۱- پێشه‌وا و زانای ناودار و قورئان و سوننه‌ت له‌به‌ر و شه‌رعزان و فهرموده‌ناس و گه‌وره‌ی قازیه‌کان (احمد بن علی بن حجر العسقلانی الشافعی) که له سالی (۸۵۲)ی کۆچی دا وه‌فاتی کردوه، و ده‌ریاره‌ی ئهو گوتوووه‌تی: (وشه‌رة امامة شیخ تقي الدين- ابن تيمية- أشهر من الشمس و تلقيبه ب(شيخ الإسلام) في عصره باق الى الان على الألسنة الزكية، و يستمر غذا كما كان بالأمس ولا ينكر ذلك الا من جهل مقداره، أو تجنب الإنصاف..)^(۱). له (فتح الباری) یش دا به (علامة) ناوی بردوه.

۲- پێشه‌وا و زانای ناودار (بدرالدین محمود بن احمد العینی الحنفی) له سالی (۸۵۵)ی کۆچی دا وه‌فاتی کردوه، ده‌ریاره‌ی (شیخ الإسلام ابن تيمية) ده‌لی: (وهو إمام الفاضل، البارع، التقي، النقي، الورع، الفارس في علمي الحديث والتفسير والفقه والأصول بالتقرير والتحري، والسيف الصارم على المبتدعين، والحبر القائم بأمر الدين والأمار بالمعروف والنهي عن المنكر...)^(۲).

۳- پێشه‌وا و زانای موجه‌هید (شیخ الإسلام عمر بن رسلان بن نصير بن صالح البلقيني) سالی (۸۰۵)ی کۆچی دا وه‌فاتی کردوه، ده‌ریاره‌ی (شیخ الإسلام) ده‌لی: (عالم زمانه، والفاثق على أقرانه...)^(۳).

۴- پېشەوا و فەرمودەئاس (جلال الدين عبدالرحمن بن ابي بكر السيوطي الشافعي) له سالى (۹۱۱)ى كۆچى دا وفاتى كرده، له قسەيەكى دا دەربارەى (شيخ الإسلام) دەلى: (ابن تيمية الشيخ، الامام، العلامة، الحافظ، الناقد، الفقيه المجتهد، المفسر، البارع (شيخ الإسلام) علم الزهاد، نادرة العصر...)»^(۱).

۵- زانای بەناویانگ (علي بن سلطان محمد القاري الهروي) له سالى (۱۰۱۴)ى كۆچى دا وفاتى كرده.

۶- زانای شەرەزانى مېژووناس (ابى الفلاح عبدالحى بن العماد الحنبلي) له سالى (۱۰۸۹)ى كۆچى وفاتى كرده.

۷- پېشەواى شەرەزان و فەرمودەئاس (شيخ الإسلام محمد بن على الشوكانى) له سالى (۱۲۵۰)ى كۆچى دا وفاتى كرده.

هەريەك لەو زانا و ناودارانەش كەباسمان كەردن، بە شۆبەيەك باسيان لە زانايى (شيخ الإسلام ابن تيمية) كرده، وەك چاوساغ و سەرپاستىكى دين ناويان بردو، و زۆريەيان وەك موحتههيدىك سەيران كرده، و پراى سەدان زاناي ناودارى دىكەى ئىسلامىي كە بە خىر و چاكە ناويان هيناو، و، لە زۆريەى ولاتانى مسولمان نشين زانايان و مسولمانان بە گشتى لە كتيب و نووسينهكانى ناويراو بەهرەمەند بوون، وەك خەزىنەيەكى پەرگەوهر و مروارى سەيران كەردوون، خواى گەورە بە باشترين شۆه پاداشتى (شيخ الإسلام) و سەرجهم زانا و پېشەوايانى دىكە كە مايەى بەرچاو پرونىي خەلك و روشنكردنەوى حوكمە شەرعيەكان بوون، بداتەو، كە دەور و كاريگەريەكى زۆريان هەبوو، لە ورياكردنەوى خەلكى، سەبارەت بە كاريگەرىي نووسراوەكانى (شيخ الإسلام) توێژەرى (دائرہ المعارف الإسلامية) دەلى: (ابن تيمية) لەو نووسەرانیە كە كاريگەريەكى زۆريان هەبوو، لەسەر مسولمانان لە رابردوودا و هەتا ئىستاش، بەتايبەتى ئەهلى سوننەت^(۲).

بەشى ھەوتەم

نووسراۋەكانى (شىخ الإسلام) و بەھای زانستیيان

وہك پيشتەر باس كرا (شيخ الإسلام) يەكئەك بووہ لە زانا پاىە بەرزەكانى ئىسلام، بە بەرھەمە بە نرخەكانى لە تىكرای بوارەكانى زانستدا كتيپخانەى ئىسلامىيە دەولەمەند كرده، يىگومان بەرھەم و كەلەپوورى زانستى ھەر زانايەك كە لە دواى خۆى بەجئى دئەل گەورەترين بەلگە و شاھىدى ئاستى زانستى ئەو زانايەى و كتيپ و نووسراۋەكانى جۆرى كەسايەتیی و تاراددەيك شىۋازى ژيانیشى دەرەخەن، (شيخ الإسلام)، دواى خۆيشى بەھۆى ئەو بەرھەمە بەنرخ و بە پێزانەى، كە بەجئى ھىشتوون، كەسايەتییى زانستى ھەروا بە گەورەى ماوەتەوہ.

بەھای كتيپ و نووسینەكانى (شىخ الإسلام):

دواى ئەمەى زانايان كتيپ و نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام) يان ھەلسەنگاندن و بۆيان دەرکەوت كە چ نرخ و بەھايەكى زۆريان ھەيە! مەدحى خۆى و نووسراۋەكانيان كرده و باسيان لە بلاويونەوہى بەرفراوانيان كرده.

زانای گەورە (ابن عبدالهادي) دەلى: (شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله، صاحب التصانيف التي لم يسبق الى مثلها ولا يلحق في شكلها توحيداً، وتفسيراً

واخلاصا وفقها و حديثا ولغة ونحواً وجميع العلوم كتبه طافحة بذلك^(۱)
 واتە: (شيخ الإسلام) خاۋەنى چەندەن كىتەپ، كە وئەنىان نەبوۋە.....
 الحافظ (ابن الزملىكانى) يش (رحمه الله)، دەلى: (كان له اليد الطولى في حسن
 التصنيف وجودة العبارة والترتيب والتقسيم والتبيين)^(۲).
 واتە: دەستىكى بالاي ھەبوۋە لە نووسىنى كىتەپ و دارپشتنى جوان و رىك و پىك
 كردن و دابەشكردن و روونكردنەوۋەدا.

شىۋازى نووسىنەكانى:

دەتۋانين شىۋازى نووسىنەكانى (شيخ الاسلام)

لەم چەند خالەدا بخەينە روو:

- ۱- بەستەنەۋەى نووسىنەكانى بە ژيان و ھەلومەرچەكەيەۋە، لەمىيانى ژيان
 بەسەربردنى لەگەڵ رووداۋەكان و تۆماركردنىان و وتوۋىژ لەسەر كردنىان و
 دىيارى كردنى راى راست و دروست لەبارەيانەۋە، كە ئەۋە بوو بەھۆى ئەۋەى
 كىتەپ و نووسراۋەكانى ھىژ و زىندوۋىيەتى و كارىگەرەيىيەكى گەۋرە و دەست يىنن،
 كە زۆر بەكەمى لە كىتەپ و نووسراۋى نووسەر و دانەرانى دىكەدا دەستدەكەۋى.
- ۲- بەكارھىتەنى شىۋازى زانستىي لە قەناعەت پى ھىتەنى بەرانبەرەكانى دا
 و ناچاركردنىان بە بەلگەى بەھىژ لە ميانەى بەلگە ھىتەنەۋەى لەسەريان بە
 قسەى پىشەۋايەكانى خويان، ۋە بەكارھىتەنى شىۋازى مەنتىقىي يانەيان، كە
 بازەنى مشتومرەكە لەسەر نەيارەكانى تەسك دەكاتەۋە.

۳- روون و روشنى: كە زۆرىدى جاران لە مەشت و مەركەنى دا بەرپەرچى نەيارانى داوتمە و، پەخەنى لە بەرانبەرەكانى گرتو، ئەو روون و روشنىيە يە زۆر گەزگە و كەريگەر بوو لەو پەروو.

۴- شىۋازى مەوسووعىي و ھەمەلەيەندى لە يەك مەسەلەدا، كە ئەو وای كەرد نووسىنەكانى شىۋازىكى تايبەت وەرگەرن و خوتنەر والىبەكەن بەو زانىيارىيە بەنرخانەي تىياندان بىي نياز بىي لەوەي بگەرپەتەو بۆ سەرچاوە و كەتتەبەكانى دىكە، دەرپەرەي ئەو باسەي قسەي لى دەكا و دەيتۆرپەتەو.

۵- ھىنانەوەي زۆر دەق و قسەي پىشەوايان كە ئەمەش ھىز و رەسەنايەتتەي زياتر دەبەخشەتە كەتتەبەكانى، دوايىش بەستەنەوەي ئەو دەقەنە بە روونكەردنەو و سەرنجەكانى خۆيەو، لە گەل باسكەردنى پەلە و پاىەي زانستى ئەو زانايەي لىي وەرگرتە، بەو خوتنەر ھەست بەو دەكات كە (شىخ الإسلام) فەزل و چاكەي زانايان دەزانى و دەيگەرپەتەو بۆ ئەوان.

۶- ئەو كەتتەب و نووسراوانە زانايى و ئاگادارى زۆرى (شىخ الإسلام) دەردەخەن لەسەر ئەو شتانەي ئاكوکىيان تىدايە، وپراي تورپەنەو بەراوردكارىيەكان بۆ ئەو مەسەلەنەي راپەنەواندن، كە وای كەرد ھوكمەكان لە راستىي و سەلامەتتەي تەواو و ئەوپەرى وردىيىي و كەم ھەلەيى نزيكترىن و، لە دل و عەقلى خەلكى نزيكتر بن.

۷- لە مەسەلە فيقھىيەكاندا وشكىي و بەزەھمەت خستنى تىدا نيە، بەو شىۋەي بەسەر نووسراو و كەتتەبەكانى زۆر لە زانايانى پاشىن دا ديارە، ئەو لە نووسراو فيقھىيەكانى دا خۆي دوورەخستەو لەو شىۋازە، كە بەو تەكانىكى بەھىزى بە فيقھى ئىسلامىي دا و لە لاي خەلكى بەگشتى كاتىك بەرنامەي پىشنى رادەنەواند مايەي قىوول و پەزەمەندىي بوو، كە خوتنەر نووسراوكانى (شىخ الإسلام) دەخوتنەتەو ھەست بە رىك و پىكىي وشە و ماناكان و زۆرىي زانست و زانىارى نووسراوكان دەكات، كە ئەو سىفەتە جگە لە نووسراوكانى لە كۆر و مەجلىسى دەرەسەكانىشى دا ھەستى پى دەكرا.

۸- ھەبۈنى تۈنلەسەر ھەللىجىنى ھۆكۈم و گىرەنەھى بىنچىنەكان بۇ رەگ و رېشەى شەرىعى و لق و پۇپ لى كىردنەھىيان، ۋە بە ھىزى بەلگە و دەلىل لە مشت و مېرەكان دا، كەتەۋە ھىز و پىزى زىياترى دابوۋە كىتەبەكانى و تام و چىزىكى زۆرى دەبەخىشە خۇنەر.

۹- زانىنىكى زۆر و فراۋان بە ئامانجە شەرىعىيەكان و شارەزايىەكى زۆر لەسەر كاكى و نىۋەپۇكى دىن و ياساكانى و شەرح كىردىكى سەرگەۋتۈنە يان.

۱۰- گرنگى دان بە دەستپاكى زانىستى و وردى لە نەقىل كىردى قسە و دەقەكان دا، كە زۆرجاران ھەر بە مانا نەبوۋە، بەلكو بە لەفز و وشە ۋەك خۇيان دەپھىتان، لە گەل ئامازەدان بە سەرچاۋە و ئەۋكەسەش كە گوتۈنى.

۱۱- درىزى و لق و پۇپ لىكردنەۋە، كە ھىندىك جار قسەى پىشەۋايانى دىنەيەۋە كە ھىچ پەيۋەندىيەكى بە نىۋەپۇكى كىتەبەكەيەۋە نەبوۋە، بەلام مەبەستى ئەۋە بوۋە، زانىيارىيەك باس بكات كە ناپاستەۋخۇ پەيۋەندىيە ھەيە بە باسەكەۋە، يان مەبەستى زىاتر سوۋدگەياندىنى بوۋە بە خۇنەر.

۱۲- يەكلاۋونەۋە بۇ ھەق و پاستىي و قىۋول كىردى لەلاى ھەرگەسىكەۋە بوۋى، ھەرچەندە ئەۋكەسە لە زۆر مەسەلەى زانىستىشدا پىچەۋانەى ئەۋ بوۋى، ھەرۋەھا ۋاقىع بىنانە ھەلسۈكەۋتى دەكرد چاكەكانى باس دەكردن، (شىخ الإسلام) بەۋەۋە بە ناۋيانگ بوۋە، كەسى بەكەم سەير نەكردۋە و چاكەى ھەموۋ خەلكى بىنىۋە.

۱۳- چەند بارەكردنەۋەى يەك مەسەلە لەچەند شۇنىكىدا، كە لە نوۋسراۋەكانى دا ئەۋە دەپىنرى، ئەۋەش لەبەر داكۆكىي كىردى و گرنگىي پى دانى بوۋە بەۋ مەسەلەيە كە تۈرۈپىيەتەۋە.

۱۴- فراۋانىي ئاسۋى تىگەشىتنى (شىخ الإسلام) و شارەزايىە سەر سورھىنەرەكەى لە ھەموۋ جۆرە زانىستەكانى سەردەمى خۇى دا، كە ۋايكردبوۋ باۋەپى بەخۇى بى لەۋەى دەپلى، ئەۋەش ھىزىكى زۆرى بۇ درۋستكردبوۋ لە ھەر مشت و مېر و تۈرۈپىيەۋىيەك دا كە ئەنجامى دەدا.

۱۵- خىزايى و تىگەيشتن و بهتوانايى له هينانى بهلگه و دهليل له قورئان و سوننهت و قسهى پيشيني چاكدا، به ئەندازەيەك كه شارەزايان و قورئان و سوننهت له بهران و پسپۆراني بوارهكان پتي سهرسام بوو بوون، لهو بارهوه حافىظى دههبيى دهلي: (مارأيت أسرع انتزاعاً للآيات الدالة على المسألة التي يوردها منه)^(۱).

واته: كهسم لهو خيترتر نهبينوه بو دانانى ئەو ئايەتانهى باس له مهسهلهكه دهكەن. بهلام لهوانهيه ئەو شتهى له نووسراوهكاني دا لي ي به رهخه دهگيرى، بريتي بي له به دريژى نووسيني و به كه مترين هو گواستنهوهى له باسيكهوه بو باسيكى ديكه، كه لهوانهيه خوئنه سهرى لي بشيوي، به تاييهتي ئەگەر شيواز و بهرنامهى نووسيني (شيخ الإسلام) نهزاني.

ئەوهش دهگەرپيتهوه بو بير تيژي و زور زيرهكي و شارەزايى و حماسهتي سروشتى (شيخ الإسلام)، خو ئەگەر خوئندكاري راست خوى ماندوو و يه كلا بکاتهوه و جيديى بي له سهر خوئندنهوه و به دهستهينانى زانيارى و بچيته بنج و بناواني نووسراوهكاني ناويراوهوه ئەوه ييگومان به دوپرو گهوههري به نرخ و گرانبه هاوه دهگەرپيتهوه^(۲).

ھۆكۈرى زۆرى نووسراۋەكانى شەيخ الاسلام

۱ - دەستكردن بە نووسين لە سەرەتاي تەمەنيەو:

(شەيخ الاسلام) لە تەمەنى گەنجىيەو دەستى بە نووسين كردو، ئەو شەيخ زىرەكى و لىھاتووى ناو برا دەگەيەنى، وەك (ئىمام زەھەبىي) باسى كردو، كە لە تەمەنى (۱۹) نۆزدە سالىيدا (شەيخ الاسلام) فتاوى داو.

وہ (الحافظ ابن رجب) ى حەنبەلىيەش دەلى: (شرح الشيخ في الجمع والتصنيف من دون العشرين...) ^(۱)

واتە: شەيخ الاسلام دەستى كردو بە كۆكردنەو زانىارىيەكان و كىتب نووسين، لەكاتىكدا كە تەمەنى بىست سالى كەمتر بوو.

تەمەنى (شەيخ الاسلام) (۶۷) شەست و حەوت سالى بوو و لەتەمەنى خوار بىست سالىيەش، دەستى بە نووسين كردو، كەواتە نىزىكەى نىو سەدە خەرىكى فتاوى نووسين و دانانى كىتب بوو، كە ئەو ھۆيەكى زۆرى كىتب و نووسراۋەكانىيەتى.

۲ - شارەزايى (شەيخ الاسلام) و خىرايى لە نووسين و دانانى كىتب دا:

خوای گەورە توانای زۆرى دابۆيە لە خىرايى نووسين دا، كە ئەمە لە زۆرى بەرھەمەكانى دا دەرەكەو، (الحافظ الصفدى) لەوبارەو مەدحى دەكات ^(۲)، و (ابو عبدالله بن رشيق) نووسەرەو دانراۋەكانى (شەيخ الاسلام) دەلى: (ولو اراد الشيخ تقي الدين أو غيره حصرها - يعني مؤلفات الشيخ - لما قدروا لأنه مازال

يكتب وقد من الله عليه بسرعة الكتابة، ويكتب من حفظه من غير نقل^(۱).

۱- ئاتە: ئەگەر (ئىبن تىمىيە) يان غەيرى ئەو بىھەي سەرژمىرى نووسراۋەكانى (شىخ الإسلام) بىكات، ئەو ناتوانى، چونكى بەو نىعمەتەي خوا پىتى داۋە لە خىرايى نووسىن دا بەردەوام دەينووسى، شتەكانى لەبەر بوون و بى نەقل کردن دەينوسىن، ھەريەك لە (الذھبي)^(۲)، و (ابن القيم)^(۳) و (ابن عبدالھادي) و (ابن سيد الناس)^(۴)، باسيان لە خىرايى نووسىنى كىتەبەكانيان كىردو و نامازھيان بە زۆرى كىتەبەكانى داۋە.

۳- چوونە نىو مەشت و مې و موناھەشەو لە گەل زانايانى سەردەمى خۆى، لە بوارەكانى فىكىرى و فىقھىي دا، كە ئەوھش ھاندان و ئامادە بوون بوو، بۆ نووسىن و دانانى كىتب و سەرخستنى راو بۆچوونەكانى.

۴- ھىچ كار و پلە و پۇستىكى رەسمى دەولەتى نەبوو، كە ئەو كاتىكى زۆر لە ژيانى زانايان دەگرى و خەلكى بى بەش دەبن لە سوود وەرگرتن لە زانبارىيەكانيان، (شىخ الإسلام) رازى نەبوو ھىچ پلە و پاىە و پۇستىك لە سولتان وەرگرى، (ابن رجب) دەلى: پىش سالى (۶۹۰)ى كۆچى پىشنيارى (قاضي القضاة) و (مشيخة الشيوخ) ى بۆ كراۋە كە وەريان بگرى، بەلام ئەو ھىچى لەوانە وەرنەگرتو^(۵).

۵- (شىخ الإسلام) ھىچ شتىكى پىش وەدەستەينانى زانبارى و بۆ يەكلا بوونەوھى نەخستو، ھەرچەندە زۆر گرنگىش بووى، ھەر بۆيە ئاوا زوو پىگەيشتو و كىتبى زۆرى داناون و خەلكى لىيان بەھرەمەند بوون.

(الحافظ البزار) لەو بارىو دەلى: (وما رأينا يذکر شیئا من ملاذ الدنيا ونعيمها، ولا كان يخوض في شيء من حديثها ولا يسأل عن شيء من معيشتها، بل جعل همه وحديثه في طلب الآخرة وما يقرب الى الله تعالى)^(۱).

واتە: نەماندیو بەسی خۆشییەکی دنیا و لەزەتیکی بکات، وە نەدەچۆ نیو باسیکەو لەو بارو، بۆ ژانی خۆی هیچی داوا نەدەکرد، بەلکو هەموو قسە و رێست و مەبەستی، داواکردنی شتێک بوو کە لە خۆی نزیک دەکردو و پێی دەگەشتە بەهەشت.

ژمارە کتێب و نووسراوەکانی (شیخ الإسلام):

زانایان باسی ئەویان کردو کە نووسین و دانراوەکانی (شیخ الإسلام) یە کجاری زۆر و ژماردنیان بە زحمەت، هەربۆیە لە دیاری کردنی ژماریان دا، قسەکانیان جیاوازن. - (الحافظ البزار) دەلى: (وأما مؤلفاته و مصنفاته فإنها أكثر من أن أقدر على إحصائها...) ^(۲).

واتە: کتێب و دانراوەکانی لەو زیاترین من بتوانم سەرژمێریان بکەم.

- (ابن عبد الهادي) دەلى: (وللشيخ من المصنفات والفتاوى والقواعد والأجوبة والرسائل وغير ذلك من الفوائد مالا ينضبط) ^(۳).

واتە: (شیخ الإسلام) چەندان نووسراو و فتاوا و ئەلام و نامە و شتی دیکەى هەن کە سوودیان لێ دەبینرێ و لەبەر زۆریان ناژمێردرێن، وە زۆری کتێبەکانی بە سوود وەرگرتن لەوێ لەبەری بوو داناون و زۆریەشیانی لە بەندیخانەدا نووسیون، کە هیچ کتێبی لانهبوون.

(۱) الاعلام العلية ۳۳.

(۲) الاعلام العلية ۵۳.

(۳) العقود الدرية ۲۰ - ۲۱.

- (ابن رجب) دەلى: (وأما تصانيفه فهي أشهر من أن تذكر..... وقد جاوزت حد الكثرة فلا يمكن لأحد حصرها)^(۱)

واتە: كىتەپەكانى لەو بەناوبانگىترن كە باس بکړن.. لە ئەندازەى زۆرى رەتى داوہ و كەس ناتوانى بيانژميرئ.

- (ابن القيم) قوتابى پاىبەرزى (شيخ الإسلام) لە (أسماء مؤلفات شيخ الإسلام) دا ناوى (۳۳۷) نووسراوى ناوبراوى باس كردو، و نامازە بەو دەكات كە نەيتوانيوە ناوى ھەموو نووسراوہكانى كۆ بكاتەوہ.

- (الإمام الذهبي) يش لە كۆتا قسەى سەبارەت بە ژمارەى نووسراوہكانى (شيخ الإسلام) دەلى: (نوسراوہكانى لە (۱۰۰۰) تىپەريون^(۲)).

لەپراستىي دا لەووە كە رابرد بۆمان دەرەكەوى، كە ھەموو ئەوانەى باسيان لە ژمارەى نووسراوہكانى (شيخ الإسلام) كردو، يەكەنگن لەسەر ئەوێ زانىنى ژمارەيان بە زەحمەتە، ھۆى ئەوێش كە نەتوانراوہ ژمارەيان بزانرئ، ئەم چەند خالەيە:

۱- تاقي كرانەوہ و بەلا و ناخۆشەيەكان كە بەسەر (شيخ الإسلام) دا ھاتوون، بوونە ھۆى نەمان و فەوتانى ھىندىك لە نووسراوہكانى، زۆر جارن دەرگوت دەرپارەى ئەو مەسەلەيە شتىكم نووسيوە، بەلام نەيدەزانى چى لى ھاتوہ؟ بە ھاوہلانى دەرگوت ئەو دەستنووسانەم بۆ بێننەوہ و با بلاو بېنەوہ، بەلام ئەوان لەبەر داكوکيان لە سەر نووسراوہكان، لەلاى خويان دەرناھيشتنەوہ و نەشياندەتوانى بلاويان بکەنەوہ^(۳).

۲- كە يەكێك پرسىارى لى كردو، وەلامەكەى بۆ نووسيوە و ئەوكەسە بردوويەتى، دواى كە بىنرايىتەوہ و وەلامەكەى نوسرايىتەوہ ئەوہ باشە، ئەگەرنا وەلامەكەى بردوہ و رۆيشتوہ^(۴).

(۱) ذيل طبقات الحنابلة ۴۰۳/۲.

(۲) الرد الوافر ۷۲.

(۳) العقود الدرية ۲۰۷/ الفتاوى ۱۶۱/۳.

(۴) العقود الدرية ۶۵.

۳- (ابن عبدالهادى) دەلى: كە (شىخ الإسلام) گىراۋە كىتەبە كانى و شۆنكە وتوانى پەرت و بىلاو بوون، ھاۋەلانىان ترسىپىراون كە كىتەبە كان دەرىخەن و ھەرىكەيان ھىندىكىيان بردوون و شاردووياننەۋە، دەست خەلكى زۆر كەوتوون و ھىندىكىيان فروشراون و، ھىندىكىيان لاي خەلكى دانراون و، بەشىكىيان فەوتاون و، ھىندىكىيان شاردراونەۋە و بەو شۆمىيە پەرت و بىلاو بوون و زۆرىيان لەنىۋچوون^(۱).

۴- ئەو كىتەبە زۆرانەى (شىخ الإسلام) كە لە (سجىن) دا لەلای خۆى بوون، كاتىك كە لى سەندران، ناھەزانى دابەشيانكردن بەسەر خەلكىدا، كە ھىندىكىيان ئاشكرىيان كردن و گىپراياننەۋە بۇ (زىن الدىن عبدالرحمەن) ى براى و، ھىندىك لە كىتەبە كانىش ناھەزە كانى فەوتاندوويانن.

ئەو دژايەتتىى كرانى (شىخ الإسلام) و كىتەبە كانى لە دواى خۆشى بۇ ماۋىيەكى زۆر بەردەۋام بوو، ناھەزانى ھەۋلى زۆرىيان داۋە بۇ فەوتاندنى كىتەبە كانى و پارە و پولىكى زۆرىيان تەرخانكردە بۇ كىرپىنى كىتەبە كان و لەنىۋيان دەبردن، ھىندىك جارىش ناھەزان پەنايان دەبردە بەر ترساندن و تۆقاندنى ئەوانەى كىتەبە كانى ناۋىراۋيان لەلابوۋە، بۇ ئەۋەى بىيانفەوتىنن، كە ئەۋە شىۋازىكى خراب و ئاشىرىنىى ناھەزان بوو، بەرانبەرى ئەنجام دەدرا.

دىارتىرىن كىتەب و نووسراۋە كانى (شىخ الإسلام) :

- ۱- إبطال الحيل دوو بەرگ.
- ۲- اختيارات شيخ الإسلام ابن تيمية.
- ۳- الاستغاثة.
- ۴- الاستقامة.
- ۵- إقامة الدليل على إبطال التحليل.
- ۶- اقتضاء الصراط المستقيم و مخالفة أصحاب الجحيم.

- ۷- أقسام القرآن.
- ۸- الإكليل في التشابه والتأويل.
- ۹- أمثال القرآن.
- ۱۰- الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر.
- ۱۱- الإيمان.
- ۱۲- بغية المرتاد = السبعينية.
- ۱۳- بيان تلبيس الجهمية في تأسيس بدعهم الكلامية.
- ۱۴- تحريم السماع.
- ۱۵- التحفة العراقية في الأعمال القلبية.
- ۱۶- التدمرية.
- ۱۷- تعارض الحسنات والسيئات.
- ۱۸- تعليقه على فتوح الغيب لعبد القادر الكيلاني.
- ۱۹- تفسير سورة الإخلاص.
- ۲۰- تفسير سورتي المعوذتين.
- ۲۱- تفسير سورة النور.
- ۲۲- تنبيه الرجل العاقل على تمويه الجدل الباطل.
- ۲۳- جواب أهل العلم والإيمان، بتحقيق ما أخبر به رسول الرحمن من أن (قل هو الله احد تعدل ثلث القرآن)
- ۲۴- الجواب الباهر في زوار المقابر.
- ۲۵- حجاب المرأة ولباسها في الصلاة.
- ۲۶- الحسبة في الإسلام.
- ۲۷- الحسنه و السيئه.
- ۲۸- حقيقة الصيام.

- ٢٩- الحموية الكبرى.
- ٣٠- الدرة المضيئة في فتاوى ابن تيمية (الفتاوى المصرية).
- ٣١- دقائق التفسير ١-٦ أجزاء جمعه محمد السيد الجليند.
- ٣٢- الرد على الأخنائي في مسألة الزيارة.
- ٣٣- الرد على تأسيس التقديس للرازي.
- ٣٤- رسالة إلى ملك قبرص - الرسالة القبرصية.
- ٣٥- رسالة في أمراض القلوب وشفائها.
- ٣٦- سؤال في معاوية بن أبي سفيان.
- ٣٧- السياسة الشرعية لإصلاح الراعي والرعية.
- ٣٨- شرح حديث أبي ذر رضي الله عنه: يا عبادي إني حرمت الظلم على نفسي.
- ٣٩- شرح حديث (إنما الأعمال بالنيات).
- ٤٠- شرح حديث النزول.
- ٤١- شرح العقيدة الأصفهانية.
- ٤٢- شرح المحرز- تعليقه على كتاب المحرر في الفقه.
- ٤٣- الصارم المسلول على شاتم الرسول (صلي الله عليه وسلم)
- ٤٤- الصفدية.
- ٤٥- العبودية.
- ٤٦- الفرقان بين أولياء الرحمن وأولياء الشيطان.
- ٤٧- الفرقان بين الحق والباطل.
- ٤٨- قاعدة جليلة في التوسل والوسيلة.
- ٤٩- قاعدة شريفة في المعجزات والكرامات.
- ٥٠- قاعدة في الإجماع.
- ٥١- قاعدة في الإستعاذة.

- ٥٢- قاعدة في الرد على من قال بفناء الجنة والنار.
- ٥٣- قاعدة في المحبة.
- ٥٤- القاعدة المراكشية.
- ٥٥- الماردينية - المسائل الماردينية.
- ٥٦- معارج الوصول إلى أن أصول الدين و فروعه قد بينها الرسول.
- ٥٧- مقدمة في أصول التفسير.
- ٥٨- مناسك شيخ الإسلام، وهي نحو مجلد.
- ٥٩- منظومة في القدر.
- ٦٠- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة والقدرية.
- ٦١- مؤاخذه لابن حزم في الإجماع.
- ٦٢- النبوات.
- ٦٣- نقض المنطق.
- ٦٤- الواسطة بين الحق والخلق.
- ٦٥- الواسطية.
- ٦٦- الوصية الصفري.

بەشى ھەشتەم

ئىبنو تەيمىيە شەرەزان

فىقھى ئىسلامىيە يەككە لەو زانىيارىيەنەي كە زانايانى ئوممەتى ئىسلامىيە گىرەنگىيەكى زۆريان پىچ داۋە، ھەر لە سەردەمى ھاۋەلانى بەرپىزە، تا ئىستاش و لەمەوداش بەردەم دەپ، ئەۋەش لەبەر گەۋرەي ئەو زانىيارىيە و ئەو سوۋدەي ھەيەتى لە رىئامىيە كىرەنى مەسئۇلمانان بۇ بەندايەتتى كىرەنى پاست و ساغ، پىقەمبەرمان محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) دەربارەي گەۋرەي فىقھو شەرەزايى لە دىندا، دەفەرمۇي:

(من یرد اللہ بة خیراً یفقهة فی الدین)^(۱).

ۋاتە: ھەر كەسنى خوا خىر و چاكەي بۇ بوي، شەرەزاي دەكات لە دىن دا.

(شىخ الإسلام) زوۋ لە فىقھو ئۈسۇل و تەفسىر و ھەدىس و زۆرىيە زانستەكانى دىكە دا، پىنگەيشت و گەيشتە پلەيەكى بەرزى زانستى و ۋەك پىشتەر باسما كىرە، ئىمامى دەھەبىي نامازە بە پىنگەيشتۈيى، دەكاۋ دەلى: لە تەمەنى خوار بىست سالىيەۋە لە ئاست فتوا دان بوۋە و فتۋاي داۋە و دواترىش گەيشتۈتە پلەي ئىجتىھاد.^(۲)

(۱) صحيح البخارى برقم ۷۱

(۲) العقود الدرية ۴

قىسقى زانايان لەسەر شارەزايى ئىبنو تەيمىيە لە بوارى فىقھو ئوسولدا :

- (الحافظ الذهبي) دەلى: (وأما نقله للفقہ و مذاهب الصحابة والتابعين - فضلا عن المذاهب الأربعة - فليس له نظير)^(۱).

- (ابن حجر) يش له (ذهبي) دەگىر يتهوه كه گوتويەتى: (كان يقضي فيه العجب اذا ذكر مسألة من مسائل الخلاف واستدل و رجح، وكان يحق له الإجتهد لاجتماع شروطه فيه.....)^(۲). وه دەلى: (وفاق الناس في معرفة الفقه واختلاف المذاهب و فتاوى الصحابة و التابعين، بحيث اذا أفتى لم يلتزم بمذهب بل بما يقوم دليله عليه)^(۳).

- الحافظ (ابن كثير) دەلى: (فصار اماما في التفسير وما يتعلق به عارفا بالفقه فيقال: انه كان اعرف بفقه المذهب من أهلها الذين كانوا في زمانه)^(۴).

- (ابن الزمكاني) يش دەلى: (وكان الفقهاء من سائر الطوائف اذا جلسوا معه استفادوا في سائر مذهبهم منه.....)^(۵).

زۆر قسەى دىكەش كه زانايانى سەر دەمى خۆى و دواترىش لە مەدح و شارەزايى (ابن تيمية) لە بوارەكانى تەفسىر و حەدىس و فىقھو ئوسول و. ەتد، كەردووانە، شاھىد و بەلگەى گەورەى ئىبنو تەيمىيەن، ەك زانا و پىشەوايەكى ئىسلام.

ئىبنى تەيمىيە لە سەرەتادا بابەندى مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك:

سەرەتاي خوتىندىن و توژىنەۋە فىقھى يەكانى (شىخ الإسلام) لەسەر مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك، ئەو لەسەر دەستى بابى كە زانايەكى گەۋرەي مەزھەبى ھەنبەلىيى بۈيۈك، فىقھى ھەنبەلىيى خوتىندۈۋە و ۋەرگرتۈۋە، بەشدارىي كىردە لە گەل باب و باپىرى دا لە نووسىنى يەككە لە كىتەبەكانى ئوسۇلى مەزھەبى ھەنبەلىيى دا، ھەريۈيە زۆر لە زانايان بە فىقىھو شەرئەزائىكى ھەنبەلىيان لە قەلەم دەدا، (شىخ الإسلام) فىقھى ھەنبەلىيى بەسەر فىقھى مەزھەبەكانى دىكەدا ھەللىژارد، چونكە ۋاي دەزاي كە ئەو لە ۋانى دىكە لە دەقەۋە نزىكتەرە و دەلىل: (احمد كان اعلم من غيره بالكتاب والسنة وأقوال الصحابة والتابعين لهم بأحسان، ولهذا لا يكاد يوجد له قول يخالف نصا كما يوجد لغيره...) (۱).

ۋاتە: ئىمام احمد زانائىرۈۋە لە غەيرى خۇي بە قورئان و سوننەت و قسەي ھارەلان و ئەۋانەي بەچاكە بەدۋايان كەۋتۈۋن، بۆيە ھىچ قسەيەكى نى يە پىچەۋانەي دەقەيلىك بىن ۋەك لە غەيرى خۇيدا ھەيە.

بەلام لە گەل ئەۋەشدا كە مەزھەبى ھەنبەلىيى ھەللىژاردۈۋە بەسەر ئەۋانى دىكەدا، دەمارگىر نەبۈۋە بۆي و راي مەزھەبى دىكەي بە خراب تەماشىا نەكردۈۋە، ھىچ كەسشى بۆ مەزھەبى ھەنبەلىيى يان مەزھەبىيىكى دىيارىكراۋى دىكە بانگ نەكردۈۋە، ۋەك دەلىل: (من له ژيانمدا له بنچىنەكانى دىندا كەسم بانگ نەكردۈۋە بۆ مەزھەبى ھەنبەلىيى يان مەزھەبىيىكى غەيرى ئەۋ، لە قسەكانىشما باسى ئەۋە ناكەم، جگە لەۋەي پىشىنى ئەم ئۆمەتە و پىشەۋايانى لەسەرى كۆكن باسى چىدىكە ناكەم) (۲).

(۱) مجموع الفتاوى الكبرى.

(۲) مجموع الفتاوى ۲۹۹/۳.

رېز و پېزائىنى بۇ پېشەوا و زانايانى دېگە:

ھەرچەندە (شىخ الإسلام) مەزھەبى حەنبەلىي پېش دەخست و ھەلیدەبۇارد بەسەر ئەوانى دېگەدا، بەلام رېزى لە راى پېشەوا و زانايانى دېگە دەگرت، عوزرى بۇ ئەوان دەھىتايەوۋە كە دەكەوتنە ھەلەى پېچەوانەى سوننەتەو، ھەر بۇيە نووسىنە بەھىزەكەى (رفع الملام عن الأئمة الأعلام) بە گرنگترىن نووسراو دادەنرى كە لەو باروۋە نووسرايى و دەلى: .... لەسەر مسولمانان پېويستە خۇشەويستى و دۇستايەتتيان دواى خوا و پېغەمبەرى خوا (صلى الله عليه وسلم) بۇ ئيمانداران پې، وەك قورئان باس دەكات، بە تايبەتى بۇ زانايان كە ميراتگرنانى پېغەمبەرانن (عليهم السلام) و خواى بەرز وەك ئەستېرەكان لە تاريكايى و وشكايى و دەريادا، خەلكيان پې رېنمايى دەكات، بېنگومان ھەموو مسولمانان كۆكن لەسەر چاوساغىي و رېنماييان، كە زانايان جېنشيني پېغەمبەرانن لە نىو ئۆممەتدا، بەوانەوۋە قورئان راوۋستاو دەبى و بە قورئاننىش ئەوان راوۋستاو دەبن، بەوان قورئان وەدەنگ دى و بەھوى ئەويشەوۋە ئەوان قسە دەكەن، وە بابزانرى كە ھېچ زانا و پېشەوايەكى جىي متمانە نيە، كەم و زۆر پېچەوانەى سوننەتى پېغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بىت، وە ھەموويان كۆكن لەسەر ئەوۋى كە ھەموو كەسك قسەى لى وەردەگيرى و بەسەريدا دەدرتتەو، جگە لە پېغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بەلام ئەگەر يەكك قسەيەكى كرد و ھەدىسكى راستىش پېچەوانەى قسەكەى بوو و پېشى زانى، ديارە عوزرنكى ھەبوۋە كە كارى پې نەكردوۋە.^(۱)

فتوادانى لەسەر مەزھەبىيە ديارىكراو نەبوو.

ھەرچەندە (شىخ الإسلام) لە سەرەتائە لەسەر مەزھەبىيە ھەنبەلىيە بوو، بەلام ئەوئى خۆى پتوھ پابەند کردبوو - لە گەرانبوھ بۆ سەرچاوەى ڤوون و بى گەرد کە پتەشەوايانى ناسراوى شەرەزان لىيان وەرەگرت- وای لىکرد دواى توژىنەوھ و لە بىژىنگ دان، کە لە ھىندىك شتدا جىاواز بى لە مەزھەبىيە ئىمام (ئەحمەدى كۆڤى ھەنبەل) و مەزھەبەکانى دىکەش، (شىخ الإسلام) يەكىك نەبوو بى بەلگە و دەلىل دواى غەبرى خۆى بکەوئ، يەكىكىش نەبووھ دەمارگىرى بۆ ڤاىەك ھەبى و، دواى ئەوئى دەرکەوت کە ھەلەيە ھەر لەسەرى سوور بى، بەلکو لە چوارچىوئى قورئان و سوننەت دا کەسىكى ئازاد بووھ و دەمارگىرى تەنھا بۆ ھەق ھەبووھ، چونکە ئەو پەتئى تەقلیدکردنى بۆ يەكىكى دىکە لە گەردنى خۆى داپنىبوو، جگە لە قورئان و سوننەت و شوئىنەوارى پتشینى چاک، خۆى بە ھىچ شتىكى دىکەوھ پابەند نەدەکرد، وھ لە مەیدانى سەرچاوە يەکەمەکان بۆ ئىسلام و شەرەتەکەى دا جوولائوھ و ھاتوچۆى کردوھ، سەبارەت بەوئى کە نابراو لە فتوادان پابەند نەبووھ بە مەزھەبىيە ديارىکراوھ و بە پتئى تىگەشتن و زانىارى خۆى ئىجتەھادى کردوھ، ھەريەك لە (الذهبي^(۱)، ابن الوردی^(۲)، ابن کثیر^(۳)) باسیان کردوھ.

ھەبۋونى مەرجەكانى ئىجتىھاد لى (شەيخ الإسلام) دا:

زانايانى سەردەمى خۇي و دواترىش پىشەوايەتتى و سەرىەخۇيى فەكرى و زانايى و شارەزايى زۆرى (شەيخ الإسلام) يان سەلماندو، رايانگەياندو، كە ناويراو گەشتۆتە پەلى ئىجتىھاد و بەچەند پەلىك لى سەرووى زانايانى ھاۋچەرخى خۇيەو بوو.

- (الحافظ البرزالي) دەلى: (وبلغ رتبة الإجتىهاد، واجتمعت فيه شروط المجتهدين)^(۱).

واتە: گەشتۆتە پەلى ئىجتىھادو مەرجەكانى مۇجتەھىدىنى تىدابوون.

- (الحافظ ابن الزملىكانى) دەلى: (واجتمعت فيه شروط الإجتىهاد على وجهها)^(۲).
واتە: مەرجەكانى ئىجتىھادى تىداكۆبوونەو.

- (الحافظ الذهبي) دەلى: (وان عد الفقهاء فهو مجتهدهم المطلق)^(۳).

- (الحافظ ابن حجر) دەلى: (إن أئمة عصره شهدوا له بأن أدوات الإجتىهاد اجتمعت فيه)^(۴).

واتە: پىشەوايى سەردەمى خۇي شاھىدى ئەويمان بۇ داوۋە كە پىۋىستىەكانى ئىجتىھادى تىداكۆبوونەو.

- (الحافظ السيوطي) دەلى: (وأما قبل السبكي فاجتمع الإجتىهاد في الاحكام والحديث، لخلق، منهم ابن تيمية وقبله ابن دقيق العيد، وقبله النووي، وقبله ابو

(۱) العقود الدرية ۱۲/ الرد الوافر ۲۱۸.

(۲) العقود الدرية ۸.

(۳) العقود الدرية ۲۴.

(۴) الشهادة الزكية ۷۳/ الرد الوافر ۲۴۷.

شامة وقبله ابن صلاح....^(۱). پىشەوايانى سەردەمى خۆى شايدەدى ئەمىيان بۇداۋە، كەمەرەجەكانى ئىجتىھادى تىدابوون.

وہ به شىك له زانايانى دىكە كە وەسفى (شىخ الإسلام) يان كرده بەۋەى ئىجتىھادى كرده، ئەمانەن: (ابن المرحل، ابن الواني المؤذن، ابن عبدالحادي، ابن الصيرفي، ابن القيم، ابوالعباس البقاعي، ابن فضل الله العمري، ابن رجب الحنبلي، ابن كثير، صلاح الدين العلائي، ابن اللحام، ابو حفص البزار، ابو حفص المراغي...) پەخمەتى خويان لى بى.

زانای پایەبەرز (محمد ابو زهرة) دەلى: (بىگومان لە پرووى پىداۋىستىيەكانى ئىجتىھاد و تىگەيشتنى فىقھىي و زانىارى زۆرى بە قورئان و سوننەت و، زانىارى تەۋاۋىي بە ھەدىس لە بوارى رىۋايەت و تىگەيشتنى نىۋەرۋكەۋە لە ئىجتىھادكردنى پەھاۋە، لە پەلەي يەكەم دادەنرى، بەلام دەبىنين لە ۋەرگرتن و دەرھىنانى ھۆكەمەكاندا بەگشتى رى و شىۋازى (احمد بن حنبل) ى گرتوۋە پابەند بوۋە بە بنچىنەكانى ئەۋەۋە، جگە لەۋەش را تايبەتتىيەكانى خۆى زۆر نىن، جا ئەگەر لەۋ پروۋە سەيرى بکەين، لەگەل ئەۋ مۇجەھىدانە دادەنرى كە لە مەزھەبى ھەنبەلىي دان،

بىگومان ئەۋ لە زاتى خۇيدا ھەموو مەرجەكانى مۇجەھىدى پەھى تىدا بوون، لە پرووى شارەزايى و تىگەيشتن و زانىاريدا، بەلام دەرپارەى ئەۋ مەسەلانەى تىياندا گەيشتۆتە ئەنجامىكى جياۋازەۋە و لەرووى بەرنامەكەشەۋە، دەبىنى لە چوارچىۋەى مەزھەب دەرناچى)^(۲).

لەۋەۋە كە رابرد بۇمان دەرەكەۋى كە (شىخ الإسلام) نىشانە و مەرجەكانى ئىجتىھادى تىدا ھاتۇنە دى و مۇجەھىدى پەھا (مطلق) بوۋە، جا چۈنكە مۇجەھىدى پەھا بوۋە ئەۋ ناگەيەنچى كە لە ھەموو مەسەلەكاندا لەگەل چوار پىشەۋاكە (أبو حنيفة، مالك، شافعي، احمد) ناكۆك بى، چۈنكە ئەگەر ۋابى لە

(۱) الرد على من اخلد الى الارض ۴۲.

(۲) ابن تيمية لابی زهرة ۴۳۹ - ۴۴۰

دوو حالەتان بەدەر نىيە (يان ئەو مەزھەبانە لەسەر قورئان و سوننەت دانەمەزاون، چونکە (شەيخ الإسلام) لە گەڵ بەلگە و دەلێلى قورئان و سوننەت دا دەروا لە ھەر شوێنێک بن، يان (شەيخ الإسلام) مەرجەکانى ئىجتىھادى تێدا نەھاتوونە دى، لە ھەمووشى گرنگتر لە قورئان و سوننەت نە گەيشتو و ئەوان پێکاويانە....^(۱).

ھەرچەندە (شەيخ الإسلام) سوودی زۆرى لە فێھو بنچینەکانى (احمد) وەرگرتو بەلام بە ھەموو فتوا و پراکانى یەو، پابەند نەبوو و ئەوێ دەلێلى لەسەر بووبى فتواى لەسەر داو، ھەرچەندە ناکوکیش بووبى لە گەڵ راو فتواى پێشەواکەى يان مەزھەبە ناسراوێکانى دیکەدا، وەك پێشتر لەو بارەو قسەى زانایانمان ھێناوئەو، بەلام سەبارەت بەو کە نایا لە ھەموو مەسەلە شەرعییەکان دا بە گشتى فتوا و پرايەکانى (شەيخ الإسلام) پێچەوانەى راي ھەرچوار مەزھەبە کە بوو، لەو بارەو بوخۆى دەلى: (قول القائل: لا تقيد بأحد هؤلاء الأئمة الأربعة، إن أراد به أنه لا يتقيد، بواحد بعينه دون الباقيين، فقد احسن، بل هو الصواب من القولين، وإن أراد أني لا أتقيد بها كلها بل أخالفها، فهو مخطي في الغالب قطعاً، إذ الحق لا يخرج عن هذه الأربعة في عامة الشريعة....)^(۲).

واتە: ئە گەر یەكێك بلى: من خۆم نابەستەو بە یەكێك لەو چوار پێشەوايەو، ئە گەر مەبەستى لەو قسەى ئەو بى کە خۆى نابەستێتەو بە یەكێکیان و ئەوانى دیکە وەلانی، ئەو چاکى کردو و بەلکو کارى راست ئەو بى، بەلام ئە گەر مەبەستى ئەو بى لە ھېچ شتێک خۆى بە ھېچیان نابەستێتەو و لە ھەموو شتەکان دا پێچەوانەى ھەر چواریان بى ئەو بە شۆبەى گشتى بە ھەلەدا چوو، چونکە بە شۆبەى گشتى لە تێکرای شەریعەدا ھەق لەو چوارە دەرنەچى.

(۱) بحوث الندوة العالمية ۱۱۹.

(۲) مختصر الفتاوى المصرية ۶۱.

(شیخ الإسلام) چهند نووسراوئکی له سهر (فقه و أصول الفقه) نووسیون که له لای زانایان و خوئندهوارانی نیسلامیی زانراون و (الصفدی) کۆمه لئیکی باس کردوون.

(محمد ابو زهرة) (رهحمهتی خوی لیبت)، نهو بنچینهی دیاری کردوون که (شیخ الإسلام) رایه کانی خوی له سهر هه لچنیون و ده لئ: بنچینهی هه لئزاردنی رایه کانی وه که ده رده کهوی، سی شتن.

۱- نزیکیی له شوئنه واره کان، نهو داکوکیی کردوه له سهر نهوهی هیچ شتیکی غه رب و شاز له فیهدها هه لئه بژیرئ، به لکو شتیکی هه لئزاردوه که په یوهندییه کی توندی هه بووه به سهرچاوه که یه وه.

۲- نزیکیی له پیداو یستییه کانی خه لکی و هینانه دی به رژه وهندییه کانیان و دادگه ربی تیاند، به به لگهی- قورئان و سوننه ت - که کامه یان به هیزتره و له گه ل سهردهم دا ده گونجی، نهو هه لئه بژیردرئ.

۳- هینانه دی مانا شه رعیهییه کان که حوکه کان له بهر نهوان دانراون، که نهو زۆر له سهر نهوه سوور بووه، له هه رشتیکدا که هه لئه بژارد و فتوای له سهر ده دا و رایه کانی ده رده خست^(۱).

چەند نموونەنىڭ لە راوبۇچوونەكانى (اختياراته):

راوبۇچوونە زانستىيەكانى لە بەرگىكى پاشكۆى (الفتاوى الكبرى) كە بەرگى چوارەمە كۆكراونەو، كە چەند نموونەنىڭ لەو بارەو دېئىنەو.

۱- نەدانى زەكات بە ئىنسانى گوناھبارى سەرىلچى كار:

لەو بارەو (شيخ الإسلام) دەلى: (ولا ينبغي ان تعطى الزكاة لمن لا يستعين بها على طاعة الله فان الله تعالى فرضها عوناً على طاعته، كمن يحتاج اليها من المؤمنين كالفقراء والغارمين أو لمن يعاون المؤمنين، فمن لا يصلي من أهل الحاجات لا يعطى شيئاً حتى يتوب...). واتە: زەكات نادىتە كەسىڭ كە يارمەتیدەرى نەبى لەسەر خواپەرىستى، چونكە خوا زەكاتى فەرز كىردو كە يارمەتیدەرى بى لەسەر فەرمانبەرى خوا، وەك ئەو كەسى لە ئىمانداران پىوستى پىيەتى، وەك ھەژاران و قەرزداران، يان بۇ كەسىڭ كە يارمەتى مسولمانان دەدات، جا ئەگەر يەككە پىوستىشى پىيى، بەلام نوژنەكەر بى، ئەو زەكاتى نادىتتى، تا تۆبەدەكات.

۲- دانى زەكات بە دايك و باب:

(شيخ الإسلام) دەلى: (ويجوز صرف الزكاة الى الوالدين وان علوا، والى الولد وان سفل، اذا كانوا فقراء وهو عاجز عن نفقتهم....)^(۱). واتە: دروستە زەكات بدىتە دايك و باب و بۇ سەرەو، وە مىندال بۇ خوارى، ئەگەر ھەژار بون و، ئەوئىش نەتوانى نەفەقىيان بىكىشى.

چەند فتاۋىيەكى دىكەى ناۋىراۋ:

دواى ئەۋەى دەرگەوت كە (شەيخ الإسلام) مۇجەتەھىدىكى رەھا بوۋە، بە پىئى ئىجتەھادى خۇى فتاۋى داۋە، كە ھىندىك جاران فتاۋاكانى كۆك بوۋن لەگەل پىشەۋايانى مەزھەبەكان يان ھىندىكىيان دا و ھىندىك جارىش پىچەۋانەى راي ئەۋان يان فتاۋ و راي ئاشكرايان بوۋە، كە ئەۋ رايانەش ناۋىيان لىتراۋە (مفرداتە وغرائبە). بۇ نمونە:

۱- لاچوۋنى بى دەستىۋىزى بە ناۋى گوشراۋ، ۋەك گولاۋ و..

۲- مەسح كىردن لەسەر (خوف) بەس لە كاتى پىۋىستدا نىە.

۳- يەكىك بە ئەنقەست نۆزەكەى دوا بخت تا كاتىكى كەمى دەمىتى، بۇى ھەيە (تەيەمموم) بىكات، بۇ ئەۋەى كاتى نۆزەكەى بەسەر نەچى، ۋە ھەرۋەھا يەكىك لەۋە بىرسى نۆزى جومعە و جەزنى بىچى بى دەستىۋىزىش بى، بە ھەمان شىۋە بۇى ھەيە، بەلام يەكىك لە خەۋ ھەستابى يان لە كۆتابى كاتەكەى دا نۆزەكەى بىرىتەۋە، ئەۋە ئەۋ بەئاۋ دەستىۋىزى ئەنجام دەدات، چۈنكە كاتەكە بۇ ئەۋ بەبەرەۋە ماۋە و ئەگەر بىچ پانەگات گوناھبار نابى.

۴- ئەگەر ئافرەت نەيتۋانى لەمالەۋە خۇى بشوات، يان بۇى زەحمەت بوۋ بىچىتە گەرماۋ، يان پىئى ناخۇش بوۋ، ئەۋە تەيەمموم دەكا و نۆزەكەى دەكات.

۵- لاي كەم و لاي زۆرىى ھەيز نىە، ۋە لاي كەمىى خاۋىتىنى لە نىۋان دوو ھەيزدا نىە، ھىچ سالىكىش ديارنىە بۇ ئەۋەى لە ھەيز ناۋمىد بى و ئەۋە بۇ ئافرەت دەگەرپىتەۋە، كە دەربارەى خۇى دەيزانى.

۶- كە يەكىك بە ئەنقەست نۆزى نەكا، دواى دەست بىچ بىكا ۋاجب نىە ئەۋانى پىشۋو بگىرپىتەۋە و بۇى دروست نىە، بەلكو با نۆزى سوننەت زىاد بىكات.

۷- كورتكىدەۋەى نۆزى لە سەفەرى درىز و كورتىش دا دروستە، ۋە سەجدەى قورئان خۇئىدەن پىۋىستىى بە دەستىۋىزى نىە.

۸- لەمانگى پەمەزان دا ئەگەر يەكك شتى خوارد و واى زانى شەو، بەلام رۆژ بوو، ئەو گىرانهوى لەسەر نى، وەك چۆن لای (عومەرى كۆرى خەتتاب) وابوو، وە ھىندىك لە تابىعين و پىشەوايانىش پايان وابوو.

۹- دروستە ژنى ھەيزدار تەوافى مالى خوا بکات، ئەگەر نەيتوانى بە خاوتنى بىکا و ھىچىشى لەسەر نى.

۱۰- دروستە ئەنگوستىلەى زىو بۆ جوانى بە زىوى زىادەو بفرۆشئ و، زىادەكە وەك ھەقى دروستکردن دابئئ.

۱۱- ئەو كەسەى (ھەج) بە (تەمەتتە) دەكات، يەكجار ھەوت كەپتان سەفا و مەپروە بکات بەسە، وەك چۆن بۆ جۆرى (قارن و مفرد) ناوايە، كە ئەو قسەى (ابن عباس)ە.

۱۲- ئەو كە تەلاق بە سوتند ناكەوئ - وەك: بلى تەلاقى بکەوئ ناچىتە شار، دوايى بچئ - وە ئەوكات سوتند خۆر ھىچى لەسەر نى، جگە لە كەفارەتى سوتند، وە ئىبنى تەيمىيە بەھۆى ئەو پايەو تووشى دەرەسەرى و گرفت و نارەھەتى زۆر بوو.

۱۳- ھەركەسەى سئ تەلاق بە يەكجار بخوات، ھەر يەككىيان دەكەوئ، كە ئەو لە سەردەمى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) و ئەبويەكر و سەرەتاي خىلافەتى عومەردا ناوابوو^(۱).

ئەو چەند خالەى رابردن ھىندىك لە را و بۆچونەكانى (شىخ الإسلام) بوون، كە پىچەوانەى پاي چوار مەزھەبەكان بوون، يان لانى كەم پىچەوانەى پاي (مشھور) زانراوى زانايان بوون، ئەو ھەش دەلالەت لەسەر شارەزايى و بالادەستى ناويرا و لە ئىجتھاد دا دەكات، وە ئەو دەگەيەنئ، كە زانايەكى نازابوو و ئەو ھى پى ھەق و راست بوو گوتوويەتى، ھەرچەندە لەسەر ئەو ھەش تووشى نارەھەتى و نازارش بووي.

لەكۆتايى ئەم باسەشدا دەلىل: (شەيخ الإسلام) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، كەسكى فەقىھو شارەزا و موجتەھىدى رەھا و بویر بوو و دواى بەلگە كەوتو، ھەرچەندە لە چەند شتىكدا پىچەوانەى مەزھەبەكانىش بووین و ئەوہى پىنى راست و ھەق بووین، گوتوویەتى، ئەویش وەك ھەموو موجتەھىدىكى دىكە دەپىكى و ھەلەش دەكا، بەلام لەسەر ھەردووکیان پاداشت ھەپە، ئەگەر پىكای دوو پاداشت و ئەگەر نەپىكا پاداشتىكى ھەپە و، لەسەر ھەلەكەش گوناھبار نابى، چونكە توانای خۆى بۆ دۆزىنەوہى راستى سەرف كەردو، ئىبنو تەيمىيە كەسكى گەورە بوو، بۆپە بە گەورەپى ژیا، چونكە ئىنسانى بچووك بە بچووكى دەژى و بە بچووكى دەمرى و لە ژيانىدا ھىچ كارىگەرى نابى، رەحمەتى خوا لە (شەيخ الإسلام ابن تىمىيە) و خۇاى گەورە پاداشتى چاكەى بە باشتىن شۆە بداتەوہ.

بەشى نۆيەم

يەكەم: ئىبنى تەيمىيە فەرموودەئاس و شارەزا لە سوننەت

سوننەت و زانستەكانى يەككى دىكەيە لەو بوارانەى كە (شىخ الإسلام) زۆر تىيدا شارەزا بوو، بە جۆرىك زانايانى سەردەمى خۆى شەيدىي زۆر شارەزايى ناوبراويان لەوبارەو داو، كە سوننەتى لەبەر بوو و زۆر پىي ئاگادار بوو.

قەسەك زانايان لەسەر شارەزايى ناوبراو بە سوننەت:

- ۱- الحافظ (ابن سيد الناس) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: (....) وكاد يستوعب السنن والاثار حفظا...^(۱).
وہ دەلى: (اما الحديث فكان حامل رايته، حافظا له مميزا بين صحيحه و سقيمہ عارفا برجاله متضلعا في ذلك)^(۲).
- ۲- (الحافظ المزي) (رحمتهى خواى لىيىت)، دەلى: ... (ما رأيت احدا اعلم بكتاب الله وسنة رسوله ولا اتبع لهما منه)^(۳).

(۱) العقود الدرية ۱۰ الرد الكامنة ۱/۱۵۶ / ذيل طبقات الحنابلة ۱/۳۹۰

(۲) العقود الدرية ۱۲

(۳) العقود الدرية ۷/ الرد الوافر ۱۲۹

٣- (الحافظ الذهبي) (رحمتهى خواى ليبيت)، دهلي: (وسماعاته من الحديث كثيرة، وشيوخه أكثر من مائتي شيخ، و معرفته بالتفسير اليه المنتهى و حفظه للحديث و رجاله، وصحته، وسقيمه، فما يلحق به)^(١).

وه دهلي: (و له خبرة تامة بالرجال وجرهم وتعديلهم وطبقاتهم و معروفة بفنون الحديث، وبالعالي والنازل، وبالصحيح والسقيم)^(٢).

٤- زانا (ابن فضل الله العمرى) (رحمتهى خواى ليبيت)، دهلي: (وكان حافظا للحديث مميزا بين صحيحه و سقيمه...)^(٣).

واته: ويراي له بربوونى هديس تواناي جيا كرده و هى هه بوو له نيوان هديسى راست و لاواز.

٥- (الحافظ ابن رجب الحنبلي) (رحمتهى خواى ليبيت)، دهلي: (لقد كان عجيبا في معرفة علم الحديث، فأما حفظ متون الصحاح و غالب متون السنن والمسند، فما رأيت من يدانيه في ذلك اصلا)^(٤).

٦- (الحافظ الصفدي) (رحمتهى خواى ليبيت)، دهلي: (كان السنة على رأس لسانه...)^(٥). واته: هه موو سونتهت له سهر زمانى بوو.

٧- (الحافظ ابو حفص البزار) (رحمتهى خواى ليبيت)، دهلي: (وأما معرفته بصحيح المنقول وسقيمه فإنه في ذلك من الجبال التى لا ترتقى ذروتها....)^(٦).

(١) الرد الوافر ٦٨ - ٦٩.

(٢) العقود الدرية ٢٠.

(٣) الشهادة التزكية ٥٦ / تاريخ ابن الوردي ٤٠٩/٢.

(٤) الذيل على طبقات الحنابلة ٣٩١/٢ .

(٥) اعيان العصر عن المنجد ٤٩.

(٦) الاعلام العلية ٣٠.

۸- (الحافظ العلامة العيني) (رەحمەتى خۋاى لىيىت)، دەلى: (هو الإمام الفاضل البارع التقى الوارع الفارس في علمي الحديث والتفسير والفقه...) ^(۱).
 ۋە ھەرىكە لہ (الحافظ ابن حجر العسقلاني) ^(۲)، و (ابن عبدالحادي) ^(۳). باسیان
 لہ زۆر زانایی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) کردوہ، لہ پرووی سوننہتوہ وئپرای
 زانستەکانی دیکە.

سەنگ و قورسایى (شیخ الإسلام) لہ نیو فەرموودەناسان دا:

(شیخ الإسلام) پایەبەکی تایبەتى ھەبووہ لہ زانستی ھەدىس دا، وئپرای
 رەخنەى لہو کەسانەى رىوايەتى ھەدىس دەکەن و لہ (جرح و تعديل) واتە
 دەرپرینی لایەنى چاک و خراپى کەسەکان، ۋە بەلاواز دانان و بە راست دانانی
 ھەدىسەکان. ھەرىكە لہ (الذهبي) ^(۴) و (ابن ناصرالدين الدمشقي) ^(۵) و
 (السخاوي) ^(۶)، باسیان لہ شارەزایی (شیخ الإسلام ابن تیمیة) کردوہ لہ بارەى
 (جرح و تعديل) و رەخنە لہ کەسەکان لہ نوسراوہکانیاندا و بە یەکیک لہ ناسینی
 کەسەکان و شارەزا لہ ھەدىس ناویان بردوہ.

(۱) الرد الوافر ۲۶۴ .

(۲) الدرر الكامنة ۱/۱۴۴.

(۳) العقود الدرية ۳۷۲.

(۴) ذکر من يعتمد قوله في الجرح و التعديل للذهبي، ضمن اربع رسائل في علوم الحديث ۲۱۲.

دووو۳: (ابن تیمیة) توئژرهوهی قورئان

یشتەر باسماں کرد که (شیخ الإسلام) له تئکرای زانستهکان زۆر زانا و شارهزا بووه و گرنگیی زۆری به قورئان و سوننهت داوه، به پئی تیگه‌یشتنی پیشینی چاک، هەر کهسێک به وێژدانهوه ته‌ماشای ژیا‌نی ناوبراو بکات ده‌بینی که قورئان و سوننهت له‌گه‌ڵ رووح و خوێن و گوشتی تێکه‌ڵ بووه و، باسی له هەر شتێک کردبێ و له هەر پوێکه‌وه شتی نووسی‌بێ، په‌نا‌ی بردۆته به قورئان و سوننهتی راست، به‌تایبه‌تی له‌ کۆتایی ته‌مه‌نی دا که له به‌ندیخانه‌ی (قه‌لعه‌ی) دیمه‌شق به‌ندکرا‌بوو، هه‌موو کتێب و په‌ر و قه‌ڵه‌م و که‌ل و په‌لیان لێ سه‌ند بوو، به‌زۆری به‌ خوێندنی قورئان و تێر‌امانییه‌وه خه‌ریک بوو.

زۆر له زانایان ده‌رباره‌ی زانایی ناوبرا و له ته‌فسیردا

شتیان نووسیوه، بۆ وێنه:

- ۱- (الحافظ الذهبي) ده‌لێ: (واما التفسير فمسلم له.....)^(۱). (وبرع فی تفسیر القرآن، وغاص فی دقیق معانیه بطبع سیال.....)^(۲).
- ۲- (الحافظ البرزالي) ده‌لێ: (وكان اذا ذكر التفسير بهت الناس من كثرة محفوظه وحسن إirاده و إعطائه كل قول ما يستحقه.....)^(۳).

۳- (الحافظ ابن سیدالناس) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، دەلى: (اذا تكلم في التفسير فهو حامل رايته...) ^(۱)، واتە: ئەگەر لە تەفسىر قسەى كەربايە، ئەو ئاللا ھەلگىرى بوو.

۴- (الحافظ الصفدى) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، دەلى: (واما التفسير فيده فيه طولي...) ^(۲)، واتە: لە تەفسىردا دەستىكى بالاي ھەبوو.

۵- (الحافظ ابن كثير) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، لە بارەى شارەزايى و دەرسەكانى ئەو كە لە مزگەوتى ئەمەوىي لە دىمەشق تەفسىرى قورئانى كەردو، باس دەكات ^(۳).

(الشيخ ابو عبدالله بن رشيق) (رەحمەتى خۇاى لىبىت)، دەلى: (دواى ئەوئى لە كۆتايى تەمەنىدا لە بەندىخانەى (قەلئە) بەند كرا، نامەيەكم بۆ نووسى داوام لى كە تەفسىرىكى ھەموو قورئان بنووسى، لە ۋەلامدا بۆى نووسىبومەو ۋ گوتبوى: ماناى قورئان ھىندىكى رۆشن و ئاشكرايە، ھىندىكىشى زانايانى توژمەوى قورئان مانايان رۆشن كەردۆتەو، بەلام ھىندىك لە ئايەتەكان تەفسىر كەردىيان زەحمەت بوو بۆ زۆر لە زانايان، لەوانەيە ئىنسان بۆ تىگەيشتىيان چەندان كىتب مۇتاللا بكات و تەفسىرەكەى بۆ روون نەيىتەو، لەوانەيە نووسەرىك لىكەدانەويەكى بۆ بكات و يەككى دىكە بە شۆيەيەكى دىكە لىكى بداتەو، بۆيە مەن دەمەوى ئەو ئايەتە تەفسىر بىكەم بە بەلگە و دەلىل، چونكە ئەو تەفسىرە پىوستىرە لە ھى دىكە ^(۴).

(ابن رجب) لە نىمام (ذھبى) دەگىرپتەو كە دەلى: (لە كۆتايى عومرى دا (شيخ الإسلام) دووسال و چەند مانگىك لە سجنى (قەلئە) بەندكرا و لە وىدا ۋەفاتى كەرد، ماومەك لەوئى شتى دەنووسى و بۆ ھاۋەلەكانى دەينارد و

(۱) العقود الدرية ۱۰/ الذيل على طبقات الحنابلة ۲/۳۹۰.

(۲) اعيان العصر عن المنجد ۵۰.

(۳) البداية والنهاية ۱۳/۳۰۲.

(۴) العقود الدرية ۲۷ - ۲۷.

دەيگوت: خوا لەم سجنەدا دەرگای خیری لی کردوومەوه، که زۆریەى زانایان ئاواتی بۆ دەخوازن، بەراستی پەشیمانم لەوەی کاتی خۆم بە جگە لە قورئانەوه سەرف کردوه^(۱).

پێياز و شیوازی ئینو تەیمیە لە تەفسیردا:

دەتوانین شیوازی (ابن تیمیة) لە تەفسیردا
لەم چەند خالەدا کورت بکەینەوه:

۱- تەفسیرکردنی قورئان بە قورئان، که ئەمە بنچینەى یەکەمى تەفسیری کتییى خوایه.

۲- تەفسیری قورئان بە سوننەت، که ئەمە بنچینەى دووهمى تەفسیری قورئانی پیرۆزە، که لەو بارهوه دەلی: (فان أعيانك ذلك - یعنی تفسیر القرآن بالقرآن- فعليک بالسنة، فإنها شارحة للقران موضحة له)^(۲).

واتە: ئەگەر ئەوەت پێ زەحمەت بوو واتە تەفسیری قورئان بە قورئان- ئەوه تەفسیر بکە بە سوننەت، چونکە سوننەت شەرحی قورئان و روونکردنەوهیه بۆی، وه دەلی: (ومما ينبغي ان يعلم ان القرآن و الحديث اذا عرف تفسيره من جهة النبي (صلى الله عليه وسلم) لم يحتج في ذلك الى أقوال اهل اللغة)^(۳).

واتە: دەبێ ئەوه بزانی ئەگەر قورئان و سوننەت لە لایەن پێغمەبەرەوه (صلی الله علیه وسلم) ماناکەى زانرا، پێویست ناکا لەو بارهوه قسەى کەسێکی دیکە وەرگیری لە زمانەوانان.

(۱) الذیل علی طبقات الحنابلة ۲ / ۴۰۱ - ۴۰۲.

(۲) مقدمة في اصول التفسير ۹۲.

(۳) مجموع الفتاوى ۲۷/۱۳.

۳- تەفسىرى قورئان بە قسەى ھاۋەلانى يېغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) كە ئەمە لە پەلەى سېيەم داىە، ۋەك دەلى: (ۋەئىنئىذا اذا لم نجد التفسير في القرآن ولا في السنة، رجعنا في ذلك الى أقوال الصحابة فانهم أدرى بذلك لما شاهدوه من القرآن والأحوال التى اختصوا بها، ولما لهم من الفهم التام والعلم الصحيح ولا سيما علمائهم كالأئمة الأربعة الخلفاء الراشدين والأئمة المهديين)^(۱).

۴- (ئەگەر تەفسىرمان لە قورئان و سوننەت چىنگ نەكەوت، لەو بارەو دەگەرپەينەو بۆ قسەى ھاۋەلانى كە ئەوان بەو شەرەزاترەن ۋە بەس خۇيان ئاگادارى ھەندىك شت بوون دەربارەى قورئان، ۋە تىگەيشتنىكى تەۋا و زانستىكى راستيان ھەبوو، بەتايىبەتى زانا و گەۋرەكانيان، ۋەك چوار پېشەۋا جېنشەنە سەرپاستەكان و پېشەۋايانى رېنمايى كراۋ)

۴- تەفسىرى قورئان بە قسەى شوئىكەوتوان (تابەين)، لەو بارەو دەلى: (ئەگەر تەفسىرمان لە قورئان و سوننەت و قسەى ھاۋەلانى دەست نەكەوت، ئەو زۆر لە پېشەۋايان لەو دەگەرپاۋنەو بۆ قسەى (تابەين) ۋەك (مجاھد بن جبر) كە لە تەفسىردا زۆر شەرەزا بوو)^(۲)، ۋە دەلى: (ئەگەر لەسەر شتىك كۆك بوون، ئەو بەلگەى ۋە ۋەردەگىرى، بەلام ئەگەر لە نىۋو خۇياندا راجىيى يان ھەبوو، ئەو قسەى ھىچيان لەسەر ئەۋى دىكە نايتتە بەلگە، لەسەر دۋاى خۇشيان بەلگە نىە، لەو كاتەدا بۆ زمانى قورئان و سوننەت يان تىكرائى زمانى عەرەبى دەگەرپتەو)^(۳).

۵- دۋاى بەلگە كەوتن و نەبوونى دەمارگىرى بۆ ھىچ قسەىكى ھەركەسىك، ئەگەر نزيكترين كەشيش بى.

۶- دەرژىي لە روونكرەنەو ۋە ھىتائى بەلگە لە قورئان و سوننەت دا، لەكاتى موناقتەشەكاندا، كە لە نووسراۋەكانى دا ديارە.

(۱) مجموع الفتاوى ۱۳/۳۶۴ مقدمة فى اصول التفسير ۹۳.

(۲) مجموع الفتاوى ۱۳/۳۷ مقدمة فى اصول التفسير ۹۷.

(۳) مجموع الفتاوى ۱۳/۳۷۰.

۷- بەلگە ھىئانەتتە بۇ قەسەكان لە كاتى تەفسىر كەردنى ئايەتەكان دا، كە تەفسىر كەردنەكەى بە ئايەت و ھەدىس و دەلىلى دىكە دەۋلەمەند دەكا و بە رىكۈپىكى دەيانەيتتەۋە و دايداندەنى.

۸- گواستەۋەى قەسى پىشەۋايانى گەۋرە لە تەفسىردا و ئامازە پىكەردنى.

۹- دەستپاكىي زانستى و وردىي لە گواستەۋەى قەسە و دەقەكان دا، كە لە نووسراۋەكانى دا پەنگى داۋەتەۋە.

بەھۇى ئەو زانىارىيە زۆرەۋە كەناۋىراۋ ھەببۋە لە تەفسىردا، زۆر لە زانىيان سووديان لە راۋ بۇچۈنەكانى ۋەرگرتە لە زانىارىيەكانى قورئان و تەفسىردا، بۇنمۇنە ھەرىكە لە (الزركشي) لە كىتەبەكەى خۇى دا بەناۋى (البرهان) و (السيوطي) لە كىتەبى (الاتقان فى علوم القرآن)^(۱) و (ابن كثير) لە تەفسىرەكەيدا (تفسير القرآن العظيم)^(۲) و (ابن القيم)^(۳).

لە چەند شۇن لە كىتەبەكانى خۇيان سووديان لە (شيخ الإسلام ابن تيمية) ۋەرگرتە و قەسەكانى ئەۋيان ۋەك بەلگە ھىئانەتەۋە و تۆماريان كەردوون.

(۱) الاتقان للسيوطي ۱/۸.

(۲) تفسير ابن كثير سورة يوسف اية (۵۲).

(۳) التفسير القيم سورة العنكبوت، آية: (ان الصلاة كانت تنهى عن الفحشاء والمنكر...).

نووسراوه‌کانی (شیخ الإسلام) له‌سه‌ر زانیارییه‌کانی ته‌فسیر:

(شیخ الإسلام) وهك چۆن له زۆر زانیاری دیکه‌شدا نووسراوی هه‌ن، به‌هه‌مان شیوه‌ له‌م بواره‌شدا چه‌ندان نووسراوی هه‌ن له شیوه‌ی کتییی گه‌وره‌و چه‌ند به‌شیکی به‌جووکدا وهك:

- ۱- مقدمة في أصول التفسير.
- ۲- الإكليل في المتشابه والتأويل.
- ۳- تفسير في سورة الإخلاص.
- ۴- تفسير سورة النور
- ۵- تفسير المعوذتين.
- ۶- دقائق التفسير، كه (دكتور محمد الجليند) هه‌ستاوه به‌ کو‌کردنه‌وه و رێ‌ک‌خستنی.
- ۷- تفسير آیات أشکلت.
- ۸- اقسام القرآن.
- ۹- رسالة من المعاني المستنبطة في سورة الانسان.
- ۱۰- قاعدة في تحزيب القرآن و مايتعلق بذلك وما ورد فيه من الاثار.
- ۱۱- قاعدة في تفسير اول البقرة.
- ۱۲- فضائل القرآن.
- ۱۳- تفسير سورة الفاتحة.
- ۱۴- تفسير سورة المائدة.
- ۱۵- تفسير سورة البينة.

سەيئەم: شارەزايى (شەيخ الاسلام) بە عەقىدە و بىر و باوەر

الحافظ (ابو حفص البزار) (رەحمەتى خەلىقە)، دەربارى زۆر گەنگىي دانى (شەيخ الاسلام) بە عەقىدە و زۆر نووسىن لەو بارە، پرسىارى لە ناو براو کردو و دەلى: پرسىارم لە (شەيخ الاسلام) کرد کہ هوى چیه ئەوەندى لەسەر مەسەلەى عەقىدە دەنووسى لە زانبايەکانى دیکە دا ناووسى وداوام لى کرد کہ دەربارى (فقه) کتیبک بنووسى و هەموو را و فتواکانى خۆى و ئەوى لە نىو راى زانبايان هەلەبەزى تىدا کۆبکاتەو، ئەویش گوتى: مەسەلەى فروع- واتە هەلس و کەوتەکان و هەلەنجانى فىقەى ئىسلامى- زۆر بە زەحمەت نە و هەرمسولمانک تەقلیدى زانبايەکى مەجتههید بکات دروستە، بە مەرجک هەلەى مەجتههیدەکەى لەلا مسۆگەر نەبى، بەلام مەسەلەى عەقىدە مەسەلەى گەنگ و گەورە، مەن کە دەبینم گومرا و بیدەتچى و ئەوانەى وە دواى هەواى خۆيان کەوتون، وە: (فەیلەسووف و باطينى و مولحید و جەهمى و...) دىانەوى کىشەیهکى گەورە دروست بکەن و گومراى و سەرلەشواوى بڵاودەکەنەو، وە بۆشم دەرکەوتو کە زۆریەیان مەبەستیان دژایەتیی کردنى دین و ناشیرینکردنى شەریعەتە، کە بەسەر هەموو بەرنامە و دینەکانى دیکەى دەستکرددا زال و پایەدارە، وە خەلکەکەشیان وردە وردە کارگەرى خراپیان دەبى لەسەر عەقىدەى مسولمانان و دینى ئىسلام، بۆ پەنگەرى کردن لەوى عەقىدەیان تىک بدن و سەرەنجام پەشت لە دین بکەن و دواى ئەوان بکەن، بۆیە کە ئەوشتەم ئاوا بینى، بۆم دەرکەوت پێوستە لەسەر هەموو کەسک بە پێى توانای خۆى گومان و هەلە گومرايەکان پێوکیشتەو و رى لەو هەرش و هەولە خراپانە بگري و، مەبەستە گلاوەکانیان بۆ خەلکى پروون بکاتەو، بۆیە ئەمە و چەند شتیکى دیکە وای کرد گەنگى زۆر بە لایەنى عەقىدە بەم و خۆمى پێو خەریک بکەم و وەلامى قسە و نووسینەکانیان بەدەمەو، بە دەلىلى عەقلى و نەقلی^(۱).

۱- هیلندیک له نووسراوێکانی (شیخ الإسلام)

دەربارە عەقیدە ئیسلامییە :

۱- الايمان، ۲- الإستقامة، ۳- اقتضاء الصراط المستقيم، ۴- الفرقان بين أولياء الرحمن و أولياء الشيطان، ۵- شرح الإصباحانية، ۶- الرسالة الحموية، ۷- الرسالة التدمرية، ۸- الرسالة الواسطية، ۹- رسالة الإحتجاج بالقضاء والقدر، ۱۰- قاعدة جلیلة في التوسل والوسيلة، ۱۱- منهاج السنة النبوية في نقض كلام الشيعة القدرية، ۱۲- رسالة مراتب الإرادة، ۱۳- الرسالة البعلبكية والطيلانية والبغدادية والأزهرية، ۱۴- معارج الوصول، ۱۵- نقض المنطق، ۱۶- الرد على المنطقيين، ۱۷- موافقة صحيح المنقول لصريح المعقول، ۱۸- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح....

۲- عەقیدە ئیسلام (ابن تیمیة) :

(ابن تیمیة) (رهحمەتی خۆی لێبێت)، چەند نووسراوێکی هەن کە باس لە عەقیدە راست دەکەن کە پێشینی ئەم ئوممەتە لەسەری بوون، وەک: (العقيدة الواسطية، والعقيدة الحموية) وە لە زۆر شوێنی دیکە لە کتێبەکانی دا باسی لەوە کردووە وەک: (الفرقان بين الحق والباطل) و (مذهب اهل السنة) و (عرش الرحمن وما ورد فيه من الايات) و هەی دیکەش^(۱). جا کاتێک بمانهوی لە عەقیدە (شیخ الإسلام) تێبگەین، پێوستە لە قسە و نووسینەکانی کە لە کاتی ناسایی دا دەربەرپوون وەرگیرین، نەک قسە و عیبارەتێک لێرە و یەکیکی دیکە لەولا وەرگیرین، کە لە کاتی موناقلەکاندا گوتوونی و لە کات و شوێنی تاییبەت و جیاوازا دەربەرپوون، کە زۆر کەسی نەیار بەوە کە پەرچەر قسەکانی کۆدەکاتەووە، و شتیکی بە نارەزووی خۆی لێ درووست دەکات، دلخۆش دەبێ و وادەزانی ئەوە بێر و بۆچوونی ناویراوە. ئیستاش چەند دەقیکی (شیخ الإسلام) دێنین کە بێ باکانە دەری بریوون و عەقیدە خۆی پێناسە دەکات:

(۱) الامام ابن تیمیة و موقفه من التأويل ۴۱۱.

لەم چەند دێرە شعرەى ناسراو بە (لامى) - واتە کۆتایىيەکانى بە (ل) دى - بەشیک لە عەقیدەى خۆى دەخاتە پێش چاوە دەلى:

يا سائلي عن مذهبي و عقيدتي	رزق الهدى من للهداية يسأل
اسمع كلام محقق في قوله	لا ينثني عنه ولا يتبدل
حب الصحابة كلهم لي مذهب	ومودة القربى بها أتوسل
وأقول في القرآن ما جاءت به	آياته فهو القديم ^(١) المنزل
وأقول: قال الله جل جلاله	والمصطفى الهادى ولا أتأول
وجميع آيات الصفات أمرها	حقاً كما نقل الطراز الاول
وأرد عهديها الى نقالها	وأصونها عن كل ما يتخيل
قبحاً لمن نبذ القرآن وراءه	واذا استدل يقول: قال الأخطل
والمؤمنون يرون حقاً ربهم	والى السماء بغير كيف ينزل
وأقر بالميزان والحوض الذي	أرجو بأني منه رياً أنهل
وكذا الصراط يمد فوق جهنم	فمسلم ناج وآخر مهمل
والنار يصلها الشقي بحكمة	وكذا التقي الى الجنان سيدخل
ولكل حي عاقل في قبره	عمل يقارنه هناك ويسأل
هذا اعتقاد الشافعي ومالك	وأبى حنيفة ثم احمد ينقل
فان اتبعت سبيلهم فوفوق	وان ابتدعت فما عليك موعول ^(٢)

وه هەر لەو بارمۆه لە (العقيدة الواسطية) دا دەلى: (ومن الايمان بالله، الايمان بما وصف به نفسه، و وصفه به رسوله من غير تحريف ولا تعطيل ولا تكييف ولا تمثيل....)^(٣).

(١) قال المعلق على القصيدة: لم أعثر فيما اطلعت عليه أن الامام أبى تيمية يعبر بالقديم وانما يعبر بأنه غير مخلوق الا اذا كان من باب الاخبار كالشاهد هنا.

(٢) العقيدة السلفية: د. سعيد عبدالعزيز الشبلى ٢٩٨ - ٣٠٠، وتعليقه عليها، جلاء العينين للالوسي ص ٥٨، وشرح الرسالة احمد بن عبدالله المرادوي و طبعها في الرياض عام ١٣٥٨م.

(٣) مجموعة الرسائل الكبرى ١ / ١٩٣ - ١٩٤.

واتە: لە ئيمان بە خوا بوونە، ئيمان بەوہى خوا وەسفى خۆى پىئ کردوہ، وە پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) وەسفى خواى پىئ کردوہ، بەبىئ لادان و پەكخستن و چۆنیەتى و وىچواندن).

وہ لە (الفتوى الحموية) دا دەلى: (پىوستە خوا بە شتىك وەسفى بكرى كە خۆى پىئ وەسفى کردوہ، وە بەوہى پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) پىئ وەسفى کردوہ، وە ئەوہى پىشىنە يەكەمەكان خوايان پىئ وەسفى کردوہ، لە قورئان و ھەدىس ناچىتە ھەرى.

(ئىمام ئەھمەد) (رەھمەتى خواى لىيىت)، دەلى: (خوا وەسفى ناكرى مەگەر بەشتىك كە خۆى وەسفى خۆى پىئ كردىي يان پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) پىئ وەسفى كردىي، كە لە قورئان و ھەدىس ھەرى ناچى.

وہ زانايانى پىشىن، خوا وەسفى ھەكەن بە شتىك كە خۆى وەسفى خۆى پىئ كردىي، يان پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) خواى پىئ وەسفى كردىي، بەبىئ لادان و پەكخستن و چۆنیەتى و وىچواندن، وە ھەزانىن ئەوہى خوا وەسفى خۆى پىئ ھەكات راست و بەجىيە و ھىچ خراپەيەكى تىدا نىە...

وہ خواى پاك و بىگەرد لە گەل ئەوہى باسماں كرد ھىچ شتىك وەكو ئەو نىە، نە لەزاتىدا، نە لەناوو سىفەتەكانى دا و نە لە كەردوہەكانى دا، وە خواى پەرۋەردگار زاتى ھەقىقىي و كەردوہى ھەقىقىي و سىفەتى ھەقىقىي ھەن، وە ھىچ شتىك وەكو ئەو نىە لە زاتى و سىفاتى و كەردوہەكانى دا، وە لە ھەموو كەموكۆرپىيەك بەرىيە و ھەر ئەو شاھەنى تەواوى يە لە ھەموو ڕوونكەوہ و، ئەو لە ھەموو شتىك بالائە و سەرەتا و كۆتايى نىە، ھەر بووہ و ډروستكەرو ڕاگرى ھەموو بوونەوہر و ډروستكراوئكە.

وہ مەزھەبى سەلەف لە نىوان (التعطيل و التمثيل) واتە پەكخستن و وىچواندن دا، سىفەتەكانى خوا بە سىفەتەكانى ډروستكراوہكان ناچوئىن، وەك چۆن زاتى خوا بەزاتى ډروستكراوہكان ناچوئىن، بەھەمان شىوہ نەفى ئەو سىفەتانەش ناكەن كە خوا خۆى پىئ وەسفى كەردوون، يان پىغەمبەرەكەى (صلی اللہ علیہ وسلم) پىئ وەسفى كردىي، كە لە قورئان و ھەدىس ھەرى ناچى.

وسلم) پىي وسف كروون بهوى ناوه جوانه كانى و سيفهته بهرزه كانى په كبخمن و فهرمودهى خوا بگۆرن و ناو و نايهته كانى خوا له ماناى خويان لابدم^(۱).

۳- دەربارەى (استواء)ى خوا لەسەر عەرش:

(ابن تيمية) (رەحمەتى خواى لىيىت)، دەلى: (والقول الفاصل: هو ما عليه الأمة الوسط من أن الله مستو على عرشه استواء يليق بجلاله ويختص به، فكما انه موصوف بأنه بكل شيء عليم، وعلى كل شيء قدير، وانه سميع بصير، ونحو ذلك، ولا يجوز ان يثبت للعلم والقدرة خصائص الأعراض التي لعلم المخلوقين و قدرتهم، فكذلك هو سبحانه فوق العرش ولا تثبت لفوقيته خصائص فوقية المخلوق على المخلوق ولوازمها...)^(۲).

واتە: قسەى يەكلاکەرەو ئەوێه کە ئوممەتى ميانەرەو لەسەرێهەتى کە خوا چۆتە سەر یان بەرز بۆتەو بۆ سەر عەرشەکەى، چوونە سەر و بەرزبونەوێهە کە لەو دەوشیتهو و تاییهتە بهووه، هەرۆه کچۆن وەسف کراوه بهو کە بە هەموو شتێک زانیای و، توانای بەسەر هەموو شتێکدا هەیه، وە بیسەر و بینەرە و، وە دروست نیە بۆ زانیاری و توانای ئەو هیچ تاییهتەندییه کى سيفهته كانى وەکو زانیاری و توانای دروستکراوه كانى بۆ بریار بدەین، هەر بەو شیوهش خوا لەسەر عەرشە و بۆ لەسەرەو بوونی خوا، هیچ تاییهتەندییه کى لەسەرەو بوون و شیوه و چۆنیهەتى دروستکراوه کان بریار نادەین.

۴- پێوچەلکەردنەوێه ئەو درۆ و دەلەسەى لە دژی هەلبەستراون:

زۆر لە ناحەزانی (شیخ الإسلام) لەسەر دەمى خۆى و دواتریش، دزایدەتى سەر سەختى ناوبراویان کردووە و چەندان گرفت و کێشەیان بۆ دروستکردووە و بە درۆ و دەلەسە شتیان بۆ هەلبەستو، بە پالەنەرى حەسوودى پیلانیان لە

(۱) الفتوى الحموية ۲۷۲.

(۲) الفتوى الحموية ۲۷۵ - ۲۷۶.

دژى گىپراۋە و قسە و را و بۆچۈنەكانى ناوبراويان گۆپريۋە و، ويستويانە لەلای مەسۇلمانان بە شىۋەيەكى خراب و نەگونجاو و لادەر وىناى بكن، بەلام بەھۆى نيمان و تەقوا و ساغىيى و پاكيى و ئەو زانستە فراوانەى ھەيىبۋە و، ئەو خزمەتە گەۋرەيەى بە مەسۇلمانانى كەردو، خۋاى بەبەزەيى زياتر بەرزى كەردۆتەو و شەكستى بە ناحەزانى ھىناو. ئەمەش بەشىكن لەو درۆيانەى لە دژى ھەلبەستراون:

يەك: گوايە (شەيخ الإسلام) (رەھمەتى خۋاى لىيىت)، گوتويەتى: خوا بۆ ئاسمانى دنيا دىتە خۋاى، ۋەكو ئەو ھاتنە خۋارەوى من، ۋە لە قادەرمەى مەنبەرەكەى پلەيەك ھاتۆتە خۋاى.

ئەو تۆمەت و درۆيە كە بە نارەۋا (ابن بطوطە) دژى (شەيخ الإسلام) كەردويەتى و لە گەشتە ناۋدارەكەيدا باسى كەردو، پىش ئەۋەى بەرەرجى ئەو قەسەيەى (ابن بطوطە) بەدەينەۋە، با چەند قەسەيەكى (شەيخ الإسلام) لەو بارەۋە بەخەينە پروو: (شەيخ الإسلام) دەلى: (والذي يجب القطع به ان الله ليس كمثل شيء في جميع ما يصف به نفسه، فمن وصفه بمثل صفات المخلوقين في شيء من الأشياء فهو مخطيء قطعاً، كمن قال: انه ينزل فيتحرك وينتقل كما الإنسان من السطح الى أسفل الدار وكقول من يقول: انه يخلو من العرش، فيكون نزوله تفرغاً لمكان وشغلاً لآخر، فهذا باطل يجب تنزيه الرب عنه)^(۱).

ۋاتە: ئەۋەى پىۋىستە قەسەى كۆتايى يە ئەۋەيە كە: ھىچ شەيئەك ۋەك خوا نىە لە ھەمىو ئەو شتانەدا كە خۇيان پى ۋەسەف دەكا، ھەركەسيك ۋەسەفى ئەو بىكات بە شىۋەى سەفەتى دروستكراۋەكان لە شەيئەك لە شەكان دا، ئەۋە بە ھەلەدا چۈۋە، ۋەكو ئەۋەى بلى خوا دىتە خۋاى و جوۋلە دەكات و دىت و دەچى، ۋەك چۆن ئىنسان لە سەريانەۋە دىتە خۋاى، يان ۋەكو قەسەى ئەۋەى دەلى: لەسەر عەرش لادەچى و بەھاتنە خۋاى شەيئەك چۆل دەكا و بۆ شەيئەكى دىكە دەچى، ئەۋە ناراستە و پىۋىستە پەرۋەردگارى لى بە پاك بگىرى.

زانائى گەورەى شام (محمد بهجه البيطار) یش بەرپەرچى ئەو درۆیدى (ابن بطوطة) دەداتەو و دەلى:

أ- (ابن بطوطة) گۆنى لە (ابن تیمیة) نەبوو و نەچۆتە لاشى، چونکە ئەو کاتەى ئەو گەیشتۆتە (دیمەشق) لە سالى (۷۲۶)ى کۆچى دا (شیخ الإسلام ابن تیمیة) لە سجنى (قەلە) دا بوو و لەویدا ماوتەو تا وەفاتى کردو، کەواتە: چۆن بینویەتەى کە لەسەر مینبەر خوتبەى داو؟!.

ب- گەشتەکەى (ابن بطوطة) پەرە لە رىوایەت و حیکایەتەى سەیر و نا راست، بۆ نمونە دەلى: لە نێو پراستیى مزگەوتى ئەمەویى دا لەدیمەشق قەبرى (زەکریا) (علیه السلام) ی لێه!

ج- (ابن تیمیة) وهك (الذهبي و البرزالي) گوتویانە (مدرس و واعظ) بوو و واتە دەرسى گوتۆتەو و نامۆزگارىی خەلکى کردو و وتارییژ (خطیب) نەبوو، دەرسەکانیشى بە دانیشتنەو لەسەر کورسى گوتوونەو و دانیشتو و نەچۆتە سەر مینبەرەى، لەو کاتەدا کە (ابن بطوطة) ش چۆتە دیمەشق، وتارییژى مزگەوتى ئەمەویى (قاضي القضاة القزويني) بوو.

دو: گوايە (شیخ الإسلام) گوتویەتەى جەهەننەم کۆتایى پى دى:

ئەو قسەیدەش هەى (شیخ الإسلام) نیه، چونکە ئەو دەلى: (وقد اتفق سلف الأمة وأئمتها وسائر أهل السنة والجماعة على أن من المخلوقات مالا يعدم ولا يفنى بالكلية، كالجنة والنار والعرش وغير ذلك، ولم يقل بفناء جميع المخلوقات الا طائفة من أهل الكلام والمبتدعين ك(جهنم بن صفوان) ومن وافقه من المعتزلة ونحوهم، وهذا قول يخالف كتاب الله وسنة رسوله (صلى الله عليه وسلم) واجماع سلف الأمة وأئمتها)^(۱).

واتە: پێشینی ئۆممەت و پێشەوايان و تێکرای ئەهلى سوننەت و جەماعت لەسەر ئەوەن کە چەند شتێک لە دروستکراوەکان بە تەواوی ناهەوتین و لە

بەين ناچن، ۋەكۈ: بەھەشت ۋە دۆزەخ ۋە عەرش ۋە ھى دىكەش ۋە ھىندىك لى بىدعەتچى ۋە ئەھلى كەلام ۋەكۈ(جەم بن صفوان) ۋە ئەوانى رايان ۋەكۈ ئەۋە ئە موعتەزىلەكان ۋە ھاۋشۋەكانى، دەللىن ھەموو دروستكراۋەكان دەفەوتىن ۋە نامىتن، ۋە ئەۋە قەسەيە پىچەۋانەى كىتەبى خوا ۋە سوننەتى پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) ۋە يەكەنگى پىشىنى ئۆممەت ۋە پىشەۋاكانىەتى.

جگە لەۋ دەقەى ھىنامانەۋە (شەيخ الإسلام) لە چەند شۇنىكى دىكەشدا ئەۋە مەسەلەيەى دووبارە كىرەتەۋە لە كىتەبى (درء تعارض العقل والنقل)^(۱) ۋە (مجموع الفتاوى)^(۲) كىتەبىكىشى تايىبەت بەۋە مەسەلەيە بەناۋى (الرد على من قال بفناء الجنة والنار) نووسىۋە، كە دكتور(محمد السمهرى) تەحقىقى كىرەۋە.

س: گوايە (شەيخ الإسلام) گوتتۈۋەتتى بوۋنەۋەر ھەر بوۋە:

ئەمەش يەكەنكى دىكەيە لەۋ درۋيانەى ناحەزانى (ابن تيمية) بۇيان ھەلەستەۋە، كە ناۋىراۋ بە چەند قەسەيەكى خۇى ئەۋە تۆمەتەشى ھەلەشانىۋەتەۋە ۋە رايگەيانىدە ھەركەسىك بوۋنەۋەر يان شىكىكى دىكە جگە لە خۋاى پىچ ئەزەلى بى، ئەۋە كافىرە ۋە دەلى: (فالذي جاء به القرآن و التوراة و اتفق عليه سلف الأمة و أئمتها مع أئمة أهل الكتاب: ان هذا العالم خلقه الله و أحدثه من مادة كانت مخلوقة قبله كما أخبر في القرآن أنه. ثم استوى الى السماء و هي دخان).....^(۳) فصلت - ۱۱.

ۋاتە: ئەۋەى قورئان ۋە تەۋراتى پىچ ھاتەۋە ۋە پىشىنى ئۆممەت ۋە پىشەۋاكانى ۋە پىشەۋايانى ئەھلى كىتاب لەسەرى كۆكن، ئەۋەيە كە خۋا ئەم بوۋنەۋەرەى ھىناۋىەتە بوۋن ۋە دروستى كىرەۋە لە ماددەيەك، كە ئەۋەش پىش ئەۋە بوۋنەۋەرە دروست كراۋ بوۋە، ۋەك قورئان باس دەكات: (دۋاى فەرمانى بە ئاسمان كىرە كە پىشتىر دوۋكەل بوۋ)، ۋە ئەۋە كۆدەنگى فەيلەسوۋفەكانىشە كە دەللىن ئەم بوۋنەۋەرە دروستكراۋە

(۱) درء العقل والنقل ۳۵۸/۲ / وبيان تلبیس الجهمیة ۱۵۷/۱.

(۲) مجموع الفتاوى ۳۰۷/۱۸.

(۳) درء تعارض العقل والنقل ۱۲۳/۱.

له ماددهیهك كه پيش دروستبونى بوونهور ههبووه، بهلام هينديكيان دهليين نهو ماددهيه قهديم و نهزهليى بووه، كه نهو قسهيهش پووج و ناراسته.

وه دهليين: (فالذي يفهمه الناس من هذا الكلام ان كل ماسوى الله مخلوق حادث، كائن، بعد ان لم يكن، وان الله وحده هو القديم الازلي، ليس معه شيء قديم تقدمه، بل كل ماسواه كائن بعد أن لم يكن، فهو المختص بالقدم، كما اختص بالخلق والإبداع والإلهية والربوبية، وكل ماسواه محدث مخلوق مربوب عبد له)^(۱).

واته: نهوى خهلك لئى تيدهگه نهو قسهيه نهويه كه جگه له خوا ههموشتيك دروستكراوه و هاتوته دى، پهيداكراره كه پيشتر نهبووه، وه تهنيا خوا ههريووه و كهس پيش نهو نهبووه و هيچ شتيك وهكو نهو نهزهليى نيه، بهلكو جگه لهو ههموو شتيك پهيدا كراوه كه پيشتر نهبووه، وه ههر نهو تاييهتمهنده به ههريوتى، ههروهكو تاييهتمهنده به دروستكردن و داهينان و پرستراوى و پهروهردگارتي وه ههموو شتيك جگه لهو پهيداكراره و دروستكراوه و پهروهردهكراوه و بهندهى نهوه.

چوار: گوايه شوين و جئى بو خودا داناوه له بهرزى و ناسمان:

(شيخ الإسلام) (رحمتهى خاى ليبيت)، دهليين: (من توهم ان كون الله فى السماء بمعنى ان السماء تحيط به وتحويه فهو كاذب- ان نقله عن غيره- وضال- ان اعتقد في ربه- وما سمعنا أحدا يفهم من اللفظ، ولا رأينا احدا نقله عن أحد، ولو سئل سائر المسلمين هل تفهمون من قول الله تعالى ورسوله: (ان الله فى السماء) أن السماء تحويه؟! لبادر كل احد منهم الى أن يقول: هذا شيء لم يخطر ببالنا، بل عند المسلمين ان الله فى السماء كما نص القرآن و السنة وهو على العرش واحد، اذ السماء انما يراد به العلو، فالمعنى أن الله فى العلو لا فى السفلى)^(۲).

(۱) دره تعارض العقل والنقل ۱/ ۱۲۵.

(۲) الفتوى الحموية ۵۲۳ / مجموع الفتوى ۱۰۶.

واتە: ھەركەسىڭ وابزانىڭ كە بوونى خوا لە ئاسمان بەماناى ئەوھىيە، كە ئاسمان دەورى دابىڭ يان لە نىۋو خۆى گرتىڭ، ئەگەر لە يەككىڭ گىرپايىدە، ئەو دەۋرۈزىنە و ئەگەر باۋەپىشى پىنى ھەيڭ ئەو گومپرايە، لە كەسمان نەيىستە بەو شىۋەيە لەو وشەيە بگات، يان لە يەككىڭ نەقل كىردىڭ، خۆ ئەگەر لە ھەموو مەسۇلمانان پىرسى: كە ئايە نىۋە لە ماناى فەرمۇدەى خوا و پىڭقەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) كە دەفەرمۇى (ان الله في السماء) وا تى دەگەن كە ئاسمان خوا ۋەخۆ دەگرى و دەورى دەدا؟ دەلىن ئەو شتەمان بە خەيالدا نەھاتە، بەلكو لاي مەسۇلمانان خوا لە ئاسمانە ۋەك قورئان و سوننەت دەلىن و، لەسەر عەرشە و يەككىڭ. ۋە مەبەست لە ئاسمان بەرزىيە، واتە خوا لە بەرزىيە و ئەك نزمىي و بەرزە و نزم نىە).

(شەيخ الإسلام) بە جورئەتەۋە باسى لە عەقىدەى ئىسلامىي ئەۋەى خۆى باۋەپى پىنى ھەبۋە كىردە و پرايگەياندە و لەگەل قورئان و سوننەت و بە تىڭەيشتىنى پىشىن - سەلف - بۆ عەقىدە ھەنگاۋ دەنى و لىڭ ي لاناڧا و نايگۇپى، بەلام ئەۋانەى دژايەتتى دەكەن، بۆ شتىڭ لە قسە و پرايەكانى دەگەرپىن كە ناۋىراۋى پىڭ ئاشىرىن بىكەن و قسەكانى بە شىۋەيەك دەگۇرپ و لىڭ دەدەنەۋە كە پىنى بگەنە مەبەستەكانىان، لە دۇرئمانىەتتى كىردىيان دا بۆى، ۋە لە تىڭراى قسە و نووسراۋەكانى دا (شەيخ الإسلام) ئەۋەى سەلماندەۋە كە شەرع سەلماندۋىەتتى كە خوا لە ئاسمانە و مەلئىكەتەكان بۇلاى ئەو بەرز دەبنەۋە، ئەو بەرزىۋونەۋە و لەسەرەۋە بوونەش بە شىۋەيەك، كە خوا دەيزانى و لەخۆى دەۋەشەتەۋە و ۋەكو بەرزىۋونەۋە و لەسەرەۋە بوونى دىروستىراۋەكانى نىە، چۈنكە (لىس كەپلە شىء) ھىچ شتىڭ ۋەكو ئەۋ نىە لە زات و سىفەت و كىردەۋەكانى دا، ۋە (شەيخ الإسلام) لە قسەى پىشىن دەرنەچۋە، بەلكو لەبارەۋە لەۋەش دەرنەچۋە كە نووسراۋە لەۋ كىتەبانەدا كە ئاحەزەكانى بەكارىان دەھىنا لە دژى، ۋەك كىتەبى: (اتحاف الكائنات ببيان مذهب السلف والخلف من المتشابهات) ى زاناى گەۋرە (السبكي) (رەھمەتى خۋاى لىبىت)، كە لە تەفسىرى ئايەتتى (ءأمنتم من في السماء) دەلىڭ:

(نؤمن بها على المعنى الذي أراد الله سبحانه وتعالى مع كمال التنزيه عن صفات الحوادث والحلول)^(۱).

واته: ئىمانمان يېتەننى لەسەر ئەو مانايەى خوا مەبەستىيەتى لە گەل ئەو پەرى بە پاك راگرتنى لە وێچوون بە سيفەتى پەيدا بوو كاند، بىگومان بەرزى خواى بى وێنە بەو شىوئەىيە كە خوا مەبەستىيەتى. وە ئەم مەسەلەىيە جگە لە (شىخ الإسلام) ھاوئەلان و شوئەكەوتوان و شوئەكەوتوانيان و پىشەوايانى بەرزى دىكەى ئىسلام، دانيان پىداھىئاوہ بۆ نموونە:

أ- نىمام (طبري) گەورەى توژمەروانى قورئان دەلى: (وهو العلي على خلقه بارتفاع مكانه عن أماكن خلقه...) ^(۲).

ب- نىمام (الدارمي) دەلى: (له مكان واحد أعلى مكان، وأطهر مكان، وأشرف مكان، عرشه العظيم المقدس المجيد، فوق السماء السابعة العليا...) ^(۳).

ج- زانای گەورە (عبدالقادر) گەيلانىيە لە كتيبي (الغنية) كە لە (مجموع الفتاوى) دا لە (۸۳/۵ - ۸۴) ھىئاويەتى، دەلى: (وهو تعالى بجهة العلو مستو على العرش، محتو على الملك، محيط علمه بالأشياء).

د- (الحافظ ابن كثير) يش رېبازى سەلەفى گرتوہ وەك (مالك و أوزاعي و ليث و شافعي و احمدبن حنبل واسحاق) و كەسانى دىكەش لە پىشەوايانى مسوئەلمانان، كە رايان تىپەپراندنى ئەو ئايەتەنەىيە كە باسى سيفەتەكانى خوا دەكەن بەو شىوئەىيەى ھاوون بەبى چۆنيەتى وێچواندن و پەكخستن و گۆرپىن ^(۴).

ه- نىمام (نعيم بن حماد الخزازي) مامۆستای (البخاري) دەلى: (من شبه الله بخلقه كفر، ومن جحد ما وصف الله به نفسه فقد كفر، وليس فيما وصف الله به

(۱) اتحاف الكائنات للسبكي ۵.

(۲) جامع البيان ج ۳ ص ۹.

(۳) النقص على بشر المرسى ۹۷/۱.

(۴) اتحاف الكائنات للسبكي ۶/ تفسير ابن كثير ۴۸۸/۳.

نفسه ولا رسوله تشبيه)^(۱). واتە: ھەر كەسنىڭ خوا بە دروستكراۋەكانى بېچوئنى ئەو كافر، ۋە ھەركسىڭ بېروا نەھىتى بەو كە خوا ۋەسفى خۆى پىن كىردو، ئەو كافر، ۋە ئەوئى خوا ۋەسفى خۆى پىن كىردو، يان پىغەمبەرەكەى (صلى اللہ عليه وسلم) ۋەسفى خۆى پىن كىردو، ۋىچواندى تىدا نىە.

و- (ابن رشد المالکى) له كتيبى (الكشف عن مناهج الأدلة) له لاپەرە (۶۶) دا دەلى: (وأما هذه الصفة (يعني القول بالجهة) فلم يزل أهل الشريعة يشتمونها حتى نفتها المعتزلة ومتأخروا الأشاعرة... فقد ظهر ان اثبات الجهة واجب شرعا وعقلا). واتە: بەلام ئەم سىفەتە واتە: (جهة) بەردوام شارەزايانى شەرىعت دانىان پىدا دىنا، ھەتا موعتەزىلە و زانايانى پاشىنى ئەشاعىرە نەفىان كىرد، بۆيە دەرکەوت كە دانپىداھىنانى (جهة) بەپى شەرىع و عەقلى پىوستە.. ۋەك لە سەرھەبوون.

ز- ئىمام (القرطبي) خاۋەنى تەفسىر دەلى: (وقد كان السلف الاول (رضي الله عنهم)، لا يقولون بنفي الجهة ولا ينطقون بذلك، بل نطقوا هم والكافة بإثباتها لله تعالى كما نطق كتابه وأخبرت رسله...)^(۲) (تفسير القرطبي ۷/۲۱۹). واتە: (پىشىنە يەكەمەكان رەزاي خوايان لى بى، ھەبوونى (لا) (جهة) يان (بۇ خوا) نەفى نەكردو و باسىشىيان نەكردو. بەلكو قسەيان كىردو بەو شىۋەئى قورئان فەرموۋىەتى و پىغەمبەرانى خەبەريان داۋە.

ئاۋا دەبىنن، كە پىشەۋايانى پىشىن لە سەردەمى پىغەمبەرەو (صلى اللہ عليه وسلم) تا ئىستا كۆك بوون لەسەر سەلماندى (الفوقية) واتە لەسەرھە بوون بۇ خوا سىبھانە وتعالى بەو شىۋەئى خۆى دەيزانى و شايستەئە بۆى و لە ژىرەو بوونىش بۇ دروستكراۋەكانى)^(۳).

(۱) اتحاف الكائنات للسبكي ۶.

(۲) الجامع احكام القرآن ۷/ ۲۸۹.

(۳) الرحمن على العرش استوى . د. عوض منصور ۳۰ - ۳۱.

يېنىڭ: تۆمەت بۇ ھەلبەستنى كە گوتىي پەيدا بۈۋەكان، لە زاتى خۇادا ھەن: نەمەش قەسەيەكى ھەلبەستراوى دىكەيە كە ناحەزانى بۇيان ھەلبەستۈ، چۈنكە ھەر كەسنىڭ كىتەبەكانى بخوشتەتەۋە بەتايىبەتى (درء تعارض العقل والنقل) بۇى دەردەكەۋى، كاتىڭ مونا قەشە دەكات لە گەل ئەھلى كەلامدا، ۋەلامى ھىچ مەسەلەيەكى كەلامىي ناداتەۋە، تا مانا و مەبەستى ھەر زاراۋىيەكى بۇ دەردەكەۋى كە ئەۋان دايانناۋە، چۈنكە بەراى ئەۋ چەند زاراۋىيەك ئەھلى كەلام دايانناۋن ۋەك: (جوهر، عرض، حوادث..) كە لە سەردەمىي پېغەمبەردا (صلى الله عليه وسلم) نەبوون و ھىچ ئايەتتىكى (محكم) ايش لەۋبارۋە نەھاتتە خوارى.

(ابن تيمية) دەلى: .. ناكۆكىي نىۋان خەللى كە قورئان چارەسەر دەيى، ۋەك خۇا دەفەرمۈى: (وما اختلفتم فيه من شيء فحكمه الى الله) بەلام ئەگەر حوكم و چارەسەرەكەي بگەر پىندىرتتەۋە بۇ عەقلىيان، ئەۋە ھەريەكەيان عەقلى خۇى ھەيە و ناگەنە يەك^(۱). لەسەر ئەۋ بىنچىنەيە كە دايانۋە لە بەرپەرچدانەۋەي (متكلمين) دا دەلى: (ئەگەر كەسنىڭ بلى خۇا جىي شتى پەيدا بۈۋەكان (حوادث) نيە، پىي دەلىين ئەۋە قەسەيەكى كورت (مجملة) ە و پىۋىستى بە شىكردنەۋە ھەيە و بەشىۋەي رەھا ۋەرناگىرى، بەلكو دەيى بەم شىۋەيە روونبكرتتەۋە: ئەگەر مەبەست لەۋ قەسەيە ئەۋەيى كە لە زاتى پىرۋزى خۇاى پەرۋەردگاردا ھىچ شتىكى درۋستكراۋ و پەيدا بۈۋە نيە، ئەۋە راستە، يان ئەگەر مەبەست پىي نەفى نۇبۋونەۋە و پەيدا بۈۋەنى سىفەتى خۇا بى، ئەمەشيان ھەق و راستە، چۈنكە سىفەتەكانى خۇا ھەر بوون و ئەزەلىين، ۋە ئەۋانە سىفەتى تەۋاۋىين و نەبوونيان نوقسانىيە و لە خۇا ناۋەشىتەۋە. بەلام ئەگەر مەبەست بەۋ نەفى كەردنە ئەۋە بى كە نەفى سىفەتتىك دەكەن كە خۇا ۋەسفى خۇى پى كەردۈە و پېغەمبەرەكەشى (صلى الله عليه وسلم) ۋەسفى خۇاى پى كەردۈە، ئەۋە ۋەرناگىرى ۋە ھەلەيە و بەسەر خاۋەنەكەي دا دەدرتتەۋە، چۈنكە مەسۇلمان ئەۋەي بە خەيالىدا نايات كە خۇا ۋەسفى خۇى يان پېغەمبەرەكەي

(صلى الله عليه وسلم) ۋەسفى خوا بە قسەيدەك بىكەت كە رواللەتەكەى كوفرى بى ۋ پىۋىست بە تەئۋىل كەردن بى، بەلكو ھەموو ئەوانەى خوا ۋەسفى خۇى پى كەردوون يان پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) ۋەسفى خۇاى پى كەردوون سىفەتى تەواۋىين ۋ رواللەتەكەشيان كە شياۋە بۇ خۇاى پەرۋەردگار، جىاۋازە لەو رواللەتەى دروستكراۋەكان دياروناشران ھەرۋەك چۆن زاتى خوا جىاۋازە لە زاتى دروستكراۋەكان^(۱). ۋەدەلى: كاتىك موعتەزىلە رايگەياندو گوتى: (لاتحل به الاعراض والحوادث) واتە: رووداوو پەيداۋوۋەكان نايگرنەۋە، ۋەك سىفەتى زانىارى وتواناۋ كەردەۋى دروستكەردن ۋ بەرزىونەۋە مراندن ۋ ژياندن وتىكرائى كەردەۋەكان، پىشەۋايانى پىشين (ائمة السلف) دژيان ۋەستانەۋە....)

ھەر بۇيە نىمام بوخارى لە (كتاب التوحيد) ى (صحيح) ى خۇى دا لە باسى: ﴿كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ الرحمن (۲۹)، ۋ ﴿لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثَ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ الطلاق (۱)، دا دەلى: (إِنْ حَدَّثَهُ لَا يُشَبِّهَ حَدَثَ الْمَخْلُوقِينَ) چونكە خوا دەفەرەموى: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشورى (۱۱)^(۲).

كەۋاتە (ليس كذاته ذات، وليس كصفاته صفات، وليس كأفعاله أفعال، استواء ونزولا...) ^(۳). واتە: ھىچ زاتىك ۋەك زاتى ئەۋ نىيە، ھىچ سىفەتىك ۋەك سىفەتى ئەۋ نىيە، ۋە، ھىچ كەردارىك ۋەكو كەردارى ئەۋ نىيە لە چوونە سەر ۋ ھاتنە خوار.....)

بەۋ شىۋىيە بۆمان دەرگەۋت ئەۋەى ناھەزەنى لە دژى (شيخ الإسلام) گوتۇويانە ۋانەبوۋە ۋ درۇ ۋ تۆمەتى نەيارانى ۋەكو پەلە ھەۋرى ھاۋىنان زوۋ لە بەرانبەر رۇشنايى راستىيەكان دا پەۋىونەۋە ۋ نەماۋن.

(۱) مجموع الفتاوى ۲۷۳/۶.

(۲) فتح البارى ۴۹۶/۱۳.

(۳) الرحمن على العرش استوى: د. عوض منصور ۲۸ - ۳۰.

۵- هه‌له له ئیجتهاک مەسەله عەقیدەییەکان دا:

هیندیک وا گومان دەبن که له مەسەله عەقیدەییەکاندا ئیجتیهاد ناکرێ، وه هەرکەسیک له مەسەله‌یه‌کی عەقیدەیی دا هه‌له بکا ئەوه عوزری نیه و پاداشتیشی نیه. چونکه ئەو حەدیسە‌ی باسی هه‌له‌ی موحته‌هید دەکات تەنیا بەسەر ئەوانەدا دەچەسپێ که له مەسەله‌ی فیهقی عەمەلی دا ئیجتیهاد دەکەن نەک عەقیدە، بە‌لام له راستیدا ئەو تێروانینه هیچ بنەماو پالێشتیکی شەریعی نیه، وه جیاوازی نیه له عوزر و پاداشتا بۆ هەر زانیەک که ئیجتیهاد دەکات له مەسەله‌کانی دیندا و هه‌له‌دەکات، پێش ئەوه‌ی هه‌له‌کە‌ی بۆ دەرکەوێ، له‌ویاروه (شیخ الإسلام) له‌چەند شوێنیکدا تەئکیدێ له‌وه کردۆتەوه بۆ نموونه: دەربارە‌ی ئیجتیهادی هاوه‌لان ره‌زای خویان لی بی، ده‌لی: (وتنازعوا في مسائل علمية اعتقادية، كسماع الميت صوت الحي، وتعذيب الميت ببكاء أهله، ورؤية محمد صلى الله عليه وسلم) ربه قبل الموت، مع بقاء الجماعة والألفة^(۱).

واته: له هیندیک مەسەله‌ی عیلمی عەقیدەیی دا ناکۆک بوون، وه‌ک: بیستنی مردوو بۆ دەنگی زیندوان، سزادرا‌نی مردوو به‌ گریانێ که‌س و کاره‌کە‌ی، وه ئەوه‌ی که پێغه‌مبەر (صلی الله علیه وسلم) پێش وه‌فاتی خوی بینیی، ئەم راجیاییانەیان هەبوون له‌گه‌ڵ مانەوه‌ی کۆمه‌لبوون و ئولفه‌ت و خۆشه‌ویستیشدا. وه دەربارە‌ی ئیجتیهاد له مەسەله عەقیدەیی و فیهقی یەکاندا به‌ گواستنه‌وه‌ی را جیاوازه‌کان ده‌لی: له (عبیدالله بن الحسن العنبری) گێڕدراوه‌تەوه که ئەمه ماناکه‌یه‌تی: که ئەو موحته‌هیدانه‌ی له مەسەله عەقیدەیی و فیهقییه کرداریه‌کان دا ئیجتیهاد دەکەن و ده‌کونه هه‌له‌وه گونا‌ه‌بار نابن، دیا‌ره زۆریه‌ی ئەه‌لی که‌لام ره‌خنه‌یان له‌ قسه‌کە‌ی (عبیدالله) گرتوه، به‌لام زانیان جگه له‌وان ده‌لێن: ئەوه قسه‌ی پێشین و پێشه‌وایانی فتوان، وه‌ک: (أبو حنیفة و شافعی و ثوري و داود بن علي) که موحته‌هید به‌ گونا‌ه‌بار نازانن ئە‌گەر ئیجتیهاد بکا و هه‌له بکات له مەسەله عەقیدەیی و فیهقی یە کرداریه‌کاندا،

هەر بۆیه (أبو حنیفة و شافعی) و غیری وانیش شهادهتی تاقمه لادهره کان جگه له (الخطابیة) وهرده گرن و نوێژکردن له دوايانهوه به دروست دهزانن، وه زانایان دهڵێن: وه جیاوازی خستنه نێوان مهسهلهی عهقیده و فیهقی کردیهی له ئیجتهدادا، شتی که پهیدا کراوه له ئیسلام دا و هیچ کام له قورئان و سوننهت و ئیجماعیش دهلالهتی لهسهر ناکهن، به لکو هیچ کس له پیشین و پیشه وایان نهوهی نهگوتوه^(۱).

هەر لهو بارهوه (شیخ الإسلام) دهڵێ: ئەمه قسهی کۆتایی یه که هەر موجتههیدیک ئیجتیهاد بکا و به پێی توانا پارێژ له خوا بکا و دهلیل بێیتتهوه، نهوه نهوهی خوا لهسهری پێویست کردوه به جێ هیناوه و فرمانی خواى جێبه جێ کردوه و شایانی پاداشته و، لهسهر نهوه خواى دادگهر سزای نادا، به پێچهوانهوه رای ئه وه جههمیانهی که دهڵێن ئینسان ئیختیاری نیه و ههرچی دهیکا پێی دهکری.

نهوهی بهو شیویهی باسمان کرد ئیجتهد بکات فرمانی خواى به جێ هیناوه، به لام جاری وا ههیه ههق دهمانی و دهپێکی، جاری واش ههیه نایزانی و نایپێکی، به پێچهوانهوه (قهدهری و موخته زیله) کان دهڵێن: هەر کهسیک نهو پهری توانای خۆی به کار بێتی نهوه ههقی زانیوه و پیکاریهتی، که نهوه پووج و ههلهیه وهک باسمان کرد، به لکو هههرکهسیک نهوپهری توانای خۆی به کار بێتی، شایستهی پاداشته نهک له ههموو حاله تاندا ههقی پیکایی^(۲).

(۱) مجموع الفتاوى ۲۰۶/۱۹ - ۲۰۷.

(۲) مجموع الفتاوى ۲۱۶/۱۹ - ۲۱۷.

چەند نموونەیک لەو بارەو :

(شیخ الإسلام) لەو بارەو چەند نموونەیک دیتیتەو و دەلی: (هەلەى بوردرائو لە ئیجتەهاددا لە هەردوو مەسەلەى (الخبرة والعملية) وەك لە شوئى دیکەش باسمان کردو، وەك یەكێك باوەڕى بە شتێك بێ لەبەر ئەوەى ئایەتێك یان حەدیسێك دەلالەتى لەسەر دەكات، بەلام دەق هەیه پێچەوانەى ئەو رایەیه و ئاگای لى نیه.

۱- وەك ئەوەى باوەڕى وابێت كە لە دوو كۆرەكەى ئیبراھیم (عليهم السلام)، (إسحاق) نامادەكرا بۆ سەرپرین نەك (إسماعيل) بە پێى حەدیسێك كە وادەزانى - لە رووى سەنەدو مەتەنەو - چەسپاوه.

۲- یان بروائى وایە كە خوا نابینى، وەك خوا دەفەرموى:

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ الانعام (۱۰۳).

وە دەفەرموى:

﴿وَمَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ﴾ الشورى (۵۱).

كە (عائشە) (رهزای خوائى لیبیت)، بەلگەى بەو دوو ئایەتە دیتایەو لەسەر نەبیرانى خوا، لەلایەن پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) -لە دنیادا لە شەوى ميعراج دا.

وەك لە هیندیک لە تابیعین گێڕدراوئەو كە خوا قەت نابینى، وە ئایەتى:

﴿وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ ﴿٢٢﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ القيامة (۲۲-۲۳).

بەو تەفسیر دەكەن كە چاوەروانى پاداشتى خوا دەكەن، كە ئەمە لە (مجاهد و أبى صالح) گێڕدراوئەو.

۳- یان یەكێك بروائى وایە كە مردوو بە گریانى زیندوان سزا نادى، چونكە وای دەزانى فەرموودەى خوا كە دەفەرموى:

﴿لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾ فاطر (۱۸).

ئەو دەگەينى، ۋە ئەمە پېش رىۋايەتى ئىنسان دەخرى، چۈنكى بىستىن ھەلە دەكات، كە ئەمە بىرۋاى خەللىكە لە پېشىن و پاشىن.

۴- يان بىرۋا بىۋىن بەۋەى مردوۋ گۈنى لە قسەى زىندوۋ نايى، ۋ قەناعەتى واىە نايەتى:

﴿إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى﴾ النمل (۸۰). دەلالەت لەسە ئەو دەكات.

۵- يان باۋمېرى واىە خوا سەرسام نايى، ۋەك (شەرىخ) قەناعەتى ۋابوۋە چۈنكى سەرسام بىۋىن لە نەزانىن بە ھۆكارەكانەۋە دروست دەبى، خواش لەۋە بەرىيە.

۶- يان باۋمېرى واىە (ەلى) گەۋرەترىن كەسە لە يارانى پېغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم) بەۋەى باۋمېرى بە راست بىۋىنى ئەۋ ھەدىسەيە لە (سەنەد ۋ مەتن) كە باس لەۋە دەكات.

۷- يان باۋمېرى ۋابى كە ھەر كەسنىك جاسوۋسى بۇ دوژمن بىكات ۋ غەزا ۋ ھېرشى پېغەمبەرى (صلى اللہ علیہ وسلم) ى بۇ ئاشكرا بىكات، ئەۋە موناڧىقە، ۋەك قەناعەتى (عوۋمەر) كە بەرانبەر (حاطب) گوتى: (لېم گەپرېن با لە گەردەنى ئەۋ موناڧىقە بەدەم).

۸- يان باۋمېرى ۋابى ھەر كەسنىك بەرگىرى لە موناڧىقان بىكاۋ لەسەر ئەۋان توۋرە بى، ئەۋە ئەۋىش موناڧىقە ۋەك (أسيد بن خضير) بە (سعد بن عبادە) ى گوت: تۇ موناڧىقى ۋ دىفاع لە موناڧىقان دەكەى.

چۈرە: (شەيخ الاسلام) ۋ تەزكىيە نەفس

(ابن تيمية) (رەھمەتى خۇاى لىيىت)، يەككە لە سوارچاكانى مەيدانى نامۇزگارى ۋ بوارى تەزكىيە ۋ پاك بوونەۋە گەشەكردنى نەفس، ۋەك لە كىتب و نووسراۋەكانىدا دەردەكەۋى، ۋەك پىزىشكىكى شارەزاۋ كارامە نەخۇشەكانى نەفسى دەست نىشان كىردوون ۋ دەرمان ۋ چارەسەرى پىۋىستى بۇ داناون ۋ بۇ خۇ پاراستن لە كەۋتنە چالى خراپەكارىيەۋە پى ۋ شوئى پىۋىستى دىارى كىردوون.

بە دەلىل ۋ بەلگەى بەھىزو شىۋازى جوان ۋ پىشت بەستوۋ بە ئايەت ۋ ھەدىسى پىغەمبەر (صلى اللہ علیہ وسلم)، پاك بوونەۋە نەفسەكان لە نەخۇشى ۋ سىفەتە خراپ ۋ شەيتانىيەكان ۋ گەشەكردن ۋ پىئەلاچوونى نەفسى ئىنسان باس دەكا ۋ بابەتەكانى روون كىردوونەۋە پاۋ بۇچوونى ھەلەى بىدعەتچى ۋ پىرو باۋەرە نادروستەكانىانى بەرپەرچداۋنەۋە.

ۋەك لە ژيان ۋ نووسراۋەكانى (شەيخ الاسلام) دا دەردەكەۋى ئەۋ زۆر گىرنگى بە لايەنى تەزكىيە نەفس ۋ دوور كەۋتنەۋە خۇبىزاركردن لە گوناھە ناشكراۋ پەنھانەكان ۋ سىفەتە خراپ ۋ پەستەكان داۋەۋ وىستوبەتى خۇى بە ئىمانى بەھىزو تەقۋاۋ ئىحسان ۋ سىفەتە بەرزو پەسەندەكان برازىئىتەۋە بە كىردەۋە لە خۇياندا يىئىتە دى، كە ئەمەش بە شوئىكەۋتنى قورئان ۋ سوننەت دەپ.

سەبارەت بە چاك بوونى دلەكان (ابن تيمية) دەلى: تەنيا بە عىبادەت ۋ خۇشەۋىستى ۋ گەرانەۋە بۇ لاي خۋا دلەكان شادۋ چاك ۋ گەشاۋە دەبن ۋ ئارامى ۋ ئۇخۇزنى راستەقىنە پرويان تى دەكا، ئەۋەش تەنيا بە يارمەتىى خۋا دىتەدى، كە ھەر خۋا تواناى بەسەر ھەموو شىكدا ھەيە، ھەرچەندە ئىنسان بەۋ مەبەستەش پى بكات، بەلام يارمەتى لەۋ نەخۋازى ۋ پىشت بەۋ نەبەستى بە مەرامى خۇى ناگا.

بىنچىنەى خىرو چاكەش لاي (شەيخ الاسلام) ۋەك پىشتىر باسماۋ كىرد، بىرىتە لەۋ دىلۋىزى ۋ يەك لابوونەۋەيەى ئىنسان بۇ خۋا پەروەردگار لە پرووى (ھەر

ئەو پەرستىن و داۋاى يارمەتى ھەر لەو كۈرئەو ۋەك خوا دەفەرمۇت:

﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ (الفاتحة: ۵).^(۱)

ۋە دەلى: (ھېچ خۇشەۋىستىيەك لە خۇشۋىستىنى مەسۇلمان بۇ خۋاى خۇى گەۋرەتر و خۇشتر و تەۋاتر نىيە، ھېچ شىتەك نىيە جەگە لە خوا لەبەر زاتى خۇى لە ھەمۇو رۇۋىكەۋە شىۋاى بە گەۋرەگرتن و خۇشۋىستىن يىت، جەگە لەو ھەر شىتەك خۇشۋىستىرى لەبەر خۋايە، يىغەمبەرىش (صلى الله عليه وسلم) لەبەر خوا خۇشۋىستىرى و گۈى رايەلى بۇ دەكرى و دەكرىتە يىشەنگ.^(۲)

ھەركەسىك ئاشناى بەرھەم و كەلەپۇرى (شىخ الاسلام) بى، بۇى دەردەكەۋى كە ئاۋىراۋ راۋ بۇچۇنى جۋانى ھەن لەسەر تەزكىيەى نەفس - گەشەپىدانى و پاككۈرئەۋى - و پەرۋەردەكۈرئەى و چارەسەرى نەخۇشەيەكانى دىل و زانىنى ھۆكارەكان و، لە رىزى يىشەۋەى پەرۋەردەكارانى دادەنى، ۋە ئەۋەى بىيەۋى لىى بەرھەمەند بى با ئەو كىتەب و نووسراۋانەى بخۋىتەۋە كە سەبارەت بەو مەسەلەيە نووسىۋىنى ۋەك: (التحفة العراقية، امراض القلوب و شفاؤها، الاستقامة)، ۋە ھەمۇو ئەو ئامانەى لەو بارەۋە نووسىۋىنى و لەبەرگى دەيەمى (مجموع الفتاوى) دان، لىرەدا ھەندەك لە راۋ سەرنجەكانى دەخەينە روو:

۱- دل بنچىنەيە:

شىخ الاسلام دەلى: (ھەر زانىن و ۋىستەك لە دىلدا ھەبى لەسەر لاشە رەنگ دەداتەۋە و جەستە ئاتۋانى يىچەۋانەى ۋىستى دىل بى، ھەربۇيە يىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەرمۇت:

(الا وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسد فسد الجسد كله الا وهى القلب) رواه البخاري برقم (۵۲).

ۋاتە: ئاگادارىن لە جەستەدا پارچە گۆشتەك ھەيە، ئەگەر ئەو چاك بوو،

(۱) مجموع الفتاوى ج ۱۰ ص ۶۵۹.

(۲) مجموع الفتاوى ج ۱۰ ص ۶۴۸.

تېكرای جەستە چاكە، ۋەنە گەر ئەو خراب بوو، ئەوا ھەموو جەستە خراب دەيى، ئەۋىش دۈلە.

كەۋاتە ئە گەر دۈل چاك يې بەھۆى ئىمان و زانىارى و كردهوى دۈلە ئەۋە لاشەش چاك دەيى. ھەرۋەك پېشەۋايانى ھەدىس دەلېن: ئىمان برىتيە لە (قول و عمل، قول باطن و ظاهر و عمل باطن و ظاهر) واتە: ئىمان برىتيە لە: قسە و كردهۋ، قسەى ناۋە - دۈل - وناشكرا - زمان - ۋە كردهوى ناۋە - دۈل - وناشكرا - ئەندامەكان - كردهوى رۋالەت و ناشكراش بەدۋاى ناۋە - دۈل - دا دى و پەيۋەستە پېيۋە، ھەركاتىك دىۋى ناۋەۋى مەرۋف چاك بوو، دەرۋەشى چاك دەيى، كە خراپىش بوو دەرۋەشى خراب دەيى. بۆيە يەككە لە ھاۋەلان بە نوپزكەرنكى گوتۈ: (لوخشح قلب هذا، خشعت جوارحه)، واتە: ئە گەر دۈلى ئەو نوپز كەرە گەردن كەچ و نارامگر بۋايە ئەندامەكانى جەستەشى گەردن كەچ دەبون. ديارە ئەو كەسە جۈلە جۈۋلى زۆر و زىادە رۆيى كرده لەناو نوپزدا^(۱).

۲- خۇشەۋىستى و ھۆكارەكانى چاكبۈۋنى دل:

(شيخ الاسلام) دېلى: دۈل چاك و شاد نابى و چىژ وىرناگرى و ناگەشتەۋە و رازاۋە نابى و ئارام و ئۆقرە ناگرى بە پەرستىن و ملكەچى نەبى بۇ پەرۋەردگارى و خۇشۋىستىنى و گەرەنمە نەبى بۇ لاي ئەۋ. ئە گەر ئىنسان ھەموو چىژ و خۇشەكى لە درۋوستكراۋەكانمە بۇ مەيسەر بى، دۈلى ئارام و ئۆخژن ناگرى و ھەر ھەۋارە و موحتاجى پەرۋەردگارەتتى، لەۋ روۋەۋە كە پەرستراۋ و خۇشەۋىست و داۋاكرۋىەتتى، بىۋە شادى و چىژ و نىعمەت و ئارامى دەست دەكمۇ، ئەۋەش بە يارمەتتى خوا نەبى نايەتە دى و جگە لە خوا كەس ناتۋانى بۆى مەيسەر بىكات.... خۇ ئە گەر ھەۋلېدا بىۋە بىكات بەبى پىشت بەخوا بەستىن و لالانمەۋە و داۋا كەردنى لەخوا ئەۋە دەستى ناكەۋى، چۈنكە ھەرچى خوا بىيەۋى ئەۋ دېتە دى و ئەۋەى نەيەۋى نابى.^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۸۶/۷ - ۱۷۸

(۲) مجموع الفتاوى ۷ / ۱۸۶ - ۱۸۷

وہ بہندہ نزیك ناییتہ وہ لہ پەرورددگاری بہ کردنی فەرزه‌كان نہ بئ، دواى ئەوہ بہ کردنی سوننەت و کارہ پەسندەكان، وەك لہ ھەدیس داھاتوہ كە خوا دەفەرموئ: (وما تقرب الی عبدی بشئٍ أحبَّ الیَّ مما افترضتہ علیہ وما یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی أحبہ...) ^(۱) رواہ البخاری (۶۵۰۱).

۵- شیرنایەتى ئیمان:

شیخ الاسلام دەلێ: (ئیمان كە چۆ ناو دلەوہ و شەوق و رووناکیەكەى تێكەلێ بوو، دل پێى ناره‌حەت نایێ، بەلكو خۆشى دەوێ و پێى رازیه، چونكە ئیمان شیرنایەتى و چێژ و خۆشى و ئۆخژن دەبەخشی بەدل بە شیوہیەك ئەوہى نەبچێژتبێ نازانی باسى بكات، خەلكیش لہ ئەندازەى ئەو چێژ وەرگرتنە لہ یەكترى جیاوازن، خوا دەفەرموئ:

﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ التوبه ۱۲۴.

واتە: خواى گەرە ھەوآل دەدات كە ئیمانداران مژدەدەن بەوہى لہ قورئان بۆیان ھاتۆتە خوار ئەو مژدەدانەش شادى و بەختەوہییە، لہ ئەنجامى ئەو شیرنایەتى و چێژ و خۆشیەى لہ دلێاندايە بەوہى خوا ناردوویەتیە خوار.

چێژ و خۆشى بەدواى خۆشویستن دادێ، ھەرکەسێك شتێكى خۆشویست و پێى گەیشت بەو بەیەك گەیشتنە چێژ و خۆشى وەرەگرێ، ھېچ خۆشویستێك لہ خۆشەویستى برواداران بۆ پەرورددگاریان گەرەتر و تەواوتر نیە، ھېچ شتێك نیە لہ بوندا شایستەى خۆشوتران بێ لہبەر زاتى خۆى لہ ھەموو روێكەوہ جگە لہ خواى گەرە، وە ھەر شتێك خۆشبووسترێ لہبەر خۆشویستنى خوايە، بۆ نموونە: پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لہبەر خوا خۆشدەویستری و فەرمانبەرى بۆ دەکرێ و دەکرێتە پێشەنگ و رێ و شوێنى دەگیرێتە بەر. ^(۲)

(۱) مجموع الفتاوى ۶۵۹/۱۰ - ۶۶۰

(۲) مجموع الفتاوى ۶۴۸/۱۰ - ۶۴۹

۶- الافتقار الى الله (لاوازيى بمرانبر خوا):

ھەرۈەك چۆن بەندە ھەموو كاتىك پىۋىستى بە پەرستى خوايە، بەھەمان شىۋەش بەردەوام لاوازە و پىۋىستى بە پشت بەستن بەخوا و داۋاي يارمەتى كىردنە لى، بۆيە دەبى بەردەوام لاوازى و پىۋىستى خۆى بۆ خوا دەرىخات، بەۋەى كە پەرستراۋ و يارمەتى دەرىتە چۈنكە (لا حول ولا قوۋة الا باللە) لادان لە خراپە و بەردەوامى لەسەرچاكە بە يارمەتى خوا نەبى، نايەتە دى.^(۱)

بەندە تا ملكەچتر بى بۆ خوا و زياتر لاوازى و موحتاجى خۆى دەرىپى بۆى و بىپەرستى ئەۋە نىزىكتىر و بەرترىر دەبى لاي خوا. بەلام ئەۋ شتە لاي نىنسانەكان جىاۋازە و پىچەۋانەيە، چۈنكە ئەۋ كەسە لاي خەلكى زۆر رىژدارە كە پىۋىستى پىيان نىيە، خۆ ئەگەر چاكەيان لەگەلدا بكەى و بى نىيازىش بى لىيان ئەۋە لە ھەموو كەس لەلايان بەرترى. ۋە ھەركاتىك پىۋىستىت پىيان بو- نەگەر قومە ئاۋىكىش بى - بە پى پىۋىستىيەكە رىژت لايان كەمتر دەبى.^(۲)

۷- بەسوودترىن شت بۆ ھەموو خەلكى:

ئەۋەى بەسوودترىن شتە بۆ ھەموۋان برىتيە لە زانىارى بەۋەى نەفسەكان لە ھەلەۋ تاۋان دەپارىزى و لە گرفت رىزگارىان دەكات، كە برىتيە لەۋەى چاكە بەدۋاي خراپەدا بىتى. چاكەكانىش ئەۋانەن كە خۋاي گەۋرە لەسەر زارى پىغەمبەر (صلى اللہ عليہ وسلم) لە كىردەۋە و خوۋ رەۋشت و سىفەتەكان ناردوۋنى. ۋە لەۋشتانەى ھىندىك لە گوناھان لادەبات بەلا و مصىبەت و گرفتارىەكان ۋەك ھەموو ئەۋ شتانەى بە نىشن لە خەم و پەژارە و ئەزىبەت و ئازار لە مال و نەفس و ناموس و جەستە ... بەلام ئەۋ رەشكەرۋەى گوناھانە لە كىردەۋەى نىنسانەكان نىن.^(۳)

(۱) مجموع الفتاوى ۱۰ / ۴۳۳

(۲) مجموع الفتاوى ۱ / ۳۹

(۳) مجموع الفتاوى ۱۰ / ۶۵۷

۸- كۆكرەھەي رەۋشە جۈانەكان لەگەل خەلكى:

(شەيخ الاسلام) دەلى: ئەھەي كۆكرەھەي رەۋشە جۈانەكانە لەگەل خەلكى برىتىيە لەھەي: ئەھە كەسەي پەيۋەندى لەگەل پەچراندەي تۆ بەسەلام لىكردن و رىز و دوعا بۆكردنى و داۋاي لىخۆشبون بۆي و باسكردنى بە چاكە و چۈنە لاي دروستى بىكەيەھە، ئەھەي ئەھە ناتداتى لە زانىارى و سوودپەي گەياندن و ھاۋكارى مال و سامان تۆ بىدەيەي و خۆشەي لەھە كەسەي ستەمى لى كەردەي لە خۆين، و مال و ... كە ھىندىك لەوانە واجب و ھىندىكىيان سۈننەت و پەسەندن.

ئەھە خورپەۋشە مەزنىي پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ي پى ۋەسەل كراۋە ئەھە دىنەيە كە ھەمەو ئەھە شتانەي خوا فەرمانى پى كەردەي كۆي كەردەنەھە ئەھە مۇجاھەد و كەسانى دىكەش وايان گوتەھە، ۋەك (عائىشە) ش (رەزاي خۋاي لى بيت) دەرپارەي خور رەۋشتى پىغەمبەر وتىيەتى (كان خلقه القرآن) كاكەلەكەشى برىتىيە لەھەي بەرەزامەندى و ئەھەپەي تامەزرۋىيەھە ئەھەي خوا پى خۆشە جىيەجىي بىكەي.^(۱)

۹- ئارامگرتنى جۈان و تەۋاۋ:

ئارامگرتنى جۈان، ئارامگرتنىكە گازندەي تىدا نىيە، يەعقوب (عليه السلام) دەلى ۋەك خوا دەفەرمەي:

﴿ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحَرَبٍ إِلَى اللَّهِ ﴾ يۈسەف ۸۶.

ۋاتە: مەن باسى خەم و پەزارەي خۆم ھەر لاي خوا دەكەم. ۋە دەفەرمەي:

﴿ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴾ يۈسەف ۱۸.

سكالا بۆلاي خوا و داۋاي بەھانا ھاتن دۇايەتى نىيە لەگەل ئارامگرتنى جۈان، يەكەك لە دوعاكانى پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) برىتىيە لە:

(اللهم اليك اشكو ضعف قوتي وقلة حيلتي وهواني على الناس، انت رب المستضعفين وأنت ربى اللهم الى من تكلنى، الى بعيد يتجهمنى، أو الى عدو ملكته أمرى؟ ان لم يكن بك على غضب فلا ابالى، غير أن عافيتك هى اوسع لي اعوذ بنور وجهك الذى أشرقت له الظلمات، وصلح عليه امر الدنيا والاخرة ان ينزل بى سخطك او يحل على غضبك، لك العتبى حتى ترضى) السيرة النبوية لأبن هشام (ج ۲ ص ۲۱۶)

عومەرى كورى خطاب (رهزای خوای لی بیت) له نوژی به یانیدا:

﴿إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ﴾ يوسف ۸۶.

دەخوئەند وە دەگەریا تا کۆتایی ریزی نوژی که ران گوئیان لی دەبوو، به پیچەوانەى هانا بردن بو درووستکراوێکان.

له نهخۆشی سەرەمەرگدا به نىمام (احمد) یان گوت که (طاووس) نالاندنى نهخۆشی پیناخۆش بووه و گوتویهتى ئەوه گازندهیه، بۆیه نهینالاند تا وه فاتى کرد.

سکالا و داواى به هانا هاتن به زمانى حال یان بو لاچوونى نارهحه تیه که یان به دهست هاتنى قازانجێک، به ندهش فرمانى پێ کراوه تهنها داوا له خوا بکات نهک له خه لکى. خوا ده فرمانوى:

﴿فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۖ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ﴾ الشراح ۷ - ۸.

وه پێغه مبهەر (صلی الله علیه وسلم) به (ابن عباس) ی فرمانوى:

(إذا سألت فاسأل الله. وإذا استعنت فاستعن بالله) رواه الترمذي، وقال حديث

حسن صحيح^(۱).

۱۰- بنچینهکانی خواپهرستی:

خواپهرستی و فرمانبهری و بهردوامی و پهیوهست بوون به پئی راست و .. چهند ناوئکن که مهبهست لییان یهك شته، که دوو بنچینهی هه: - یه کهم: ههر خوا بهرستری، دووهم: به پئی فرمانی خوا، بهرستری نهك به شیویهکی داهینراو. خوا ده فهرموی:

﴿فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ الكهف ۱۱۰.
وه ده فهرموی:

﴿بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ البقرة ۱۱۲.

کردهوی باش چاکه کاری (احسانه)، که بریتیه له نه نجامدانی چاکه کان، چاکه کانیش نه وانه که خوا و پیغه مبه ره کهی (صلی الله علیه وسلم) خوشیان دهوی و فرمان به واجب بوون یان په سهند بوونی کراوه، به لام نهوی داهینراو (بدعة) یه و روا نیه، خوا و پیغه مبه ره کهی خوشیان ناوی و له کردهو باشه کانین، ههر وهک یه کیک کردهوی ناشیرن و نا قولاً بکات به کردهوی باش ناژمیردری. وهك ده فهرموی: (ولا یشرک بعباده ربه احدا) و (أسلم وجهه لله) نهوه یه کلابوونه وهی ملکهچی یه به ته نیا بو خوا و ته نها نهو مهبهست بوونه. عومهری کوری خطاب (رهزای خوی لی بیت) دهیگوت: (اللهم اجعل عملي كله صالحا، واجعله لوجهك ولا تجعل لأحد فيه شيئا) واته: خواجه هه موو کردهو کانم چاک بکهی، وای لی بکهی به ته نیا بو تویی، به شی کهسی دیکه ی پیوه نه بی.

(فضیل کوری عیاض) له ته فسیری - أحسن عملا - له نایه تی:

﴿لَبَلُّوْكُمْ أَتُكْرَهُ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ الملك ۲.

ده لی: (ای اخلصه واصویه) واته: ته نیا مهبهست پی خوا و به پئی دینی خوا بی. لییان پرس ی نهی (تهبا عملی) نهوه مانای چیه؟ وتی: ههر چه نده کردهو

بەتەنيا بۇ خوا و مەبەست ئەويى، بەلام بەپىي فەرمانى خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) نەبى ئەو قىبۇل نىيە، بەلكو كاتىك تەواوۋە كە بەتەنيا بۇ خوا و بەپىي فەرمانى خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) بى. ^(۱)

۱۱- زوھد و دىنيا بەكمەگرتنى دروست:

بە كەمگرتن و لىگرتنەوۋى دروست و بەسوود ئەويە كە خوا و پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) خۇشيان بوى و لە شتىكدابى كە سوودى نەبى لە دوارۋۇزدا، بەلام زوھد و لىگرتنەوۋىيەك لە شتىكدابى كە سوودى بۇ قىيامەت ھەبى و پىشتى پىن بىستىرى بۇ ئەويى، ئەو زوھد و لىگرتنەوۋىيە خراپ و نادروستە بەلكو پىيۋىستە زوھد لە شتىكدابى كە كەردنى زىيانى ھەيە، يان لانى كەم سوودى نەبى، بەلام زوھد لە شتى باشدا نەزانى و سەرلىشىۋاويە، ۋەك پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) دەفەر موى:

(أحرص على ما ينفعك واستعن بالله ولا تعجز) رواه مسلم (۶۷۷۴).

ۋاتە: داکۆكى بىكە لەسەر ئەوۋى سودت پى دەگەينى - لەدوارۋۇزدا- و داۋاى يارمەتى ھەر لە خوا بىكە و دەستە پاچە مەبە.

ئەوۋى بەسوودە بۇ بەندە بىرتىيە لە خواپەرستى و فەرمانبەرى خوا و پىغەمبەرەكەى (صلى الله عليه وسلم) ۋە ھەرشتىك لەۋە لای بدا زىانە و سوودى نىيە، كە باشتر بۇ ۋى ئەويە ھەموو كەردەۋەكانى خواپەرستى و فەرمانبەرى بن بۇ پەرۋەردگار.

۱۲- بەلا و گىرفتە نەفسىيەكان و خۇپاراستن لىيان:

شىخ الاسلام دەلى: بەھەمان شىۋە سەبىر گرتن لەسەر ئەو ئازار و ناخۇشيانەى تۈۋشى ئىنسان دەبن بەھۋى كەردنى تاعەتەكان ۋەك: نوپۇز، فەرمان بە چاكە و رىنگىرى لە خراپە، ۋەدەستخستنى زانىيارى و... گەۋرەترە لەۋ سەبىر گرتنەى لەسەر

شتى كەمتر دەيگىرى، بە ھەمان شىۋە نەگەر نەفسى بانگى كىر بۆ شتى ھەرام لە داواكردنى پلە و پاىە و مال و سەرىھەكنان و كىردنى شتى دىزىو و ناقتۇلا و داۋىن پىسى ... سەبر گىرتن لە بەگوى نەكردنى نەفس و دووركەوتنەو لىيان گەورەتر و باشترە لەسەبرگىرتن لەسەر ئەو شتەنەى لەخوار ئەوانەو، ھەموو كارىكى باش تا گەورەتر بى سەبرگىرتن لەسەرى گەورەترە.

سەبر و ئارامگىرتن لەگەل ھەبوونى توانادا جىھادە بەلكو لەسە لاوھ گەورەترىن جىھادە:

أ- ئارامگىرتن لەسەر تووش نەبوونى گوناھو تاوانەكان گەورەترە لە ئارامگىرتن لەسەر بەلا و مصىبەتەكان.

ب- نەكردنى شتە ھەرامەكان لە كاتىكدا نەفس داواى بكات و تواناى كىردنىشى ھەبى گەورەترە لەوھى بەو شىۋە نەبى.

ج- نەگەر نەفس مەيلى ھەرامى كىر بەھۆى كارىكى دىنىيەو، وەك يەكەك بۆ نوێژيان جىھاديان و دەستخستنى زانىارى دەرىجى و لە ميانى ئەوھدا خەرىكەى تووشى گوناھ بى. لەوكاتەدا سەبرگىرتن، ئەنجامدانى كارى باش و واھىتەنە لە خراپە.

بەلام ئەوھى لەميانى كىردەوھى باشدا نە كە مەيلى خراپە دەكات و سەبر دەگىرى، ئەوھ پاداشتى كەمترە.^(۱)

پىنچەم: شارەزايى (شىخ الإسلام) لە سىرە و مىژوودا

ھەرچەندە زانستى مىژوو لە تايبەتمەندىي (شىخ الإسلام) نەبوو و ئەو گرنگىيەى بە زانستەکانى دىكەى داو و بۆى لواو بىيانخوتى، ئەوەندە خەرىكى مىژوو نەبوو و بۆى نەگونجاو، بەلام ئىمام (زەھبى) كە يەكئە بوو لە مىژوونووسانى شارەزا، لەو بارووە باسى (شىخ الإسلام) دەكا و دەلى: (وأما معرفته بالتاريخ والسير فعجب عجب)^(۱). واتە: بەلام شارەزايى نابراو بە سىرەو مىژوو جى سەرسورمان بوو.

(ابن قيم الجوزية) بەسەرھاتىكى سەرسورھىنەر لە كىيى (زاد المعاد) سەبارەت بە زانىارى (شىخ الإسلام) بە مىژوو دەگىرتەو و دەلى: دواى ئەوئى لە ھىندىك لە ولاتان سوننەت و كەسانى شارەزا لەو بارووە، دزايەتى كران و دەنگيان خاموشكرا، كۆمەلىك لە (يەھود) كىيىكيان دەرکرد و وەك نووسراوئى كۆن دەرئانخست كە پريانكردبو لە درۆ و شتى ھەلبەستراو ئەوئى تىدابوو كە: پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) سەرانە (جزية)ى لەسەر يەھودى خەيبەر ھەلگرتو، بە شاھەدىي (على كورى ئەبى طالب) و (سەعدى كورى موغاذ) و چەند ھاوئىكى دىكە (رەزاي خويان لىيىت) لای كەسانىكى نەشارەزا بە سوننەت و غەزا و ژيانى پىغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) ئەو شتەيان رھاج پى دا و وایان دەزانى ئەو راستە، بەلام (شىخ الإسلام) بە چەند بەلگەيەك درۆكانى ئەو كىيەى دەرخت لەوانە:

أ- باس لە شاھەدىي (سەعدى كورى موغاذ) دەكات كە پىش (خىبەر) وەفاتى كردو.

ب- ئەو كاتەى ئەو كىتەبە باسى دەكات، حوكمى سەرانبە (جزية) نەھاتبوۋە خوارى و ھاۋەلانىش نەياندەزانى، چونكە دابەزىنى لە سالى (تبوك) دا بە سى سال دواى خەبەر بوۋە.

ج- ئەو كىتەبە ھىچ كام لە زانايان بە جياۋازى پىپۇرپىيان و پىپۇرپانى بوارى ژياننامە و زانايانى ھەدىس و سوننەت و، ھىچ كام لە شارەزاينى فىقھو فتوا و زانايانى تەفسىر باسيان نەكردوۋە و لە سەردەمى پىشېنىش دەرياننەخستوۋە..^(۱).

بەشى دىمەم

كۆچى دوايى (شەيخ الإسلام)

(ابن فضل الله العمري) لە باسکردنى (شەيخ الإسلام) دا دەلى: دوايى ئەوئى لە ئاۋ بەندىخانە كىتەب و پەر و كاغەز و قەلەمىيان لى سەند، (شەيخ الإسلام) خۆي بە قورئان خوئەندى و عىبادەتى دىكەى شەخسى يەوئە خەرىك كەرد، بەلام لى سەندرانى ئەو شتەندەى زۆر لەسەر دىل قورس بوو، دوايى ئەوئە تووشى نەخۆشى ھات و زۆرى نەبرد وەفاتى كەرد...^(۱).

لە نەخۆشى سەرەمەرگىدا (ئانىيى دىمەشق) وىستى لە بەندىخانە سەردانى بكا و داۋاي كەرد رىيى بەدات بچىتە لاي، ئەوئىش رىيى پىندا، چوو بۆلاي و لە تەنىشتىيەوئە دانىشت، عوزرى بۆ (شەيخ الإسلام) ھىنايەوئە و داۋاي عەفوۋى لى كەرد لە ھەر كەمو كورپىيەك كە لە لايەن ئەوئەوئە روۋى دابى، (شەيخ الإسلام) ىش وەلامى دايەوئە و گوتى: (انى قد أحللتك وجميع من عاداني، وهو لا يعلم أني على الحق، وأحللت السلطان المعظم الملك الناصر من حبسه أيأي، لكونه فعل ذلك مقلدا معذورا، ولم يفعل له لحظ نفسه، وقد أحللت كل أحد مما بيني وبينه إلا من كان عدوا لله ورسوله)^(۲).

میٹرووی کؤچی دواپی (شیخ الاسلام):

هه‌وایی وه‌فاتکردنی (شیخ الاسلام) بِلایوووه:

که (شیخ الإسلام) له بهرهبیانی شەوی دووشەممە وەفاتی کرد بانگدەری سجنی (قەلعه) خەبەرەکەی لەسەر منارە راگیاندا، پاسەوانەکانی سەر بورجەکان خۆبەخۆ باسیان دەکرد، کە رۆژ بۆوە ورده ورده ئەو هەواله بلاو بۆوە کە بۆ خەڵکی هەوالێکی زۆر ناخۆش و لەسەر دلان قورس بوو، بۆیه دواى بیستنی ئەو هەواله، خەڵکی بە هەر رییهك بۆیان گونجا کشان بەرو (قەلعه)، قەلەالفیهکە زۆر لێ (قەلعه) دروست بوو، دەرگاى (قەلعه) بۆ دۆست و

نزىك و خۆشەويستانى كرايەو، پۇل پۇل دەچونە لاي جەنازەكەى، ھىندىك لە خەلكەكە ئەو سەر و نىو چاوانەيان ماچ دەكرد كە بۇ خوا دىخستە سەر زوى و بۇ ماوئەكى زۆر بەرزى نەدەكردەو.

پىش شۆردنى خەلكەكە خەتمى قورئانسان لەسەر كرد، دواى پياوان مۇلەتى ئافرەتائىش درا بچنە لاي، لە كاتى شۆردنى دا جگە لەو كەسانەى دىانشۆرد كەسى دىكە لاي نەمان، لەوانەى مانەو زانائى گەورە (المزى) و كۆمەلىك لە زانا و پياوچاكائى ھەلبژاردە بوون^(۱). خەلكى لە دەورى قەلە و سەر رىتى نىوان قەلە و مزگەوتى ئەمەوى دىمەشق كۆبوونەو، مزگەوتىش پىرپو لە خەلك وىراى ھەوشەكەى و (باب البريد) و (باب الساعات)^(۲).

بىردنى جەنازەكەى بۇ مزگەوت:

سەرەتا لە (قەلە) نوئىرى مردووى لەسەر كراو (محمد بن تمام) پىش نوئىرى كرد، دواى ئەو تەرمەكەيان ھەلگرت و بەرەو مزگەوتى ئەمەوى كەوتنە پى، پى نىوان قەلە و مزگەوت بە خەلك داپۇشراپو، جەنازەكە پىش نوئىرى نىوېرۇ گەيشتە مزگەوت لەوى دانرا، تا دەھات قەلەبالغى زىادى دەكرد، خەلك لە ھەمو لايەكەو ھاتبوون، يەككە لە نىو قەلەبالغىكەدا ھاوارى كرد و گوتى: مردنى پىشەوايانى ئەھلى سوننەت بەم شىئە قەلەبالغى دروست دەكا، بە بىستنى ئەو دەنگە خەلكەكە زىاتر خرۇشا و گىريانىان ھاتى، مزگەوت و دەورەبەر بە ئەندازەكە قەلەبالغ بوون كە خەلك نوئىرى دەكرد بە زەھمەت سەجدەيان بۇ دەبرا، قەلەبالغى لەم شىئە كەم بىنراپو، زۆر لە خەلكەكە نىەتى رۇژوويان ھىئا، چونكە لەبەر زۆرى خەلكەكە نانسان چىنگ نەدەكەوت.

(۱) البداية والنهاية ۱۴ / ۱۳۵ - ۱۴۰.

(۲) الشهادة الزكية ۶۴.

دوای نوڭزى نىمەرۇ لەمزگەوتى (نەمەوى) نوڭزى مردووى لەسەر كرايهوه، نەمجارە (شيخ علاءالدين الخراط) نوڭزى لەسەر كرد، دوای نوڭزى مردوو، خەلكەكە لە مزگەوت ھاتنە دەرى، رى و كووچە و كۆلانەكان جەمەيان دەھات و پېرپوون لە خەلك، دووكان و بازار و چىشتخانەكان داخراپوون، خەلكى (الله اكبر) يان دەكرد و چاو بە گريان بوون، ژنان بە درىژايى رى مزگەوت تا قەبرەستان لە سەربانەكان راوەستاپوون و بۆى دەگريان و دووعايان بۆى دەكرد، دىيانگوت ئەو زانا گەورەشمان وەفاتی كرد.

تەرمى (شيخ الإسلام) لەسەر شان و سەرى خەلك و لە نىو ھەنسك و گريان و پەرۇشىيدا، بەرھو قەبرستان برا، لەبەر خەم و پەژارە و سەيركردنى جەنازەى (شيخ)، مېژەر لە سەران بەردەبۆو و ھەلييان نەدەگرتەو ھىندىك جار جەنازەكە پىش دەكەوت و ھىندىك جار پىش جەنازەكە پادەگىرا تا خەلكەكە تىپەر دەبوو، برديان بۆ قەبرستانى (الصوفية) و لەوئى لە تەنىشت (شرف الدين عبدالله)ى براى ناشتيان، لەبەر ئەوئى خەلكىكى زۆر دەھات و نوڭزيان لەسەر دەكرد ناشتنەكەى دوا كەوت تا كەمىكى مابوو بۆ نوڭزى عەسەر.

(ژمارەى نامادەبروانى جەنازەكەى و تا ناشتنى لە (۶۰۰۰۰) شەست ھەزار كەس زياتر بوو، ئافەرتانىش ژمارەيان دەگەشتە (۱۵۰۰۰) پازدە ھەزار كەس، جگە لەو ئافەرتانەى لە سەربان و ژوورەكاندا بەيادى ئەومو ھەناسەيان ھەلدەكىشا، مېژووى دىمەشت قەلەبەلغى ئاواى بەخۆو نەدىبوو، مەگەر لە سەردەمى (بنى امية) كە خەلك زۆر بوو، دىمەشقىش پايتەختى خىلافەت بوو)^(۱).

(لە زانايان ژمارەيكەى كەم نەبى ھەمويان نامادەى جەنازە و نوڭز لەسەر كردنى و ناشتنى بوون، ئەوانەى نامادە نەبوون ئەم سى كەسە بوون: (ابن جملة، الصدر، القحفازي) كە ھەرسىكيان ناويان دەرکردبوو لە زۆر دژايەتى كردنى (شيخ الإسلام) دا، ھەريۆيە لە خۆيان دەترسان ئەگەر بىنە نىو خەلكى، خەلكەكە بيان كوژن، يان لىيان بەدن، زانا و پىشەواى گەورە (برهان الدين الفزاري) سى رۆژان

لەسەر يەك دواى ناشتنى دەچۆ سەر قەبرەكەى وىراى كۆمەلىك لە زانايانى شافىعى مەزھەب، (برهان الدين) بە سوارى گوى درىزىك دەھات و رىز و شكۆ و ھەبەتى پىوھ دياربوو^(۱۱).

(ابن رجب) دەلى: لە زۆرىەى ولات و شار و نۆمەندەكانى نرىك و دوور، نوژى مردووى بە غائىبى لەسەر كرا لە (يەمەن و چىن) ىش بەھەمان شىو، ئەوانەى ھاتوچۆى (چىن) يان دەكرد، گىزپاويانەتەوھ كە لەوپەرى (چىن) لە روژى جومعەدا بانگەشتى خەلكى كراوھ كە نوژى مردوو لەسەر توژەرھوھى قورنان بكن^(۱۲).

(ابو حفص البزار) دەلى: ھەوالى مردن گەشتىتە ھەر شار و ئاوەدانىيەك، لە ھەموو مزگوتەكان نوژى غائىبىيان لەسەر كردوھ بە تايبەتى لە (مصر و شام و عىراق و تەبرىز و بصرە و ..)^(۱۳).

ئەو ھەبەتەى جەنازەى ئەو ھەببوھ و، ئەو رىزەى لەو گىراوھ كەم وىنە بووھ، ئەوھش لەبەر ئەوھى خاوەنى چەندىن سىفەتى بەرز بووھ.

ئەوانەى پىيان ھەلاگوتوھ لە زانايان:

زۆر لە زانايان بە كۆپلە شىعرى جياواز باسيان
كردوھ و پىيان ھەلاگوتوھ، لەوانە:

- ۱- الحافظ شمس الدين الذهبي.
- ۲- ابن فضل الله العمري.
- ۳- ابن الوردي الشافعي.
- ۴- شيخ علاء الدين بن غانم.
- ۵- الحافظ ابن عبدالحادي.
- ۶- المحدث تقي الدين أبو عبدالله محمد بن سليمان الجعبري.

بەو شىوئە (شىخ الإسلام) لە تەمەنى (۶۷) سالى دا كۆچى دوايى كرد و
لە ماوھى ژيانى دا توانى خزمەتتىكى زۆرى ئىسلام و مەسۇلمانان بىكات و، لە
زۆر بواردا ھەك سوارچاكي مەيدان ديارىي و، تەمەنىكى بە بەرەكەت بەرپى
بىكات و خەلىكىكى زۆر پى بگەيەنى، بەھۆى نووسراوھكانىشى لە دواى خۆى
لە زۆرەى جىھانى ئىسلامىي دا سوود بە مەسۇلمانان بگەيەنى و، خەلىكى لە
زانست و شارەزاىيەكەى بەھرەمەندىن.

ھەلوئىستان بەرانبەر زانايان:

زانايان ئەوانەى لە دىن و ژىن شارەزان و بە ساغى و بەپىي قورئان و سوننەت
ھەنگاو دەنن خاوەن چاكەن، ھەر بۆيە خواى بەخشەر رېزو پلەو پايدى تايبەتى
پى بەخشيون و بە چاكە باسى كردوون بۆيە پىويستە ئىمەش بەرپۆرەو سەيران
بەكەين و ئەو خزمەتە گەورەى كردوويانە بىبىنين و دوعاى خىريان بۆ بەكەين،
بەلام پىويستە لەوھش ناگادارىين و بزائىن كە ئەوانىش ئىنسانن و ئەگەرى
لەبىرچوونەوھ و كەوتنە ھەلەيان ھەيە، بۆيە دواى ئەوھى بە بەلگە بۆى

دەردەكەوئى و دەزانئى، نابىيى ھىچ كەس لە ھەلەدا شوئىن ھىچ زانايەك بکەوئى، وەك (ابن القيم) لەو بارەو دەلئى: (اما العالم فلا ينبغى ان يقلد فيما زل فيه، واذ ان الدين لا يؤخذ بالخطا، وان العالم قد يزل ولا بد، اذ ليس بمعصوم فلا يجوز قبول كل مايقوله، وينزل قوله منزلة المعصوم)^(۱).

واتە: (زانا لەو شتەدا كە لئى دەكەوتتە ھەلەو نەبىيى كەس شوئى بکەوئى، چونكە دىن بە ھەلە وەرناگىرئى، يىگومان زانا جاروبار دەكەوتتە ھەلەو جا مادام پارىزراو نىە لە ھەلە، دروست نىە ھەرچى دەلئى - قسەى ھەلەو بئى ھىزىش- لئى وەرگىرئى و قسەكانى بە پارىزراو لە ھەلە دابىرنئى).

بەلام ئەوئى وتمان پاساوى ئەو نىە كە زانايان پىزىيان لئى نەگىرئى و زانيارى و فتوايان لئى وەرەگىرئى و پلەوپايەى بەرزى زانينيان لەبەر چاوە نەگىرئى! چونكە بەو ھەلەك بەگشتى بئى بەش دەبئى لەو ھەموو زانيارىە زۆرەى لای زانايانى پيشين و پاشين ھەبوو، (الحافظ الذهبي) چەند جارئەك لەو بارەو قسەىەكى (ابو موسى المدني) دووبارە كردۆتەو كە گوتىوئەتى: ھەموو زانايەك دەكەوتتە ھەلەو جا ئەگەر لەبەر ئەو ھەلەىە بە يەكجارى وازى لئى بەئىرنئى، ئەو دەبئى زۆر لە پىشەوايان وازيان لئى بەئىرنئى، كە ئەو ھەلەىەو نابىيى بکرى^(۲).

ھىكمەتى كەوتنە ھەلەى زانايانىش ئەوئە كە ھىچ زانايەك وا نەزانئى تىرو تەواو و كەموكوپى نىە، بەو كە ئەگەرى كەوتنە ھەلەى ھەيە، خۆى لئى نەگۆرئى و، زانيارى بە تەنيا لە زانايەك وەرەگىرئى و سەرەنجام دەمارگىرى دروست نەبئى و كەس بەپىرۆز سەير نەكرى، وە بۆ ئەوئەى مسولمانان لە ھەموو كاتىكدا بەرەو سەرچاوەى بئى گەرد (قورئان و سوننەت) بگەرئەو و ھەنگاو بنين، كە بەكەلئى ھەموو كات و شوئىئەك دئى و قسەى زانايان لە كەس نەيئە دىن.

وہك پىشتىرىش باسماں كىرد زاناو پىشەوايان كە لە ئەنجامى تىفكرىن و تىكۆشان بۆ گەيشتن بە حوكمى راستى شەرىعى تووشى ھەلە دەبن پاداشتىكيان ھەيە - پاداشتى ھەول و ماندوو بون و گەپان بەدواى راستى دا- وئە گەر لە ھەول و تىكۆشانە كەشياندا پىكايان ئەو ھە دوو پاداشتىيان ھەن.

لە ھەموو ھالەتە كانىشدا پىويستە زانايان بە ھۆى ھەقەو ھەقەو ھەقەو ھەقەو بە ئەوانەو ھەقەو ھەقەو، كەواتە پىزو گەورەي ھەركەسيك لە نزيكىي وپا بەندىي بە شەرىعەتەو ھەيە و ھەرشتيك بگوتري و بگري دەي بە تەرازووي قورئان و سوننەت ھەلبەسەنگىنري.

خوای بەخشنە پاداشتى خىروچاكەي (شىخ الاسلام) و سەرھەم زانايانى دىكەي ئىسلام بەچاكتىر شىو ھەتەو، كە لە ھەو ھەي ژيانياندا تەوانىو ھەيە خەزەتەي راست و ساغى ئىسلام و مەسولمانان بگەن و لە ھەو ھەيە خەشيان بە بەرھەمە كانيان خەلکيان بە ھەمەند كەردە - ئامىن -.

ناوەرۇك

- ۵.....پېشكەش بى.
- ۶.....ئەم كىتپە.
- ۸.....پېشەكى.
- ۱۲.....پېشەكى نووسەر.
- ۱۶.....سەردەمى (ابن تيمية).
- ۱۷.....مەلىكە كۆيلەكانى مصر.
- ۲۰.....بارودۇخى گىشتى پېش لەدايك بوونى.
- ۲۰.....۱- بارودۇخى سياسى:
- ۲۵.....۲- بارودۇخى كۆمەلايەتى:
- ۲۷.....۳- بارودۇخى زانستى:
- ۲۹.....چەند زاناپەكى سەردەمى شيخ الإسلام.
- بەشى يەكەم
- ۳۱.....ناو و نەسەبى.
- ۳۱.....ھۆى ناوئرانى بە (ابن تيمية):
- ۳۲.....كات و شوئنى لەدايك بوونى:
- ۳۳.....دىمەن و خووپرەوشتەكانى (ابن تيمية):
- ۳۴.....نازاناوى (شيخ الإسلام):

- ۳۷.....بەنەمالەكەى و ئەوانەى لەتەویدا بەزانىارى ناویان دەرکردووە.....
۳۸.....بابى (ابن تیمیة):.....
۳۹.....دایكى (ابن تیمیة):.....
۳۹.....باپیری (ابن تیمیة):.....
۴۱.....مامى باپیری شیخ الإسلام:.....
۴۱.....براكانى شیخ الإسلام:.....

بەشى دووم

- ۴۴.....پێگەىشتن و گەران بەدوای زانیارى دا.....
۴۵.....یەكەم:- قوناغى هیجەرەت و جێگیربوون:.....
۴۶.....- جێگیر بوون لە دیمەشق:.....
۴۷.....دووهم: قوناغى گەران بەدوای زانست و وەرگرتنى دا.....
۴۸.....لەبەرکردن و فێربوونی زانیاریەکان:.....
۴۸.....یەك: ناوبانگ دەرکردن بە لەبەرکردنى نووسین و دەقەکان:.....
۵۲.....دوو: ئەو زانیاریانەى فێریان بوو.....
۵۶.....سێ: شارەزایی لە زمانەکانى دیکەدا.....
۵۸.....سێهەم: قوناغى سەرەتای بەخشینی زانیارى و فتوادان.....
۵۹.....مردنى بابى و دەرس گوتنەوێ لە شوێنى ئەو:.....
۶۰.....ئەو زانیانەى لەیەكەم دەرسى (شیخ الإسلام) ئامادە بوون:.....
۶۰.....گرنگى ئەو دەرسە:.....
۶۱.....شێوازی دەرس گوتنەوێ (شیخ الإسلام):.....
۶۳.....دەرسەکانى چۆن بوون؟.....
۶۵.....دەرس گوتنەوێ لە مەدرەسەى حەنبەلییە:.....
ناوبانگى (شیخ الإسلام) و کۆدەنگى زانیانى سەردهمی خۆى لەسەر مەدح
و پێزێتانیى:.....
۶۶.....

بهشی سییهم

- ۶۸.....مامۆستایه کانی و قوتابییه کانی
- ۶۸.....سه رچاوهی به ده ستهینانی زانیاری له سهرده می نهودا:
- ۶۹.....مامۆستا کانی شیخ الإسلام:
- ۷۱.....ناوی چه ند مامۆستایه کی شیخ الاسلام:
- ۸۴.....خویندنه وه وه ولدانی خوئی:
- ۸۶.....قوتابییه کانی (شیخ الإسلام):
- ۸۷.....جوۆری ده رس و قوتابییه کانی:
- ۸۹.....هوۆکاری زوۆربوونی قوتابییه کانی:
- ۹۰.....به ناوبانگترین قوتابییه کانی شیخ الإسلام:

بهشی چوارم

- ۹۵.....هه ئس و کهوت و په وشت و خووی (شیخ الإسلام):
- ۹۶.....چه ند ئاکار و په وشتیکی (شیخ الإسلام):
- ۹۶.....۱- ئیمان به هیژی:
- ۲- دلسۆزی له گه ران به دوای راستیی و، ده ربازبوون له چلکی هه واو
- ۹۸.....ئاره زووه کان:
- ۱۰۲.....۳- دوور کهوتنه وه له گونا هو دنیا به که مگرتن:
- ۱۰۵.....۴- خوا په رستی و پارانه وهی زوۆر:
- ۱۰۹.....۵- خو به که مگری و هیمنیی و لیبوردیی به رانه ر خه لکی:
- ۱۱۱.....لیبوردیی (شیخ الإسلام) له گه ل نه یارانی دا:
- ۱۱۳.....۶- جوړهت و ئازایه تی له گوته قسه ی حق و سازش نه کردن:
- ۱۱۶.....۷- واقع بینیی و ئینصاف:
- ۱۱۶.....أ- سه مانندی هه ق و راستی:
- ۱۱۷.....ب- مامه له کردنی له گه ل زانیان به دادگه رانه:
- ۱۱۹.....ج- هه لۆیستی (شیخ الإسلام) ده رباره ی سؤفییه کان:

- د- تېروانىنى (شيخ الإسلام) بۆ زانايان و پېر و تاقمەكان:..... ۱۲۰
- ه- ھەلۋىستىي بەرانبەر بىدعە تېجىيە كان :..... ۱۲۲
- ۸- ئازايەتى و ئارامگرتن : ۱۲۳
- ۹- ھەيىھەتى (إبن تيمية):..... ۱۲۷
- ۱۰- سەخاوت و بەخشندەيى: ۱۲۹
- ۱۱- ھىزى پېشېنىي (فراسه):..... ۱۳۲
- ۱۲- بەگەورە گرتنى سوننەت و پىشتىگىرى لى كىردنى:..... ۱۳۵
- چەند غوونەيەك لە بەگەورە گرتنى (شيخ الإسلام) بۆ سوننەت: ۱۳۷
- أ- خۆشەويستىي و گەورەيى بۆ پىغەمبەر (صلى الله عليه وسلم): ۱۳۷
- ب- گىرنگى دانى بە لەبەر كىردنى ھەدىس و نووسىنە ھەي: ۱۳۸
- ج- سەر بەخۆيى لە ۋەر گرتنى (فقه) لە قورئان و سوننەتدا: ۱۳۸
- د- بانگەشەي گەرانە ۋە بۆ قورئان و سوننەت:..... ۱۳۹
- ه- دژايەتتى كىردنى بۆ بىر و باۋەر و مەزھەبە لادەرەكان رافىزە بە غوونە:..... ۱۴۰

بەشى پىنجەم

- رىيازى (شيخ الإسلام) لە بانگەواز و چاكسازىي لە نىۋان تىۋر و جى بەجى كىردن دا:..... ۱۴۵
- يەكەم: بنچىنەكانى بەرنامەي بانگەوازي لاي ئىبنوتەيمىيە:..... ۱۴۷
- ۱- دەست گرتن بە قورئان و سوننەت: ۱۴۷
- ۲- داکۆكىي كىردن لەسەر يەكپارچەيى ئوممەت :..... ۱۴۸
- أ- گىرنگى (يەك دەنگىي) لە ئىسلام دا:..... ۱۴۸
- ب- دەستپىكىردنى لە (يەكبوونى قسە و يەكخستنى دلائل) ھەي:..... ۱۴۹
- ج- بە ناھەق قسە كىردن لە دژى يەكدى بنچىنەي پارچە پارچە بوونە:..... ۱۵۰
- ۳- رەچاۋ كىردنى فىقھى لە پىشتەرەكان - فقھ الأولويات - و پلە پلەيى - تدرج - لە پەرۋەر دە كىردندا:..... ۱۵۰
- أ- گىرنگى تىگەيشتن لە (مقاصد الشريعة) ئامانجەكانى شەرىعەت:..... ۱۵۲

- ب- وردى (شيخ الإسلام) له ريزبه ندىي كوردنى له پيشتره كان دا: ۱۵۲.....
- ج- نه كوردنى واجبيك له پيناو كوردنى واجبتريك، يان بیدهنگى له خراپه يه كه له پيناو لابردي خراپتريك دا: ۱۵۴.....
- د- يه كخستنى دلّه كان له پيشتره له ناكوكيى له شته فەرعييه كان دا: ۱۵۴.....
- نه كوردنى هينديك سوننهت له پيناو يه كخستنى دلّه كان دا: ۱۵۵.....
- ناكوكيى له ورده بابته عه قيده يى دا نايته مايه ي پهرته وازه يى: ۱۵۵.....
- راجيايى له ورده بابته فيقه يى يه كان دا نايته مايه ي پهرته وازه يى: ۱۵۶.....
- راجيايى به بن ليكترازان: ۱۵۷.....
- راجيايى له سيه رى خوشه ويستى دا: ۱۵۸.....
- ه- جياوازي پله ي كرده وه، به پنى جياوازي بارودوخ: ۱۵۹.....
- و- جوولانه وه به پيچه وانه ي بن پرويان له هه لسوكه وتى رواله تيان دا به پنى كات وشوين وهاتنه دى ئامانجه كانه: ۱۶۰.....
- ۴- گشتگير بوونى به رنامه ي بانگخوازي و چاكسازي (شيخ الإسلام): ۱۶۱.....
- يه كه: بواري سياسى: ۱۶۲.....
- أ- دروستكردنى تيروانينىكى راست بو حوكمرانى: ۱۶۲.....
- ب- هه ولدانى بو بنياتنانى حكوومه تىكى به هيز: ۱۶۳.....
- دوو: بواري ئابوورى: ۱۶۳.....
- سى: بواري فكري و پهروه رده يى: ۱۶۵.....
- أ- چاكسازي عه قيده و نوپكردنه وه ي نيشانه كانى ريبازي راست: ۱۶۵.....
- ب- نوپكردنه وه ي زانسته شه رعييه كان له ميانى هه لوپستى له كوشش كردن (اجتهاد) و لاسايي كرده وه (تهقليد) دا: ۱۶۶.....
- چوار: بواري جهنگ و جيهاد: ۱۷۱.....
- پينج: بواري خوو و په وشت (اخلاق): ۱۷۲.....
- دووه م: كاري به كومه ل و فرمان به چاكه و ريگري له خراپه و شوپيان له به رنامه ي چاكه خوازي (شيخ الإسلام) دا: ۱۷۳.....
- ۱- گرنگى فرمان به چاكه و ريگري له خراپه: ۱۷۳.....

- ۲- پله کانی فهрман به چاکه و رِنگری له خراپه: ۱۷۵.....
- ۳- چۆنیه تی فهрман به چاکه و رِنگری له خراپه: ۱۷۶.....
- ۴- کاری به کۆمهَل، دیمه نیکه له دیمه نه کانی فهрман به چاکه و رِنگری له خراپه: ۱۷۷.....
- ۵- داکۆکی کردنی ئیسلام له سه ر کاری به کۆمهَل، له هه موو حاله ته کاندایا ۱۷۸.....
- ۶- هه بوونی به رپرس (الإماره) پایه یه که له پایه کانی کاری به کۆمهَل: ۱۷۹.....
- ۷- گوێ رایه لئی و فه رمان به ریی پایه ی دووه می کاری به کۆمهَل: ۱۸۰.....
- ۸- جه ماعه تی (شیخ الإسلام) هیندیک جار لایردنی خراپه یان به ده ست جی به جی ده کرد: ۱۸۲.....
- ۹- هیندیک له هه لسوکه وته کانی له گۆرینی خراپه و بی شه رعی دا: ۱۸۴.....
- سییه م: سیفه ته کانی بانگخوازی سه رکه وته وو، تچه ند له (شیخ الإسلام) دا هاتوونه دی: ۱۸۵.....
- ۱- په یوه ندیی به هیزی به خواوه: ۱۸۶.....
- ۲- زانایی و رۆشنیری: ۱۸۷.....
- ۳- ساغ بوونه وه بۆ فیکره و بیروباوه: ۱۸۸.....
- ۴- ئازایه تی و به رده وامی له گوته هه ق دا: ۱۸۹.....
- ۵- تیکه یشتی ورد له دین و شاره زایی له واقع: ۱۹۰.....
- ۶- گرنگی دان به بارودۆخی مسولمانان و ژیان له گه ل پووداوه کان دا: ۱۹۱.....
- ۷- دنیا به که مگرتن: ۱۹۲.....
- چواره م: بواره کانی کاری بانگه وازی (ابن تیمیه): ۱۹۳.....
- ۱- چاکسازی خه لکی به گشتی: ۱۹۴.....
- ۲- چاکسازی زانایان: ۱۹۵.....
- ۳- چاکسازی هه لسوکه وته کار به ده ستان: ۱۹۷.....
- پنجه م: کۆسپه کانی سه ر پئی چاکسازی (ابن تیمیه): ۱۹۹.....
- له کۆسپه کانی سه ر پئی (ابن تیمیه): ۲۰۰.....

- ۱- ئازاردان: ۲۰۰.....
- ۲- دژايە تىيى كىردنى زانايان بۆ (ابن تيمية): ۲۰۲.....
- لەو درۆيانەى لە دژى (شيخ الاسلام) هەليانەستوون: ۲۰۵.....
- أ- جەستاندى خوا (تجسيم الله): ۲۰۵.....
- ب- سەردانى نە كىردنى قەبرى پىغەمبەران: ۲۰۵.....
- ج- سوکايە تىكىردن بە پىغەمبەران و پياوچاكان: ۲۰۶.....
- د- دەرچوونى لە ئىجماع: ۲۰۶.....
- ۳- گىران و بەند كىردن: ۲۰۶.....
- ۴- ئازاردانى قوتابى و غۆشە ويستەكانى: ۲۰۸.....
- ۵- لىسەندنى كىتب و كەلوپەلى نووسين: ۲۰۹.....
- ئامرازەكانى بەرەنگار بوونەو: ۲۱۰.....
- شەشەم: هيندىك لە بۆچوونەكانى (شيخ الاسلام) لەسەر بانگەواز: ۲۱۲.....
- ۱- بانگەواز بۆ لاى خوا ئەرکى پىغەمبەران (عليهم السلام) و شۆئىنكە وتوانيانە: ۲۱۲.....
- ۲- ئەرکى سەرشانى ئوممەت بەرانبەر بە بانگەواز بۆ لاى خوا: ۲۱۳.....
- ۳- ئارام گىرتن و بەردەوامىي بە مەبەستى گىرپانەو: ۲۱۳.....
- ۴- دۆستانى خوا و كىردەو: ۲۱۴.....

بەشى شەشەم

- ۲۱۶..... پەلە و پاىەى زانستىي (شيخ الإسلام) و مەدحى زانايان بۆى
- ۲۱۷..... يەكەم: زانايانى هاوچەرخى خۆى مەدحيان كىردو
- دوو: باسكەرنى بە چاكە لە لاىەن قوتابىيەكانى و ئەوانەى لە پەلەى ئەواندان... ۲۲۱
- سێيەم: قسە و مەدحى گەورە پياوانى دىكە بۆى... ۲۲۳

بەشى ھەوتەم

- ۲۲۵..... نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام) و بەھای زانستیان
- ۲۲۵..... بەھای كىتەب و نووسىنەكانى (شيخ الإسلام):
- ۲۲۶..... شىۋازى نووسىنەكانى:
- ۲۳۰..... ھۆكارى زۆرى نووسراۋەكانى شيخ الاسلام.
- ۲۳۰..... ۱- دەستکردن بە نووسىن لە سەرەتای تەمەنیهو:
- ۲۳۰..... ۲- شارەزایى (شيخ الإسلام) و خىراىى لە نووسىن و دانانى كىتەب دا:
- ۲۳۲..... ژمارەى كىتەب و نووسراۋەكانى (شيخ الإسلام):
- ۲۳۴..... ديارترین كىتەب و نووسراۋەكانى (شيخ الاسلام):

بەشى ھەشتەم

- ۲۳۸..... ئىبنى تەيمىيە شەرەزان
- ۲۳۹..... قسەى زانایان لەسەر شارەزایى ئىبنى تەيمىيە لە بواری فىقھو ئوسولدا:
- ۲۴۰..... ئىبنى تەيمىيە لەسەرەتادا پابەندى مەزھەبى ھەنبەلى بوو:
- ۲۴۱..... ریز و پىزانىنى بۆ پىشەوا و زانایانى دىكە:
- ۲۴۲..... فتوادانى لەسەر مەزھەبىكى ديارىكراو نەبوو:
- ۲۴۳..... ھەبوونى مەرجهكانى ئىجتھاد لە (شيخ الإسلام) دا:
- ۲۴۷..... چەند نموونەىك لە راۋبۆچوونەكانى (اختياراته):
- ۲۴۸..... چەند فتواىەكى دىكەى ناۋبراو:

بەشى نۆيەم

- ۲۵۱..... يەكەم: ئىبنى تەيمىيە فەرموودەناس و شارەزا لە سوننەت.
- ۲۵۱..... قسەى زانایان لەسەر شارەزایى ناۋبراو بە سوننەت:
- ۲۵۳..... سەنگ و قورسایى (شيخ الإسلام) لە نۆ فەرموودەناسان دا:
- ۲۵۴..... دووہم: (ابن تیمیة) توێژەرەوہى قورئان.

- ۲۵۶..... رییاز و شیوازی ئینو تهمیمیه له تهفسیردا:
- ۲۵۹..... نووسراوه کانی (شیخ الإسلام) له سهر زانیاریه کانی تهفسیر:
- ۲۶۰..... سییه م: شاره زایی (شیخ الاسلام) به عه قیده و بیر و باوهر:
- ۱- هیندیک له نووسراوه کانی (شیخ الإسلام) ده باره ی عه قیده ی
- ۲۶۱..... ئیسلامی:
- ۲- عه قیده ی (شیخ الإسلام ابن تیمیه):
- ۲۶۱.....
- ۳- ده باره ی (استواء) ی خوا له سهر عهرش:
- ۲۶۴.....
- ۴- پووچه لکردنه وه ی ئه و درۆ و ده له سانه ی له دژی هه لبه ستراون:
- ۲۶۴.....
- ۵- هه له له ئیجتهدادی مه سه له عه قیده یه کان دا:
- ۲۷۴.....
- چواره م: (شیخ الاسلام) و ته زکیه ی نه فس:
- ۲۷۸.....
- هه ندیک له پاو سه رنجه کانی شیخ الاسلام له سهر ته زکیه ی نه فس:
- ۲۷۹.....
- پینجه م: شاره زایی (شیخ الإسلام) له سپره و میژوودا:
- ۲۸۹.....

بهشی دهیم

- ۲۹۱..... کۆچی دواپی (شیخ الإسلام):
- ۲۹۲..... میژووی کۆچی دواپی (شیخ الاسلام):
- ۲۹۲..... هه والی وه فاتکردنی (شیخ الإسلام) بلاءو پوو:
- ۲۹۳..... بردنی جه نازه که ی بۆ مزگه وت:
- ۲۹۶..... ئه وانیه ی پینان هه لاگوتوه له زانایان:
- ۲۹۶..... هه لۆیستمان به رانه ر زانایان:
- ۲۹۹..... ناوه رۆک:

ئینو تهیمیه

ئینو تهیمیه ی چه پرانی، که له سه ده کانی چهوت و ههشتی کوچی ژیاوه، زانایه کی شاره زاو پایه بهرزی ئیسلام و موجهه هیدیکی په هابوو، ئیسلامی به شیوه یه کی گشتگیر پانواندوو، ئالا هه لگری چاکسازی و داهیتان و نوێ بوونه وه بووه، له بهرانبهر بیروراو تیروانینی پێر و تاقم و مه زهه به لادهره کان و ستهم و داگیرکاری ته تاردا، هه لۆیستی شیاوو مهردانه ی هه بووه، فهرمانی به چاکه و پێگری له خراپه کردوه و ئه وه ی به راستی زانیین، بێ سله مینه وه له چوارچیوه ی قورئان و سونه تدا گووتوو یه تی و له لۆمه ی لۆمه کاران نه ترساوه.

زانایاری ناوبراو به ئه ندازه یه ک فراوان و جێی متمانه بووه، که مسولمانان له زۆر شوینی ئه م زه مینه، به جیاوازی په نگ و په گه ز و زمان و نه ته وه و مه زهه به فیهیه کانه وه، سوودیان له به ره مه کانی بینوووه و به پێزه وه سه یریان کردوووه.

به لام به داخه وه که ساتیکی نه شاره زا به که سایه تی ئه و زانا گه وره یه هه ن، له نزیک و دوور، قسه ی ناشایسته به رانبه ری ده لێن، که له بری ئه وه ده بوایه له رووی زانیاری و شاره زاییه وه، که سه کان هه لپسه نگینین و به رانبه ریان هه لۆیست بنوینین و تفهنگ به تاریکیه وه نه ئین، چونکه هه موو که سێک له قیامه تدا بارمه تی قسه و کرده وه کانیه تی.

نوسینگه ی تهفسیر

بۆ بلاوکردنوهو راگهیاندن

ههولێر - شهقامی دادگا - ژێر هوتیلی شیرین پالاس

/TafseerOffice

+964 750 818 08 66

www.al-tafseer.com

tafseeroffice@yahoo.com

8000 دینار

